

ENN MURDMAA

Mälestusi ja mõtteid
(masinakirjas koopia)

Emm Mordmeo

Mälestusi ja mõtteid.

A 10576

1917/1918

Botanisches Institut

Saateks

Ühest ärkamisaegsest koolmeistrist	lk. 1
1. V 1953.	" 3
Tallinnas	" 11
Töö Tallinna Kooliõpetajate Seltsis 1917. ja 1918. aastal	" 15
Saksa okupatsioon	" 33
Haridusministeeriumis	" 37
Algkooliõpetajate raske majanduslik olukord.....	" 39
Avalikkude algkoolide seadus	" 42
Muud tööd Haridusministeeriumis	" 54
Riigikogus	" 69
Õpetajate palgaseadus	" 71
Maakondade Liidu Nõukogu kooli küsimusi lahendamas	" 88
Seadus omavalitsuse heaks nende puudujääkide katmiseks võetavate maksude kohta	" 103
Haridusministeeriumi 1921.a. eelarve	" 108
Haridusministeeriumi 1922.a. eelarve	" 117
Avalikkude keskkoolide seadus	" 134
Õpetajate seminaride seadus	" 144
Õpetajate palgaseaduse muutmise seadus	" 149
Riigiametnike ja -teenijate palgaseadus	" 154
Koolimajade ehitusfondi suurendamise seadus	" 156
Põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise seadus	" 159
Lühike ülevaade mu teistest sõnavõttudest.	" 160
Riigikogu hariduskomisjoni tööst	" 162
1923. aasta	" 164
Veel mõnda mu tegevusest II Riigikogus	" 167
Lahkumine sotsiaaldemokraatliku tööliste partei riigikogurühmast	" 171
26. nov. 1954.	" 173
Mu töö Eesti Õpetajate Liidus	" 174
Sisemine töökorraldus	" 175
Eesti Õpetajate Liidu tegevus koolikorralduslike kasvatuseõpetuslike ja kutsehuviliste küsimuste alal	" 193
"Kasvatus", kasvatusteaduslik ajakiri, EÕL häälekandja	" 196

PEM 297

K M 75

Õpetajate pedagoogilised nädalad ja kursused	lk. 207
20.VI 1955.	" 209
Eesti keele ja koduloo kursused ja II kasvatusteaduslik nädal	" 210
I Eesti Kasvatusteaduslik nädal	" 212
III kasvatusteaduslik nädal	" 214
23. XII 1955. (suremas)	" 215
Mu tegevus pärast 1923. aastat	" 216
Tallinna linna 21. algkool	" 217
Õppereis Austriasse ja Šveitsi	" 227
Õppereisiid	" 249
Huvi- ja õppereis Rootsi	" 250
Autoretik kodumaa ilusamaisse kohtadesse	" 253
Õppereis Soome	" 251
Eesti Õpetajate Liidu kongress 1933.a.	"
Tähtsamaid arve algkoolide elust	" 253
Lastekirjanduse ja rahvusvahelise koostöö küsimus Kopenhaageni kongressil	" 255
Rahvusvahelise Õpetajate Liitude Föderatsiooni (FJAF) kongress Pariisis 1939.a.	" 269
Kirjandust noortele ja õpetajaile	"
Ankeet laste lugemisvara tundmaõppimiseks	" 231
Kontakt Genfi Rahvusvahelise Kasvatuse Bürooga	" 232
Mikkelsaare surm	2 237
Kasvatusteaduslik nädal ja kooliuuenduse näitus ...	" 238
Lisand (E.Martinsoni lahkumise puhul).....	" 241
Smakeele õppekavad,	
Kirjandust koolile I, II, III.....	" 242
"Elav sõna" I, II, III, IV	" 243
EOL-u täienduskursused Tartus	" 245
Võitlus ühtluskooli lammutajate vastu	" 281
12. II 1956.	" 307
^{1940. aasta} Hirmus 66 kuulirahe all	" 307
Koolimaja pommitamine 1941.a. 27.VIII 1941, 28.VIII 1941	" 313
^{1941-1942. a. vangis} 1943.a., 1944.a.	" 323
Töö koolis 1944/45.a.	" 325
11.I 1947.	" 330
Mu personaal- ja tööpensioni likvideerimine.....	" 336
Rasked korteriolud	" 337
Lapsepõlve mälestusi	" 339

S A A T E K S

Minu mälestuste kangas hõivab ligikaudu üle terve sajandi: 19. sajandi viimase ja 20. sajandi esimese poole.

Mis selles ajavahemikus pole kõik sündinud ! ... Meie kool, kus ma olen olnud 11 aastat õpilasena ja üle 50 aasta õpetajana ning juhtiva haridustegelasena, on selles ajajärgus läbi elanud suured muudatused: ta oli mõisa- ja kirikuhärrade valitsuse all; siis järgnes tsaariaegsete kroonuametnike võimutsemine ning venestamine; sellele järgnes organiseeritud õpetajaskonna võitlus progressiivse kooli eest ning uue oma-pärase kooli loomine, ja siis meie kool nõukogude korra ajal. Vahekiiludena tuleks märkida meie kooli olukorda saka okupatsioonide ajal.

Eluaegse õpetajana esitan ma tõsiasju peamiselt koolielust. Siin-seal on ka pildikesi rahva elust üldse.

Mu pikaajalise koolitöö vältel on mu juhatatavaist klasside klassidest läbi käinud üle paarikümnetuhandeline lastepere. Õpetajate arv, kes ühes minuga Eesti Õpetajate Liidu liikmeina, on võidelnud meie progressiivse kooli eest, ulatub üle kolme ja poole tuhande. Olgu mu "Mälestusi" neile kõigile südamlikuks hüvastijätuks ! ...

Tallinnas, 7. veebruaril 1952.

(mu 78. eluaastal)

Enn Murdmaa
(Ernst Martinson)

Ühest ärkamisaegsest koolmeistrist
=====

1900. aastal, kui ma olin õpetaja Järvakandi ministeeriumikoolis, tutvusin ma Raiküla kingsepa Ants Martinsoniga, kes ütles, et ta olevat Vändra kirikuraamatute järgi uurinud minu ja oma enda sugupuud ja leidnud, et me oleme kaugelt sugulased, kuna põlveneme Põrgu-Mardist, kes teoorjuse ajal elas Vändra põlises laanes suurte soode ning rabade taga. Juuritud seal oma naisega puid ning võsastikku, põletanud alet, teinud kütist ja asutanud väikese talu, mida vändralased hakanud Põrgu taluks hüüdma - kuna ta asus kaugel metsa põhjas - ja tema peremeest Põrgu-Mardiks.

Perekonnanimele panemisel anti tema pojale perekonnanimeks Martissohn, mis hiljem kirikuraamatuis on muudetud Martinsoniks.¹

Üks Põrgu-Mardi järglastest, Miina Martissohn, sai taluteenija koha Vändra Kärus. Minu isa Mihkel Martissohn on selle taluteenija vallaslaps. Ta sündis 1847. aastal, kui meil oli veel teoorjus.

10.- aastaselt pandi Mihkel Kärus vallakooli. Ta oli silmatorkavalt andekas ning hoolas õpilane. Armastas vabal

¹ 1935. aastal pidid Tallinna linnapea kindral Sootsi nõudel linnateenijad oma võõrapärased nimed eestipärasteks muutma. Võtsin siis uueks nimeks "Enn Murdmaa" ("Ernst Martinsoni" asemel). E.M.

ajal juturaamatuid lugeda, mida tol ajal oli kahjuks väga vähe.

Pärast vallakooli lõpetamist õnnestus tal saada Kärü mõisa aedniku poisiks. Mõisas oli väga suur kasvuhoone, milles kasvas palju haruldasi troopikataimi, milliseid tol ajal polnud isegi Tartu Ülikooli botaanika-aias, nii et ülikooli taimeteadlasi käis Kärü mõisa aias taimi uurimas.

Aasta kolme järele sai Mihkel mõisa sepa poisiks. See amet oli küll märksa raskem, palk aga tunduvalt kõrgem. Ta oli hakanud tagavarakopikaid koguma, kuna tal oli tekkinud salajane soov minna kuhugi koolmeistri ametis õppima. Harilikult olid tolleaegsed vallakoolmeistrid köstri- või kihelkonnakooli haridusega. Kuudal oli koolmeistrite ettevalmistamiseks avatud seminar. Kui saaks sinna! Kogu oma jõudeaja kulutas ta nüüd raamatute lugemiseks. Sageli nähti teda lõõtsa tõmmates raamatuid lugemas.

Peale sepatöö anti Mihklile ka teisi töid teha. Kord saadeti ta kahehobusevankril mõisale Paidest mitmesugust kaupa tooma. Kojusõidu eel kinkis kaupmees talle "reisipakiks" sigari ja pudeli viina. Teel jõi ta pisut viina ja pani sigari suitsema. Et ta polnud varem viina joonud ega suitsetanud, siis panid need "head annid" ta südame pööritama ja ajasid ta oksele. Ta andis siis endale kindla tõotuse, et ta iialgi enam viina ei joo ega suitseta. Ja seda lõotust on ta ausalt täitnud.

1867. aasta sügisel õnnestus tal Kuuda koolmeistrite seminari astuda. Seal elamine ja õppimine nõudsid talt kaunis suuri kulusid. Varsti olid ta kogutud rahakopikad läbi. Head tuttavad andsid talle laenu. Õnneks sai ta väikest tasulist kõrvalteenistust seminari aias ja põllul. Siiski olid seminaris tehtud võlad kasvanud kolmesaja rublani.

1870. aasta kevadel lõpetas ta seminari kursuse valla-koolmeistri kutsega. (vt. lisa nr. 1). Sama aasta kevadel määrati ta ka Kärü valla Ülejõe koolile koolmeistriks. Eesootas teda raske töö tervistkurnavais tingimustes.

Suure Kärü valla peale oli ainult üks vallakool, kus käis saja lapse ümber koolis. Rahapalka koolmeistrile ei makstud; palgaks oli tal umbes 20-hektarise koolitalu kasutamise õigus. Koolitalu pidi andma elatist koolmeistrile ja ta perekonnale.

Et ühel õpetajal polnud võimalik nii suurt hulka lapsi korralikult õpetada, siis pidi ta endale abilise palkama, kellele tuli peale korteri anda prii kost ja 100 rubla rahapalka aastas. Seda kõike pidi andma koolitalu kehvavõitu maa. Nii siis peale klassitöö lasus koolmeistri õlgadel raske orjus maa kallal.

Talupidamist raskendas asjaolu, et Mihkel Martinsonil polnud mingisugust majapidamisinventari, ei elutut ega elavat. Esialgu tuli kõik headelt tutvavailt lühemaks ajaks laenata, ka viljaseemet.

Teisel aastal abiellus koolmeister Kärü metsavahi Ju-

han Villig'i tütre Annega, kes eelmisel aastal oli olnud ta kordamiskooli vanema klassi õpilane. Peale kolmetalvise vallakoolis käimist pidid lapsed veel kuni leeriajani kolm-neli aastat kordamiskoolis käima: Lõuna-Eestis 3 nädalat sügisel enne "pärisikooli" algust ja kevadel 3 nädalat pärast "pärisikooli" lõppu.

Ann Villig oli kevadisel koolirevideerimisel kirikuhärra Ernst Sokolovski poolt koolmeistri hädast välja aidanud. Revident oli nimelt käskinud lapsi üht koraali laulda, mis õppeaasta kavas oli ette nähtud. Lapsed olid selle koraali küll kätte õppinud, kuid et koolmeistril tuli esimest korda revidendi ees seista, kes on ta elusaatuse üle otsustaja, siis "kukkus ta süda saapasäärde" ja ta ei saanud lastele laulu algatada. Seal üritas tragi Ann Villig laulu ja lapsed laulsid hoogsalt koraali läbi. Seisukord oli päästetud.

Abiellumine kergendas mõnevõrra koolmeistri tööd koolitalus. Kaks virka töökätt oli juurde tulnud, naine sai kaasavaraks üht-teist^t alupidamisel vajalikust inventarist ja äi ning ämm käisid vahel kibedal tööajal koolmeistrit aitam.

Väga palju kõrvaltööd andis koolmeistrile mitmesuguste kiriklike talituste täitmine: lasteristimine, surnute puusärkipanemine ning surnuaiale saatmine, vaimulikud talitused pulmadel, varrudel, uue-maja-õnnistamistel jne. Vald oli perekas ja kirikuhärra elas üle 20 versta kaugel. Kärus oli

küll abikirik ja seal toimetas köster vajalikke kiriklikke talitusi, kuid koolmeister oli rahvale ikka lähedasem ja teda kutsuti alatasa kiriklikke talitusi täitma. Ka tuli koolmeistril koolimajas väga sagedasti palvetunde pidada.

Õppetöö toimus raskeis tingimustes. Koolituba, milles koolmeister ja tema abiline üheaegselt õpetasid umbes 100 last, oli selleks liiga väike, madal, valguse- ning õhuvaene, savist põrandada... Ja samas ruumis pidid lapsed ka õppetükke ette valmistama, sööma ja magama! ... Ööbijaid oli väga palju, kuna suure Käru valla külad ja üksildased elamud on laiali paisatud suurte metsade vahele.

Raske töö kõrval leidis koolmeister siiski võimalust rahvale seda pakkuda, mida ta polnud otsekohe kohustatud tegema. Ta asutas Kärusse laulukoori, mis tol ajal oli suureks harulduseks. Käis oma kooriga Raplas, mis asus Kärust üle 30 versta kaugel, kontsertegi andmas.

Kui ma juba vallakoolis käisin, mitu aastat pärast isa surma, leidsin ma aidast isa vihikute hulgast ühe noodivihi-ku, mille esilehe alla oli pliiatsiga kirjutatud:

"Pühapäeva-õhtul on lauluparlament koos".

Küsisin emalt: "Mis tähendab lauluparlament?" Ema ütles: "Su isal oli laulukoor, mille harjutusõhtuid lauljad nalja pärast lauluparlamendiks kutsusid. Parlamendis arutatakse ju riigi ja rahva asju, ja isa arutas lauluharjutuste vaheaegadel lauljatega ka rahvaelu tähtsamaid küsimusi."

Ja oli tol ajal asju, mida arutada. Elati ju ärkamis-
aja keskel...

"Perno-Postimehes", mis 1857. aastal oli ilmuma hakanud, oli Carl Robert Jakobson meie avaliku elu korraldamist teravamalt arvustama hakanud, kui seda oli teinud J.V. Jansen.

1870. aastal, mil Mihkel Martinson algas tööd Käru vallakoolis, oli raamatuna ilmunud C.R. Jakobsoni 1868. aastal peetud

"Kolm isamaa kõnet."

1869. aastal oli Tartus peetud

esimene eesti laulupidu.

1870. aastal peeti Helmes

"koolmeistrite koosolek".

1871. aastal C.R. Jakobson asub Tallinna elama ja
asutab "Koidu".

1871. aastal kinnitati

"Eesti Kirjameeste Seltsi põhikiri

ja asub see selts tööle. Annab välja hulga raamatuid ko-
likirjanduse ja rahvamajanduse alal.

1872. aastal

C.R. Jakobson hakkab Vändra vallakirjutajaks.

1873. aastal

C. R. Jakobson ostab Kurgja talu.

"Sakala" polnud siis veel ilmuma hakanud. Ed. Bornhöhe "Tasuja" polnud ka veel ilmunud. Märgukiri Aleksander U-le esitati ka hiljem. Kuid eks andnud kõik see, mis oli äsja sündinud, väga palju huvitavat ainet mõtetevahetuseks...

Kuna Mihkel Martinson oli suur raamatute harrastaja, siis püüdis ta armastust raamatute vastu edasi anda ka val- la rahvale. Tal oli tolle aja kohta kaunis suur raamatukogu ja ta hakkas oma raamatuid rahvale lugemiseks välja andma. Pärast isa surma, mitu aastat hiljem, kui Juurus asutati õi- geusu kogudus, kinkis ema selle preestrile M. Uusnale kasu- tamiseks isa raamatukogu.

1873. aasta sügisel sündis Käru koolimajas mu õde Ma- rie ja aasta hiljem - 21. detsembril (uue kal.j.) - nägin mina maailmavalgust. Mu ristijaks pidi isa muidugi Vändra kirikuhärra Ernst Sokolovski kutsuma. See tuli ja pakkus end mu ristiisaks. Vanemad tahtsid mu nimeks Jüri panna, kuid kirikuhärra ajas peale, et lapsele tema nime pandaks, mis muidugi tuli teha, sest raske on teoorjal "astla vastu üles lüüä! ...

Raske töö ebatervislikes tingimustes murdis varsti mu isa tervise. Seda süvendas õnnetu juhtum linaleotamisega. Peamiseks sissetulekuallikaks koolitalust olid linad, mida pidi rohkesti kasvatama, et nendest raha saada majapidamis- kulude katteks ja palgamaksmiseks oma abilisele.

Kärus leotati linu jões, mille kaldal olid ka kooli-

talul põllud. 1874. aasta sügisel olid vihmased ilmad jõe vee kõrgele ajanud, kui koolitalu linad olid parajasti leos, ja vesi ähvardas linad ära viia. Päeva otsa tuli isal üle poole kehani külmas vees seistes linu jõest kaldale loopida. Ta külmetas end tugevasti, sai kõrge palaviku ühes kange köhaga ja pidi hulk aega voodis lamama. Köha ei lahkunud tast ka hiljem.

Samasugune linaleotamine leidis aset ka järgmisel sügisel ainult selle vahega, et nüüd hakkas isa ka verd köhima, arst leidis tal olevat tiisikuse ja ta ei tõusnudki enam voodist üles...

Ta oli sunnitud koolitööga jumalaga jätma!... Kuid mingisugust muud ametit ei suutnud ta ka pidada. Rahvas oli tema tööga küll väga rahul olnud, kuid mingisugust muud abita poleks ikkagi anda olnud, kui lasta külakorras käia, mida aga tema väga vilets tervis poleks suutnud välja kannatada.

Viie aasta vältel oli isa suure kokkuhoiu juures suutnud kõik oma seminaris tehtud võlad tasuda ja talupidamiseks väheldase inventari soetada. Head sõbrad soovitasid talle katsuda talukoht osta ja lubasid talle selleks anda pikema-ajalist laenu. Põld ju annab pisut süüa ka siis, kui peremees on haige. Ja mis muud jäigi tal üle teha! ...

Tal õnnestus Harjumaal Kohila vallas asuva Lohu mõisa omanikult osta Kärneri talu, makstes talle sissemaksuks ai-

nult 47 rubla ja võttes endale kohustuse tasuda mõisale ja mõisnike krediitkassale igal aastal teatava osa võlast ja võlaprotsendid. Ja 1875. aasta sügisel kolitigi Kärust Lohule.

Kuid tervist ei suutnud enam ükski võim isale tagasi anda. Ühe aasta vaevles ta veel voodis lamades ja suri 1876. aasta sügisel. Ema rääkis mulle hiljem, et kui isa juba surnud olnud, olevat ma ta rinnale roninud ja talle kaali pakkunud öeldes: "Isa, sa ju tahad kaali. Miks sa ei söö?"...

Isa põrm maeti Kärü kalmistule. Viimsele puhkepaigale teda saatma oli tulnud palju Kärü inimesi, kes avaldasid südamlikku tänu oma armsale õpetajale ja sügavat kaastunnet leinajale lesele.

Vähe oli seda, mida lahkunu oli suutnud jätta oma perekonna ülalpidamiseks, kuid minu hinge on ta jätnud suure iha - saada ka rahvakooliõpetajaks! ...

1. mail 1953

=====

1952. aasta 7. veebruaril algasin oma "Mälestuste" kirjutamist. Tervislikel põhjustel pidin selle varsti katkestama. Kardan, kas nüüdki suudan oma kavatsust - kirjutada mälestusi kronoloogilises järjekorras - teostada. Pean esmajoones kirjutama sellest, mis on tähtsam ja kui siis veel suudan, siis ka teistest asjadest.

Tallinnas
=====

Meile õpetajaile on Tallinn ikka olnud ihaldatavaks Kaananimaaks: poolesuuremad palgad, suuremad võimalused oma haridust täiendada, kokkupuuted targemate inimestega, teater, kontserdid ja palju muid hüvesid on alati maaõpetajais äratanud tungi pääseda Kalevilinna.

Niikaua kui hariduselu Tallinnas juhtisid peamiselt sakslased ja vene ametnikud, oli eestlasist õpetajaile tee linnakoolidesse peaaegu täiesti suletud. Kui aga eestlased said linnavolikogu-valimistel enamuse, hakati Tallinna koolidesse ka eestlasist õpetajaid ametisse võtma.

1915. aasta augustis sain ka mina õpetaja koha Tallinna linna 3.-4. algkoolis. Enne mind olid seal ametis laiemalt tuntud õpetajad: M. Kippert, E. Peterson (Särgava), T. Kuusik, L. Stein ja A. Janson. Juuresoleval fotol on kooliõpetajad 1915/16.õ.a. lõpul. Istuvad (vasakult): A. Janson, E. Peterson (Särgava), M. Kippert, T. Kuusik ja H.Kask. Seisavad: Medvedeva, E. Murdmaa (Martinson), naisõpetaja (ühe Tallinna vene ametniku naine, kelle nime olen unustanud, kuna ta oli 3.-4. algkooli õpetaja lühemat aega), L. Stein ja A. Birk.

Kooli 5 klassitoas töötas 10 klassikomplekti: 5 enne

ja 5 pärast lõunat. Mina kui uustulnuk pidin muidugi leppima õpetamisega pealelõunases klassis.

Peale klassitubade oli koolimajas veel väike õpetajate tuba. Valgust oli vähevõitu selles sünges paksude müüridega majas, milles enne oli olnud linna soolaait. Algkoolide ruumid tol ajal olid Tallinnas üldse viletsad.

✕ Õpetus oli muidugi venekeelne. Eesti keelt võisid õpilased kõnelda ainult eesti keele ja usuõpetuse tundides. Kuid nii rangelt kui mõne aasta eest ei nõutud enam vene keelt õpilaste omavahelistel keskusteludel vahetundidel, sest oli juba tunda vabade tuulte puhumist. Ei võidud aga veel sugugi aimata, et enne aasta möödumist puhkeb Venemaal lahti revolutsioon, mida me pikisilmi ootasime.

Tol ajal õpetajail puudusid omad organisatsioonid. Töötati hariduse-, muusika-, karskuse- ja teistes organisatsioonides. 1907. aastal oli alanud tegevust Eestimaa Vastastikune Abiandmise Selts. Seltsi asjaajamine pidi sündima vene keeles ja õpetajate ülemuste järelvalvel.

1915. ja 1916. aastail katsus rühm õpetajaid, kelle hulka kuulusin ka mina, selle seltsi koosolekuil ka emakeelele eluõigust kätte võidelda. Eestimaa Rahvakoolide direktor Rogozinnikov, kes harilikult viibis igal koosolekul, on kurtunud, et niipea kui ta lahkub koosolekuilt, kaob ka asjaajamine vene keeles.

1917. aasta algul hakkas rühm õpetajaid linna 3.-4.algkooli ruumides õhtuti pärast õppetunde koos käima ja arutama küsimust, mida tuleks teha meie kooli huvides praegusel äreval situatsioonil. Arvati, et kõigepealt tuleb luua õpetajate ühing Tallinna linna ja tema lähema ümbruse eesti koolide õpetajate jaoks.

Valiti komisjon, kes koostaks uue ühingu jaoks põhikirja: Jakob Vestholm, Juhan Susi, Aleksander Ploompuu ja mina. Arvati, et pole otstarbekohane aega kulutada üksikasjalise pikaulatuseliku põhikirja koostamiseks, mida võib teha hiljem. Koostasid raamkavaliselühikese põhikirja, mis vastu võeti teiste komisjoniliikmete ja hiljem ka ühingu asutamise koosoleku poolt.

Ühingu asutamise koosolek peeti 1917.a. 25. märtsil (vana kal.j.) linna 3.-4. algkooli ruumides. Ühingu asutamise eeltööde ajal oli Tallinnas asumisel õpetajate rahvusvaheline kutseühing. Paljud Tallinna õpetajad olid esialgu arvamusel, et see kutseühing võiks täita kõik meie vajadused, kuna eesti koolide õpetajate jaoks võiks olla selles ühingu eriosakond, ja sellepärast oleks ühingu asutamine ainult eesti õpetajate jaoks tarbetu jõudude killustamine.

Eesti õpetajate enamus arvas aga, et rahvusvaheline kutseühing ei saa täita kõiki meie vajadusi ja nimelt järgmistel põhjustel:

1. Uue asutatava ühingu liikmeiks tahaksid astuda ka hulk eesti õpetajaid Tallinna lähemast ümbrusest, mis oleks aga vastolus rahvusvahelise ühingu põhikirjaga.

2. Eesti õpetajail on Tallinnas domineeriv enamus, rahvusvahelise ühingu liikmeina oleks nende tegevus tunduvalt takistatud.

3. Meie koolil on palju omapärasusi, nii et tema korraldamine peab käima iseradasid.

Eesti õpetajate ühingu asutajad ei vaadanud muidugi vae-
nuliselt rahvusvahelisele ühingule, paljud astusid ühtlasi
ka selle ühingu liikmeiks, kuid siiski nad kaua seal püsida
ei suutnud, sest neid ootas suur ja väga raske töö 25. mär-
tsil 1917.a. asutatud "Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsis".
Hiljem, kui "Avalikkude algkoolide seadusega" sõna "kooliõpe-
taja" asemele oli võetud "õpetaja", muudeti ka seltsi nimetus
- "Tallinna Õpetajate Selts".

Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi asutamise koosole-
kul valiti talle juhatus:

1. Esimeheks Jüri Annusson, esimehe abideks Jakob Vest-
hilm ja Voldemar Päts.
2. Sekretäriks Ernst Martinson (Murdmaa), abideks Gab-
riele Stahlman ja Christian Brüller.
3. Laekahoidjaks Oskar Kilgas, abideks Aleksander Tark-
pea ja Viktor Neggo.

Juhatuse koosseisust lahkus aasta keskel Oskar Kilgas, kes asus elama väljaspool Tallinna.

Töö Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsis
=====

1917. ja 1918. aastal
=====

Alljärgnev ülevaade on minu poolt koostatud aruande põhjal, mille ma seltsi sekretärina esitasin seltsile 1918. aastal.

Seltsi tegevuse kavas olid 1917. aastal järgmised tähtsamad küsimused:

1. Õpetajaskonna organiseerimine
2. Emakeelse kooli tähtsuse ja põhijoonte selgitamine
3. Emakeelse kooli elluviimise nõudmine
4. Sammude astumine ametnike kõrvaldamiseks, kes olid takistuseks emakeelse kooli sisseseadmisel
5. Koolide jaotamine rahvuste järgi
- X 6. Eesti kooli süsteemi koostamine
- X 7. Rahvakoolide õppekavade, õppeabinõude ja õpikute nimestiku koostamine
8. Õpetajate kursused

1. Õpetajate organiseerimine

Juba 4 päeva pärast asutamist algas selts oma tegevust. 29. ja 30. märtsil korraldas ta I õpetajate päeva.

Seal arutati esijoones õpetajate organiseerimise küsimust. Kanti ette 2 referaati. Oli koostatud Õpetajate Keskliidu põ-

hikiri, mille õpetajate päev vastu võttis.

Õpetajate päevast võtsid osa Tallinna linna ja selle ümbruse õpetajad, Peterburi ja Paide õpetajate ühingute esindajad, kes asutasid Õpetajate Ühingute Keskliidu.

Otsustati üle maa laiali saata üleskutsed õpetajate ühingute asutamiseks. Asja hõlbustamiseks ning kiirustamiseks lisati juurde Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi põhikiri. Ühtlasi soovitati astuda Tallinnas asutatud Keskliitu.

Umbes samal ajal tekkis õpetajate ühingute keskliidu asutamise mõte ka Tartus. Oli saabunud aeg,

kus kõik pirrud kahel otsal

lausa lõõvad lõkendama...

1917. aasta 7., 8. ja 9. aprillil peeti Tartus I ülemaaline õpetajate kongress, n.n. rahvahariduse kongress, millest Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi esindajaina võtsid osa J. Piiper, A. Saar, J. Rumma, G. Stahlman, J. Susi ja V. Peet. Kongressil tehti Tartu Õpetajate Seltsile ülesandeks koostada õpetajate keskliidu põhikiri ja kutsuda keskliidu asutamiseks 27. maiks Rakveresse kokku õpetajate organisatsioonide esindajate koosolek.

Nähtavasti ei olnud Tartu kongressil teada, et Tallinnas oli juba asutud keskliidu loomisele, kuna Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi juhtivad jõud J. Annusson ja E. Murdmaa (Martinson) viibisid tol ajal õpetajaskonna esindajaina ülevenemaalisel õpetajate kongressil.

Rakvere koosolekust 27. mail võtsid osa Tallinna, Tartu, Valga ja Haapsalu õpetajate ühingute ja Tartu-, Viljandi-, Viru-, Võru- ja Pärnumaa õpetajate liitude esindajad. Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi esindajaiks olime J. Annusson ja mina.

X Asutati "Eesti Kooliõpetajate Keskliit". Keskliidu asukohaks määrati Tartu. Juhatusse valiti:

P. Põld, M. Reinik, V. Tamman ja M. Kampmann-Kampaa-Tartust, J. Annusson ja E. Martinson-Murdmaa Tallinnast ja F. V. Mikkelsaar Valgast.

2. Emakeelse kooli tähtsuse ja põhijoonte selgitamine

Ei saa öelda, et emakeelne kool oleks olnud kõigile arusaadav ja vastuvõetav. Leidus isegi õpetajaid, kes ei pooldanud emakeelset kooli, palju enamaga oli emakeelse kooli vastaseid lastevanemate hulgas. Peamine vastuväide oli, et emakeelses koolis laps ei suuda kohalikkudest keeltest vajalikul määral ära õppida vene ja saksa keelt, et kolme kohaliku keele halvasti mõistmine on lastele tulevikus suureks takistuseks teenistuskoha saamisel.

Ei olnud kerge selgeks teha inimestele, kel pole mingisuguseid teadmisi pedagoogikast, et tähtsam kui keelte tuupimine on inimese vaimu arendamine ja et just võõrkeelse õpetuse kaudu ei saa korralikult lapse vaimu arendada.

Peeti sellepärast väga palju rahvakoosolekuid, kõige rohkem

lastevanemate koosolekuid koolides, kus neid küsimusi põhjalikult selgitati. Meie õpetajaskonna auks peab ütlema, et suur enamik neist agaralt kaasa läi.

3. Emakeelse kooli elluviimise nõudmine

Täiesti vastuvõetmatu oli emakeelne kool tolleaegsele kooliülemusele. Ka 1917. aasta aprilli algul peetud ülevenemaalisel õpetajate kongressil Peterburis, millest eesti õpetajaskonna esindajaina võtsid osa J. Annusson, J. Unt ja E. Martinson-Murdmaa, ei leidnud emakeelse kooli küsimus kõlapinda. Kongressil oli palju tegemist vene kooli ümberkorraldamise küsimustega, nii et meie taotlus, läbi arutada kongressil ka emakeelse kooli küsimused ja vastu võtta vastavad resolutsioonid, jäi tagajärjetuks. Vähemusrahvaste sektsiooni poolt esitatud teesid ja resolutsioonid sattusid ainult kongressi materjalide hulka.

Kongressil viibiv haridusminister Manuilov arvas, et emakeelse kooli teostamine ei ole kõigepealt vähemusrahvaste eneste huvides. Ja tema arvamust ei pooldanud mitte ükski vene ametivõimud, vaid, nagu eespool nägime, oli emakeelne kool võõras ka meie oma rahva laiemaile ringkondadele.

Oli vaja palju optimismi, palju julgust ja usku tulevikku, et kohe asuda emakeelse kooli loomisele. Õnneks oli seda meie kooli uuendajail.

Arvan, et suurem hulk inimesi praegugi ei saa aru selle ajaloolise sündmuse tähtsusest . . .

1917.a. juunis esitasid Kooliõpet. Keskliidu, Tallinna Kooliõpetajate Seltsi ja Tallinna linnavalitsuse esindajad vene haridusministrile vürst Oldenburgile märgukirja, milles sisaldasid ka I kooliõpetajate kongressi nõuded emakeelse kooli maksmapanemise asjus. Rõhutati, et ka Eesti lapsel, nagu igal teisel, on vääramatu õigus saada haridust emakeeles algkoolist ülikoolini. Nõuti eestikeelseile koolidele kõiki riigikooli õigusi, eestikeelsete õpetajate seminaride korraldamist jm.

Märgukiri ei andnud mingisuguseid tulemusi.

Alles sama aasta 13. septembril saadi haridusministrilt Salaskinilt nõusolek maksta panna emakeelne õpetus algkoolides, - pärast seda, kui 1917. aasta suvel kokku astunud Maavalitsus seda korduvalt nõudnud oli.

4. Sammude astumine ametnike kõrvaldamiseks, kes olid takistuseks emakeelse kooli sisseseadmisel

Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi poolt korraldatud I õpetajate päeval seati üles nõue, et emakeelse kooli teostamisele tuleb jalamaid asuda. Ühtlasi nõuti, et Eestimaa Rahvakoolide Direktori ja inspektorite kõrvaldamist. Nõue leidis täitmist, kuigi mitte kohe ja täiel määral. Rahvakoolide direktor Rogozinnikov kõrvaldati küll, kuid ettepanud kandidaati A. Valnerit ei kinnitatud. Tema asemele määrati Savarenski, kes siiski katsus eelmisest direktorist näida vabameelsem.

Järgmistel koosolekuil seati õpetajaskonna poolt üles soovitatavad rahvakoolide inspektorite kandidaadid. Juba 1917.a. juunis asusid uued rahvakoolide inspektorid, G. Ollik ja E. Martinson-Murdmaa Tallinnas ametisse. (Vt. lisa nr.).

Tallinna III jsk. rahvakoolide inspektor Ossokin jäi aga esialgu paigale. Samal ajal sai Lõuna-Eesti õpetajaskonna nõudel uueks rahvakoolide inspektoriks F.V. Mikkelsaar.

5. Koolide jaotamine rahvuste järgi

X 1917. 29. ja 30. märtsil peetud õpetajate päeval otsustati sisse seada emakeelne õpetus algkoolides 1917/18. õppeaasta algusest, samuti ka keskkoolides, kusjuures vanemais klassides, alates 5. klassist, võik tehniliste raskuste puhul ajutiselt tarvitada võõrkeelt.

Selle otsuse teostamiseks tuli kohe eeltöid tegema hakata. Tallinnas korjati statistilist materjali selle kohta, kuidas tuleks koole rahvuste järgi jaotada. Pöörduti valitsusasutiste poole nõudmistega, et õpetajate päeval vastuvõetud otsus ellu viidaks. Soodsaks tingimuseks Tallinna oli asjaolu, et linnavalitsus südilt asja kaitses, et Kooliõpetajate Seltsi asemikud linna haridusnõukogus töötasid ja et suurem osa Tallinna koolide juhatajaist olid Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi liikmed.

Nii suudeti koolide jaotamine rahvuste järgi (natsionaliseerimist) Tallinnas rohkemal määral ja varem läbi viia kui kuskil mujal Eestis.

6. Eesti kooli süsteemi koostamine

Õpetajate päeval 29. ja 30. märtsil 1917.a. seati üles üldpõhijooned, missugune peaks meie kool olema. 23. aprilli koosolekul valiti komisjon, kes koostaks kooli süsteemi. Peale üldhariduslike koolide pidi komisjon ka eriõppeasutiste põhijooned koostama. Selle suure tööga ei jõudnud ta 1917. aastal lõpule. Ta jõudis koostada vaid peajooned, mis on järgmised:

✕ Koolitöö aluseks on 6-aastase kursusega rahvakool, mis on kõigile sunduslik ja maksuta.

Kes rahvakoolist ei lähe edasi mõnesse teise kooli, õpib veel ühe aasta täienduskoolis.

Keskooli alumised klassid kaotatakse ära. Nende aset täidab 6-klassiline rahvakool (algkool).

Keskoolis on 5 klassi, mille alumisse klassi võetakse vaatu algkooli 6. klassi lõpetajaid täienduseksamiga võõr- keeltes. ✕

Rahvakooli (algkooli) 6. klassi õpetajad pääsevad ka mitmesugustesse eriõppeasutistesse: kaubandus- ja kommertskooli, õpetajate seminari jm.

Õpetajate seminaril on 6 klassi.

Peale erihariduse annan õpetajate seminar ka täieliku keskooli hariduse.

Algkooli (rahvakooli) täienduskooli lõpetaja pääseb seminari 2. klassi.

Seminari lõpetajal on õigus ülikooli astuda.

7. Rahvakooli õppekavade, õppeabinõude ning
õpperaamatute nimestiku koostamine

Emakeelse õpetamise teostamise võimalust nähti esijoo-
nes algkoolis, mispärast selts asus ka kohe algkooli uuenda-
mise küsimuste lahendamisele ja sellepärast on ta sellel alal
kõige ulatuslikumalt tegev olnud.

23. aprilli koosolekul valiti 14-liikmeline õppekavade
koostamise komisjon ja 26. IV koosolekul lisati sinna veel
9 liiget ja anti komisjonile õigus veel asjatundjaid liikmeid
juurde koopteerida. Koopteerimise teel kasvas komisjoni liik-
mete arv 56-ni.

Komisjon jagunes 12-ks sektsiooniks (õppeainete järgi).
Paljud õpetajad töötasid korraga mitmes sektsioonis.

Peale sektsiooni koosolekute peeti rida koosolekuid,
millest võtsid osa kõikide sektsioonide ja seltsi juhatuse
liikmed.

Komisjoni töövilja arutati õpetajate kursuste ajal kor-
raldatud läbirääkimiskoosolekuil ja seltsi üldkoosolekuil.

Komisjoni tööviljana ilmusid trükist "Algkoolide õppe-
kavad".

Need õppekavad pole mõeldud eeskujulikena, vaid nad on
trükist ilmunud, et neid arvustataks ja et nende najal oleks
kergem uusi koostada. Need kavad olid tol ajal ainulaadne
selline töö Eestis.

X Pärast seda asus selts õpikute ja õppeabinõude nimestiku koostamisele. Peaaegu kõik senised õpikud loeti uue kooli seisukohalt puudulikeks.

Mõnes õppeaines puudusid õpikud. Seltsi lähem ringkond asus eeskätt nende koostamisele.

Endistest õpikutest, kuigi puudulikest, valiti paremad välja ja koostati nende nimestik.

8. Õpetajate kursused

Esimeste kursuste ülesandeks polnud aineid põhjalikult käsitleda, vaid peaaesjalikult huvi ^Xäratada loova eesti kooli vastu. Seda ülesannet on nad täitnud.

Kursused peeti Tallinna reaalkooli ruumides 31. juulist 15. augustini 1917.a. Kursuste korraldamise küsimust on arutatud 6-mel üld- ja 5-1 juhatuse koosolekul.

Kursuste ained ja lektorid olid järgmised:

1. ^X Eesti keel - H. Põld ja J. Aavik
2. ^X Kodumaatundmine - M. Kampman
3. Looduseõpetus - J. Piiper
4. Maateadus - E. Rosental
5. Ajalugu - P. Saamon
6. Matemaatika - J. Sarv
7. Joonistamine ja voolimine - V. Päts
8. Uuemad voolud kasvatusteaduses - V. Raam
- ? 9. Ühiskool (koedukatsioon) - E. Martinson-Murdmaa
10. Riigiõigus - A. Birk
11. Riigivormid ja omavalitsus - J. Vilms
12. Võimlemine - A. Õunapuu ja H. Soodla

Vabadel tundidel harjutati koorilaulu M. Kipperti juhatusel.

Kursuste ajal pandi toime õppekavade komisjoni poolt soovitatud õpikute näitus.

Kursuste ajal peeti 2 üld- ja 4 läbirääkimiskoosolekut. Arutati õppekavade komisjoni poolt koostatud õppekavasid ja muid kooliküsimusi.

Et lühikese ajaga taheti palju läbi minna, siis tehti iga päev palju tööd: vähemalt 9 tundi.

Kursustest võttis osa 319 õpetajat Tallinnast ja Tallinna ümbrusest.

Kursuste tasu oli 5 rubla kõigi loengute eest.

Kursuslastele võimaldati alandatud hindadega "Estonia" etendustel käia, millist võimalust kasutati 400 korda.

9. Rahvaülikooli asutamine

Rahvaülikooli asutamise mõte oli juba varem kaalumisel olnud Eestimaa Rahvahariduse Seltsil. Tema loomise aga võttis J. Annussoni algatusel oma ülesandeks Tallinna Eesti Kooliõpetajate Selts.

3. aprillil arutati seda küsimust ja arvati, et mõlemad seltsid peaksid rahvaülikooli kandev jõud olema. Küsimust arutati veel kahel järgmisel koosolekul ja pärast suvistepühi hakatigi rahvaülikooli nime all loenguid pidama, esialgu eesti keele, võimlemise ja poliitiliste ainete üle.

Vahepeal oli läbirääkimisi peetud Eestimaa Rahvahariduse

Seltsi ja Eesti Naisseltsi volinikega ja 26. mail valiti komisjon, kes koostaks põhikirja. Ühtlasi määrati eeltöödeks 100 rubla krediiti ja 5. VI otsustati Rahvaülikooli heaks korjandus toime panna, mille korraldamise E. Naisselts oma ülesandeks võttis. Otsustati ka rahvaülikooli selts asutada.

Kuigi vormiliselt seltsi asutamisega Rahvaülikooli kandmine oli T.E. Kooliõpetajate Seltsi õlgadelt ära võetud, oli see selts siiski tema tähtsaim kandejõud, sest suurem osa Rahvaülikooli liikmeid ja lektoreid olid T.E. Kooliõpetajate Seltsi liikmed.

Rahvaülikooli asutamisel ja koolide natsionaliseerimise alal oli eriti agaralt tegev olnud J. Annusson, kes aga kahjuks oli järgmisel 1918. aastal sunnitud saksa okupatsioonivõimude korraldusel kõrvale astuma keskkooli juhtimisest, kus kõige varem ja kõige suuremas ulatuses oli läbi viidud emakeelne õpetus.

10. Õpetajate palgaolude korraldamine

Õpetajate palgaolude korraldamist on arutatud mitmel juhatuse- ja üldkoosolekul. Saadeti märgukirju Riia Õppekon-na Kuraatorile ja Maapäevale.

Seltsi üldkoosolekul 17.septembril valiti komisjon, kes õpetajate palgaküsimuse oma ülesandeks võttis. Komisjon avaldas ajalehtedes üleskutse, milles palus saata statistilisi teateid ja sooviavaldusi palgaolude korraldamise kohta.

Saadud materjalid töötas komisjon läbi ja esitas oma kavatsused üldkoosolekule 19. novembril. Sellel koosolekul

võeti vastu järgmised otsused:

1. Õpetaja palganorm peaks olema 1800 rubla aastas, peale selle iga 3 aasta teenistuse eest 300 rubla lisatasu. Lisatasusid on 6.
2. Maavalitsusele ette panna, et ta viibimata koostaks ja paneks sunduslikult maksma palgamiinimumi.
3. Iga kooli juures olgu nii palju maad, et õpetaja võiks vajalikku majapidamist sisse seada.
4. Maarent tuleb palgast maha arvata.
5. Kooli juures olgu teenija.
6. Koolil peab olema õpilaste kui ka õpetajate raamatukogu.
7. Igas maakonnas olgu vähemalt üks raamatukogu.
8. Maavalitsuse algatusel tuleb õpetajaile korraldada suvekursused ja neist osavõtjaile anda abiraha.
9. Niikaua kui õpetajate palk on madalam teiste elukutsede palkadest, annab Maavalitsus õpetajaile nende laste kasvatamiseks abi, kes linnas õpivad.
10. Kõik kesk-, kutse- ja õpetajate ettevalmistamiskoolid tulevad Maavalitsuse alla võtta.
11. Esialgu peaks Maavalitsus valdu sundima õpetajaile korralikult palka välja maksma ja kordadel, kui vallad on täiesti jõuetud, neile abi andma.
12. Et rahvakoolide direktorid ja inspektorid on lahku-des kaasa võtnud kroonukrediidid, mille läbi maaõpetajad on sattunud väljapääsematusse seisukorda, on vaja sundida neid

tagasi andma neid krediite, mis nende kätte on antud keskvalitsuse poolt.

13. Tallinna Eesti Kooliõpetajate Selts tunnistas maaõpetajate ainelise seisukorra kriitiliseks ja nõuab, et Maa-koolivalitsus palgaolude parandamise viibimata ette võtaks. Vastasel korral on õpetajad sunnitud töö seisma jätma.

Streigi tähtaega kindlaks ei määratud.

14. Need otsused ja nõudmised tulevad õpetajate keskkliidu kaudu esitada.

Pikemalt arutati palgaküsimust ka õpetajate päeval 29. ja 30. detsembril. Seal rõhutati, et õpetajate palgaolusid ei saa enne korraldada, kui Asutav Kogu kokku astub ja seadusliku korra loob.

11. Muud küsimused

Peale üldesitatut on T.E. Kooliõpetajate Selts 1917. aastal (s.o. 3/4 aasta vältel) arutanud veel teisigi küsimusi, kuid need on kas vähem tähtsad või pole neid jõutud põhjalikumalt läbi kaaluda.

Need küsimused on:

1. Pedagoogilise raamatukogu loomine.

Raamatukogu kavatseti esialgu asutada Tallinna linna ja ümbruskonna õpetajate jaoks. Et seltsi rahalised ressursid olid napid, siis kinkisid mõttealgatajad raamatukogule osa omast pedagoogilisest kirjandusest.

Raamatukogu asutamise küsimust arutas ka seltsi peakoos-

olek 28. detsembril. Otsustati teha linnavalitsusele ettepanek, et ta annaks seltsi korraldusse oma õpetajate keskraamatukogu, kuhu siis paremaid pedagoogilisi teoseid võiks juurde soetada. Isiklikult koostas in soovitavate raamatute ning ajakirjade nimestiku. Linnavalitsus otsustas küsimuse jaatavalt 1918. aasta algul.

2. Õpikute ja õppeabinõude soetamine.

Otsustati luua Rahvaülikooli juurde keskkoh, kelle ülesanne oleks kirjastada hädavajalikke õpikuid ja lasta valmistada vajalikke õppevahendeid. Rahvaülikool töötaks kontaktis seltsi vastava komisjoniga.

3. Statistiliste andmete kogumine.

Loodi komisjon, kes koostaks ankeetlehe õpetajailt andmete saamiseks, mis on seltsile hädavajalikud võitluses õpetajate kutsehuvide eest.

4. Kõnede komisjon.

Seltsile avaldati mitme kohaliku (eriti maa-) õpetajate organisatsiooni poolt soovi, et selts aitaks neile väljast kõnelejaid hankida, mis teeks koosolekud elavamaks. - S Loodi komisjon, kelle ülesandeks oli leida asjatundjaid lektoreid, neilt paluda nõusolek esineda ettekannetega ja teatada oma ettekannete teemad ja tasutingimused.

5. Emakeelse kooliseaduse koostamist arutati mitmel üld- ja juhatuse koosolekul, kuid et isikud, kes oleksd võimelised seda ülesannet lahendama, olid aktuaalsemate küsimuste lahendamise tööga üle koormatud, siis pidi küsimus 1917. aastal

jääma lahendamata.

6. Õpetajate häälekandja väljaandmist arutati ka mitmel koosolekul, kuid küsimust ei suudetud lahendada peamistel ainelistel põhjustel.

12. Voolava elu poolt etteveeretatud ülesannaete lahendamine

1. Osavõtt "Eesti Liidu" tööst.

Käimas oli võitlus Eesti suveräänsuse eest. Aastasadu oli Eesti olnud teiste rahvaste rõhumise all, kauemat aega sakslaste, viimasel ajal aga tsaristliku Venemaa surve all.

Nüüd, mil tsaarivõim oli purustatud, tohtis see ori ka oma vabastamist taotleda!

Selleks ühinesid kõik Eesti ühiskondlikud organisatsioonid suureks ülemaalisteks ühinguks - "Eesti Liiduks", kelle asemike kogu ülesandeks oli lähemate sammude astumine Eesti suveräänsuse teostamiseks.

T.E. Kooliõpetajate Selts saatis minu oma esindajaks "Eesti Liitu".

2. Osavõtt Maapäeva, maakondade ja Tallinna linna valimiste kihutustööst.

"Eesti Liidu" asemike kogu otsusel toimusid 1917. aasta kevadel Eesti Maapäeva, maakondade ja linnade valimised.

Enamik T.E. Kooliõpetajate Seltsi liikmeist võttis osa valimiseelseist kihutustöödest.

3. T.E. Kooliõpetajate Seltsi esindajate osavõtt:

- a) Tartu I ülemaal. õpet. kongr. 7.-9.IV - J. Piiper, A. Saar, J. Rumma, G. Stahlman, J. Susi ja V. Peet;
- b) Ülevenem. õpet. kongr. Peterburis aprilli algul - J. Annusson, E. Martinson-Murdmaa, J. Unt;
- c) Eesti Kooliõpetajate Keskliidu asut. koosolekust Rakveres 27.V - J. Annusson, E. Martinson-Murdmaa;
- d) Eesti Kooliõpet. Keskliidu juhatusest Tartus, alates 27.V - J. Annusson, E. Martinson-Murdmaa;
- e) Maakoolivalitsuse seaduse eelnõu koostamisest Tallinnas 1917.a. kevadel - J. Annusson, E. Martinson, J. Vestholm, Chr. Brüller;
- f) Tallinna linna valitsuse haridusnõukogust 1917.a. - J. Annusson, E. Martinson-Murdmaa.

4. T.E. Kooliõpetajate Seltsi üldkoosolekuil

1917.a. peetud kõned:

- 1. Õppesihid - P. Põld.
- 2. Õpetajate organiseerimine - P. Põld.
- 3. Eesti kool - J. Annusson.
- 4. Õpetajate organiseerimine - E. Martinson-Murdmaa.
- 5. Emakeelne kool - E. Martinson-Murdmaa.
- 6. Õpetajate palgaolud - E. Martinson-Murdmaa.
- 7. Ühtluskool - E. Martinson-Murdmaa.
- 8. Eesti Õpetaja - V. Raam.
- 9. Eesti koolikorraldus - M. Kopvillem.
- 10. Eesti rahvuslus ja vene riiklus - J. Vilms.
- 11. Praegused riiklikud korraldused - O. Strandmann.

12. Kodaniku vabadused - R. Eliaser.
13. Praegune poliitiline seisukord ja õpetaja - J. Seljamaa.
14. Eesti Asutav Kogu ja õpetaja - A. Birk.
15. Õpetajate ühinemisest - E. Peterson (Särgava).
16. Usuõpetus koolis - E. Peterson (Särgava).

Arvuline ülevaade

=====

1. Seltsi liikmeid:

mehi 107, naisi 79, kokku 186, neist
algkooliõpetajaid 132,
kesk- ja kutsekoolidest 54,
linnast 147,
maalt 39.

2. Juhatus - Vt. lk.

3. Komisjone töötanud 16.

4. Koosolekuid peetud:

Seltsi üldkoosolekuid	16
Juhatuse koosolekuid	29
Õpetajate päevi	2
Kursusi	1
Kursuste ajal peetud koosolekuid	6
Komisjonide koosolekuid	200

Nagu esitatud ülevaatest selgub, on esimese 3/4 aasta
jooksul tehtud palju tööd. Ja tööd tehti suure vaimustuse

ning armastusega. Töö rohkuse juures pidi muidugi kannatama töö põhjalikkus. See ei saa loomulikult teisiti ollagi.

Minu kui sekretäri õlgadele langes väga suur koorem. Tuli mul ju kogu see suur aparaat tööle rakendada, juhatuse ja üldkoosolekute otsused ellu viia. Peale selle olin ma mitmel pool väljaspool seltsi pidevalt tegev Seltsi esindajana.

Mul oli tihe kontakt seltsi esimehe Jüri Annussoniga. Meie korterid asusid teineteise lähedal. Küllastasin J. Annussoni 2 - 3 korda nädalas. Sagedate küllastamiste siht oli üksikasjaliselt läbi arutada kõik aktuaalsed küsimused.

Mu töö raskenes, kui mul peale seltsi sekretäri kohuste alates 19. juunist tuli täita ka Tallinna 2. jsk. rahvakoolide inspektori kohused, millise jaoskonna alla kuulus pool Harjumaa koole.

Mu tegevusringi raadius suurenes veelgi, kui 20. juulil olin valitud Harju Maakonnakooskogu poolt Harjumaa haridusosakonna juhatajaks.

Neis uutes ametites püüdsin lahendada suure osa neist küsimustest, mis olid T.E. Kooliõpetajate Seltsi töökavas. Erilist rõhku panin emakeelse kooli teostamisele. Saatsin ringkirja, et tuleb 1917/18. õppeaasta algusest õpetust sisse seada emakeeles kõigis algkoolides, kuigi sellekohane luba haridusministrilt Salaskinilt saabus hulk aega pärast minu ringkirja väljasaatmist.

Palju tööd valmistas õpetajate palgaolude parandamine.

1918. aasta

1918.a. tegevuskavasse võeti esialgu järgmised küsimused?

1. Koolisüsteemi komisjoni töö lõpuleviimine
2. Lastekirjanduse soetamine
3. Kongressi eeltööd
4. Lasteaiad, mängumurud
- ✕ 5. Andevaeste õpilaste koolid
6. Õpetajate vahekohus

Lahendada suudeti ainult tegevuskava 1. punkt. Kõik teised pidid jääma lahendamata, sest saksa okupatsioon ei võimaldanud seltsile töötada. Sellest raskest ajajärgust tuleb pisut laiemalt kõnelda.

✕ Saksa okupatsioon
=====

Varsti pärast seda, kui Päästekomitee oli 1918. aasta 24. veebruaril Eesti iseseisvaks kuulutanud, marssisid Tallinna sisse saksa sõjaväed. ✕

Nägin oma silmaga, kuidas meie "kadakate" mammikesed suures rõõmujoovastuses saksa sõjaväe hobuseid suudlesid, kes asetsesid Kaarli kiriku juures olevas pargis. Avaldasin hiljem ajalehes selle kohta pilkava följetoni, mis 1941.a. detsembris sai minu üheks vangistamise põhjuseks. Mind süüdistati muuseas ka selles, et ma olevat saksa sõjaväge avalikult laimanud.

Kohe pärast sissemarssimist hakkasid okupatsioonivõimud

meil peremeest mängima ka koolielu korraldamise alal.

Tallinna linna haridusosakonna asemele seati sisse "Schulverwaltung", kelle juhatajaks määrati pastor Kentmann. Olime J. Annussoniga olnud linna haridusnõukogus õpetajakonna esindajaiks. Pastor Kentmann tegi meile ettepaneku, et astuksime "Schulverwaltung" "beiraatideks". Muidugi keeldusime me mõlemad pakutud aukraadi vastu võtmast.

Siis tehti samasugune ettepanek reaalkooli direktorile Nikolai Kann'ile ja sama kooli õpetajale Ernst Petersonile (Särgavale), kes mõlemad ettepaneku vastu võtsid.

J. Annusson tagandati keskkooli direktori kohalt, kust eestikeelse õpetuse oli läbi viinud ja määrati sama kooli õpetajaks. Mina jäin linna 3.-4. algkooli õpetajaks edasi.

Tallinna Eesti Kooliõpetajate Seltsi tegevus katkestati. Ka teised õpetajate organisatsioonid kaotasid tegevuse võimaluse. Neid ähvardas lõplik sulgemine.

Kooliõpetajate Keskliidule lubati tegevust jätkata ainult siis, kui ta oma põhikirjast kustutab sõnad:

"luua demokraatlikul alusel omapärast eesti kooli ja võita temale pinda õiguslikuks olemiseks."

Neis sõnades eeldati poliitilist sihti. Liidu esimees K. Treffner teatas okupatsioonivõimudele, et ainult Liidu asemike kogu võib põhikirja muuta, ja palus luba asemike kogu kokku kutsuda. Seda luba ei antud. Liitu küll siiski veel ei suletud, kuid suuremaid koosolekuid ta pidada ei saanud.

Ta oli varjusurmas! ...

Tartu Õpetajate Seltsile teatati, et Tartus on asutatud uus Õpetajate ühing, mis võib täita samu ülesandeid, millelised on Tartu Õpetajate Seltsil, mispärast viimane on ülearu-ne ja loetakse tema tegevus lõpetatuks.

Samasuguse saatuse osaliseks said paljud teised õpetajate ühingud ja liidud. Ja kui mõnda neist ei tabanud otsene sulgemine, siis oli ta nagu Keskliitki varjusurmas.

Keskliidu juhatus püüdis õpetajate organisatsioonide - tegevust kuidagi alal hoida pörandaalusel teel. Soovitati ellu kutsuda uusi emakeelseid koole ja alal hoida ning hästi korraldada olemasolevaid. Ustavaid inimesi, kel oli võimalus vabalt liikuda, püüti kasutada sidemete hoidmiseks kohalike rahvameelsete haridustegelastega.

Liidu juhatuse liige F.V. Mikkelsaar sõitis sidemete hoidmiseks Keskliidu ja kohapealsete haridustegelaste vahel ringi, näiliselt "Odamehe" väljaannete pakkujana. Kirjalikult oli võimata sidemeid alal hoida, kuna kirjad kuulusid okupatsioonivõimude revideerimisele.

Okupatsioonijuhid korraldasid õpetajaile kursusi, kus õpetati saksa keelt, koolikorraldamist tolleaegse mõõdupuu järgi, uusi õppekavasid ja tolleaegset "pedagoogikat" ning "metoodikat."

Hakati koostama ka uusi õpikuid. Nii koostas üks meie tuntud koolimees lastele lugemiseks palasid saksa keisri elust! ...

Õpetajaile pandi ette alla kirjutada "kontrahile", millega allakirjutaja annab lubaduse ning kohustuse olla truualamlik ning ustav okupatsioonivõimudele ja ühtlasi loobuda mitmesugustest seni maksvusel olnud kutseõigustest.

Kooliõpetajate Keskliidu juhatuse liikmena organiseerisin õpetajaskonnas passiivset vastupanu okupatsioonivõimude tegevusele. Korjasin usaldusväärsete isikute abil õpetajailt allkirju, et nad nõustuvad mitte osa võtma okupatsioonivõimude poolt korraldatavaist kursustest, ei peaks pedantselt kinni okupatsioonivõimude poolt kehtima pandud õppekavadest ja ei kirjutaks alla häbistavale truualamlikkuse "kontrahile". See passiivse vastupanu kohustus pidi maksma hakkama siis, kui selliseid lubadusi on kogutud vähemalt kolmkümmend, millest pidi teatatama kõigile lubaduseandjaile.

Raske oli õpetajail anda neid lubadusi, sest okupatsioonivõimude korralduste mittetäitjaid ootas raske karistus. Eesti õpetajaskonna auks peab ütlema, et neid lubadusi sain väga paljudelt õpetajailt . . .

Õnneks lahkusid okupatsioonivõimud meilt 1918. aasta oktoobris ja pidid nad lõpetama meie kooli saksastamise...

Tallinna Kooliõpetajate Seltsil oli 11. novembril 1918.a. saksa okupatsioonivõimude lahkumise puhul erakorraline koosolek, millel esimees J. Annusson esines teadaandega, et Eesti Ajutine Valitsus on kokku astunud ja maa juhtimisele astunud. Teadaanne kutsus esile tormilise vaimustuse. Võeti vastu otsus, et

"tänaest päevast alates jätavad eesti õpetajad saksa
"õppekavad koolides kõrvale ja hakkavad niipea kui vä-
"hegi võimalik töötama nende õppekavade järgi, mis
"1917.aastal koostatud...

"Seltsi juhatusele tehakse kohuseks selle eest valvel
"olla, et vastutusrikastele kohtadele ei saaks isikud,
"kes vaheajal kõikuvat olekut on üles näidanud, samuti
"valvel olla selles sihis, et kõik õppejõud, kes on va-
"hepeal ametist tagandatud, oma kohtadele tagasi saak-
"sid."

Haridusministeeriumis
=====

Esimeseks eesti haridusministriks sai Eesti Õpetajate
Keskliidu esimees Peeter Põld, kes kutsus endale abilisteks:

F. V. Mikkelsaare - ministri abiks,

E. Martinsoni-Murdmaa - Rahvakooli osakonna juhatajaks
ja pisut hiljem

J. Vestholmi - Keskkooli osakonna juhatajaks. F.V. Mik-
kelsaar ja E. Martinson-Murdmaa olid E. Õpetajate Kesk-
liidu juhatuse liikmed, J. Vestholm - T.E. Kooliõpetaja-
te Seltsi juhatuse liige.

Samuti olid hiljem mitmed haridusministrid Õpetajate
Keskliidu juhatuse liikmed, nagu K. Treffner, J. Annusson,
A. Veidermaa, J. Piiskar jt.

Tol ajal polnud ju E. Kooliõpetajate Keskliidu liikmete
arv veel kuigi suur - ainult umbes 25 % õpetajate arvust,

kuid juba mõne aastaga oli üle 90 % õpetajaist Õpetajate Liidu liikmed - s.o. üle 3000 õpetaja. Õpetajate Liidu liikmeiks olid kõikide koolitüüpide õppejõud alates algkooli ja lõpetades kõrgemate koolide õppejõududega. Tähtis oli asjaolu, et Õpetajate Liidu liikmeiks olid just meie silmapaistvamad õppejõud.

Õpetajate Liidu mõjuvõim meie riigi algaastail oli väga suur. Polnud ju mujalt kui Õpetajate Liidu ridadest võtta kesk- ja kohalike haridusasutiste juhtivaid tegelasi. Ja see ongi olnud peamiseks põhjuseks, et just kooli- ja hariduselu tõstmisel on meil esimestel aastatel väga palju korda saadetud.

Haridusministeeriumis ootas neid väheseid juhtivaid tegelasi ees väga suur töö kooli- ning hariduselu korraldamise alal. Minister pidi alatasa valitsuse koosolekuil viibima, mida riigi algaastail oli väga palju. Suurem töö langes ministri abi F.V. Mikkelsaare ja minu kui suurema osakonnajuhataja õlgadele. Peale nimetatud juhtivate isikute töötas ministeeriumis veel ainult 2 tööjõudu: sekretär Rebane ja masinakirjutaja Mets, seega kõik kokku 6 isikut. Inventarist oli meil 6 lihtsat lauda, 8 laudtooli ja 6 paberikorvi.

Kui primitiivne oli see kõik võrdluses ministeeriumide koosseisudega ja inventariga mõni aasta hiljem...

Algkooliõpetajate raske majanduslik
=====

olukord
=====

Minult ootas esmajoonest lahendamist algkooliõpetajate majanduslik olukord. Kuude kaupa seisis nende palgad maksmata, kuna palgamaksjail, riigi- ja omavalitsusasutistel puudusid selleks vajalikud summad. Õpetajate delegatsioonid saamata palkade asjus minu juurde olid väga sagedased nähted.

Püüdsin teha, mida suutsin: pöördusin palgamaksjate asutiste poole tungivate nõuetega, juhtisin vastavate kõrgemate ametiasutiste ja isikute tähelepanu suurele väärnähtele ja kirjutasin ka märgukirja Ajutisele Valitsusele. Hiljem oleks mind kui ametliku korra rikkujat selle eest vastutusele võetud. Nüüd aga seda siiski ei tehtud. Mu arhiivis on sellest kirjast säilinud ära kiri, mis on järgmine:

"Ajutisele Valitsusele"

"Haridusministeerium on mitu korda - kõige viimaks 14. jaanuaril s.a. nr. 154-ga - Ajutise Valitsuse tähelepanu juhtinud rahvakoolide õpetajate äärmiselt kriitilise majandusliku seisukorra peale. Ühtlasi on palutud õpetajate palkade maksmiseks toetuskrediiti maakondadele, kes on kõige raskemas seisukorras. Ajutine Valitsus ei ole heaks arvanud Haridusministeeriumile selles asjas vastatagi. Ta aga peaks küsimust ühel või teisel teel lahendama ja nimelt järgmistel põhjustel:

"Oma 1918.a. 3.dets. määrusega on Ajutine Valitsus rah-
"vakooliõpetajate palgamaksmise - okupatsiooniaegse ja
nütüdse - pannud maakondade ja linnade peale. Linnade
kanda oli ka ennemalt õpetajate palgamaksmine. Maakon-
"dade kanda on see aga uus kohustus.

" Kui Valitsus maakonnale kohustuse peale pani, siis
oleks ta ka pidanud võimaldama abinõud selle kohustuse
"täitmiseks, ta oleks pidanud looma uue maksusüsteemi,
"mis maakonnale võimaldaks niivõrd rohkem maksu võtta,
"et ta seda kohustust kanda suudaks. Seda pole aga siia-
"maani tehtud, ehk küll juba ammu on kinnitatud, et uus
"maksusüsteem lähemal ajal valmis saab (endine haridus-
"ministri k.t. h-ra Rei on sellest kaks korda Haridus-
"ministeeriumis teatanud). Selle küsimuse muud lahenda-
damise viisid, mis Haridusministeerium juba 16. dets.
"1918.a. Ajutisele Valitsusele ette pannud, iseäranis
"rõhutades ajutise "haridusemaksu" võtmise tarvidust
"liikumata varanduse pealt, on Ajutise Valitsuse poolt
"tähele panemata jäetud. Selle vastu on Rahaministeeriu-
"mis seletatud, et küsimus, kas rahvakoolide õpetajate
"palgamaksmiseks üldse krediiti määrata võib, on lahti-
"ne, sest Eesti Riigikassa ei võtvat oma peale okupat-
siooniaegsete võlgade tasumist.

See seletus ei ole järjekindel, sest esiteks on Aju-
"tine Valitsus oma 3.dets. 1918.a. määrusega maakondi
"ja linnasid kohustanud okupatsiooniaegseid võlgasid
"tasuma ja teiseks ei taheta toetuskrediiti mitte peas-

"jalikult okupatsiooniaegsete palkade tasumiseks.

"Peale selle ei peaks mõõduandev olema asja vormili-
"ne, vaid sisuline külg. Kui rahvakoolide õpetajad, kes ala-
"ti kõige raskemalt majandusliku seisukorra all kannatavad,
"on nüüd pidanud lihtsalt nälgima, siis pole aeg selle üle
"pead murda, kas see abiandmine juriidiliselt küllalt põh-
"jendatud on, vaid antagu kohe abi, kas või laenu näol, või
"öeldagu vähemalt, et seda ei tehta, ja lubatagu siis maa-
"kondadele autonoomselt mingisuguseid maksusid määrata ja
"sisse võtta, või näidaku mingisugust muud väljapääsemise-
"teed.

Nii aga asja edasi lasta minna ei või. Rahvakooli Osa-
konnale tulevad teated maakonnakoolivalitsuste, õpetajate
"seltside esindajate ja üksikute õpetajate poolt, kus õpetajate
"seisukorda väljakannatamatuks kujutatakse. Tungivad
"palved, ägedad rahulolematuseavaldused, hüsteeriline nutt
"kannatajate poolt on sagedased nähted maakonnakoolivalitsus-
"tes. Tekib äärmine rahulolematust valitsuse vastu, kuna ar-
"vatakse, et valitsus neist ei hooli.

"Rahvakooli Osakond loeb omaks riiklikuks kohuseks kõi-
"gi ülalmainitud asjaolude peale Ajutise Valitsuse tähelepa-
"nu pöörata ja teda paluda, et ta küsimuse kõige lähemal
"ajal päevakorda võtaks ja ka ära otsustaks palutud kredii-
"tide näol, sest muud lahendamise viisid nõuaksid kauemat
"aega, kuna aga seisukord on sedavõrd raske, et asjaga vii-
"vitada ei tohiks.

Dets. 1918.

Rahvakooli Osakonna

juhataja E. Martinson

Asjaajaja (allkiri)

Minu püüded õpetajate rasket majanduslikku seisukorda parandada ei jäänud just tulemusteta, kuigi oleksin meelsasti näinud, et mu vaev oleks tulemusrikkam olnud.

Õpetajaskond on mulle nende raske olukorra parandamise-püüete eest tänu avaldanud. Avaldan siinkohal ühe Harjumaa maakoolide õpetajate kongressi poolt mulle saadetud tänukirja ära kirja:

"Haridusministeeriumi Rahvakooli Osakonna
juhatajale E. Martinsonile

" Et Teie südilt alati kooliõpetajate seisukorda parandada olete püüdnud ja maakooliõpetajate seisukorra "kindlustamiseks kõik olete teinud, mis inimene üldse "teha võib, loeb Harjumaa maakoolide kooliõpetajate "kongress omaks pühaks kohuseks Teile Teie vaeva ja osa- "võtlikkuse eest avaldada südamlikku tänu ja soovida Tei- "le jõudu ja tervist edaspidiseks tööks.

" Tallinnas,

" märtsil 1919.a. Kongressi juhatus
(Allkirjad)."

Avalikkude algkoolide seadus
=====

Tähtsamaks ja raskemaks tööks ministeeriumis oli mul "Rahvakooli seaduse" ¹⁾ eelnõu koostamine. Selle koostamisel

1) Sellist pealkirja kandis minu koostatud eelnõu. Pärast võeti selle asemele "Avalikkude algkoolide seadus."
Vt. Lisa nr.

olid mul kasutada järgmised allikad:

1. Eesti Kooliõpetajate Liidu poolt koostatud koolikorralduse põhijooned:

- a) Eestil olgu emakeelne kool
- b) Kool põhjenegu demokraatlikul alusel - ta olgu ühtluskool
- c) Algharidus olgu kõigile sunduslik ja kättesaadav
- d) Kesk- ja kõrgem kool olgu kättesaadavad ka kehvemaile anderikastele õpilastele
- e) Kool põhjenegu parimail kasvatusteaduslikel aluseil
- f) Kool olgu vaba igasuguste poliitiliste ja muude kõrvaliste ülesannete täitmisest ja endise aja iganenud pärandeist
- g) Kooli õpetajaskond seisku oma kutse kõrgusel, ta olgu hariduslikult hästi ette valmistatud ja majanduslikult ning õiguslikult kindlustatud

2. Vene vastavad kooliseadused

3. Šveitsi kooliseadus

4. Minu 1906. aastal koostatud "Rahvakoolide seaduse" eelnõu, mille esitasin Eestimaa Kubermangu Nõukogu hariduskomisjonile, milline Nõukogu astus kokku pärast 1906. aasta rahutusi arutama soovitavaid reforme ka kooli alal. Võtsin Nõukogu tööst osa Virumaa maatameeste delegaadina.

Nende allikate alusel koostas mainitud eelnõu, mis koosnes 130-st paragrahvist. Eesti Kooliõpetajate Liidu

poolt ülesseatud põhijoonte kohta tuleb tähendada, et samad põhijooned on täielikku pooldamist leidnud juba varem Tallinna Kooliõpetajate Seltsi juhtivate tegelaste poolt. Isiklikult olen kõnelnud kursustel ning koosolekuil nende küsimuste üle ja kirjutanud "Kasvatuses" vastavaid artikleid.

Haridusministeeriumis arutati eelnõu 6 kuu vältel põhjalikult läbi komisjonis, kelle liikmeteks olid: a) Tallinna õpetajaskonna poolt delegeeritud esindajad (umbes 8 õpetajat), b) maakondade ja linnade koolivalitsuste esindajad (koolinõunikud ja koolivalitsuste juhatajad). Eelnõu läbivaatamiseks kulus 26 koosolekut.

Pärast seda vaadati eelnõu läbi Haridusministeeriumi Nõukogus, kelle liikmeteks olid haridusminister, tema abi, osakondade juhatajad, juriskonsult ja sekretär. Eelnõu saadeti läbivaatamiseks ka õpetajate liitudele ja ühinguile.

Haridusminister esitas Valitsuse kaudu eelnõu Asutavale Kogule ja määras mind kui eelnõu autorit eelnõu kaitsjaks Asutavas Kogus.

Asutava Kogu hariduskomisjoni ühel koosolekul võttis haridusminister K. Treffner ise eelnõu arutamisel sõna ja avaldas seisukohti, mis ei olnud kooskõlas seisukohtadega, millised olid vastu võetud Haridusministeeriumi Nõukogus. Saatsin kohe järgmisel päeval haridusministrile kirja, mille ära kirja siinjuures esitan:

"Haridusministrile.

" Haridusministeeriumi tähtsaimaks ülesandeks praegusel loominguajajärgul on Eesti kooli rajamine. Oma määrustega, korraldustega ja peaasjalikult Asutava Kogu kaudu elluviidavate seadustega peab Haridusministeerium koolile kõigepealt soodsad välimised tingimused looma, mis võimaldaksid kooli sisemist edu - peab lõimend üles seadma, millesse koe kudumine on eeskätt õpetajaskonna ülesanne.

" Selle Haridusministeeriumi tähtsama ülesande täitmisel olen ka mina oma praeguse töö kaaluvamat osa näinud ja ka jõudumööda teostada püüdnud: neist vähestest koolielu korraldavaist seadustest ja määrustest, mis Haridusministeerium Asutava Kogu läbi ellu viinud või mis praegu arutusel ja elluviimisel, on suurem osa minu koostatud. Tähtsaimaks neist loen "Avalikkude algkoolide seadust". Seda luues olen olnud tihedas kontaktis õpetajaskonnaga ja üksikute haridustegelastega. Teda sõeluti läbi poole aasta vältel komisjonis, millest osa võttis üle kümne õpetajaskonna ja koolivalitsuste esindaja.

" Peale seda on teda avalikult arutatud ajakirjanduses, õpetajate liitudes, õpetajate päeval, ülemaalisel Hariduskogus ja koolinõunike ning koolivalitsuse juhatajate koosolekuil. Enne eelnõu esitamist Asutavale

"Kogule arutati ta Haridusministeeriumis mitmel koos-
"olekul põhjalikult läbi, kusjuures kõik tähtsamad väl-
"jastpoolt esile toodud sooviavaldused kaalumisele võe-
"ti. Peajoontes aga läksid arvamused põhjapanevaks kü-
"simustes eelnõuga täiesti kokku. Asutava Kogu haridus-
"komisjonis muudeti eelnõu mõnes asjas: "õppeainete hul-
"ka võeti uskude õpetus", kooli hoolekogu konstruktsioon
"muudeti, 7.-aastase algkooli asemele võeti 6-aastane
"jne. Tehtud muudatused on arutusel olnud õpetajate päe-
"val ja koolinõunike ning koolivalitsuste juhatajate
"koosolekul, kusjuures jällegi rõhuva häälte-enamusega
"endised seisukohad õigeks tunnistati. Nii tunnistati
"15.-17. märtsil s.a. Haridusministeeriumis peetud kooli-
"nõunike ja koolivalitsuste juhatajate koosolekul, mil-
"lest võtsid osa peaaegu kõik meie koolielu juhtivad
"jõud, ühel häälel 7-aastane algkool meile kõige kohase-
"maks.

" Kui mulle ülesandeks tehti eelnõu Asutava Kogu
"pleenumis kaitsta, siis võeti tema kohta ka enne minis-
"teeriumis seisukoht, mille juures jällegi endisele alu-
"sele jäädi. Järelikult pidin mina oma ülesannet Asuta-
"vas Kogus nägema ministeeriumi endise seisukoha kaitse-
"mises.

" Ootamatult aga ei lasknud Teie, h-ra minister,
"mind mitte 7-aastase algkooli kaitseks ülesastuda, kuigi
"ministeeriumis seisukoha ümberhindamist selles asjas ees

"ei ole olnud ja Teie isiklikult oma arvamist - kui Teie mõtteid õieti tabanud olen - ka mitte 7-aastase algkooli vastu avaldanud ei ole.

" Et aga Asutavas Kogus 7-aastase algkooli kaitseks ministeeriumi poolt välja ei ole astutud, et isegi seda fakti ei konstateeritud, et 7-aastane algkool meie õpetajaskonna poolt on õigeks tunnistatud ja meie koolielu juhtivate jõudude poolt just veel kõige viimasel ajal, kus küll juba Asutava Kogu hariduskomisjoni teissugune seisukoht selles asjas teada oli, siiski ühel häälel vastuvõetavaks tunnistati, - siis pidi 7-aastane algkool asja ühekülgse valgustamise tõttu läbi kukkuma.

" Minu sügavaima arusaamise järgi peaks Haridusministeerium seaduste arutamisel Asutavas Kogus küsimustes, kus ta ennast kõige kompetentsemaks peab pidama, mis just tema eriala puudutavad, oma arvamusi esile tooma täiel ulatusel ja mõjuval kujul, ning mitte seda ette arvestama, missuguse seisukoha asja kohta võiksid võtta enamuserakonnad. Oma kompetentsemate seletustega peab ta just katsuma asja nii selgeks teha, et Asutava Kogu rühmadel, kelle hulgas iga kord ei tarvitse leiduda pedagoogilisi eriteadlasi ja kelle käes ei ole tarvilisi andmeid kaugeleulatavamaks ülevaateks, kergem oleks õiget seisukohta leida.

" Kuna mul võimalus katkes Haridusministeeriumi esin-

"dajana 7-aastast algkooli Asutava Kogu pleenumis kaitsta, "siis avaldasin kaunis põhjalikult oma väited 7-aastase "algkooli kasuks pikemas artiklis "Ühtluskool", mis s.a. "Sotsiaaldemokraadi" neljateistkümmes numbris on ilmunud ja "Kasvatuses" ka lõpule jõuab.

" Arvatavasti ei ole minu mõtteid asja otsustajate "poolt tõsiselt kaalumisele võetudki. Järeldan seda sellest, et nende vastu ega poolt midagi tõsisemat ette ei "ole toodud, et neist on vaikimisega üle saadud ja et "7-aastase algkooli hiilgaval läbikukutamisel neid lihtsalt arvesse iei võetudki.

" Sellest teen enese kohta tarvilise järelduse! minu "ideaalid Eesti kooli loomise alal ei käi kokku meie "duseandjate ja võimukandjate ideaalidega, millest järgneb "loogiline paratamatus: mina pean ametist, millel Eesti "kooli loomisel on tähtis osa kanda, lahkuma, sest loov "töö on ainult siis produktiivne, kui teda tiivustavad "ideaalid.

" Raske ning vastutusrikas töö, mis - peale mõne haiguse korra - on siiani vahetpidamata kestnud, ja pettunud "lootused oma töö tagajärgedesse on mind niivõrd närvile "seks teinud ja minu üldse juba nõrgavõitu tervist tähtsal mõõdul kõigutanud, nii et minu edaspidine töö Haridusministeeriumis soovitavaid tagajärgi anda ei saa, mis "pärast ma ennast kõige lähemal ajal Kooliosakonna juhata-

"ja ametist vabastada palun. Palun Teid, h-ra minister, selleks Vabariigi Valitsuses tarvilikke samme astuda.

"Tallinnas, 28. märtsil 1920.

E. Martinson."

Selle kirja panin 28. märtsil ministri kabineti lauale. Järgmise päeva hommikul kutsus minister mu oma kabinetti, andis mu lahkumispalve mulle tagasi ja ütles:

"Võtke oma lahkumispalve tagasi ja kaitsege "Avalikkude algkoolide seadust" Asutavas Kogus neil alustel, mis oleme ministeeriumis vastu võtnud."

Olin sellega nõus. Lootsin oma esinemisega Asutavas Kogus seaduse viimasel lugemisel 7-aastast algkooli veel päästa. Kuid ei päästnud. Enamusrühmad jäid oma seisukoha juurde. Oli siiski juurde lisatud § 21 järgmises redaktsioonis: "Algkooli juurde avatakse tarvilisel arvul täienduskoolid vähemalt 2-aastase kursusega, kuhu sisseastumine on neile õpilastele sunduslik, kes algkooli kursuse lõpetamise järele kesk- või erikooli ei astu.

Täienduskoolide kohta antakse eriseadus."

Asutava Kogu hariduskomisjoni poolt juurde lisatud uus õppeaine "uskude õpetus" jäi siiski välja.

7. mail 1920. aastal võeti seadus Asutava Kogu poolt lõplikult vastu. Seadus on saanud üldtunnustuse osaliseks niihästi ajakirjanduses kui ka asjatundjate poolt. Teda loe-

takse Asutava Kogu kolme kõige tähtsama seaduste hulka ("Põhiseadus", "Maaseadus" ja "Avalikkude algkoolide seadus").

See seadus on saanud pöördepunktiks meie kooli korraldamisel: "Avalikkude algkoolide seaduse" kõrged põhimõtted ja isegi teataval määral ka konstruktsioon on aset leidnud hiljem välja antud kooliseadustes.

Missuguseid tähtsaid muudatusi koolielus on toonud
=====

"Avalikkude algkoolide seadus".
=====

1. Algkool moodustab ühtluskooli esimese järgu (§ 1).

Seega on kaotatud vahetegemine algkooli kui alama rahvakihi laste kooli ja keskkooli vahel, mis oli määratud kõrgema rahvakihi laste jaoks. On kehtima pandud olukord, mille poole on püüdnud juba Pestalozzist saadik kõik kultuurmaad.

2. Algkool on emakeelne (§ 2). - Progressiivne õpetajaskond on selle poole püüdnud juba sellest ajast saadik, kui meil tsaristliku Venemaa poolt kaotati meie koolides emakeelne õpetus ja sunniti võõrkeeles lapsi õpetama kõigis õppeaineis peale usuõpetuse ja eesti keele alates 1. klassist ja sunniti valju karistuse all lapsi omavahel - ka vahetundidel - kõnelema vene keeles. Ja 1917. aastal läks õpetajaskonna võitlus just emakeelse kooli eest eriti elavaks. Võit on seda rõõmustavam, et väga paljudele emakeelne kool nii vastuvõetav polnudki.

3. Algkool on ilma usuõpetuseta (§ 2). Sellega on kaotatud sajandeid kestnud vägivald õpetajate südametunnistuse kallal - õpetada seda, mida nad ise õigeks ei pea. Ja ühtlasi õpetajad sunnitud täitma ka mitmesuguseid kiriklikke talitusi. Olles rahvavalgustajad olid nad sunnitud rahvast ja lapsi pimestama.

Rahvahääletuse mõjul toodi külljälle usuõpetus kooli õppeainete hulka, kuid siiski ainult vabatahtliku õppeaine-na õpetajaile kui ka õpilastele.

4. Algkool on maksuta (§ 2) - milline asjaolu teeb algkooli kättesaadavaks ka kehvamate vanemate lastele.

5. Puudustkannatavaile õpilastele tarvisminevad õppe-raamatud ja muud õppevahendid muretsefakse neile kooliülal-pidajate poolt tasuta (§ 46). - Selle §-ga kergendatakse veel rohkem kooliskäimise võimalust kehvamate vanemate lastele, millist sihti taotleb ka § 18.

6. Kui vaesuse pärast ei suudeta last kooli panna, siis peab kohalik kogukond hoolitsema lapse kooliskäimise võimaluse eest (§ 18). - Harilikult teostatakse seda kooli hoolekogu kaudu, kelle ülesandeks on § 85. p.3. põhjal "Vaesemate õpilaste varustamine õpilastarvetega, riietega ning jalanõudega.

7. Koolikohustuse täitmist peavad rangelt silmas järgmised paragrahvid:

§ 15. Vabandamata põhjustel koolikohustuste täitmata-

jätmise kui ka korratu kooliskäimise pärast langevad süüdlased lapsevanemad või hoolekandjad rahatrahvi alla kooli kasuks... Kui rahatrahvi peale vaatamata last kooli ei saadeta, siis langevad süüdlased lapsevanemad või hoolekandjad kohtulise karistuse alla arestiga kuni 2 kuuni.

§ 17. Kui lapsevanemad või hoolekandjad mitmekordsest trahvist või kohtulisest karistusest hoolimata last kooli ei saada, siis antakse laps kohtuotsuse järele vanemate või hoolekandjate kulul teise perekonda või kasvatusmajja ülespidamiseks ja kooli saatmiseks.

§ 19. Koolikohustuslikke lapsi ei tohi õppeajaks võtta palgalisse ametisse. Süüdlased võetakse kohtulikule vastutusele ja langevad rahatrahvi alla kohaliku kooli kasuks 100 - - 1000 margani või aresti alla kuni 3 kuuni.

8. Algkooli kursus kestab 6 õppeaastat (§ 20).

9. Tegelik õppetöö maal kui ka linnas peab kestma vähemalt 35 nädalat aastas (§ 23).

10. Algkooli juurde avatakse tarvilisel arvul täienduskoolid vähemalt 2-aastase kursusega, kuhu sisseastumine on neile õpilastele sunduslik, kes algkooli kursuse lõpetamise järele kesk- või erikooli ei astu.

Nende paragrahvidega maksmapandud kooliuuenduse suur edu saab ilmsiks, kui võrdleme uut koolikorraldust endisega. Endise koolikorralduse põhjal oli maksev 3-talvine vallakool sunduslik, s.o. kolmel talvel napilt 300 koolipäeva. Uue

seadusega maksmapandud koolikohustus kestab aga 6 aastat + 2 aastat täienduskoolis, s.o. 8 aastat, igal aastal 35 nädalat, s.o. 210 koolipäeva aastas, kokku 8 aasta vältel 1680 koolipäeva, seega 5,6 korda rohkem kui enne. - Ei tea ühtegi teist maad, kus koolisundust oleks korraga pikendatud enam kui viis ja pool korda.

11. Kehaliste või vaimsete defektsete laste jaoks asutatakse sellekohased eri kasvatus- ja õppeasutised (§ 11).

12. Nõrgaandeliste laste tarvis korraldatakse kooli juures abitunnid ja kogukonna ning riigi kulul erilised abikoolid (§40).

13. Koolikohustuslikud õpilased on vabastatud kõikidest naturaalkohustustest riigi ja omavalitsuse vastu (§ 56).

14. Koolis võivad tarvitusel olla ainult pedagoogiliselt lubatavad karistusviisid. Kehalik karistus on keelatud (§ 45).

15. Seatakse sisse kooliarstid (§ 47).

16. Igas algkoolis peab olema kooliapteek (§ 48).

Punktides 11 - 16 on märgitud paragrahvid, mis hoolitsevad õpilase heaolu ja tervise eest.

X 17. Algkooli õppeainete hulgas on palju uusi õppeaineid, mis soodustavad õpilase harmoonilist arenemist ja töökooli põhimõtte edukat teostamist (§ 35): joonistamine, käsitöö, võimlemine, looduslugu ühes tervishoiuga, kodulugu, kodanikuteadus, võimlemine.

18. Õpilaste normaalarv klassis on kindlaks määratud (§ 41).

19. Igas algkoolis peavad olema vajalikud õppeabinõud ja õpilaste ning õpetajate raamatukogud (§ 44).

20. Algkooli õpetajaiks võib valida isikuid, kes on lõpetanud õpetajate seminari kursuse või kesk- või kõrgema õppeasutise lõpetajaid, kes on omandanud õpetajakutse (§ 58).

Punktides 17 - 20 sisalduvad nõuded, mis tagavad õppe- ning kasvatustöö hea edu koolis.

Õpetaja valimise, ametist vallandamise ja palgamaksmise kord kuuluvad õpetajate teenistusseaduse hulka, mispärast ma siinkohal neid lähemalt ei puuduta.

21. Suur osatähtsus on antud pedagoogika-nõukogu tegevusele kasvatus-õppetöös (§§ 75 - 81).

★ 22. Samuti on kõrgelt hinnatud lastevanemate koostööd kooli ja tema asutistega (§ 75 p.c, § 83 p.2 ja §§ 92 - 94).

Muud tööd Haridusministeeriumis

=====

Ülevaade tehtud tööst Kooliosakonnas 21.XI 1919.

1918. aasta 26. novembrist kuni 1. juunini 1919.a. olin Haridusministeeriumi Rahvakooli Osakonna juhataja. Keskkooli Osakonna juhataja J. Vestholmi lahkumise järele määrati

mind Kooliosakonna juhatajaks 1. juunist 1919.a. alates.

Minu alla kuulusid nüüd peale algkoolide ka keskkoolid.

Osakonna tähtsamateks ülesanneteks olid:

1. Emakeelse kooli loomine
2. Õpetajate haridusliku tasapinna tõstmine
3. Nelja-aastase sundusliku algkooli teostamine (esialgu). Koostasin selleks seaduse eelnõu, mis on vabariigi valitsuse poolt kehtima pandud 16.sept. 1920. aastal, ilmunud lisana "Avalikkude algkoolide seadusele".
4. Ühtluskooli aluse rajamine
5. Reaalhariduse rajamine
6. Töökooli põhimõtete elluviimine

X Punkt 1. tähendatud ülesande teostamiseks tuli osakonnal õpetajate sellekohase ettevalmistuse eest hoolt kanda. Eesti keel ja kirjandus, kodulugu, kodanikuteadus, kodumaa geograafia, kodumaa ajalugu olid uued ained, mille õpetamisega koolis tuli kohe algust teha, milleks aga suurem hulk õpetajaid oli täiesti ette valmistamata.

Peale selle selgus, et meie algkoolides töötab üle 40% kutseta õpetajaid ja et see asjaolu on kõige suuremaks takistuseks nende koolide ajakohasele kõrgusele tõstmisel. Sellepärast asus osakond esimesel võimalusel õpetajate kursuste korraldamisele. Peale Valga ja Petseri korraldati igas maakonnas kursusi, millest osavõtt kutseta õpetajaile oli kohustuslik, teistele vabatahtlik.

Kursused kestsid 3 suve, 10 nädalat igal suvel. Ettekantavad ained jaotati 3 suve peale nõnda, et esimesel suvel võeti läbi need ained, mis olid õpetajaile kõige vähem tuttavad: kodulugu ja kodanikuteadus. Kutseta õpetajad olid kohustatud eksame tegema ja proovitunde andma. Osavõtt kursustest oli elav: iga maakonna kohta 100 ümber.

Emakeelse õpetamise teostamine keskkoolis oli ühenduses veel suuremate takistustega kui algkoolis. Kuni saksa okupatsiooni lõpuni töötas meie keskkool kulkade võõraste õppejõududega, keda eestikeelne kool enam tarvitada ei võinud. Osa meie paremaist õppejõududest asus tööle ülikooli juurde. Selle tõttu tekkinud puudujääke suurendas veel see asjaolu, et võõra surve alt vabanenud rahvas avaldas suuremat tungi keskkooli hariduse järele, millest annab tunnistust hulk maakondade ja seltside poolt avatud uusi keskkooli.

Õpetajate puudujäägi kõrvaldamiseks korraldas ministerrium Tartu Ülikooli juures keskkooliõpetajate ettevalmistamiseks kursused, mis vältasid kaks suve ä 4 kuud, millest võisid osa võtta keskkooli ja õpetajate seminari haridusega isikud.

Sellele vaatamata, et neist kursustest osavõtjaile lubati kohe keskkoolis töötada, oli puudus keskkooliõpetajaist siiski suur ja osakond oli sunnitud ajutisteks õpetajaiks registreerima vähema haridusega isikuid ja koguni lubama õpetada kõrgemais klassides üksikuid õppeaineid ajutiselt

vene keeles kui õpilastele rohkem tuntud võõrkeeles. Viimast abinõu on osakond tarvitanud äärmistel juhtudel, olles arvamisel, et pahe, mida emakeelt valdava õpetaja vähem haridus kaasa toob, on suurem kui pahe, mida endaga kaasa toob võõrkeelne õpetus.

Nelja-aastase sundusliku algkooli elluviimine nõudis suuremat arvu uusi algkooli õppejõude. Nende rutuliseks ettevalmistamiseks korraldas osakond Tartu ja Tallinna seminaride juures kahekuulised kursused. Sellel arvamisel olles, et tulevase kuue- või seitsmeaastase algkooli õpetaja vähemalt keskkooli haridusega peab olema, leidis osakond tarvilikuks kursustest osavõtjailt keskkooli haridust nõuda. Tartu seminari juures on seni kaks sarnast kursust korraldatud ja Tallinnas üks. Nad andsid osavõtjaile pedagoogilist ettevalmistust. Nende kaudu soetatud uute õpetajate arv on 100 lähedal. Peale selle on korraldatud Tartu ja Tallinna seminaride juures aastased pedagoogika kursused, kuhu seitsme klassi haridusega isikuid vastu võeti.

Ajutise hädaabinõuna korraldas osakond seminaride juures kodu- ja rahvakooliõpetaja kutse eksamid uute kavade järgi, milleks sellekohane komisjon kolm korda aastas kokku kutsutakse. Kõige selle peale vaatamata annab sundusliku kooli teostamisel õpetajate puudus ennast kõvasti tunda ja tuleb vististi veel mõnegi aasta kutseta õpetajatega leppida.

Alaliste algkooliõpetajate ettevalmistusasutistena al-
gasid tegevust 3 seminari, neist Tartu seminar märtsikuus
ja Rakvere ning Tallinna seminarid käesoleva õppeaasta al-
gul. Seminarid on muudetud täielikkudeks keskkoolideks
6-aastase kursusega. Õpilaste arv seminarides on praegu
üle 600. Algkooliõpetaja tähtsust meie demokraatlikus riigis
kõrgelt hinnates leiab osakond, et praegused suured
klassid seminarides tulevaste õpetajate põhjalikku etteval-
mistust takistavad ja kui anormaalne nähe peaks kõrvaldata-
ma. Tuleks uusi seminare avada, mitte aga paralleelklasse,
sest need koormaksid seminaride juhatajaid ja ei võimaldaks
neile oma pedagoogilisi ülesandeid rahuldavalt täita. Ka
praeguste suurearvuliste klasside juurde jäädes ei suudaks
3 seminari isegi normaalsel ajal, kui õpetajate puudus kaob,
tarvilikku arvu õpetajaid ette valmistada. Sellepärast ka-
vatseb ministeerium veel uusi seminare avada.

Üheks oma tähtsamaks ülesandeks peab osakond ühtlus-
kooli teostamist. Ministeeriumi esimeseks sammuks sel alal
oli Asutavale Kogule seaduseelnõu esitamine, milles oli et-
te nähtud neljale esimesele õppeaastale vastavad avalikku-
de keskkoolide klassid ära kaotada ja neist algkoolid luua.
See ettepanek ei saanud Asutavas Kogus häälteenamust ja kuk-
kus läbi. Teiseks sammuks oli nelja esimese klassi õppe-
ja tunnikavade ühtlustamine kõigis avalikes koolides. Eran-
deid tuli teha ühe osa keskkoolide kohta keelte õpetamise
asjus. Ka selle teise sammu astumise juures tuli ette pro-
teste, mis küll mitte otsekohe põhimõtteliselt ühtlustami-
se vastu ei olnud sihitud, kuid siiski soovisid nende aval-

dajad selle teostamist edasi lükata.

X Käesoleva õppeaasta algul pani ministeerium uued õppe- ja tunnikavad maksma. Nende kallal olid peamised õpetajate seltsid töötanud ja riigikoolinõunik ühes eriteadlastega neile lõpliku kuju andnud. Nende õppe- ja tunnikavadega on kooliellu uuendusi viidud. X Emakeel ja kodulugu on õpetuse keskkohaks saanud, mille ümber teised ained lapse arenemisele vastavas järjekorras grupeeruvad. X Usuõpetus on tunnikavast välja jäetud, X reaalsed esimesele kohale paigutatud, X võimete arendamisele ja esteetilisele kasvatusel suuremat rõhku pandud, X esimese võõrkeele õpetamise algus neljandale õppeaastale edasi lükatud.

Kuna teised uuendused vaikides vastu võeti, sünnitas võõrkeelte hiline algus ja vähene tundide arv peamiselt keskkooli õpilaste vanemate ja õpetajate keskel rahulolematust, sest meil ollakse veel sellel arvamisel, X et keeled peamiselt see ongi, mida kool andma peab. Osakonna sellekohasel korraldusel seati seal, kus võimalik, ingliskeel II võõrkeele kohale. Et ingliskeele õpetajate arvu suurendada, korraldati ülikooli juures lühiajalised inglise keele kursused.

X Kuna uues tunnikavas loodusteadus tähtsale kohale oli paigutatud, siis tuli enne selle elluviimist õpetajaile loodusteaduses ja ta metoodikas tarvilikku ettevalmistust anda. Selleks korraldas osakond suvel õpetajate ettevalmistus- ja

edasiharimiskursustel loodusteaduses loengud ja praktilised tööd. Viimaste tarvis telliti välismaalt vajalikud õppevahendid.

Et meie kool ei saaks ühekülgses mõistuse kultiveerijaks, vaid et ta ka tahtejõudu kasvataks ja iseloomu arendaks, on ministeerium võimalikult püüdnud tööprintsipi maksa panna. Selleks viis ta õppeained, mida enne kõrvalisteks peeti ja mis sunduslikud ei olnud - nagu käsitöö, joonistamine, voolimine, praktilised tööd, võimlemine - kõikidesse koolidesse ja muretses selle eest, et rahvakooliõpetajad neis aineis tarvilikku ettevalmistust saaksid. Õpetajate suvekursustel, seminari kursustel, seminarides - kõikjal seati joonistamise ja võimlemise õpetus tähtsale kohale. Tartus korraldati eri võimlemisõpetajate ettevalmistuskursused keskkoolide tarvis. Kõige viletsamas seisukorras on praegu käsitööõpetus. Meil puudub asutus, mis käsitööõpetajaid ettevalmistaks. Lähemal ajal kavatseb ministeerium Tallinna seminari juures käsitöökursusi korraldada. Et neid kursusi tarvilikule kõrgusele tõsta, saadeti välismaale 2 asjatundjat sealsetid käsitöökoole tundma õppima ja endid täiendama. Kursuste pedagoogiline juhatus jääb seminari direktorile. Kursustest osavõtjate hulgast loodab ministeerium tulevastele suvekursustele lektoreid leida.

Lasteaiakasvatavate ettevalmistamiseks kavatseb ministeerium Tartu seminari juures Fröbeli instituudi avada. Eeltööd selleks on alanud.

Seaduste eelnõudest on osakonnal välja töötatud:

1) algkooli seadus ("Avalikkude algkoolide seadus" E.M.),
2) määrus nelja-aastase koolisunduse maksmapanemise kohta,
3) keskkooli seadus, 4) seminari seadus. Kahe esimese seaduse eelnõu kaitsmine Asutavas Kogus ja tema Hariduskomisjonis on siiani ka osakonna ülesandeks olnud. Omas tegevuses on osakond alati püüdnud õpetajatega, maakondade ja linnade koolivalitsustega, koolinõunikega ja koolijuhatajatega kontaktis olla. Algkooli seaduse väljatöötamise puhul on 26 koosolekut peetud. Iga tähtsama kavatsuse elluviimisel on koolivalitsuste juhatajate koolinõunikega ühiseid nõupidamisi peetud. Seminariseaduse väljatöötamiseks pidas osakond seminaride direktorite koosoleku. Võõrkeelte küsimuse asjas oli ministeeriumis keskkoolide direktorite nõupidamine. Juunikuus käis Maahariduskogu koos.

Need tööd olid kuni 21.XI-ni 1919.a. Kooliosakonnas läbi viidud.

Samal ajal olid osakonnal käsil järgmised tööd ja kavatsused.

1. Kesk- ja kutsekoolide registreerimise korralduse koostamine (Valitud sellekohane komisjon).

2. Käsitööõpetajate ettevalmistuskursused. Põhijoonte koostamiseks tuleb Haridusministeeriumi ruumidesse 21. novembril kell 20 kokku sellekohane komisjon.

3. Algkooli seaduse eelnõu arutamisest osavõtt Asutava Kogu hariduskomisjonis igal teisipäeval, neljapäeval ja

reedel kell 12.30 - 15.00 erakorraliselt ka sagedamini. Koosolekuist võtab osa Haridusministeeriumi esindajina Kooliosakonna juhataja (eelnõu koostaja).

4. Isearvamiste kokkuseadmine algkooli seaduse eelnõus ettevõetud muudatuste kohta - esitamiseks Asutavale Kogule.

5. Algkooli seaduse maksmapanemise seaduse eelnõu koostamine.

6. Koolidele tarvisminevate projektsiooni- ja seinapiltide nimekirja koostamine. Sellekohane komisjon kokku kutsutud Haridusministeeriumi ruumidesse 23. novembriks kella 10-eks.

7. Alg-, kesk- ja kutsekoolidele tarvisminevate õppeabinõude nimestiku koostamine. On palutud õpetajate liitudesid tööst osa võtta ja omad ettepanekud selles asjas osakonnale saata.

8. Lasteaiajuhatajate ettevalmistusasutise sisseseadmine Tartu seminari juurde.

9. "Kasvatuse" "ametliku osa" korraldamine.

10. Õpetajate ettevalmistuskursuste "korralduse" koostamine.

11. Rahvakooliõpetajate suviste edasiharimiskursuste lektorite küsimus.

12. Uute seminaride avamine

13. Tallinna Õpetajate Seminari ruumide küsimus.

14. 1920. aasta eelarve.

15. Õpikute ja õppeabinõude soetamise küsimus.

16. Koolinõunike tööala, õiguste ja kohuste kohta käiva

määruse eelnõu koostamine.

17. Kesk- ja kutsekoolide võrgu küsimus.

18. Õppemaksu küsimus.

19. Vabrikukoolid.

20. Korraldused ja seletused 4-aastase sundusliku alghariduse teostamisel koolist puudumist vabandavate põhjuste kohta, trahvide kategeoriseerimise kohta jne.

21. Jooksev asjaajamine.

Osakonna aktide nimekiri. Sagedamini lahendusel olevad küsimused viimasel ajal on: õpetajate ülemasse järku paigutamine (palga saamise suhtes), õpetajate ja koolivalitsuste tüliküsimuste lahendamine, avalikkude kesk- ja kutsekoolide registreerimine, õpetajate registreerimine, erakoolidele abiraha määramine, võõrkeelte õpetamine, seaduste, määruste ja korralduste kohta seletuse andmine koolivalitsustele ja üksikuile õpetajaile, kursuste, küpsus- ja kutseeksamite kohta käivate küsimuste selgitamine. Juriskonsultti kätte lahendada on osakonna poolt antud: a) Paide linna- ja maakonnavalitsuse tüliküsimus, b) vabrikukoolide õiguslik seisukord.

Ülaltoodus peegeldub minu tegevus Haridusministeeriumi Kooliosakonna juhatajana 1919. aasta novembrif lõpul.

Pärast seda töötasin Haridusministeeriumi Kooliosakonna juhatajana veel ühe aasta ja kaks kuud kuni 1921.a. jaanuari lõpuni, viimase kuu ühtlasi haridusministri abina. Mu selle aja tegevus selgub aruandest, mille esitasin haridusministri-le oma lahkumise puhul Haridusministeeriumist:

"Kooliosakonna tööd ja kavatsused"
=====

A. Seadused ja määrused

1. Avalikkude üldhariduslike keskkoolide seadus.
2. Erikoolide seadused (tehnika-, kaubandus-, mere-, oskus- j.m. koolide põhikirjad).
3. Õpetajate seminaride seadus (põhikiri).
4. Erakoolide seadus.
5. Koolivalitsuse seadus.
6. Seadus õpetajate kohta.
7. Määrused lastekodude, lasteaedade ja nende õpetajate ning kasvatajate kohta.
8. Avalikkude algkoolide seaduses ettenähtud eriseadused (määrused):
 - a) defektsete laste kasvatus- ja õppeasutiste kohta (§ 11);
 - b) täienduskoolide kohta (§ 21);
 - d) koolimajade, kõrvalhoonete ja sisseseadete kohta (§ 28);
 - e) algkoolide ülevalve kohta (§ 33, vt. p.5 eespool);
 - f) nõrgaandelist koolide kohta (§ 40 märkus);
 - g) õpetajate ametisse võtmise ja ametist vabastamise kohta (§§ 57 ja 71, vt. p.p. 5 ja 6 eespool);
 - h) õpetajate palga kohta (§ 68, vt.p.12 allpool);
 - i) maksuta ja hinnaalandusega õppereiside kohta (§ 97);
9. Algkoolide seaduse elluviimise määruses ettenähtud erimäärused:

- a) esialgsed põhijooned defektsete laste koolide korraldamiseks (§ 7);
- b) põhijooned täienduskooli kohta (§ 16);
- d) juhtnõõrid nõrgaandelist laste koolide kohta (§ 16);
- e) arstirohtude ja abinõude nimekiri (§ 18);

10. koolijuhatajate ametisse võtmise ja ametist lahtiregistreerimise kohta.

11. Õpetajate pensioni seadus.¹⁾

12. Õpetajate palgamäärad.

B. Muud tööd ja kavatsused.

- 1. Aastaaruande vormid
- 2. Kesk- ja erikoolide võrk
- 3. Uued kavatsetavad oskuskoolid (põhikirjad, eeltööd)
- 4. Õpetajate seminari avamine Pärnus (kavatsus)
- 5. Harku kolonii ülevõtmine
- 6. Sunduslikult muretssetavate õppeabinõude nimekiri (vt. algkoolide sead. § 44)
- 7. Algkoolide õppekavad
- 8. Keskkoolide õppekavad
- 9. Mitmesuguste eksamite programmid
- 10. Ilulugemise loengud
- 11. Juhatuskirjad instruktoritele
- 12. Suvekursused (eeltööd)

1) Minu koostatud õpetajate pensioni seaduse eelnõu kasutati materjalina üldise pensioni seaduse arutamisel pensionikomisjonis, mille koosolekuist võtsin osa Haridusministeeriumi esindaja.

13. Koolitöö lõpetamine kevadel (eksamid, repetitsioonid)
14. Hariduskogu koosoleku eeltööd
15. Ühissoome kongress
16. Ringkiri õpetajate kohalt lahkumise asjus
17. Õppejõudude välismaale komandeerimine
18. Osakonna eelarves ettenähtud kavatsuste teostamine
19. Trahvide määramise korra ühtlustamine
20. Täienduskoolide avamise kavatsused
21. Defektseile ja nõrgaandelistele lastele õppe- ning kasvatusasutuste avamine
22. Algkoolidele ruumide ja maa muretsemine

29.I 1921.a.

Kooliosakonna juhataja

E. Martinson."

Esitatud ülevaadetest tohiks järeldada:

"Minu töö ning tegevus Haridusministeeriumis on olnud nagu uudismaa põletamine sõõru-suitsus. Pole seal aega olnud peentööd teha. See pidi jääma järeltulijate hooleks. Tööd oli tohutu hulk. Üks töö ajas teist taga. Ühte tuli teha, teist mitte tegemata jätta.

Tööd raskendas veel see asjaolu, et tahtsin töötada kollegiaalselt progressiivse õpetajaskonnaga, edumeelse haritlaskonnaga, milline töötamisviis nõuab palju rohkem aega kui töö kabinetis: tuli sõita õpetajate organisatsioonide koosolekuile, õpetajate päevadele, kongressidele, esineda seal selgitustega, kutsuda nõupidamisele õpetajaskonna ja kooli-

valitsuste esindajaid jne.

Eksitusi ja puudusi pidi selles töös esinema. Teisiti pole see võimalik.

Suuremalt osalt olen oma töö osakonnas teinud üksinda. Ainult vähe aega on mul olnud abiks Kooliosakonna juhataja abi (algul) I. Hellat ja hiljem (ühtlasi viimaseks) T. Orgussaar.

Mul on kalduvus suurema objektiivsuse mõttes esitada fakte, arvused, asitõendeid, arhiivmaterjali, kuivõrd neid on mul säilinud. Ka siin ei tahaks tsiteerimata jätta ühte kirja, milles on hinnatud mu tööd Kooliosakonna juhatajana mu abilisest T. Orgussaare poolt. See on mulle 2. okt. saadetud kirjas, mis kõlab järgmiselt:

"V.a.

h-ra Martinson!

Koolitöö alguse sekeldustes ei saanud parajal ajal mahti Teile mälestuspäevaks õnne soovida. Olgugi juba hilja, ei saa siiski sellest sündmusest vaikides mööda minna. Olete meie kooli ajalosse enda nime jäädvustanud avara algkooli seaduse väljatöötamisega, vist peab õpetajaskond peaasjalikult Teile teeneks lugema ka praegust palgaseadust. Kõige raskemal kooli loomise ajajärgul olete enda loodud kooliseaduse elluviimist ministriõnne ametis olles juhtinud. Mäletan oma lühikesest koostöötamise ajast Teiega, kui sooja hingega Teile võtsite osa kõigist jooksvaist koolielu küsimustest. Eriti õiglane

püüdsite olla igas asjas, mis puudutas kuidagi õpetaja huvisid. Nüüd asunud jälle tegelikule koolitööle, teete seda muidugi sama sooja hingega ja armastusega töö enda vastu.

Meelde tuletades, kui vähe on meie õpetajaskonnas tegelasi, kelle huvid ulatuksid väljaspoole iga-päevast ametlikku tegevust, peab eriti tänuga austama neid väheseid. Üks nende eelreas sammujaid olete Teie.

Teie mälestuspäevaks ei ole minul muud saata kui soojemad soovid, et suudaksite veel aastaid jätkata oma ideelist rühkimist, et eeskujuks oleks teistele Teie väsimatu tegevus ja et rohkem leiduks meil õpetajaid, kel samuti kui Teilgi kool oleks südames, mitte ainult suus.

Tervist, jõudu!

Arukülas,

2.okt. 1924.

T. Orgussaare allkiri.-"

Riigikogus
=====

Eesti rahvast on mitme sajandi vältel rõhunud teised rahvad, peamiselt sakslased ja nende käsilased. Mida madalamal haridusastmel on rõhutatud rahvas, seda kergem on teda rõhuda. Keegi ei tule rõhutatud rahvale paremat pakkuma. Seda tuleb tal enesel kätte võidelda. Sellepärast on väga tähtis tõsta rahvahulka arusaamist, haridustaset.

Meil on nii mõnigi kord väidetud, et kui rahva haridustaseme tõstmine kaotab tema orjastamise, miks siis sakslased, kes ju soovivad siin "jumala maakeses" meie rahva kukil edasi elada ja head elu nautida, on meile koole asutanud ja meie rahvaharidustaset võrdlemisi kõrgele tõstnud? Sellele võib esitada vastuväite, et sakste asutatud koolid olid ju peamiselt selleks, et kasvatada rahvast jumala kartusele, orjameelsusele ja sõnakuulmisele.¹⁾

Rahva haridustaseme tõstmiseks parim vahend on kool. Luua meil parem kool, eriti rahvakool - see oli ka minu ideaal, mis tiivustas mind mu töös Tallinna Õpetajate Seltsis ja Haridusministeeriumis.

Parema kooli loomiseks on vaja esmajoones anda sellele

¹ "Õpeta lapsi, aga ära neid targaks tee! Mitte nõnda palju rehendamist. Ükskord üks teeb rahva sõnakuulmatuks. A. paruni P. ütetus ühele õpetajale (M. Martna "Külal" lk. 157). - "See Jakobson lapsed hulluks tegema! Mis nemad tor-kima kaarti ja kõnelema, kuidas inimesed võõral maal elama!" (V. Lipharti ütetus koolirevideerimisel).

koolile seaduslik alus. Asutavas Kogus, mille koosseis oli tolle aja kohta võrdlemisi progressiivne, õnnestus läbi viia vägagi uuendusmeelne "Avalikkude algkoolide seadus." Kuid rida teisi koolielu korraldavaid seadusi, mis Haridusministeeriumis koostatud, ja seadusi, mis veel tulid koostada, pidid ju vastuvõtmist leidma tulevases Riigikogus, ja seal tuli progressiivse õpetajaskonna juhtivail isikuil neid kaitseda. Õpetajate Liidu tolleaegsel esimehel J. Annussonil oli lootust pääseda Riigikokku Tööerakonna liikmena. Mina ühegi erakonna liige ei olnud. Õpetajate Liidu juhtivate tegelaste poolt hakati mulle tungivalt peale käima, et ma astuksin Eesti Sotsiaaldemokraatliku Partei liikmeks, kes oleks nõus mind tulevastel Riigikogu valimistel oma nimekirja võtma. Nõustusin ettepanekuga ja 20. detsembril 1920. valitigi mind I Riigikogu liikmeks.

Väga kaaluv osa tööst Riigikogus tehakse komisjonides. Esinesin sellepärast sd. partei riigikogu rühmale ettepanekuga, et ta saadaks mind neisse komisjonidesse, mis arutavad hariduse- ning koolielu küsimusi. Rühm oli mu ettepanekuga nõus ja saatis mu osa võtma Riigikogu hariduskomisjoni, riigi 1921., 1922. ja 1923.a. eelarvete komisjonide ja riigiasutiste koosseisude ajutise seaduseelnõu läbivaatamise komisjoni tööst.

Kõige rohkem tuli teha tööd Riigikogu hariduskomisjonis. Seal arutati ju läbi kõik Riigikogule esitatud seaduseelnõud

kooli- ja haridusalal. Töötasin seal algul komisjoni sekretärina, hiljem selle juhatajana.

Õpetajate palgaseadus
=====

oli esinene tähtis koolielu korraldav seaduseelnõu, mis tuli arutusele Riigikogu hariduskomisjonis.

Koostas selle seaduseelnõu veel enne Riigikokku astumist järgmistel asjaoludel:

Asutava Kogu poolt 28. augustil 1919.a. vastuvõetud õpetajate palgaseadus ei püsinud kahte aastatki, juba 13. mail 1921. aastal võttis I Riigikogu vastu uue õpetajate palgaseaduse. Selle eelnõu koostamisel Haridusministeeriumi Kooliosakond oli kontaktis E. Õpetajate Liiduga. Töö- ja hoolekandeministeerium tahtis lõpetada seda isoleeritud seisukorda, mis oli õpetajate ja riigiteenijate palkade asjus, ja pani Haridusministeeriumile ette paigutada ka õpetajad neisse palgaastmeisse, mis on maksvad riigiteenijate kohta. Tol ajal olid kõik riigiteenijad, välja arvatud ministrid ja teised kõrgemad riigiametnikud, palga suhtes paigutatud 16-sse palgaastmesse, mis tol ajal olid järgmised:

<u>Palgaastmed</u>	<u>Põhipalk</u> <u>markades</u>	<u>Ühes 30% lisaga</u> <u>markades</u>
1.	2100.-	2730.-
2.	1960.-	2548.-
3.	1820.-	2306.-
4.	1680.-	2184.-

5.	1575.-	2047.50
6.	1470.-	1911.-
7.	1365.-	1774.50
8.	1260.-	1638.-
9.	1190.-	1547.-
10.	1120.-	1456.-

Pole esitatud 11., 12., 13., 14., 15. ja 16. astme normid, kuna Kooliosakonna poolt koostatavas seaduseelnõus taheti õpetajad paigutada 10-sse ülemasse palgaastmesse ja siis oleksid õpetajate palganormid tol ajal kujunenud järgmiselt:

=====

	1.järgu haridus	2.järgu haridus	3.järgu haridus
--	-----------------	-----------------	-----------------

=====

Suurema kooli juhataja	1.	2.	3.	4.	3.	4.	5.	6.	5.	6.	7.	8.
Vähema kooli juhataja ja juhataja abi	2.	3.	4.	5.	4.	5.	6.	7.	6.	7.	8.	9.
Õpetaja	3.	4.	5.	6.	5.	6.	7.	8.	7.	8.	9.	10.

=====

Märkus I: Numbrid lahtreis tähendavad palgaastmeid.

Märkus II: Palganormid on hiljem pisut tõstetud ja ümmardatud.

Õpetajate Liidu juhatus leidis palganormide põhimõtte üldiselt vastuvõetava olevat, kuna sellega õpetajad pääsevad välja isoleeritud seisukohast ja nende palganormeerimine sünniks edaspidi ühes teiste riigiteenijate palkade normeerimi-

sega; ka vastavad uued normid teatud piirides õpetajate praegustele normidele. Omalt poolt tegi Liidu juhatus ettepaneku, et palgaastmeis kõrgemale tõusmine sünniks iga 4 aasta järel. Selle ettepanekuga nõustus Haridusministeerium, nii et eelolevas tabelis tuleks lugeda 4, 8 ja 12 aastat.

Peale palgamäärade on seaduseelnõus ette nähtud mitmed teised õpetajate tööd korraldavad asjaolud: nädalatundide arv (24 senise 30 asemel), palgamaksjad asutised, palgamaksmise tähtajad jm.

1920.a. novembris esitati eelnõu valitsusele, kes ta pärast Riigikogu kokkuastumist sellele edasi andis. Riigikogus arutati seaduseelnõu hariduse- ja rahaasjandusekomisjonis.¹⁾ Riigikogu pleenumis tuli seaduseelnõu arutusele 1921.a. aprillikuul algul ja võeti vastu 13. mail samal aastal. Pleenumis oli hariduskomisjoni aruandjaks rkl. J. Annusson ja rahaasjanduskomisjoni aruandjaks rkl. Chr. Kaarna. Vabariigi Valitsus ja seega ka Haridusministeerium pooldasid rahaasjanduskomisjoni seisukohti.

Riigikogu pleenumis I lugemisel ükski kõneleja ei kõnelnud seaduse vastu, vastuväiteid esitati ainult mõne üksiku paragrahvi kohta. Tähtsamad vastuväited olid:

1. Kõigepealt toodi § 1 kohta ette, et hariduskom. eelnõu liigitab õpetajad ainult kahte haridusjärku ja arvati,

¹ Hariduskomisjonis tehtud muudatustest on tähtsam 2 haridusjärku senise 3 asemel.

et ülikooli lõpetajaile tuleks teatud eesõigus anda, neid eri järku viia.

Selle kohta tähendasin oma sõnavõttus:

"Kui seda teha, siis peaks järjekindel olema ja ka teises järgus olevad õpetajad mitmesse järku liigitama, niisama nagu see endises palgaseaduses oli, kus oli 5 haridusjärku. Endisest palgaseadusest on 1. ja 2. järk nüüd kokku koondatud 1. järguks ja 2. haridusjärguks on endised 3., 4. ja 5. järk.¹⁾

Usun, et rohkem oleks põhjust rääkida üksikute liikide lahutamisest 2. haridusjärgus, kus neid uues seaduses on rohkem kokku liidetud... Ka 2. järgus on isikuid, kes on mitu aastat rohkem koolipinki nähkinud kui teised seltsimehed, kes ka samas liigis on ja, võib olla, suuremal määral rohkem kui ülikoolimehed oma seltsimeestest õppinud, kes nendega ühes järgus on. Kui järjekindlad olla, siis ei tuleks mitte ainult nõuda, et ülikooli haridusega õpetajad eraldi liigitataks, vaid siis peaks juba 5 haridusliiki vastu võtma, nagu see endises palgaseaduses oli. Ja ülikooli lõpetajaile ongi selles palgaseaduses erand tehtud. Teises haridusjärgus

¹⁾ Haridusjärgude vähendamisega vähenes ka õpetajate palgaastmete arv ja oli võimalus mahutada ka madalama haridusega õpetajaid senisest kõrgemasse palgaastmesse.

seisvaile õpetajaile, kes seminari on lõpetanud, ei ole tehtud mingisuguseid erandeid võrreldes nende teises haridusjärgus seisvate õpetajatega, kes oma kutsehariduselt palju taga on. Ülikooli lõpetanud õpetajaile on erand tehtud sellega, et nemad ei lange nii palju palgaastmeis allapoole kui teised selles järgus seisjad õpetajad, kuna selle seaduse § 2 juures on järgmine märkus: "Kodu ning välismaa ülikoolide ja teiste kõrgemate õppeasutiste lõpetajad ja 1919. 28. augusti õpetajate palga määruse § 3 märkuse II põhjal I järku tõstetud õpetajad tõusevad palgasaamise suhtes ühe astme võrra kõrgemale, kui nad õpetavad kesk- või kutsekoolide klassides, mis 6-aastasest algkoolist kõrgemal". Kõik teised I järgus olevad õpetajad selle osaliseks ei saa ... Peaks siis ju ka seminari lõpetajail ja mõnel teisel liigil II haridusjärgust teatavad eesõigused olema, kuid neid ei leidu siin, millest näeme, et see palgaseadus kaitseb just kõige rohkem ülikooli lõpetajaid."

2. Täheandati, et pole tundide arvu suhtes vahet tehtud maa- ja linnaõpetajate vahel. Selle kohta sõna võttes tähendasin, et tundide arvu küsimus on detailküsimus ja et seda võiks vaidluse alla võtta eelnõu II lugemisel.

3. Õige suureks puuduseks käesolevas eelnõus olevat see, et ta erakoolide õigusi sel määral ei kaitse nagu endine seadus. Selle väite tagasitõrjumiseks tsiteerisin vastavad kohad vanast ja uuest palgaseadusest, mis näita-

vad, et selles suhtes mingit vahet pole vana ja uue palga-seaduse vahel.

II ja III lugemisel leiti eelnõul olevat järgmised suuremad puudused:

1. Hariduskomisjoni eelnõu liigitab õpetajaid ainult kahte haridusjärku, kusjuures 2. haridusjärku on paigutatud ka kutseta õpetajad. Tähendati, et kui kutseta õpetaja saab korraga kutsega õpetajatega ühte ja samasse haridusjärku, siis ei hakka ta oma kutset taotlemagi, ei võta osa neile korraldatavaist kursustest. Selle kohta tähendasin oma sõnavõttus: "1) Möödunud aastal oli õpetajaile korraldatud kursustel kaugelt üle 1000 kutseta õpetaja, kui ei eksi, 1380 ümber, mis moodustas üle 40 % rahvakooliõpetajate arvust üldse, ja et 40 % ümber meil kutseta õpetajaid ongi, siis ligikaudselt kõik kutseta õpetajad käisid kursustel. 2) Ei või hinna-ta meie rahvakooliõpetajaid nii madalalt, et nad ainult kõrgema palga pärast on sunnitud kutset taotlema, vaid neil on tung saada oma kõrge ameti vääriliseks; pealegi võib iga õppeaasta lõpul neist lahti saada, kui nende töö pole olnud rahuldav."

Vastu võeti siiski rahaasjanduskomisjoni seisukoht, et tuleb õpetajaid paigutada kolme haridusjärku ja selle tõttu kasvas õpetajate palgaastmete arv 2 võrra: hariduskomisjoni eelnõu järgi olid õpetajad paigutatud 8-sse palgaastmesse, nüüd - 10-sse (2.-11.).

Et kolme haridusjärgu vastuvõtmisega õpetajate palgare-

del kahe astme võrra allapoole nihkus, siis tegin ettepaneku õpetajate palgaliikisid ühe astme võrra kõrgemale tõsta, siis oleks kõige madalam palgaaste 10, kuid ka see ettepanek lükati tagasi.

2. Palju vaieldusi sünnitas õpetajate nädalatundide arvu küsimus. Hariduskomisjoni eelnõus oli see 24, rahaasjanduskomisjoni eelnõus - 30. Haridusministri abi Sauer teatas, et vabariigi valitsus on ühinenud rahaasjanduskomisjoni ettepanekuga.

Sel puhul esinesin ma mitme sõnavõtuga II lugemisel ja alljärgneva sõnavõtuga III lugemisel:

"II lugemisel määrati õpetajate nädalatundide normaal- arv 30 tunni peale kindlaks. See otsus, kui seda III lugemisel ei muudeta, võib saatuslikuks saada meie arenevale koolile ja sellega ühes ka tervele meie kultuurile. Kui siin hiljuti lehmade toitmise ja õlikookide üle pikki ettelugemisi peeti, siis lubatagu mulle veel kord selle tehtud otsuse juures natukene peatuda, kuna asi siiski tähtsam on kui lehmade ja õlikookide küsimus. Küsimus, kas nädalatundide normaal- arv peaks olema 30, 24 või 18 on peassjalikult pedagoogiline küsimus ja sellepärast on ka raske siin selle üle suuri vaidlusi pidada. Ma tahaksin ainult lühidalt väiteid ette tuua, mis selle suure tunniarvu vastu räägivad. On ju teada, et õpetaja töö ei ole mitte ainult nende tundide andmises, mis ta koolis ära annab, vaid rohkemal määral läheb tal aega nende tundide ettevalmistamiseks. Nii et õpetaja

töö kasvab vähemalt kahekordseks, võrreldes palgaseaduses ettenähtud tundide arvuga.

Peale selle on õpetajal väga palju kõrvalisi töid teha, nagu kirjatööde parandamine, klassi raamatukogu korraldamine jne. Need kõik nõuavad õpetajalt palju aega. Edasi nõutakse õpetajalt, et ta alatasa peab end täiendama, kui ta mitte ei taha alati ühte ja sama rääkida, kui ta tahab ajaga ühes edasi sammuda. Peale selle peab õpetaja palju aega kulutama selle peale, et on vaja olla kontaktis seltskonnaga, et on tarvis osa võtta koosolekuist, seltsidest, kõnedest, sest muidu jääb ta elust isoleerituks, ja selline õpetaja meie koolile ei kõlba, sest meie kool peab ju ette valmistama inimest elu tarvis, mitte aga raamatukoideks. Kantseleiametnike tööpäev on lühem kui füüsilise töö tegijal ja seda õigusega. Õpetajale tahetakse aga palju suurem töökoorem peale panna kui kantseleis on. Aga ju teada, et töö kantseleis on enam-vähem rutiiniline, kuna õpetaja peab loovalt tegev olema. Kui meie aga õpetajale suure töö peale paneme, siis ei saa olla juttu loovast tööst, vaid see piiratakse miinimumini. Meil armastatakse õige sagedasti näiteid tuua Lääne-Euroopast ja katsutakse end kuidagi lähendada Lääne-Euroopale. Vaatame siis, kuidas on lugu õpetajate tundide arvuga Lääne-Euroopa koolides. Vaatleme esiteks keskkooli. Ei ole teada ühtegi keskkooli Lääne-Euroopas, kus õpetajate tundide arv tõuseks 30-ni. Samuti on

lugu Soomes. Endises vene keskkoolis oli tundide arv 18, peale selle tasuti eraldi veel kirjalikud tööd. Kui meil 1919. aastal õpetajate palgaseadust koostati, siis võtsid sellest osa ka õpetajaskonna esindajad, ja just nemad ise arvasid, et meie tolleaegsel riikliselt raskel ajal ei saa püsima jääda selle tundide arvu juurde, mis oli enne, s.o. 18 tunni juurde, vaid võtsid vabatahtlikult endi peale suurema töökoorma, määrates tundide arvu 24 peale. Nad lootsid, et kui tulevad enam-vähem harilikumad ajad, siis neid sellest tundide koormast vabastatakse. Selle asemel aga, et õpetajaid sellest koormast vabastada, paneb II lugemisel vastuvõetud otsus õpetajale peale suurema koorma kui seda seadus neile siiani pli peale pannud... Kõrvalmärkusena tähendatakse, et see küsimus juba õige selge olevat. Kuid II lugemisel see kahjuks selge ei olnud, ja ei tea, kas see nüüd III lugemisel kõigile selgeks on saanud... Kui paneksime maksma 30 tundi keskkoolides, siis sellega sunniksime hulga õpetajaid leppima tunniandjate osaga, sest et keskkoolide tundide arv, nagu seda tähendasin II lugemisel, ei võimalda paljudes õppeaineis nii suurt tundide arvu...

Läheme edasi algkoolide juurde. Ka siin esitasin ma juba II lugemisel motiivid, miks ka algkoolides ei tohiks õpetaja nädalatundide arv olla üle 24. Vastuväiteks toodi

ette, et ka soome algkoolides olevat tundide arv 30, keskkoolides 24. Tsiteerin teile soome uue kooliseaduse ? 21, mis järgmiselt kõlab:

"Nende tasumäärade eest, mis II ja III järkudes
"üles on loetud, on rahvakooliõpetaja kohustatud
"õpetaja ülemas ja lühendatud kursusega rahvakoo-
"lis mitte enam kui 30 nädalatundi ja rahvakoolis -
"- 24 nädalatundi."

Näeme, et Soomes on rahvakoolides 24-tunnine tööaeg. Need n.n. lühendatud kursusega rahvakoolid on isesugune koolitüüp, kus õpetajal tuleb töötada kahes vahetuses, enne ja pärast lõunat. Sarnases koolis ei tohi töö kahe vahetuse peale kokku tõusta üle 30 tunni. Muidugi on töö niisuguses koolis raskem. Järgmine seaduse paragrahv räägib aga, et selle töö eest on eraldi tasu, mis suurem on kui rahvakooliõpetajate palk.

Ei ole ka põhjendatud, kui otsitakse vanadest seadustest endale tuge, et vanade seaduste järgi olevat rahvakooliõpetajate tundide arv suurem kui keskkooliõpetajail. Tõsi on, et ajaloolistel põhjustel paljudes kohtades see nii on olnud, kuid peame arvesse võtma uusi nõudeid kasvatusteaduses ja asjaolu, et meie rahvakooli uues tunnikavas, mida kavatsetakse maksma panna, on ette nähtud esimese nelja aasta kohta järgmine tundide arv:

V

I klassis	-	22 tundi,
II	-"-	- 22 "
III	-"-	- 26 " ja
IV	-"-	- 28 "

Kui meie II lugemisel vastuvõetud tundide arvu jätame, siis sellega võtame ka võimaluse niisugust tunnikava maksmaks panna, mis Haridusministeeriumis on juba vastu võetud ja eriteadlaste poolt otstarbekohaseks leitud, või jälle peaksime algkooliõpetajad kõik jätma tunniandjateks, kui me 30 tundi normaalarvuks määraksime..."

Kui III lugemisel siiski lõpulikult vastu võeti õpetajate nädalatundide normaalarvuks 24, siis järgnes suur käteplagin Riigikogu vasakult tiivalt ja rõdult, nii et juhataja pidi hüüdma:

"Palun publikumi koosolekut mitte segada!"

4. Suuri vaielusi tekitas ka küsimus: kes ja missuguses ulatuses peab algkooliõpetaja palga maksmaks.

Hariduskomisjoni eelnõu . 9 seisis:

"Avalikkude algkoolide õpetajate ja juhatajate

"ning nende abide põhipalgast kannab riik 50%, lin-

"nades ja alevites - linna või alevi omavalitsus -

- 50%, maakondades maakonnaomavalitsus 30%, koolide

ülevalpidajad, majanduslikkude kulude kandjad 20%.

"Elukalliduslisast kannab riik 80%, kooli ülevalpidaja 20%."

Rahaasjanduskomisjoni ettepanek, millega ühines vaba-

riigi valitsus, oli:

"Avalikkude algkoolide õpetajate ja juhatajate
"ning nende abide põhipalgast maksab linnades ter-
"velt linnaomavalitsus, maakondades - maakonnaoma-
"valitsus, 80%, koolide ülevalpidajad (majanduslike
"kulude kandjad 20%; elukalliduslisast kannab riik
"80%, kooli ülevalpidaja 20%."

Rahaasjanduskomisjoni seisukohta põhjendas komisjoni aru-
andja Chr. Kaarna järgmiselt:

"... Rahaasjanduskomisjonis seda küsimust arutades
selgus, et valitsus rahaasjanduskomisjoni arvamisega
täiesti nõus on. Valitsus on küll arvamist avaldanud,
et kui need õpetajate palganormid Riigikogus heaks kii-
detakse, siis omavalitsuse asutised, linna- ja maakonna-
valitsused- kes oma eelarved käesoleva aasta peale juba
ammu on koostanud, kus niisugust väljaminekut ette näh-
tud ei ole -, ei suuda õpetajate palku täielikult välja
maksta. Nii tekib küsimus, kust võtavad omavalitsuse
asutised need summad, mis nad õpetajate palkadeks pea-
vad välja andma. Kui sellele rahaministri tähelepanu ju-
hiti, et õpetajad sarnasel korral ilma palgata võivad
jääda, siis seletas rahaminister, et valitsus on nõus
linna- ja maakonnaavalitsusi sel puhul, kui nad omaga
välja ei tule, kas laenuandmisega või muul teel toetama,
kuid ei võta mitte oma peale koormat, mis omavalitsustel
kanda on olnud ja mis valitsuse arvates ka edaspidi nen-
de kanda peab jääma. Seejuures peab niihästi valitsus

kui ka rahaasjanduskomisjon oma seisukohta kõigiti põhjendatuks ja õigeks. Arvatakse nimelt seda, et omavalitsusasutised, kes ju riigis kõige tähtsamad on, otsustavad ja talitavad koolide ülalpidamiseks kulusid tehes siis palju korralikumalt, - ja vast on nad ka ettevaatlikumad kuludega, kui nad ise on kohustatud sissetulekuallikate eest hoolt kandma, mitte aga lootma, et mingi välja kui palju tahes, küllap riik kannab kulud.

Ühtlasi tekib nüüd küsimus, et kui need summad omavalitsuste kanda jäävad, mida nad käesoleva aasta eelarvetesse võtta ei saa, missugused oleksid nüüd ja ka edaspidi omavalitsusasutistel need allikad, kus nad saaksid riigile laenu või toetusraha tagasi maksa. Siin on valitsus juba omavalitsuste esindajate tähelepanu juhtinud sellele, et senised maksustamisega seadused väga puudulikud on ja et omavalitsused ühelt poolt ning valitsus teiselt poolt teid ja abinõusid otsida tahavad, kuidas nende väljaminekute katteks omavalitsustele abinõusid kätte anda, nii et see küsimus lähemal ajal lahendatakse... Isiklikult lisan juurde, et kuigi see vast lähemate kuude jooksul ei peaks sündima, on ometigi tingimata tarvilik, et omavalitsuse asutised peavad selliseid võimalusi saama, et neil võimalik oleks oma väljaminekuid katta. Praegu on seisukord maakondades niisugune, et mõned omavalitsused mitte üksnes õpetajate palku, vaid ka teisi väljaminekuid täielikult katta ei suuda, nii et tahes või tahtmata omavalitsuse asutistele tuleb võimalus anda oma jooksvate väljaminekute, muuseas ka nende väljaminekute katmiseks, mis õpetajate palkadeks lähevad, seaduslikus korras uusi allikaid leida... Võetakse vastu ra-

haasjanduskomisjoni ettepanek, mis ütleb, et algkoolide ülalpidamine, eriti algkoolide õpetajate põhipalgad on täielikult omavalitsuste maksta, siis tõuseks see omavalitsuseasutiste koorem 103 miljoni margani. Kui nüüd öeldakse, et omavalitsuse asutised ei suuda täita seda, mis nende peale langeb rahaasjanduskomisjoni ettepaneku vastuvõtmisel, siis peab tähendama, et ka seda osa, mis hariduskomisjoni ettepaneku vastuvõtmisel omavalitsuseasutiste kanda langeb, nemad mitte ette näinud ei ole. Suur osa sellest, mis õpetajate palkadeks läheb, puudub nii ühel kui teisel juhul eelarves.

Veel üks küsimus: kas on see korralikkuse ja õigluse seisukohast üldse õige, et Riigikogu sunnib omavalitsuseasutisi õpetajaile, kes mitte riigiametnikud ei ole, palku tagantjärele maksma, ja kas see on üldse õige kord, et Riigikogu määrab nende palgad ära? Omavalitsuseasutised on nii mõnelgi juhul juhtinud tähelepanu sellele, et õpetajate palkade määramine peaks nende endi asjaks jääma... Asutav Kogu on sellekohase seaduse vastuvõtnud ja õpetajate palgad ära normeerinud. Rahaasjanduskomisjoni arvates ei tule selle seaduse muutmise küsimusega praegu mitte tegemist teha; komisjon jääb endise seisukoha juurde, mis juba maksma on pandud, et õpetajate palgad määratakse ära seadusandlisel teel ja ühtlasi tähendatakse ära ka need allikad, kust tasutakse õpetajate palgad..."

Hariduskomisjoni ettepaneku kaitsmiseks esinesin järgmise sõnavõetuga:

"Hariduskomisjon ei eita seda, et omavalitsused maakondades ja linnades peaksid õpetajate põhipalga või õigemini õpetaja terve palga maksma. Vaatleme seda seisukorda, kuidas siiani õpetajaile palka on makstud... Maakondade ja linnade poolt maksti küll tõesti õpetajate põhipalk, kuid see põhipalk moodustas kõigest 1/7 osa õpetajate üldisest palgast. See vahekord muutus küll vähe, kui omavalitsused õpetajaile omalt poolt põhipalka tõstsid. Väike oli see omavalitsuste poolt makstav palgaosa siiski, sest endise palgaseaduse järgi oli põhipalk väga väike: alama järgu õpetaja põhipalk oli kõigest 175 marka kuus. Seda tõsteti mõnes maakonnas 100% võrra, mõnes kohas ka 200%, mõnes kohas 300% võrra. Siiski oli see põhipalk, kui ütlemegi, et keskel läbi 500 marka põhipalka oleks makstud, väikene osa kõigest faktiliselt õpetajaile makstavast palgast. Õpetajaile maksti palka riigi poolt rohkemal määral sellepärast, et peale põhipalga oli riik kohustatud õpetajaile elukalliduslisa maksma, esiteks küll teatav kindel summa, mis esialgu ligikaudu põhipalga suurune oli, näiteks 400 m., 300 m., 250 m. jne. selle järgi, missuguses elukallidusjärgus keegi maakond või linn seisis, aga kui hakati palka kõrgendama riigiteenijaile, siis tõsteti elukalliduslisana ka õpetajate palku, kusjuures riik elukalliduslisa oma peale võttis, lisades endisele elukalliduslisale juurde teatud protsendi põhipalgale kui ka muudele palgaosadele. Omavalitsuse poolt makstava

põhipalga suurus jäi aga endiseks. Järgmine protsentuaalne kõrgendus elukalliduslisa näol kõikide palgaosade pealt - ka omavalitsuse poolt makstavate palgaosade pealt - sündis jällegi ainult riigi kulul. Selle läbi loodi niisugune olukord, et elukalliduslisa kõrgendades võttis riik enda peale õpetajate palgast lõviosa, kuna omavalitsustele üsna väike osa jäi. Kui nüüd maakondadele ja linnadele aasta keskel, kus neil eelarved juba tehtud on, niisugune suur kohustus peale pannakse, et nad peavad nüüd mitu korda suurema summa oma kanda võtma, siis on kindel, et nad ei suuda seda kanda. (Vahelehiüüe: "Aga algkooliseadus!"¹⁾). Ma ei eita seda, et algkooliseadus paneb maakondadele ja linnadele õpetajate palgamaksmise kohustuse, kuid ei keela ometi riiki omavalitsustele raskel ajal appi tulemast. Peale selle võiks ju vadata õpetajate palgaseaduse kui ise seaduse peale, mis hiljem on välja antud (V. Linnamägi kohalt: "Peab kooskõlas olema!"). Kooskõlas küll ja sellepärast tuleb seadust niiviisi muuta. Arvan, et rahaasjanduskomisjoni ettepaneku vastuvõtmisel on olulise raskusega tegemist ja kardan, et meie omavalitsused sellest raskusest üle ei saa... sest raha selleks pole kustki loota. (Vahelehiüüe: "Aga kust riik raha võtab?") Riigil on laiemad võimalused." (Rkl. A. Jürman kohalt? "Rahamasin.") Ka masinatega tuleb hädakorral läbi ajada. Riik peab igatahes võimalusi otsima, selleks ta just

1) Vahelehiüüedega tähendati, et algkooliseadus paneb ju õpetajapalgamaksmise omavalitsuste peale.

riik on, ta peab omavalitsusi aitama raskeist aegadest üle saada või neile soodsamad maksuvõtmisvõimalused andma... Kui arvatakse sellest küsimusest kergesti üle saada, siis võiks ju küsimust lahendada rahaasjanduskomisjoni seisukohalt. Iseenesest mõista on rahaasjanduskomisjoni ettepanek juriidiliselt kindlamini põhjendatud, ma ei eita seda, kuid näidaku ka teed selleks, et rahaasjanduskomisjoni ettepanek tõesti häid tulemusi annaks. Seda ainult laenuga, toetusega teha ei saa, seda näeme juba sellest, et 1919. aastal pandi ka maakondade ja linnade peale tagantjärele õpetajate palga maksmiseks suured kohustused, võrdlemisi küll palju väiksemad kui need, mis praegu peale panna tahetakse, kuid need kohustused on praegugi veel osalt täitmata. Tähendab, omavalitsus ei suuda neid kohustusi kanda..."

Vastu võeti rahaasjanduskomisjoni ettepanek.

Nagu eespool tähendasin, võeti "Õpetajate palgaseadus"

I Riigikogu poolt vastu 1921. aasta 13. mail. Seadus, vaatamata mõnele puudusele, leidis õpetajaskonnas täielikku tunnustamist. - Raskem oli küsimus, kuidas lahendada rasket olukorda, mis oli tekkinud omavalitsustes selle tõttu, et Riigikogus vastu võeti rahaasjanduskomisjoni ettepanek õpetajate palgamaksmise asjus.

"Maakondade Liidu Nõukogu kooli küsimusi
=====

lahendamas"
=====

on artikli pealkiri, mille avaldasin "Kasvatuses" jamille kohal lühendatult esitan:

"20.-21. novembril s.a. peeti Tallinnas esimene Maakondade Liidu nõukogu koosolek. Osa võtsidumbes 20 maakonnavalitsuste esindajat kõigist maakondadest, peale selle haridus-, sise- ja rahaministeeriumi kui ka Riigikogu rahaasjanduskomisjoni esindajad.

Kaaluvama osa koosoleku päevakorrast moodustasid kooli- ja maksuküsimused. Maakondade esindajate aruannetest selgus, et maakondade 1922.a. eelarvetes on suured puudujäägid: väljaminekuid on kõigis maakondades kokku 330 miljonit marka, sissetulekuid aga kõigest 150 miljonit... Maakondade esindajate seletuste järgi on süüdi neis suurtes puudujääkides peaaesjalikult Riigikogu poolt maksmapandud palgaseadus ja Asutava Kogu poolt vastuvõetud "Avalikkude algkoolide seadus", kuna just nende seaduste teostamine paneb maakondade peale liiga suured kulud: 1922.a. eelarves on väljaminekud hariduse peale kõigis maakondades kokku 179 miljonit...

Hariduskomisjoni eelnõu autorina kaitsesin Riigikogus selle seisukohti, seejuures muuseas ette tuues asjaolu, et maakonna- ja linnavalitsused ei suuda lähemal ajal, vähemalt praeguse maksusüsteemi juures mitte, täita neid kohustusi,

mis nende peale paneb rahaasjanduskomisjoni eelnõu. Et aga Vabariigi Valitsus oli rahaasjanduskomisjoni seisukohal, siis võeti vastu (parempoolsete häälteenamusega) käesolevas küsimuses ka rahaasjanduskomisjoni seisukohad.

Nüüd on omavalitsused hädas õpetajale palkade maksmisega õtsitakse süüdlasi. Maakondade Liidu nõukogu arvamuse järgi on suured süüdlased õpetajad, eriti algkoolide õpetajad ja nende kaitsjad: Õpetajate Liit, Riigikogu ja Asutav Kogu. Koosolekul avatakse õpetajate peale otse tormijooks. Kui üldse arvatakse süüdistamisega kaugele jõuda, siis peaks süüdistama kõigepealt ainult Riigikogu parempoolseid, kes palgaseadusega on pannud omavalitsuste peale liiga raske koorma, kui ka nende koalitsiooni valitsust, kes juba kui sarnane on vastutav riigi ja tema asutiste (ka omavalitsusasutiste) väljapääsematu seisukorra pärast, eriti aga just sellepärast, et see oli ka valitsuse seisukoht, mis mõjule pääsis õpetajate palgaseaduse vastuvõtmisel. Ka on valitsus, eriti haridusministeerium, õieti väga vähe teinud selleks, et kõrvaldada katastroofilist seisukorda, mis oli kindlasti oodata õpetajate palgaseaduse maksmapanemisel sel kujul, nagu ta maksma pandi. Alles siis, kui haridusministeeriumi kõrvu tungib õpetajate hädakisa, esinetakse Riigikogus kurikuulsa "haridusmaksu" seaduse eelnõuga.

Kooli- ja maksuküsimused on väga tähtsad. Nende otstarbekohasest lahendamisest oleneb suurel määral meie lähem tulevik. Kuid maakondade omavalitsuste esindajad ei ole suutnud

neid küsimusi käsitada erapooletult, kõikkülgselt, põhjalikult. Maakondade Liidu nõukogu koosolekul on kahjuks aset leidnud väiklane süüdistamine ja mahategemine. Toon mõned näited, missuguste asjadega saadi hakkama tähtsate ja tõsiste asjade arutamisel.

Üks maakonnaavalitsuse esindaja kardab, et ühel ilusal päeval kõik õpetajad võivat minna maakonnaavalitsuse kulul mudavannidesse, kuna nad nüüd juba nõudvat suuloputusvett ja plaastrit.

Teine mõnitab voolimistunde ja nimetab neid "saviplätserdamiseks". Sama härra arvab ka, et õpetajad ei ole õigustatud maad saama, kuna selle õiguse osalised võivad olla ainult vabadussõjast osavõtjad. Nähtavasti ei tea ta, et siin ei ole tegemist maareformi teostamisega, vaid maa andmisega sootuteistel motiividel, millised olid eriti mõõduandvad meie parempoolsetel Asutavas Kogus...¹⁾ Edasi nõuab sama härra, et õigus õpetajat ametist tagandada peab olema maakonnaavalitsusel, kui õpetaja teeb kihutustööd või on kommunistliku erakonna liige.

Kolmas kurdab selle üle, et ei saa õpetajat karistada distsiplinaarkorras (millisele hädaldamisele järgneb vahelehuue - loodetavasti ainult naljapärast - : "Kahju, et ei saa seitsmeks päevaks aresti mõista!"). Juba endisel ajal, kui inimestele jägati ihunuhtlust, oli olemas arusaamine õpetaja

1) Et suurema maatüki andmisega õpetajaile neid rohkem lähendada põllumeestele ja eemaldada pahempoolseist.

autoriteedist, kuna seadus ei lubanud teda karistada ihunuhtlusega; see oleks alandanud ta autoriteeti laste kui ka lastevanemate ees. Meie "mogri-märdid" ei ole nähtavasti veel jõudnud selle arusaamiseni, kui nad nõuavad endile õigust karistada õpetajaid distsiplinaarkorras. Milline hingeline kooskõla maakonnaavalitsuste ja Riigikogu Põllumeeste rühma vahel, kes nõuab vabrikantidele õigust karistada distsiplinaarkorras oma töölisi! Nõnda siis kasvatatakse meil vabameelseid kodanikke ja kaotatakse orjavaimu... Sama härra arvab ka, et just viina hinna kõrgendamisest saadud summad peaksid minema õpetajate palkade puudujääkide katmiseks.

Neljas süüdistab õpetajaid maaga hangeldamises.

Viies teeb oma küsimusega õpetajate kulul odavat nalja:

"Kas siis just õpetajad peavad oma peale võtma raske isamaalise kohustuse - rahvaarvu suurendamise, et just neile peaks maksma perekonna-toetusraha?" . . .

Sarnaste labasustega ja väiklaste näägutustega õpetajaskonna arvel saadakse hakkama tõsiste asjade arutamisel! . . . Sarnases õhkkonnas ei või juttu olla erapooletuist ja põhjalikult läbi kaalutud otsustest. Kuid vaatleme lähemalt neid otsuseid. Otsuste motiivideks tuuakse ette:

"Kuna maakondade väljaminekud sissetulekuist igal pool on üle poole suuremad, rahvale pealepandavad maksud juba isenesest on väga kõrged ja uute maksude võimalused väikesed, tuleb maksusüsteemi muutmise kõrval nõuda väljaminekute vähendamist. Selle juures ei pääse mööda ka väljaminekuist rahvahariduse peale, sest need kulud moodustavad üle 50% eelarveist. Hariduse kulude peiosa langeb õpetajate palkade peale, nii et

suurtest väljaminekuist hoolimata siiski peale õpetajate palgade maksmise ei saa midagi teha hariduse tõstmiseks. Sellepärast on tarvilik revideerimise alla võtta õpetajate palga- ja algkoolide seadused.

Palgaseadust läbi arutades selgub, et kuna õpetajate palganormid, silmas pidades töö aega, on suuremad kui vastava haridusega riigi- ning omavalitsuse-ametnikel ja nende suvine puhkeaeg ning talvised vaheajad mitu korda pikemad kui ametnikel, ei ole õpetajad õigustatud nõudma, et nad veel saaksid palgalisa mitmesuguste nimede ja ettekäänete all! Palgaseadus võimaldab n.n. lisatundide nime all 1/4 võrra suurema palga saamist kui on ametnikel."

Väga selgelt ja otsekoheselt: rahvahariduse kulud tulevad vähendada, kuna nad moodustavad üle 50% eelarveist ja et õpetajate palgad on suuremad kui ametnikel vastava haridusega. Meie oleme oma haridusega vist liiga kaugele ette jõudnud teisteist maadest, oleme kaugemal kui Portugal, nagu kirjutati hiljuti ühes parempoolses päevalehes. . . Et parempoolsete lehtede rõõm suurem oleks, tähendame, et meie kaugel ees oleme ka hotentottidest. Kuid kahjuks ei tule meil kultuuriliselt võistelda mitte Portugaliga ja hotentottidega, kes asuvad meist kaugel, vaid oma külje all asuvate naabritega, eestkätt sakslastega, kes kultuuri alal meist kaugel ees on.

Kui maakondade sissetulekud on kokku kõigest 150 miljonit, muud kulud aga peale hariduskulude juba peale 150 miljoni, siis

on ju täiesti selge, et siin ka hariduskulude kärpimisega ei saa asja parandada, sest maakonnad ei saa ju hakkama ka muude kulude katmisega. Ja missuguste tähtsate asjade peale lähevad need muud kulud? Politsei ülalpidamise on võtnud oma peale riik, rahvahariduse peale ei suuda maakonnad kulutada mitte pennigi, sest neil on juba tegemist küllalt muude kulude katmisega. Siin on tarvis kõigepealt ära otsustada põhjapanev küsimus: kas suudavad maakonnaomavalitsused üldse püsima jääda praegustel alustel ja kas on neil üldse võimalik selle juures oma peale võtta ka kõiki neid kohustusi hariduse alal, mis neile peale panevad muuseas ka õpetajate palga- ja algkoolide seadused. Seda küsimust ei ole õieti kaalutudki. Hariduskomisjoni seisukoht algkoolide õpetajate palgamaksmise asjus (et riik oma peale võtaks - vähemalt ajutiseltki - algkooliõpetajate palgast, - peale elukalliduslisa ka 50% põhipalgast) ei ole nähtavasti olnud arutuselgi.

Tõsi on, et ka riigil ei ole kerge katta neid kulusid. Riigi eelarve väljaminekute summa suureneks umbes 115 miljoni marga võrra (kuna kõigi maakondade peale kokku jääks umbes 65 miljonit). Kuid see summa ei ole suur 5 - 6-miljardilise eelarve juures, kui veel arvesse võtame seda, et riigi eelarvesse on võetud summad (meie parempoolsete bloki jõul muidugi), mis ei ole kaugeltki nii hädatarvilikud.

Riigivanema 35-toalise korteri ja mööbli soetamise peale on kulutatud juba kaugelt üle 10 miljoni, kuid ei ole veel otsa näha neil kuludel, kuna esinetakse ikka jälle uute kre-

diitide nõudmistega. Selle korteri ja ta teenijate personali (uksehoidjate, toatüdrukute, adjutantide, kutsarite, autojuhtide, kojameeste jt.) ülalpidamine läheb riigile aastas miljonid maksma. Elekter üksi pidi ligi $\frac{1}{2}$ miljonit maksma. Mis jääb siis järele „rahvavalgustamiseks“, kui juba nii suured on ühe inimese „silmavalgustuse“ kulud?! (Minu ettepanekul kärbiti valgustuse kulud Riigikogu eelarve komisjonis poole vähemaks, kuid nad on siiski liiga suured.)

Ka välisministeerium, eriti välisesitus oma kallite majadega läheb meile liiga palju maksma. Välisministeeriumi miljonilistele „esituskuludele“ (s.o. ära seletatud „veinikeldrikuludele“) nõuti alles hiljuti Riigikogult lisa ja saadi ka.

Meie ametiasutised ja ametnikud laiutavad endid üleliigselt. Ikka suuremaid ja mõnusamaid ruume nõutakse suure ametnikukarja äramahutamiseks. Adjutandid pole üksi mitte riigivanemal, vaid ka mitmel teisel. Võib olla, ehk seatakse varsti sisse ihukaitseväed. Meie ametiasutused ei ole mitte nii kaugel üksteisest, et tarvis oleks alatasa nende vahet autodega kihutada ja selleks muretseda igale ministeeriumile ja ka suuremaile osakondadele omad autod või hobused. Kui asjatalituse pärast tuleb kaugemale minna, võiks kas palgata voorimehi või tellida autosid keskkohast, mis võiks olla ühine kõigile ametiasutistele. Ainult mõnel ametiasutisel, kus vaja alatasa ette võtta sõitused, võiks olla omad sõidubabinõud. Nüüd aga tarvitab iga väikene ametnikuke kroonu

autot ja pahatihti hoopis eraotstarbel. Tegin eelarve arutusel Riigikogu komisjonis vastava ettepaneku autode vähendamiseks, mis aga muidugi läbi kukutati.

Meie riigiasutistele majade muretsemisel ning ehitamisel ja riiklikes ettevõtetes peaks ka palju vähemate kuludega võima rohkem ära teha. Siin ei olda sugugi kokkuhoidlik. Harilikult ei küsitagi selleks Riigikogult krediite, vaid Riigikogul tuleb harilikult ainult tagantjärele konstateerida ostmise fakti ja määrata lisakrediite, mida ei taibata kohe küsida. Et valitsev blokk harilikult sanktsioneerib post faktum kõik krediidinõudmised, siis ei tarvitse valitsusel ollagi mingisugust kindlat kava riigiehitustes, ostmistes ja ettevõtetes. Kui aga töötatakse ilma kindla kavata riiklikes asjades, siis ei või juttugi olla kokkuhoidlikust majapidamisest.

Kindlasti vähemate kuludega läbi saama peab ka sõjaministeerium. Tema eelarve oli juba oma konstruktsioonilt broneeritud, nii et selle läbivaatamisel Riigikogu komisjonis oli täiesti võimatu isegi komisjoni liikmetel tungida tema üksikasjadesse, tuli õieti eelarve vastu võtta, mitte arutada. Eelarve vastuvõtmisel komisjonis jäin isearvamisele selle isearalise konstruktsiooni kohta. Isearvamine esitati ka Riigikogule, kuid teadagi ei saanud sellel olla mingisugust tegelikku tähtsust, kuna küsimust otsustavad parempoolsete käed. Võib oletada, et sõjaministeerium oma korraliste kulude 1½-miljardilist eelarvet rohkem vähendada võiks, kui tarvis läheks kõigile maakondadele hariduskulude katmiseks.

Võiks veel tuua hulga näiteid põllutöö-, tööstus- ja kaubandusministeeriumi ja paljude teiste ametiasutiste "väikestest eelarvetest" ja "kokkuhoidlikust majapidamisest." Riigikontroll¹⁾ on katsunud päevavalgele tuua nii mõndagi ilusat asja. Kuid nüüd ollakse ametis Riigikontrollile suukorvi päheseadmisega.

Minule näib olevat selge, et riik peab ja ka jõuab oma kanda võtta vähemalt ajutiselt - 50% algkooliõpetajate põhipalgast. Omavalitsused ei suuda kanda kõiki neid kohustusi, mis nende peale on pandud õpetajate palga- ja algkooli seadustega. Ega siis ometi ei saa tõsiselt arvestada kõigi nende kavatsustega maksuvõtmise korra muutmise ja õpetajate palgade kärpimise asjus, mis on välja töötanud Maakondade Liidu nõukogu koosolek. Nende kavatsuste teostamine oleks ebademokraatlik ja ei annaks ikkagi nii palju sissetulekuid kui vaja. Peab meeles pidama, et hariduskulude all ei tohiks mõista ainult õpetajate palku. Missugused on meie koolimajad, õppeabinõud, missuguses seisukorras on vaesemate õpilaste toetamine? Kus on meie algkooli ülemad ja täiendusklassid, defektsete koolid jt. hädavajalikud haridusasutised? Ei saa siin toime ainult 1000-margaliste isikumaksudega ja viina hinna kõrgendamisega.

Ja kas on õpetajate palgad nõnda kõrged, et neid võimalik oleks niivõrd kärpida, et see maakondi välja aitaks raskest seisukorrast? Võtame näiteks II järgu haridusega²⁾ kut-

1) Selle juhiks oli sotsiaaldemokraat.

2) Sinna kuuluvad ka seminari lõpetajad ja teised kutsega õpetajad.

sega algkooliõpetaja palga. Algkooliõpetaja peale on ju tormijooks kõige kangem. Tema palk ühes elukalliduslisaga oleks maal 3817 m. 80 p. kuus ja korter... kui ta ametis vähem kui 4 aastat... tema kõrgeim palk (12 aasta teenistuse järele) oleks 5068 m. 80 p. kuus ja korter või korteriraha 1267 m. 80 p. Kohtades, mis kuuluvad elukalliduse poolest 1. järku, on palk 10 % võrra kõrgem.

Minu teada saavad maakonnaavalitsuse liikmed 10 - 12 tuhat marka kuus palka, seega umbes kaks korda nii palju kui õpetajad kauema aja praktikaga. Maakonnaavalitsuste liikmeist on suurem osa kas endised vallakirjutajad (enamasti kihelkonnakooli haridusega) või algkooliõpetajad (vististi kõik - peale ühe erandi - kui õpetajate seminari haridusega). II järgu õpetajate hulka kuuluvad aga õpetajate ning vaimulikkude seminaride lõpetajad, kõrgema algkooli¹⁾ õpetaja kutsega isikud, keskkoolide lõpetajad jne. Nii siis seisavad algkooliõpetajad oma hariduse poolest ennem kõrgemal kui madalamal maakonnaavalitsuse liikmetest, kellega neid võrdlesin palga poolest. Või tahetakse meie algkooliõpetajaid võrrelda politsei-kordnikega? Vististi, sest ihaldetakse ju maksma panna nende kohta distsiplinaarkaristused.

Joostakse tormi lisatundide tasu vastu. Kuid loomulik on ometi, et kui ühes või teises kohas ühel või teisel põhjusel õpetaja peab oma peale võtma normaalarvust rohkem tunde, ta

1) Kõrgem algkool - end. linnakool (

siis peab saama ka rohkem tasu. Nii on see ka mujal. Soome uue kooliseaduse §§ 21. ja 22. kõlavad järgmiselt:

"Par. 21. Nende tasumäärade eest, mis 2. ja 3. järgus üles loetud, on rahvakooliõpetaja kohustatud õpetama ülemas ja lühendatud kursusega rahvakoolides mitte enam kui 30 nädalatundi ja rahvakoolis 24 nädalatundi.

Par. 22. Niihästi koolitundide eest, mis üle määra antakse, kui ka 2-nädalase jätkõpetuse eest saab õpetaja tasu 175 marka nädalatunni eest."

"Väga huvitav, et Maakondade Liidu nõukogu resolutsioonide motivatsioonis tarvitatakse isegi mõnitavat tooni: ei ole õpetajad õigustatud nõudma palgalisa mitmesuguste nimede ja "ettekäänete" all. Missugused need "ettekäänded" on, ei öelda. On küll juttu lisatundide tasust, kuid palgasaamine sellena ei või olla palgasaamine mitmesuguste "ettekäänete" all, kuna tasu lisatundide eest on normeeritud seaduses. "Ettekäände" all palka saaks õpetaja siis, kui tal õigust ei oleks seda saada, seda aga siiski kuidagi välja õngitseb.

Vaatleme nüüd Maakondade Liidu nõukogu üksikuid tähtsamaid kooliellu puutuvaid resolutsioone.

1. Õpetajate palgaseadus korraldada sel alusel, et koolis on niipalju õpetajaid kui klassikomplekte, kusjuures õpetajad on kohustatud ära tegema tunnikavas ette nähtud töö normaalpalga eest, kuna juhatajaile koolides, kus üle 4 klassikomplekti, makstakse lisatasu.

Kui see resolutsioon saaks seaduseks, oleks kõrvaldatud

algkoolist - ka 6-klassilisest - üksikute ainete, näit. muusika, käsitöö, joonistamise, võimlemise õpetajad. Hea oleks ju, kui iga algkooliõpetaja võib õpetada kõiki õppeaineid, kuid praegu ei ole asi veel nii kaugel ja ei jõua ka lähemas tulevikus veel nii kaugemale. Vähemalt 6-aastase algkooli kõrgemais klassides jäävad meil mitmes kohas püsima üksikute ainete õpetajad, kelle nädalatundide arv vähem on kui teistel õpetajail, mille tõttu aga õpetajaid kooli kohta tuleb rohkem kui klassikomplekte, samuti sunnib õpetajate arvu suurendama mitmekomplektilises, eriti just 6-klassilises algkoolis asjaolu, et juhataja ei või anda nii palju tunde kui õpetaja. Arusaamatu on ka, miks ei maksta juhatamise eest tasu 4-komplektilises koolis (kus töötab 4 õpetajat), kuna juhataja peab peale juhatamise töö andma sama palju tunde kui õpetajadki (on ju koolis iga klassikomplekti kohta üks õpetaja, juhataja ühes arvatud), ja miks just 5- ja 6-komplektilise kooli juhataja arvatakse lisatasu vääriliseks. Praeguse palgaseaduse järgi on juhatajal vähem tunde ja tasu juhatuse eest, kuid sellegipärast on kuulda, et ei taheta heameelega võtta oma peale juhataja kohuseid. Siamaani on ikka juhatuse eest tasutud eraldi. On arusaamatu, miks seda nüüd teisiti tahetakse korraldada.

2. Perekonna-abiraha praegusel kujul ära jätta, selle asemel abi anda erakordseil juhtudel maakonnaavalitsuse ja nõukogu otsuse järgi.

Miks peab just õpetajailt ära võtma perekonnaabiraha, kuna riigiteenijail ta peab edasi kestma, sest pole öeldud, et

üldiselt tuleks muuta vastav määrus?

5. Õpetajate palga arvamine seada endisele alusele: õpetaja saab rahapalga ja peale selle korteri ühes kütte ning valgustusega. Korterraha makstakse ainult sel korral, kui ei ole võimalik korterit anda natuuras. Palk tuleb sellega vastavalt vähendada 20 % võrra.

Muidugi on asi sel kombel lihtsam. Kas aga ka õiglane, on iseasi. Selle korra järgi arvatakse õpetaja korter ikka 20 % palgaga ühevääriliseks, üksipuha kas korter on 4-5- toaline või 1-toaline.

6. Kohtades, kus koolitalu ei ole ega riigimaad saada-val, võõrandada maad ainult kooliplatsiks ja aiamaaks kuni ühe dessatiinini.

Aga kui on võimalik koolile maad saada ostu teel vabal kokkuleppel? Arusaamatu, miks riigimaade juures asuvad koolid seatakse maa poolest teisele alusele. Koolimaa küsimus on ometi põhimõtteline küsimus. Asutavas Kogus olid just parempoolsed selle poolt, et anda koolile maad suuremal määral. Ei olnud mina algkooli seaduse autorina ja tema kaitsjana Asutavas Kogus õpetajate maa andmise poolt sel määral, nagu see vastu võeti seaduses, aga kui juba on õigeks tunnistatud see põhimõte, siis peaks ka kõigile koolidele maad muretsema ühtlastel alustel, kuigi selle juures tuleks maad sunduslikult võõrandada.

7. Koolide juures, kus õpetajate kasutamiseks on maad olemas algkoolide seaduses ettenähtud määral või see antak-

se, pikendada kõrvaliste hoonete ehitamise tähtaega kuue aastani.

Ehk on maakondade esindajad nii head ja seletavad, miks nad seda maad ei taha jätta 10 aastaks ilma kõrvaliste hooneteta. Kas tõesti vald ei suuda 3 aasta jooksul ulualust muretseda 3-4 loomale ja väikest panipaika maasaaduste jaoks?

Kooliaja kohta vastuvõetud resolutsioonidest oleks nimetada:

Koolitöö algust lugeda maal oktoobri algust, lõppu keskmäist, mille juures talviseid vaheaegu lühendada nii, et kooli tegelik töö kestaks 30 nädalat.

Selleks polnud tarvidust vastu võtta resolutsiooni, sest praegu on maksev kord, et koolitöö kestab 30 nädalat ja haridusministeerium määrab koolitöö alguse ja lõpu, silmas pidades koolivalitsuste soove.

2. Nädalatundide arvu tõsta 1. ja 2. klassis 28 peale, 3. ja 4. klassis 30 peale.

Siin võib otsekohe öelda, et Maakondade Liidu nõukogu - vähemalt praeguses koosseisus - ei ole kompetentne otsustama seda küsimust. Ei ole ka ette toodud ühtki motiivi, miks 1. õppeaastal peab olema 28 tundi. Võib olla, peaks see arv olema veel suurem. Kingsepad jäägu parem oma liistude juurde. Koolivalitsusse puutuvaist resolutsioonidest oleks nimetada:

3. Maakonnaavalitsuste võimupiire selles mõttes laiendada, et maakonnaavalitsused registreerimise asemel kinnitavad ametisse ja tagandavad (õpetajaid).

Praegu on õpetajate ametiseseadmisel maksev registreeri-

mise kord, see tähendab, et registreeriv asutis ei otsusta sisuliselt valitud õpetaja üle, kas ta hea või halb õpetaja on, jättes selle töö valijate hooleks, ja kas õpetaja "poliitiliselt ustav" või mitte, jättes selle ülesande politsei nuuskurite hooleks, vaid vaadatakse registreerimisel ainult selle järele, et valimised oleks käidud seadusliku korra järgi, et valitaval oleks tarvilik tsensus. Kuid juba nüüd katsutakse seda "registreerimist" õieti iselaadiliselt toime panna, registreerimise mõtet vägistades, nagu seda näeme Harjumaa Koolivalitsuse ja haridusministeeriumi hilisemast tegevusest. Õpetaja ametisse "kinnitamise" sisseseadmisega ja selle funktsiooni üleandmisega maakonnaavalitsusele seatakse sisse endine veneaegne kord, kus õpetaja kinnitamine oleneb inspektori heast tahtmisest.

Kui meelde tuletame, et koosolekul leidis mehi, kes õigeks tunnistasid seisukorda, et maakonnaavalitsus peaks võima tagandada õpetajaid, kui nad teevad kihutustööd või kui nad on kommunistliku erakonna liikmed, kui ka sarnaseid, kes soovivad maakonnaavalitsusele õigust anda karistada õpetajaid distsipliinarkorras, siis võime väga selgesti ette kujutada, kuidas meil tulevikus õpetajaid ametisse kinnitatakse, kui täide lähevad Maakondade Liidu kavatsused. Õpetajate ametist lahtilaskmise kohta on sagedasti avaldatud arvamusi, kas see on üldse otstarbekohane, et õpetaja ametist lahti lastakse administratiivkorras. On siiski lepitud praeguse korraga, kuna lõpulikult tagandab õpetaja ametist kõrgem administratiivasutis - haridusmi-

nisteerium. Õpetaja ametist lahtilaskmise võimu maakonnavalitsuse kätteandmisega saaksid meie rahva kasvatajad kummipallideks.

Lõppkokkuvõttes peame tunnistama, et Maakondade Liidu nõukogu on käsitanud kooliküsimusi ladvikult ja ühekülgselt. Tähtsam ja akuutsem küsimus, kuidas korda saada õpetajate palgamaksmisega ja muude hariduskuludega, on jäänud lahendamata ja vahib sfinksina oma lahendajaile otsa. Teiste küsimuste kallal on targutatud, kuid pole esitatud midagi positiivset. Reaktsiooni vaim, mis viimasel ajal maad võtnud, haigutab vastu ka Maakondade Liidu meeste arutustest. Õpetajaskonnal seisab ees tähtis töö: kasvatada demokraatlikult mõtlejaid kodanikke. Loodame, et lähemas tulevikus mogrimärdid, kelle vaim lehkab vastu Maakondade Liidu nõukogu otsustest, ei pääseks omavalitsustesse ja parlamenti - kuud tõrvama."

Seadus omavalitsuste heaks nende 1921.a. puudujääkide

=====

katmiseks võetavate maksude kohta,
=====

mille ajakirjandus ristis "haridusmaksu" seaduseks, koostati haridusministeeriumi poolt ja esitati Riigikogule alles ligi pool aastat pärast õpetajate palgaseaduse vastuvõtmist Riigikogu poolt. Alles siis, kui õpetajate hädakisa saamata jäänud palkade pärast liiga suureks tõusis, hakkas haridusministeerium end liigutama. Mõneparagrahviline "haridusmaksu" seaduse eelnõu vaadati läbi rahaasjanduskomisjoni poolt, kelle aru-

andja rkl. J. Vain (sotsiaaldemokraat) "kaitstes" Riigikogu pleenumis rahaasjanduskomisjoni seisukohta, mis oli eitav järgmistel põhjustel: 1) elanikelt ühe aasta jooksul kahekordne maksuvõtmine sünnitab rahva hulgas suurt pahameelt, mille teravik oleks sihitud õpetajate ja kogu haridusasja vastu; 2) kavatsetav maks lasuks ühesuguselt vaese kui ka jõukama peal, oleks seega ebademokraatlik, ja 3) ei lahendaks eelnõu kiires korras küsimuse teravust, sest seaduse vastuvõtmine ja selle seaduse järele raha kättesaamine on kaks isesugust asja; sellepärast tuleks omavalitsustele võimaldada kiires korras riiklikku laenu saada.

Neil motiividel pani komisjoni aruandja Riigikogule ette "haridusmaksu" seaduse eelnõu tagasi lükata. Kuid riigikogu enamus (parempoolsed ja pool tööerakonda) otsustas eelnõu komisjonile tagasi anda, et temast kõrvaldada ebademokraatlik joon, mille kaitseks ei julgenud välja astuda isegi haridusminister Bauer, kes kaitstes eelnõu valitsuse esindajana.

Õpetajate Liidu juhatuse liikmena tegin asja "Kasvatuse" kaudu kohe teatavaks õpetajaskonnale ja palusin õpetajaskonna kohapealseid juhtivaid jõude kohe Õpetajate Liidu juhatusele teatada, kui tekkivad raskused õpetajate palga maksmiseks, kuna mul ei olnud lootust, et see "haridusmaksu" seadus suudab õpetajate palgaolusid lähemal ajal parandada.

Kui "haridusmaksu" seaduseelnõu rahaasjanduskomisjoni poolt uuesti Riigikogule esitati, siis ei olnud ta palju paremaks muutunud. Seaduseelnõu § 1 kõlab järgmiselt:

"Omavalitsusasutistele antakse õigus 1921.a. puudujääkide katteks maksusid võtta:

a) linna ja alevi omavalitsustele ühekordset maksu kas kuni 20 % suuruses igalt tulumaksu maksjalt tema 1921.a. tulumaksu määrast, välja arvatud Tallinna linn, või isiklikku maksu, kuni 250 margani iga isiku pealt, kes linna ja alevi piirides 1920. aasta tulumaksu maksjate nimekirja üles on võetud;

b) maakonna omavalitsustele ühekordset maksu kas 20 % suuruses igalt tulumaksu maksjalt, tema 1921.a. tulumaksu määrast, või isiklikku maksu kuni 400 margani iga isiku pealt, kes 1921.a. valdade piirides isikumaksu maksavad;

d) valla omavalitsustele täiendavalt isikumaksu kuni 500 margani isiku pealt."

Pahempoolsed erakonnad arvustasid karedalt seda paragrahvi, leides selle olevat ebademokraatliku, kuna isiklik maks rõhub peamiselt vaesemaid kihte. Sotsiaaldemokraatide ja iseiseisvate sotsialistide poolt tehti parandused, mille põhjal isiklik maks oleks asendatud maksuga liikumatu varanduse pealt (nii et oleks jäänud teatav % tulumaksu määrast ja liikumata varanduse maks), kuid need parandused lükati parempoolsete häältega tagasi.

Kuna vastu võeti isiklik maks, siis tehti sotsiaaldemokraatide poolt § 3 arutamisel täiendada § 1 märkusega:

"Isikumaksu ei või määrata neile, kes 1921.a. tulumaksust on vabastatud."

See täiendus aga lükati tagasi.

Iseäraliku ettepanekuga esinesid selle seaduse arutamisel põllumehed. Nad panid ette võtta vastu uus § 6 järgmiselt:

"Omavalitsuse volikogudele ja nõukogudele antakse õigus ametnike ja õpetajate palku, kellele nad palka maksma on kohustatud, korraldada ja kindlaks määrata.

Märkus: Vastavad eriseadused kaotavad oma maksvuse niivõrd, kui nad käesoleva seadusega kooskõlas ei ole."

"Vastavate eriseaduste" all tuleb muidugi esmajoones mõista õpetajate palgaseadust. Kui see uus § oleks vastu võetud, siis oleks õpetajate palgaseadusest veel ainult mälestus järele jäänud...

Pahempoolsed erakonnad arvustasid karedalt seda põllumeeste seaduste pärlit. Õnneks lükati see põllumeeste "pärl" siiski tagasi. Seadus ise aga võeti vastu, hääletasid vastu sotsiaaldemokraadid, iseseisvad sotsialistid ja kommunistid, poolt parempoolsed.

Näeme, et juba I Riigikogus on tugev ülevõim tagurliste erakondade käes, kuna Asutavas Kogus pahempoolsetel suurem võim oli, mille tõttu ka õnnestus "Kvalikkude algkoolide seadust" sel kujul vastu võtta, nagu ta vastu võeti. Ka oli selle põhjuseks asjaolu, et haridusministeeriumi juhtkond oli tol ajal pahempoolsete käes. I Riigikogu ajal sai haridusministriks konservatiivsete vaadetega Bauer, mille tõttu ma olingi sunnitud lahkuma Haridusministeeriumist. Haridusministeeriumis töötades polnud mul suure töö tõttu võimalik Õpetajate Liidu juhatuse liikme kohuseid täita ja lahkusin juhatusest 1919. aastal. Riigikogu liikmeks saamiseks valiti mind jälle Õpetajate Liidu juhatuse liikmeks 1921.a. algul. Samal aastal teh-

ti mulle ka ettepanek k hakata E.Õ. Liidu häälekandja ja kasvatusaadusliku ajakirja "Kasvatuse" tegevaks ja peatoimetajaks millise ettepaneku ma vastu võtsin. Nüüd oli mul täielik, tihe ja alatine kontakt õpetajaskonnaga.

Käesoleva "haridusmaksu" seadusest andsin ülevaateid ja kirjutasin 1921.a. "Kasvatuse" 23.-24. numbri artiklis "Omavalitsuste 1921.a. puudujääkide katmise küsimus Riigikogus":

"... Kogu see juhtumine ei tarvita selgitamist. Teame, mis õpetajaskonda ootab, kui ülevõimule saavad parempoolsed. Saksa õpetajate häälekandja "Allgemeine Deutsche Lehrerzeitung" algas tööd käesoleval aastal omas esimeses numbris sõnadega:

"Kindlamini pähe sõjakübar!"

Saksa õpetajaskonnal tuleb nagu meilgi võitlust pidada parempoolsete vooludega ja ka peamiselt õpetajate palgaseaduse ja ühtluskooli alal. Ka meil on palju kaotada või võita. Meie koolikorraldus pole veel kaugeltki püsivale seisukorrale jõudnud. Mis ajutiselt kätte võidetud, võib kergesti kaduma minna, kui õpetajaskond loiuks jääb ja ei suuda luua ühist tugevat väerinda. Väliselt oleme küll organiseeritud, kuid sisemiselt pole meil ammugi veel käes soovitavat ühtlust ja kindlust.

Vististi on nüüd ka suuremale hulgale selgemaks saanud nõue, et õpetajate häälekandja ei pea olema ainult kasvatusõpetuslike küsimuste arutaja, vaid et tal ka tegemist tuleb teha koolipoliitiliste küsimustega. Muidugi ei pea me ainult oma palga ja muude üksnes õpetajaskonna huvidesse puutuvate küsimustega tegemist tegema. Õpetajaskonna tähtis ülesanne peab olema kool kõrgele tasemele tõsta. Kuid üks ülesanne teist ei

takista. Just ümberpöördukt: majanduslikult rõhutud õpetajas-kond ei suuda ka kooli kõrgele tasemele tõsta. See on aabitsa-tõde, mille vastu võitlevad ainult tiibuse-jaagud...

Sellepärast - read koomale!"

1921.a. juulis tuli Riigikogu pleenumis arutusele

Haridusministeeriumi 1921.a. eelarve

pärast seda, kui ta enne oli läbi vaadatud eelarve komisjoni poolt. Eelarve I lugemisel esinesin pikema sõnavõtuga, milles avaldasin järgmisi mõtteid:

Haridusministeeriumi eelarve moodustab koguriigi eelar-vest 8,2 % ... Kui seda võrrelda Soome eelarvega, siis näeme, et meil haridusministeeriumi eelarve on Soome omast pisut suurem... Ei või öelda, et meie eelarve demokraatlik pole. Kuid ei saa ka öelda, et selles eelarves puudusi ei ole...

Kutsehariduse suhtes ei täida eelarve meie nõudmisi. Kutsekoole on meil seitse ja nimelt: tehnikum, 4 merekooli, 1 puutööstus-õppetöökoda ja kunstkäsitöökool. Kui siia juurde võtta haridusministeeriumi abirahasid naiskäsitöökoolidele ja eraalgatusel tekkinud koolidele, 2 miljonit stipendiume välis-maal õppijaile, väike summa tehnika-ajakirjale ja veel väike-sem summa tehnilisele käsikirjale, siis on meil kõik öeldud, mis kutsehariduse alal eelarves on ette nähtud. Seda on õieti väga vähe... Ja seejuures ei ole küllalt otstarbekohaselt ta-litatud.

Meie merekoolide arv on liiga suur. Neid on sama palju kui vene ajal, mil meie erilise geograafilise asendi tõttu

tõttu siia oli koondatud rohkem merekoole, kelle lõpetajad leidsid teenistust vene teiste vete laevadel. Meie oludes pole loomulik nelja merekooli pidada. Hiljutisel nõupidamisel haridusministeeriumis selgus, et tänavu on merekooli õpilaste arv 25 % vähem kui eelmisel aastal.

Meil puuduvad aga muud oskuskoolid, näit. puu- ja rauatööstuse-, rätsepa-, tööstuse- jm. koolid. Haridusminister Annussoni ajal koostati kava, mille järgi sarnaste uute koolide avamiseks umbes 7 miljonit marka ette nähtud oli. Seda kava pole haridusministeerium pärast enam edasi ehitanud ega linna- ja maakonnaavalitsustega ning koolivalitsustega läbirääkimistesse astunud kava teostamise otstarbel. Kui haridusminister Annussoni kava nii öelda maha maeti ja nõutud summa 7 miljonit marka maha kustutati, siis polnud eelarvekomisjonil võimalik seda summat restaureerida, sest haridusministeerium polnud mingisuguseid samme astunud oma kavatsuste elluviimiseks.

Siis oli haridusministeeriumis ette nähtud tehnilised kursused töölistele. Ka sellel alal ei olnud Haridusministeerium poole aasta jooksul midagi teinud ja vastav summa kustutati sellepärast eelarvest maha.

Samuti oli töö-õpilaste kursuste peale ette nähtud 564.000 marka. Ka see summa kustutati eelarvekomisjonis maha, sest haridusministeerium polnud sellel alal mingisuguseid samme astunud.

Stipendiumideks määratud summa tõstis komisjon $1\frac{1}{2}$ miljoni marga pealt 2 miljoni marga peale. Peale selle määras komisjon kahele erakäsitöökoolile 200 000 marka toetust.

Edasi ei leia ma otstarbekohaseks seda korraldust, et kõik koolid, nende seas ka kutsekoolid, on tehtud alluvaiks Kooliosakonnale. Praegune haridusministeeriumi korraldus pandi maksma § 12-a põhjal ja seda tuleb ebaõnnestunuks lugeda.

Rahvahariduse töö korraldamist väljaspool kooli ei saa rahuldavaks lugeda. Rahvahariduse osakond on haridusministeeriumi uue korralduse läbi likvideeritud. Endisele rahvahariduse osakonnale alluvate ametnike arvu on vähendatud. Endise rahvahariduse osakonna juhataja E. Assoni ettepanek oli, et sellel haridusalal peaks olema vähemalt igas maakonnas instruktor, peale selle veel üks spordi ja üks raamatukogude korraldamise instruktor. Praegu on sellest ettepanekust eelarvesse järele jäänud vaid kaks rändavat lektorit ja üks instruktor. See arv on paberil, kuid tegelikult on see vististi vähem. Peale selle on tublisti kärbitud rahvahariduse summasid. Rahvaraamatukogude tarvis raamatute soetamiseks oli ette nähtud 240.000 marka krediiti. See summa on täiesti maha kustutatud. Samuti on maha kustutatud teaduslike kinofilmide muretsemiseks ettepanud summa 200.000 marka. Sama saatuse osaliseks on saanud ka õppeabinõude muretsemiseks küsitud 300.100 marka. Rahvaraamatukogudele ja rahvaraamatukogu seltsidele toetuse andmiseks oli 1.200.000 marka eelarvesse võetud. Rahaministeeriumis kustutati see summa täiesti maha, kuid Riigikogu komisjon restaureeris selle toetuse 700.000 marga suuruses. Edasi on maha kustutatud lühikeseajaliste kursuste jaoks määratud 45.000 marka. Kooli õpperingidele ja Noorsooliidule toetuseks määratud 150.000 marka ja noorsookirjanduse väljaandmiseks

määratud 500.000 marka. Ka Tallinna rahvaülikooli lektoreile tasuks küsitud 42.000 marka oli Rahaministeeriumis maha tõmmatud, kuid Riigikogu komisjon restaureeris selle summa. Nii on kõik tähtsamad summad rahvahariduse alal väljaspool kooli kärbitud ja osa ka maha kustutatud. Haridusministeerium ei ole suutnud neid summasid kaitsta, isegi niisugust summat, nagu tasu rahvaülikooli lektoreile, ei suudetud läbi viia. See näitab, et haridusministeerium rahvahariduse alal on täiesti inertselt tegev olnud.

Eriti tähtsaks pean haridusministeeriumi tegevust üldharidusliku kooli alal. Palju on vaieldud selle üle, kas algkool peaks olema peamiselt riigi ülal pidada ja missugused oleksid algkooli ülesanded üldse, või peab see olema maakondade või valdade asi. Tegelikult on nii talitatud, et kõikides kultuurmaades on alghariduse peale riigi poolt õige suuri summasid välja antud. Ma ei hakka tervet arvustikku, mis mul olemas, ette lugema, teatan ainult koolistatistikeri Le poolt korjatud andmete põhjal, et toetus, mis kusagil riigis alghariduse peale antakse, kõigub 4 ja 90 % vahel. Kõige suurem - 90 % - on see Inglise asumaades. Keskelt läbi võiks öelda, et %, mis riigid annavad alghariduse peale, on 20 - 30 % ümber. Meid võiks ehk huvitada küsimus, kui palju annab alghariduse peale Soome. See on riik, mis meile kõige lähem on ja mille olud enam-vähem meie oludega kokku käivad. Soomes andsid maal kogukonnad alghariduse peale 47 % kõigist kuludest, riigi poolt anti 41,9 %, õppemaksudest tuli 2 %, ametlikest

ja juhuslikest annetustest 6,4 %. Näeme, et Soomes on riik tunduva osa alghariduse teostamiseks andnud. Näiteks kandis Soomes riik 1914. aastal alghariduse teostamise 11-miljonilisest eelarvest 5 miljonit, mis moodustab ligi 50%. On ju seda näha küll, et mõnes kultuurriigis, näiteks Saksamaal, eriti Preisimaal, on märgata tendentsi, et algharidus enam-vähem läheb just maakondade ja linnade kätte. See on arusaadav, sest seal on maakonnad juba enam-vähem jalad alla saanud. Omavalitsus suudab seal algharidust teostada, kuna aga meil on lugu nii, et omavalitsused täiel määral ei suuda algharidust teostada. Olen rääkinud omavalitsuse tegelastega ja nende üksmeelne otsus oh, et omavalitsuse kulud on mitu korda suuremad kui nende maksimaalsed sissetulekute võimalused praeguse maksusüsteemi juures. Ei tea, kus seisab viga, aga kui tahetakse algharidust teostada, siis tehtagu üks kahest: kas loodagu sarnane maksusüsteem, mis võimaldab omavalitsustel algharidust teostada, või teostatagu seda riigi poolt suuremal määral. Teist seisukohta minu arvates siin olla ei saa. (Vahelehiide: "Juhatage allikat!") Allikaid muidugi nõutakse juhatada siis, kui jutt on kuludest hariduse peale. Muil juhtudel seda ei nõuta. Juhin tähelepanu ankeedile, mille on korraldanud Tallinna linnavalitsus. Selles ankeedis juureldi küsimust, missugustel põhjustel puudusid koolist need 1000 õpilast, kes möödunud aastal ei saanud koolis käia. Selgus, et suur osa just vaesuse pärast. Selle peale ei saa ju ometi silmi kinni pigistada ja sellepärast pole õige seisukoht, et haridusministeerium küsis 22½ mil-

jonit vaesemate õpilaste toetamiseks, aga sellest loobus ja juba esimesel võitlusel, kui see summa Rahaministeeriumi eelarvekomisjonis $2\frac{1}{2}$ miljoni peale redutseeriti. Kui eelarvekomisjonis selle küsimuse ja ka koolimajade ehitamiseks ja remonteerimiseks 63 miljonit laenu andmise kohta läbi räägiti, kus kaitsesin seisukohta, et laenu andmine on hädavajalik, siis toodi rahaministri poolt ette, et haridusminister pole sellest õieti tõsist küsimust valitsuses teinud ja arvas, et kui haridusminister oleks kategooriliselt seda summat nõudnud, siis oleks see summa ka leitud. Eelarve teiste summade juures, kus palju heldema käega on oldud, ei küsitud, kust need summad võetakse, ja sellepärast ei tohiks seda kõige pealt küsida ka vaesemaile õpilastele toetuse andmise juures. Teen rühma nimel ettepaneku, et lisataks veel 20 miljonit marka toetuseks vaesemaile õpilastele lisaks $2\frac{1}{2}$ miljonile margale, mis eelarvesse sel alal on jäetud.

63 miljoni kohta riigimajade remonteerimiseks ei esine ma ettepanekuga, kuigi see küll väga tarvilik oleks, sellepärast et selle summa tarvitamise kohta ei ole - nagu eelarve komisjonis selgus - küllaldaselt eeltöid tehtud, nii et jääb lahtiseks küsimus, kui otstarbekohaselt haridusministeerium seda summat kasutaks. Üldse peab tähendama, et koolimajade kor-
daseadmiseks ja ehitamiseks haridusministeerium ei ole koostanud küllalt kindlat kava, selle peale vaatamata, et ministeeriumi majandusosakonnas on juba üle kahe aasta arhitekt, viimasel ajal isegi kaks, peale selle joonestaja jt. Kuid selle ajajooksul ei ole suudetud koostada ei eeskujulike koolimajade

plaane, ei ka üldiseid ehitusseadusi ning nõudmisi, mida peaksid maakonnad, linnad ja vallad täitma, kui nad koolimaju ehitada tahavad. On esinenud juhte, et maakondade poolt esitatud projektid pole leidnud kinnitamist ja pole neid koolimaju ilma kinnitamata ehitada lubatud, nii et selles asjas omavalitsused on väljapääsematus seisukorras. Mis puutub riigimajadesse üldse, siis peab ütlema, et riigimajade kohta, mis koolide käes kasutada on, pole veel suudetud välja töötada ja maksma panna nõudmisi, kindlaid kavu ning määrusi, mille põhjal neid antakse tarvitada omavalitsustele. Selle tõttu ei ole saadud ka ette võtta hädavajalikke remonte, näit. Tallinnas Nikolai gümnaasiumi katuse remonti, ja võib see aja jooksul koolimajad viia hävinemisele. Ei saa alla kriipsutamata jätta fakti, et haridusministeerium ei ole suutnud tagajärjerikkalt välja astuda koolide huvide kaitseks koolimajade võtmisel koolidele teistelt asutustelt, näit. põllutöö- ja sõjaministeeriumi asutustelt.

Ülikooli asjus tähendan, et esitatud eelarve on enam kui 2 miljoni võrra kärbitud. See eelarve oli esitatud umbes 50 miljoni marga suuruses. Kui seda summat võrrelda veneaegsega, mil Tartu Ülikooli eelarve oli 1 miljonit rubla, mis praegu oleks 200 miljonit, siis näeme, et Tartu Ülikooli eelarve praegu on 4 korda vähem veneaegsest. Kuid peaks veel arvesse võtma, et praegune ülikool on osakondade poolt kasvanud, et ta on viidud palju praktilisemale alusele, mis nõuab palju suuremal määral kabinettide ja sisseseadete kulusid, ja et ülikooli tagasi toodud varanduste paigutamine on ühenduses suurte kulu-

dega. Kui arvesse võtame, et ülikool esines kõigest 50-miljoonilise eelarvega, et sedagi on kärbitud 2 miljoni võrra, siis saame tõelise pildi sellest, kui himukalt komisjon kärbib hariduse kulusid, ja kuidas haridusministeerium ei suuda isegi kõige hädalisemaid summasid kaitsta...

Tahaksin veel puudutada Haridusministeeriumi Teaduse- ja Kunstiosakonda. Seda iseloomustavad summad, mis olid eelarvesse võetud vanavara korjamiseks - 5 miljonit marka. Kui aga selle summa tarvitamise kohta eelarvekomisjon järele küsis, siis selgus, et haridusministeeriumil ei ole mingisugust kindlat plaani selle summa tarvitamise kohta. Tahetakse võimalikult kõik kannud või seelikud jm. kokku korjata, et siis nendest ehk leidub midagi sarnast, mis väärtuslik on. Ei ole mingit kava, mille järgi ainult teatud tüüpilisi töid ehk eksemplare korjata... Ma ei räägi sellest, kas see vanavara korjamine on tarvilik või mitte, ma rõhutan ainult seda, et puudub plaanikindlus. Kui relatiivselt asja peale vaadata, siis näeme, et vanavara korjamise summa läks väga kergesti läbi - ilma vastuvaidlemata.

Oli suurem summa eelarvesse võetud kunstiteoste omandamiseks. Ei saa salata, et kunstiteostel on suur väärtus, kuid arvesse võttes meie rasket rahalist seisukorda, ei saa siiski nii ohtralt asjale vastu tulla. Figureerib summa kunstialbumi koostamiseks, mis juba ammu on olnud kavatsusel, kuid ikkagi pole suudetud seda teostada.

Erakoolide toetussummade kohta on haridusministeeriumil

imelik seisukoht. Nüüd alles ta leiab, et tal on vähe summasid erakoolidele toetuse andmiseks ja ta tahaks neid summasid nüüd 100 % võrra suurendada. Arvan, et erakoolide toetussummad on väikesed... Oli selline juht, et haridusministeerium oli Tõrva reaalgümnaasiumi sootuks ära unustanud. Minu ettepanekul võeti eelarvekomisjonis vastav summa sisse.

See oleks peajoontes kõik, mis see eelarve arvustamiseks pakkuda võib. Nagu tähendasin, panen rühma nimel ette suurendada eelarve 3. punkti 7. paragrahvi p.A tähendatud summat 5.735.000 marka 25.735.000 marga peale, millest 20 miljonit oleks selle summa suurendamiseks, mis läheb abiandmiseks vaesemaile õpilastele. Kooli algus on ukse ees, ja koolivalitsused suudaksid selle summa väljaandmist teostada. See võimaldaks mitmelegi lapsele kooliskäimise.

Peale minu esinesid pikemate sõnavõttudega veel järgmised riigikoguliikmed: sotsiaaldemokraatide poolt M. Martna, E. Asson, V. Ernits; iseseisvate sotsialistide poolt J. Piiskar, tööerakonna poolt J. Annusson; rahvaerakonna poolt A. Birk ja A. Jürgenstein, kristlaste poolt J. Lattik. Põllumehed ja kommunistid ei kõnelnud. Haridusministeeriumi kaitses haridusministri abi Sauer. Ta vastuväited lükati peaaegu kõik teistkordsete sõnavõttudega arvustajate poolt ümber. Riigiliikmeid ajas otse naerma, kui rkl. Piiskar muuseas esile tõi koomilise fakti selle kohta, kui "tugevasti" haridusministeerium oma eelarvet komisjonis on "kaitsnud":

"Eelarve alamkomisjonis esines niisugune nähtus, kus ministeeriumi esindaja, rääkides teatavaist korraldustest avaldas niisuguse seisukoha, mis kõiki komisjoniliikmeid oma asjatundmatusega muigama pani, ja ise sellest aru saades pidi end vabandama ja ütlema, et "mina vist ikka ei tunne seda küsimust." Need, kes vist ikka ei tunne neid küsimusi, mille kallal nad tegelema peavad, ei saa loomulikult edendada haridustööd."

Ka nüüd ei suvatsenud haridusminister ise ilmuda Riigikogu koosolekule kaitsma küsimusi, mida vist hästi ei tunne ministeeriumi kõrgemad ametnikud.

Eelarve II ja III lugemisel kaitsesin veel oma ettepanekuid vaesemaile õpilastele määratud toetussumma suurendamisest ja omavalitsustele koolimajade korraldamiseks ning ehitamiseks laenu andmisest, kuid muidugi lükati need ettepanekud tagasi parempoolse koalitsiooni poolt.

Haridusministeeriumi 1922. aasta eelarve

=====

arutamine Riigikogus 1922.a. märtsis kutsus esile elavaid mõttevahetusi ja vaidlusi. Paremalt poolt võeti sel puhul etteotse tormijooks õpetajaskonna eriti Eesti Õpetajate Liidu vastu. Rkl. J. Annusson E.Õ.Liidu esimehena luges oma kohuseks tagasi tõrjuda õpetajaskonna vastu tõstetud süüdistused. Mina esinesin sel puhul pikema kõnega, puudutades eelarve puudusi ja arvustades kristlasest haridusministri hariduspoliitikat:

"Meile on sagedasti Soomet haridusalal eeskujuks toodud. On võrreldud meie ja Soome haridusministeeriumide eelarveid ja leitud, et nad - reaaltiivselt võetuna - on ligikaudu võrdsed. Et aga Soomel ei tarvitse oma riigikaitseks nii palju kulutada kui meil seda tehakse, et ta kaue- mat aega on elanud paremais tingimuses kui meil, mille tõttu ta majanduslikult kui ka kultuuriliselt meist palju kõrgemal seisab, siis arvatakse, et meie hariduskulud on liiga suured.

Kuid võrdlus lonkab, kuna võrdlemisel pole tungitud arvude sisusse, pole võrreldud ühesuguseid arve. Soome haridusministeeriumi eelarves puuduvad kutsekoolide ning vähemusrahvaste osakonna ja ministeeriumi juhatuse kulud, kuna need summad mujal figureerivad. Meie haridusministeeriumi eelarves jälle puuduvad summad kirikuile.

Arvame eelarvete ühtlustamise sihis maha meie haridusministeeriumi eelarvest 26 miljonit marka¹⁾ kutsekoolide kulusid, 700.000 marka vähemusrahvaste osakonna ja 700.000 marka ministeeriumi juhatuse kulusid, siis jääks järele 333 miljonit marka. Soome haridusministeeriumi korralikud kulud, välja arvatud summad kirikuile moodustavad 190 miljonit Smk., s.o. umbes 1.350 milj. Emk. Kuna Sooma rahvaarvuliselt meist umbes 3 korda suurem on, siis peaks meie haridusministeeriumi korralikud kulud olema 450 milj. Emk., teiste sõnadega - peaks 117 milj.Emk. ehk 35 % suurem

1) Tarvitan siin ja edaspidi ümmardatud summasid.

olema.

Võrdleme meie ja Soome haridusministeeriumide korralikkude eelarvele summasid nende riikide kogu eelarvete summadega. Kui võrdluse ühtlustamiseks maha arvata nende riikide võlad, mis on erilised kummaski riigis ja Soome eelarvest veel eelarve ülejääk ja ülekandesummad, siis jääks Soome riigi korralikkudest kuludest järele 1.682 m.Sm., millest Soome haridusministeeriumi korralikud kulud moodustavad 11%, ja meie riigi eelarvest jääks järele 4.214 m. Emk., millisestst summast meie haridusministeeriumi korralikud kulud moodustavad 8 %.

Nii näeme siis, et Soome haridusministeeriumi korralikud kulud on relatiivselt 37,5 % suuremad kui meil, ja et "konservatiivne" Soome on "ultraradikaalsest" Eestist ses suhtes märksa ees.

Aga kui vaatleme lähemalt, kuidas meie haridusministeeriumi eelarve on jaotatud, siis on pilt veel sootu teine. Ülikooli kulud Soomes on 6,7 milj. Smk. ehk 3,5 % haridusministeeriumi korralikest kuludest, meil on 67 milj. Emk. ehk 20% vastavaist kuludest. Keskkoolide kulud välja arvatud õpet.seminaride kulud, on Soomes 32 milj.Sm. ehk 16 % terve ministeeriumi korralikest kuludest, meil on 80 milj.Emk. ehk 25 % vastavaist kuludest. Algkoolide kulud Soomes on 125 milj. Smk., s.o. 66 %,meil aga 110 milj. Emk. ehk 33 %. kõigist haridusministeeriumi korralikest kuludest." (Vahelehiite paremalt poolt: "Mis maakonnad maksavad?!") "Ma räägin praegu ainult ministeeriumi kuludest. Soomes maksavad maakonnad ka.

Näeme, et meil algkooli kulud haridusministeeriumi eelarves poole vähemad on kui Soomes.

Väljaspool koolihariduse - rahvaülikoolide, raamatukogude jne. kulud on meil 2 milj. Smk. ehk $\frac{1}{2}$ % ministeeriumi korralikest kuludest, Soomes aga $4\frac{1}{2}$ milj. Smk. ehk $2\frac{1}{2}$ % harmin. korralikest kuludest, tähendab, et meil on väljaspool koolihariduse kulud 5 korda vähemad kui Soomes.

Neist arvudest selgub, et meie haridusministeeriumi eelarve pole mitte ainult kogusumma poolest Soome omast taga, vaid et ka eelarve jaotuse poolest meie hamini eelarve on palju tagurlisem kui Soome oma. Soomes moodustavad algkoolide kulud 66 %, meil aga 33 % ministeeriumi korralikest kuludest, selle vastu aga moodustavad meil ülikooli ja keskkoolide kulud ilma seminarideta 45 %, Soomes aga kõigest 19 $\frac{1}{2}$, nii et Soomes just algkoolide peale palju rohkem kulutatakse." (Rkl. Jürman, põllum.: "See on täiesti õige!" J. Luiga (ööerak.): "Tähendab siis, et ülikooli ei pea olema!"). Ülikooli ei moodusta seda suurt protsenti, vaid palju rohkem keskkoolide kulud... Väljaspool kooli hariduse kulud ei tohiks meil väiksemad olla kui Soomes, kuna meie rahva üldharidus on väga palju taga Soome omast . . .

Võidaks tähendada, et rahvakooli kulud Soomes sellepärast meie vastavaist kuludest suuremad on, et seal rahvakooliõpetajate palgad peaaesjalikult riik maksab, kuna meil sellest üle poole omavalitsuse kanda on. Kuid siin see õnnetus meil ongi. Soome on ju enam arenenud kui meie. Soomes on maakonnad, linnad ja asutised palju rohkem arenenud ja nemad suudaksid ennemini rahvakoolide kulusid endi kanda võtta. Ja Soomes ei teostata algharidust nii kiires tempos kui meil

Seepärast ei tundukski algkoolide kulud oma valitsustele nii rasked olevat. Meil aga pandi eelarve aasta keskel õpetajate palkade kõrgendusest tekkinud kulud kõik oma valitsuste õlgadele. Riigikulud, mis tänavu algkooliõpetajate palkadeks arvatud, on käesolevas eelarves vähenenud mõnekümne miljoni marga võrra. Nii on riik sellest korraldusest endale profiili teinud. Seejuures ei küsitud, kas omavalitsused suudavad seda koormat kanda. Neile ei ole ka hiljem võimaldatud tarvilisel määral uusi sissetulekuallikaid leida.

Omavalitsusse puutuvate küsimuste lahendamine ja puudujääkide katmise küsimus on minu arvates üks nõrgemaid. Kui meie riigi eelarve on tasakaalu viidud, seejuures aga rahvale maksud peale pandud, mis väga suured ja kulukad, nii et omavalitsuste heaks enam suurt juurde võtta võimalik pole, siis ei ole seisukord ometi korras. Sellest väga tahtsast küsimusest on ikka mööda minna püütud. Riigivanem oma kõnes nende puudujääkide küsimuse kohta ei teadnud ka muud öelda, kui ainult Võru maakonnaavalitsuse suurte esinduskulude üle ironiseerida. Minu arvates ei ole aga sellega küsimuse oluline külg puudutatud. Kui meie ei taha Soomele järele minna ja algkooliõpetajate palka tervelt riigi kanda võtta, siis peaksime vähemalt palju suuremal määral algkooliõpetajate palka riigi kanda võtma, vähemalt esialgu seda tegema, nagu sellest juba mitu korda kõneldud on. Muidugi suureneks sellest riigi eelarve 100-150 miljoni marga võrra, kuid see summa ei oleks siiski riigi eelarvele nii väga raske kanda, peaks leitama võimalust mõnes teises asjas kulusid vähendada, sest teame, et maakonnad praegu väga

viletsas seisukorras on ja et see seisukord iga päevaga ikka raskemaks muutub.

Meile on Virumaa õpetajate liidu poolt kiri saadetud, mis sealse õpetajaskonna seisukorda valgustab. See kiri käib järgmiselt:

"Virumaa Õpetajate Liidu täiskogu arutas 12. märtsil s.a. kooli päevamuresid ja haridustöö tingimusi Virumaal ja leidis, et need tingimused on niivõrd ebanormaalsed, et igasugune haridustöö edu ja selle eeltingimus - rahulikult koolitööle andumine õpetajail - täiesti võimatud on järgmistel põhjustel: kolm kuud, on õpetajail 2/3 palka saamata. Õpetajad, eriti perekonnaga õpetajad, on väga raskes seisukorras. Meeleolu muutub ikka ärevamaks, kui maakonnakoolivalitsus ükskõikselt seletab, et palka ei saa maksta ja ei teagi, millal saab. Õpetajate palkadest kõneldes avaldab Viru maakonnaavalitsus terve õpetajaskonna ja rahvahariduse vastu avalikku vaenu, mida ajakirjandus seltskonnale edasi annab. See vaen avaldus eriti teravalt Maakondade Liidu nõukogus ja maakonnanõukogu koosolekuil. Vaenu põhjus peitub asjaolus, et õpetajate palgaseadus kohustab maakonnaavalitsust õpetajaile palka maksma, mis eelarves suure puudujäägi tekitab ja sunnib uusi maksusid nõudma. Uued maksud ja puudujääk on aga valitsevale erakonnale komistuskiviks, ja erakonnad, pidades oma erakonna huviseid kõige ülemaks asjaks, ei halasta kellegi peale, kes nende võimu kaudseltki

nõrgestab. Selline hoolimatus ja ülekohtune põhjendama-
tu vaen terve õpetajaskonna vastu haavab hinge põhjani
õpetajaid ning sunnib paljusid paremaid inimesi kas koo-
lipõllult lahkuma või abi otsima ägedas erakondlikus
võitluses.

Virumaa Õpetajate Liit ühes demokraatlikult mõtle-
jate kodanikega usub siiski, et laialine rahvaharidus
Eesti iseseisvuse ja demokraatliku korra kindlaks taga-
tiseks on ja et Eesti õpetajaist suurem osa oma töö ja
meelsusega Eesti riigile väga tarvilikud inimesed on,
mispärast riigi ja rahva huvides ei või lubada, et mõni
poliitiline rühm, kellel ajutiselt õigus rahva nimel kõ-
nelda ja tegutseda, hoolimatult rahvahariduse tegelaste
vahele ülepääsematu kuristiku loovad.

Eesti õpetajad arvavad, et õiguslikus riigis nende
kohta antud seadused sama pühad on nagu kõik teised sea-
dused, sellepärast on õpetajad õigustatud lugema alanda-
vaks ja haavavaks ka seda nähet, et kõik teised ametnikud
ja töölised oma palga viisakalt ja korralikult kätte saa-
vad, kuna algkooliõpetajad palga kättesaamise pärast sun-
nitud on otse sõjajalal seisma ja kõiksugust mõnitust
kuulma.

Viru maakonnaavalitsuse ja -nõukogu valitsevate rüh-
made hoolimatus rahvahariduse vastu avaldub väga kujukalt
selles, et hariduse juhiks pandi partei huvides karjaka-
vatuse kontrollassistent, kes kooliküsimustes on täiesti
võhik, mispärast asjata ootavad kõrvaldamist kõiksugused

koolitööd takistavad põhjused ja asjalikku lahendamist tähtsad haridustöö päevaküsimused, nagu koolivõrgu loomine, koolisunduse maksmapanemine, ühtluskooli teostamine ja koolidele sündsate ruumide muretsemine. Haridusosakonna juhatajat ei ole tegelikult olemaski, sest nimeliselt haridusosakonna juhataja on ka maakonnaavalitsuse esimees ja kogu põllumeeste kaubandusagent, mille tõttu ta haridusosakonnas on õige harva ja kooliküsimustega teeb vähe tegemist. Vallakoolivalitsuste tegelased ja koolide juhatajad, kes kirjadele asjata on vastust oodanud, sõidavad kaugelt linnast, et koolivalitsuses rutulisi päevamuresid lahendada, kuid nad otsivad ja ootavad jälle asjata osakonnajuhatajat, kes on ametis kogupõllumeeste kaarte juures. Viimaks sai osakonnajuhataja toime säärase äärmiselt seadusevastase võttega, et keelas koolijuhatajail ja õpetajail osakonda ilmumise hoopis ära. Ei ole kahtlust, et selline imelik keeld korralagedust ja segadust sünnitab."

Sarnaseid kirju on Eesti Õpetajate Liit saanud ka teistest maakondadest ja on teada, et ka seal asjaolud paremad pole. Saaremaa maakonnaavalitsus on pidanud täielikult likvideerima." (L. Johanson (sd.)/ "Küll teeb Maaliit kahju Eesti riigile! J. Piiskar (is.): "Ka kaerad ei kasva enam!")

"Erakoolide toetamiseks oli meil 1921.a. eelarves 2 miljonit marka, käesoleval aastal aga 9 korda rohkem, see on 18 miljonit marka. Toetust saavad teatavasti erakeskkoolid. Abirahade suurendamine erakeskkoolidele samal ajal, kui algkooli-

de summe on vähendatud, ei ole soovitatav. Abisaajatest koolidest on mõned väga kõrge õppemaksuga - ühel koguni 6000 marka alumistes klassides aastas. Ka õppemaksust vabastatud õpilaste arv on mõnes koolis kõigest 2 %. Kui arvesse võtame asjaolu, et nende koolide ülemaisse keskkooli klassidesse peaaegu eranditult ainult need pääsevad, kes nende koolide juures olevad algkooli klassid on lõpetanud, siis on selge, et sarnased erakeskkoolid ei täida avalike keskkoolide ülesandeid ja et neile abiraha andmine ei ole seadusega kooskõlas.

Meie haridusministeeriumi eelarves puudub riiklik toetus loovaile kunstnikele ja kirjanikele. Eelarvekomisjonis võeti vastu minu ettepanek valitsusele soovi avaldada, et ta 1923.a. eelarvesse sisse võtaks summa tähendatud toetuse määramiseks ja et ta koostaks vastava seaduseelnõu. Kahjuks ei ole seda sooviavaldust Riigikogule esitatud, mispärast mul seda Riigikogus korrata tuleb. Asja põhjenduseks juhin tähelepanu järgmistele asjaoludele:

Kõikide vähegi kultuuriliste rahvaste juures on maksmas loovate kirjanike riiklik toetus, välja arvatud Eesti. Skandinaavias toetati seda põhimõtet aasta 40 eest, samuti ka Soomes. Seal on maksvad mitmesugused toetusviisid ühel hoobil: palk, aupalgad üksikute tööde eest ja ajutised stipendiumid. Lätis pole küll palgasüsteemi, kuid seal toetab riik kirjandust teisel teel õige rikkalikult.

Kirjanike toetamise vastu vaieldakse harilikult sellest seisukohast, et meil veel kirjandust polegi, mida maksaks

toetada. Kuid ka Skandinaavias polnud seda, kui seal toetamise põhimõtte maksma pandi. Ühiskond alles aitas suurtel kirjanikel välja kujuneda. Ibsen läks esimene kord riigi stipendiumiga välismaale 1852. aastal, kui ta alles ühe raamatu oli välja andnud. Ta elas 30 aastat välismaal stipendiumide abil, ilma milleta ta produktsioon tolleaegseis Norra oludes poleks mõeldav olnud, sest ta kirjutas võrdlemisi vähe - peaaegu reeglilikult üks väheldane raamat 2 aasta tagant. Ta aineline jõukus tõusis alles siis, kui ta ülemaailma kuulsaks oli saanud. Umbes sama kordus ka Juhani Aho saatuses.

Suurrahvaste juures lööb end väärtuslik kirjanik ka aineliselt harilikult peatselt läbi. Kuid väikerahvaste juures ei aita ka anne kuigi palju. Teda tunnustatakse, kui ta raamatuid trükitakse paar tuhat eksemplari, millest saadud honorar iialgi ei võimalda seda, et ta paar aastat järgmise töö kallal võiks veeta. Harilikult ei saa aga eesti kirjanik praegu, kus meil kirjastusolud väga viletsad ja päev-päevalt viletsamaks muutuvad, ka paari tuhandegi eksemplari eest honorari kätte.

Aineliselt paremini on kindlustatud need kirjanikud, kes ülepeakaela ning palju produtseerivad ja laiemate hulkade maitsele vastavad. Sarnase asjaoluga on seletatav, et meie kirjanduses on väga ja väga pisut väärtuslikku. Väärtuslikku võib ju ainult vähe produtseerida. Kuid väheprodutseerijal kirjanikul on meil võimatu elada.

On kurdetud meie keskkooli noorsoo kõlblise langemise ja

ideaalide puuduse üle. Kas selle juures ei kanna osa süüdi ka meie alaväärtuslik kirjandus? Ka head klassika- ja tõlkekirjandust on meil väga vähesel määral olemas. On ju teada, et just eriti keskkoolide vanemais klassides on kurdetud, et ilma klassikuteta kuidagi läbi ei saa. Ei aita see palju, kui öeldakse (kirjandustunnis), et niisugune kirjatöö on olemas, kui õpilasel pole võimalust seda kirjatööd lugeda. Ei saa öelda, et meie haridusministeerium sellel alal suurt teguvõimu oleks avaldanud. Asutistele, kes on tahtnud meie kirjandust sel alal täiendada, näit. Eesti koolikirjanduse seltsi toimekonnale, ei ole lahkel käel vastu tulnud. Eelarve alamkomisjon on katsunud neid summe suurendada, kuid väga kahtlane on, kas võib neid ettepanekuid vastu võtta vormilistel põhjustel. Rõõmustaval viisil ei ole haridusministeerium hakanud valitsuse kriisi tegema, kui meie eelarvekomisjon siiski mõned summad seal on suurendanud, kuigi need küsitud ei olnud nii suurel määral. Nii läks meil korda sisse võtta 1 miljon operatsioonisummadeks õppeabinõude muretsemiseks, siis suurendada seminari õpilaste stipendiumi, iga stipendiumi saaja kohta kuni 1000 marka kuus. Siis suurendati veel kunstikooli "Pallas"-e toetusraha 1.145.000 margani jne. Vanadele õpetajaile määratud toetussumma suurendasime 200.000 marga võrra. Suuremal määral suurendamisega ei olnud haridusministeerium nõus. Arvan, et anda 1000 - 1500 marka kuus toetust hallpeadele, kes oma tervise ohverdanud rahvakoolile, ikkagi liig vähe on. Pealegi oleks neil õigus olnud pensioni saada palju suuremal määral, kui meie iseseisvus sellest kriip-

su k läbi ei oleks tõmmanud.

Kutsekoolidest on juba kõneldud, ei hakka kordama. 1921. a eelarve arutuse puhul tähendasin, et meil merekooles liiga palju on. Käesoleva aasta eelarve arutusel selgus, et neis on õige vähe õpilasi, ühes neist ainult 5-6 õpilast.

Valitsuse poolt esitatud seaduseelnõus riigi eelarve koostamise, läbivaatamise ja täiendamise kohta on muuseas üles seatud põhimõtte, et eelarves krediidid peavad ära jaotatud olema otstarvete järgi. Selle põhimõtte vastu patustab ka haridusministeeriumi eelarve. Selle eelarve III peat. Kooliosakond § 28 on paigutatud toetussummad 16.450.000 marka ilma et oleks näidatud, mis otstarbeks need summad tarvita- takse ja kuidas nad üksikuile otstarvetele ära jaotatakse. Sama lugu on ka Teaduse ja Kunstiosakonna erikulude ja toe- tussummadega. Nende summade otstarve ei ole ju Kooli- ning Teaduse- ja Kunstiosakonda toetada, vaid neil summadel on omad kindlad erilised sihid. Praegusest eelarvest ei saa üle- vaadet selle kohta, kui palju meie riik kulutab näit. teat- rite toetamiseks, kui palju kunstikoolide, kirjanduse toeta- miseks, kui palju välismaal õppivaile üliõpilastele abirahaks kui palju teadusliku kirjanduse soetamiseks jne. Soome hari- dusministeeriumi eelarves on näit. rahvakoolile määratavad riigi toetussummad kümnes paragrahvis ja rahvakooli heaks minevad erikulud kuuteistkümnes paragrahvis üksikasjaliselt nimetatud. Meie haridusministeeriumi eelarvest ei saa teie isegi seda kätte, kui palju kulutab riik algkoolide, kuipal- ju keskkoolide, kuipalju kutsekoolide, kuipalju abikoolide, kuipalju õpetajate seminaride peale. Oleks tungivalt soovi-

tav, et tulevase eelarve koostamisel krediidid oleksid jaotatud otstarvete järgi.

Haridusministeeriumi eelarves on ka summad välismaale komandeerimiseks. Ei saa öelda, et need summad oleksid alati otstarbekohaselt tarvitatud. Ei või midagi olla selle vastu, kui saadetakse välismaale kooliolusid tundma õppima koolimehed, kellel avaram silmaring, kes välismaalt korjatud teadmisi suudavad ja tahavad üldsuse heaks kasutada. Kuid on välismaale saadetud isikuid, näiteks tutvuma "töökooliga", kes ametlikul koosolekul on avaldanud täielikku arusaamatust töökoolist. Mõni teine on jälle ministeeriumi kulul välismaal viibides aknaid ja uksi lugemas käinud. Ka peaks ministeerium olema kindlustatud, et abiraha saaja välismaalt saadud teadmised kasutab seks otstarbeks, milleks abiraha on antud. Mõni abirahasaaaja on aga pärast välismaalt tagasitulemist varsti lahkunud sellelt tööalalt, kus ta viibis ja mille huvides abiraha antud, ja ei ole kuulda olnud, et ta oma valgustustööd üldsuse huvides mujal oleks teinud.

Kasvatusteaduslike tööde eest auhindade jagamise viis, nagu seda haridusministeerium läinud aastal on tarvitanud, ei ole otstarbekohane: ühel juhul on olnud auhindade määrajaks Tallinna põllumeeste seltsi näituse toimkond, kellele haridusministeerium on andnud osa rahast, mis talle eelarves määratud auhindadeks kasvatusteaduslike tööde eest." (J. Piiskar (is.): "Pörsakasvatuse eest!") "Teisel juhul on olnud auhinna sisuliseks otsustajaks ainult üks, kuigi kompetentne

isik - professor P. Põld. Oleks soovitav, et haridusministeerium seda väikest summat, mis talle kasvatusteaduslike tööde eest auhindade andmiseks määratud, ei hakkaks jagama põllumeeste seltsidega, vaid seaks kokku kompetentse jur kelle hooleks riigi auhindade jagamist usaldada võiks.

Õpetajate ametisse registreerimisel ja ametist vabastamisel on mõned maakonnakoolivalitsused seadusevastaselt talitanud. Haridusministeerium ei ole neid vastutusele võtnud ja õigetesse rööbastesse juhtinud, vaid isegi põhjust andnud Koolivalitsustele sellist joont võtta. Haridusministeerium on olnud arvamusel, et õpetajaid registreerivail asutistel, koolivalitsustel, ei ole mitte ainult õigus õpetaja ametiseseadmisel seadusliku korra järele valvata, et valitaval oleks nõutav hariduslik tsensus, et valimine on sündinud õiges korras jne., - vaid et neil on ka õigus valitava üle sisuliselt otsustada, millega registreerivad asutised saaksid sisuliselt endi kätte valivate asutiste õigused. Sarnane kord on aga lubamatu, seda enam, et seda on kasutatud poliitilise võitluse abinõuna.

Haridusministeeriumis näib olevat maad võtnud arvamine, et enne kui õpetaja ametisse pääseb, peavad tema neerud poliitiliselt läbi katsutud olema. Nii on ülikoolile, õpetajate seminaridele ja teistele õpetajaid ettevalmistavaile asutistele ringkirjad saadetud, mis meenutavad Kassi-aegseid ringkirju ja kus seda neerude läbikatsumist hoolsalt toimetada kästakse. Kuna sellest asjast alles hiljuti pikemalt on kõneldud arupärimise puhul, siis ei peatu selle juures pikemalt. Et haridusministeerium väga aktiivselt tegev on õpetaja poliit-

tilist meelsuse uurimise alal, näitab muuseas ka Tallinna Õpetajate Seminari õpetaja kunstnik A. Janseni päevapealt ametist kõrvaldamine. Ametlikud ettetoodud põhjused polnud kuigi kaaluvad. Haridusminister aga arvas, et Jansen olevat kommunistlike kalduvustega ja sellest jätkus lahtilaskmiseks. Eriti võõrastav selle lahtilaskmise juures oli, et ei antud süüdistavale võimalust annast kaitsta, ei kuulatud ka koolijuhataja ega pedagoogika nõukogu arvamist. Et ka sellest asjast arupärimisel hiljuti on kõneldud, siis pole tarvidust selle asja juures pikemalt peatuda.

Õpetaja moraalne tasapind ei näi haridusministeeriumi mitte niivõrd huvitavat kui õpetaja poliitiline meelsus, vähemalt mõnel juhul mitte. "Vaba Maa" s.a. 59. numbris leiame teate, et Tartu-Võru rahukogu on kellegi Jaan Reak'i selle eest õiguste kaotamisega 2½ aastaks vangi mõistnud, et ta valetunnistusega on ülikooli vabakuulajaks astunud. Sellest näeme, mis suguse valjusega seadus dokumendivõltsijaid karistab. Ajalehtedest oleme aga ka lugenud ühe teise vale dokumendi loo üle. Karule algkooli juhataja, pastor Lattiku õde, on andnud oma õpilasele tunnistuse, et see Karula Keskkooli teatava klassi on lõpetanud, millise tunnistusega see õpilane pääses sõjakooli." (J. Kana (tööerak.): "Karulas ei ole ju keskkooli!") "Jah, Karulas ei ole keskkooli. Valetunnistuse andmine tuli avalikuks. Asi jõudis otsaga haridusministeeriumi. Arvate vist, et asi prokuröri kätte anti või valetunnistuse andja algkooli juhataja vähemalt ametist tagandati. (J. Piiskar (is.): "Ei arva. Nii naiivid me ei ole!")." Midagi sarnast.

Lepiti ainult noomitusega ja valepitsatite konfiskeerimisega. Nii siis, Tartu Ülikooli vabakuulaja, kes edasi õppida tahtis, pidi 2½ aastaks vangi minema... ja õigused kaotama. Karula koolijuhataja, kes valedokumendi seipitses, püsib aga juhtival kohal edasi. Nagu kuulda, olevat mitmed ministeeriuminõukogu liikmed ministri sarnase otsuse vastu olnud.

Nii siis võiks haridusministeeriumi tegevuse kohta tähendada, et ta - samuti ka meie parempoolsed - on hoolega selle kallal ametis olnud, et õpilaste hulgast pahempoolsust otsida. Hulk kitsendavaid ringkirju on selles sihis välja antud. Mõnes neist tehakse õpetajale sunduslikuks õpilaste organisatsioonidest osavõtmise ja järelvalve ka võõraste koolide õpilaste üle, teises surutakse õpilaste organisatsioonide tegevus liig kitsastesse raamidesse - eriti soovimatu näib olevat ministeeriumile nende kirjanduslik tegevus, kolmandaks tehakse kitsendusi õpetajate ametisse saamises, neljandaks keelatakse naistele keskkoolides õppimine ära ja ääremärkusena võiks tähendada, et selle ringkirja autoriteeti aitab üks ajaleht oma karikatuuridega süvendada, viiendaks antakse kaudselt märkusi Eesti Õpetajate Liidule jne.

Võitluses pahempoolsusega on haridusministeerium palju oma jõudu ära kulutanud, nii et loova töö alal tal peaaegu suurt midagi ette tuua ei ole. Riigikogule esitatud seadustest oleks nimetada ainult keskkoolide ja õpetajate seminaride seadust, kuid mõlemad eelnõud olid juba enne haridusministeeriumis olemas; haridusministeerium on neile ainult oma poliitika lõhna juurde lisanud. Samuti olid ka algkoolide õppekavad,

mis küll praeguse ministri ajal trükitud, juba enne valmis.

Ei või see ka teisiti ollagi. Kui ministeeriumil nii palju aega läheb "tillitsemiseks", värvimütside ning muude sarnaste asjade korraldamiseks, pahempoolsuse otsimiseks jne., siis pole tal võimalik loovat tööd teha, pealegi, kui ta algusest peale on olnud sõjajalal õpetajaskonna enamusega, kes oma seisukohta haridusministri kohta on deklareerinud järgmiselt:

"Õpetajate Liit ei saa omaks tunnistada ega toetada hariduspoliitikat, mis uue ministri nimetamisega mõjule pääseb."

Lõppkokkuvõttes võiksime haridusministeeriumi kohta järgmist öelda:

1) Haridusministeeriumi eelarve ei ole oma kogusumma poolest mitte väga väike, kuigi ta oleks võinud suurem olla, kui mujal oleks rohkem kokku hoitud;

2) eelarve ei ole oma kokkuseadelt küllalt demokraatlik, kuna eelarve summad tarvitatakse eestkätt jõukama kihi huvides; rahvakooli ja väljaspool kooli hariduse peale kulutatakse riigi poolt väga vähe. Need kulud on - relatiivselt võetuna - näit. enam kui kaks korda vähemad kui Soomes.

Kui selle vastu veel vaielda võib, et peaksime oma haridusministeeriumi eelarve kogusumma poolest Soomele lähenema, siis on raske selle vastu vaielda, et meie haridusministeeriumi summad peaksid demokraatlikumalt jaotatud olema. Vähemalt sellegi poolest peaksime konservatiivsele Soomelegi lähemale katsuda jõuda.

3) Ei saa rahul olla selle koolipoliitikaga, mis on mõ-
jule pääsenud praeguse ministri ajal, kus ministeerium ei ole
asunud mitte niivõrd loovale, ülesehitavale tööle Eesti kooli
uuenduse alal, kuivõrd politseilise korra alalhoidmisele sur-
veabinõudega, asudes sõjajalale Eesti õpetajaskonnaga ja õpi-
lastega."

Avalikkude keskkoolide seadus
=====

on tähtsamaid seadusi haridusalal, mis I Riigikogu poolt keh-
tima pandud. Selle seaduse kehtima hakkamisega teostub tege-
likult ühtluskooli põhimõte, mis meie progressiivselt õpeta-
jaskonnal uue kooli loomisel on olnud põhjapanevamaid aluseid.
Avalikkude algkoolide seadus loob ühtluskooli I astme, loob
kooli, kust tuleb edasi astuda, kuid nii kaua, kui pole veel
kooli, kuhu tuleb astuda, on ühtluskooli põhimõte teostamata.

Riigikogule olid haridusministeeriumi ja rkl. J. Annusso-
ni poolt esitatud keskkooli seaduse eelnõud. Mõlemad seadus-
eelhõud vaadati läbi Riigikogu hariduskomisjoni poolt 1922.a.
esimesel poolel, kusjuures komisjon võttis aluseks J. Annusso-
ni eelnõu ja materjaliks haridusministeeriumi eelnõu. Minis-
teerium leidis komisjoni sarnase talitamise enda kohta haava-
vaks ja ei võtnud esialgu seaduse arutamisest osa. Komisjon
aga luges oma tegevuse täiesti seadusepäraseks ja jätkas sea-
duse arutamist. Ministeerium pidi järele andma ja hakkas eel-
nõu arutamisest osa võtma. Eelnõu aruandjaks komisjonis ja ka
hiljem Riigikogu pleenumis oli eelnõu autor rkl. J. Annusson.

Selles eelnõus on aset leidnud samad kõrged põhimõtted nagu Avalikkude algkoolide seaduseski: ühtluskool, emakeelne õpetus, ilma usuõpetuseta kool, tasuta õpetus¹⁾, kooli tihe side koduga, hästi korraldatud ruumid ning seadeldised jm., ja ka konstruktsioonilt sarnaneb eelnõu Avalikkude algkoolide seadusega.

Oli loota, et Riigikogu veel enne suvist vaheaega jõuab eelnõu läbi vaadata ja vastu võtta. Kuid et valitsuses komisjoni eelnõu läbivaatamine ja tema kohta seisukoha võtmine pikemat aega nõudis, siis sai eelnõu Riigikogu pleenumis arutamisele tulla alles sügisesel istungjärgul. Selles on kahju, sest selle tõttu pidi ka ühtluskooli teostamine ühe aasta võrra edasi nihkuma.

Riigikogu pleenumis rohkem vaieldusi tekitavaist küsimustest oleks nimetada:

1. Ühtluskooli teostamise küsimust. Ühtluskooli põhimõtte vastu üldse ei sõandatud välja astuda. Kuigi vaevalt saab oletada, et ühtluskooli aated on kõigile riigikoguliikmeile hästi tuntud ja südamelähedased, arvati siiski paremaks neist vaikida kui nina kõrvetada. Ütles ju rahvaerakonna liider Jaan Tõnisson, et meie suurim autoriteet kasvatusteaduse alal prof. Peeter Põld pooldab ühtluskooli põhimõtet. (Peeter Põllu autoriteedi seljas on Jaan Tõnisson ka muil juhtudel ratsutanud). Kuid see ei tähendavat ju seda, et seda põhimõtet tuleb käsitada doktrinäärselt, mille all arvati seda, et ei tarvitse keskkooli alamaid ja ettevalmistusklassse lahutada keskkoolist, vaid nad jääksid üheks orgaaniliseks tervikuks. Kõrge õppemaksu pärast ei pääseks

1) Peale tasuta õpetuse on kõik teised põhimõtted vastuvõtmist leidnud ka Riigikogu pleenumis.

keskkooli algkooli klassidesse kehvema rahvakihi lapsed ja nad, lõpetanud algkooli kursuse kuski mujal algkoolis, kus õpetus on tasuta, ei pääseks ikkagi keskkooli alamasse klassi, kuhu ju pääsevat peamiselt keskkooli enda algkooli lõpetajad. Seega muutuksid meie keskkoolide algkoolid eliitkoolideks, kus õpivad meie "koorekihi" lapsed.

2. Maksuta kooli läbi viia ei saanud. Selle vastu toodi ette, et me pole suutnud 4.klassilist algkooligi veel teostada, et maakonnad ja linnad on raskes seisukorras algkooliõpetajate palgamaksmisega, et kehvemaid õpilasi, kes ei suuda õppemaksu maksta, võib ju õppemaksust vabastada, et las jõukamad maksavad õppemaksu jne.

Kuna tasuta kool ei leidnud üldist poolehoidu, siis tegin ettepaneku täiendada § 11 järgmiselt:

"Kehvemaile anderikkamaile õpilasile võimaldatakse

"keskkoolis õppimine õppemaksust vabastamise ja neile

"ülalpidamiseks ning õppetarvete muretsemiseks riigi

"abiraha määramise läbi, mille kogusumma iga aasta

"kindlaks määratakse eelarve korras.

" Abiraha määramise kohta annab vabariigi valitsus
"erimääruse.

" Märkus: Avalikele keskkoolidele võivad ka omavalitsuse või eraasutised ja isikud määrata abirahasid,
"mille tarvitamise tingimused annetaja ettepaneb ja
haridusministeerium kinnitab."

See ettepanek vastuvaidlemisi esile ei kutsunud. Anti siiski hariduskomisjoni kaalumiseks.

3. Emakeelne õpetus muidugi ei tekitanud vastuvaidlusi ja võeti vastu.

4. Usuõpetuseta kooli küsimus kutsus esile suuri vaieldusi, kuid võeti siiski vastu. Sellest tekkinud olukorra parandamiseks tegi haridusminister paragrah 31¹⁾ arutamisel sellele paragrahvile täienduse, mille põhjal usuõpetuse õpetamine teatava õpilaste arvu juures, kes usuõpetust õppida soovivad, oleks koolile sunduslik. Koosoleku juhataja, Riigikogu esimees leidis, et see täiendus on vastuolus §3-ga, mille järgi avalik keskkool on ilma usuõpetuseta, ja ei lasknud seda hääletada. Kristlik-rahvaerakond ei olnud rahul Riigikogu esimehe tegevusega ja esines vastava protestiga. Otsustati 31. paragrahv ühes haridusministri täiendusega tagasi anda hariduskomisjonile, kes analüüsiks küsimust, kas haridusministri ettepanek on kooskõlas avalikkude keskkoolide seaduse 3. paragrahviga.

5. Erakoolidele riikliku toetuse andmine.

Ükski kõneleja ei kõnelnud toetuse andmise vastu, nii et rkl. Lattiku paatoslik kõne toetuse andmise kohta oli lahtisest ustest sissemurdmise. Küll kõneldi aga sellest, et seda toetuse andmist ei määraks kindlaks üksainus paragrahv avalikkude keskkoolide seaduses, kuna muidu selles seaduses ei lahendata erakeskkoolide küsimusi. Ka on erakoolidele riiklike toetuste andmine lahendatud teiste seadustega. Nii et rkl. Lattiku

1) § 31 korraldab vabatahtlike õppeainete korraldamist.

ettepanek lükati tagasi.

6. Keskkooli ülesande kohta oli kaks ettepanekut: a) hariduskomisjoni ettepanek:

"§ 2. Avalik üldhariduslik keskkool moodustab ühtluskooli teise järgu; tema ülesandeks on haritud kodanike kasvatamine ja õpilaste ettevalmistamine kõrgemaisse õppeasutistesse astumiseks."

§ 2. Avalik keskkool moodustab ühtluskooli II järgu.

"Keskkooli ülesandeks on anda noortele kõikkülgset kasvatust ja nende võimetele ning kalduvustele vastavat haridust, välja arendades noori isamaaliselt mõtlevaiks, ausaiks, harituiks ja teovõimsaiks riigikodanikeks, kui ka ette valmistades kõrgemasse õppeasutistesse astumiseks."

Viimase ettepaneku põhjenduseks esines haridusminister Bauer järgmise sõnavõttega:

"Vabariigi Valitsuse ettepanek toonitab just rohkem pedagoogilist külge. Ka isamaalist kasvatust tuleks siin toonitada mitte selles mõttes, nagu härra Martna siin kartis, et sellest hurraapatriotism välja areneks. Ka mitte selles mõttes, nagu endistel aegadel, kus sunniti palja peaga mööda uulitsaid marssima ja "boože, tsarja hranii" laulma. Seda meil karta ei ole. Kuid koolil tuleb tingimata hoolitseda, et meie kooliõpetajad mitte avalikult, nagu see näit. vabadussõja ajal juhtus, ajaloo tundidel ei julgeks tunnistada, et neil mingit sümpaatiat Eesti Vabariigi vastu ei ole. Meie ei tohi ka seda lubada,

et meie kooliõpetajad avalikel koosolekuil ei hõiskaks, et Eesti vabadussõda pole muud kui kõige suurem jõhkrus maailmas", ... "Et meie riigihümni ainult siis laulma õpetatakse, kui õpilased tungivalt seda nõuavad, küll aga "Internatsionaali" ja "Punast lippu", et pidulikel koosolekuil mitte hirvitades istuma ei jäädaks ja jalad laua alla ei sirutataks, kui meie langenud sõdureid püstitõusmisega austatakse. Niisugust iga inimliku kasvatuse puudust, missugust toorust ei tohi meie eesti kool mitte enam soetada..."

Eelnõu § 2 arutamise puhul tehti rkl. J. Tõnissoni poolt selle paragrahvi kohta veel teine ettepanek:

"Seaduseelnõu § 2 ja järgmised paragrahvid lõpuni anda komisjonile, kellele ülesandeks teha seaduseelnõu üksikuid paragrahve nõnda välja kujundada, et meie avalik keskkool võiks üldharidusliku kui ka kutsekoolina nõnda välja areneda, et ta võiks eesti rahva üldise ja majandusliku kultuuri nõuetele vastata."¹⁾

Selle ettepaneku kohta esinesin järgmise sõnavõtuga:

"Juba algkooli seaduse arutamisel tähendasin, et põhimõtteliselt ei ole see õieti ideaalne kord, et hakatakse ühele koolile enne seadust looma, kui üldine seadus kõigi koolide kohta on välja antud... Seaduse konstruktsioonilisest küljest oleks see loomulikum, et üldised määrused enne välja antakse, 1) Oma ettepanekut põhjendas rkl. Tõnisson pikema sõnavõtuga.

siis võiks pärast iga üksiku koolitüübi seaduse koostamisel ära tähendada need jooned, mis poolest üks või teine erineb. Kuid meie ei kirjuta siin seadusi selleks, et nad hästi siledad saaksid oma välise ühtluse poolest, et nad oleksid koostatud n.ö. "filosoofilisel alusel", vaid meie kirjutame oma seadusi elu tarvis, ja elu nõudis seda, et pidime enne koostama algkoolide seaduse. Samuti on ka väga suur tarvidus elus keskkoolide seaduse järele. Meil on lahendamata palju pedagoogilisi ja koolikorralduslikke küsimusi, mis just ootavad keskkoolide seadust.

Kas aga üldise keskkoolide seadusega on võimalik ühendada kutsekoolide seadust, see on täiesti küsitav. Isiklikult küll ei ole sarnast kooliseadust näinud ja ei tea, kas ta on küski olemas. Olen küll mõne maa kooliseadusi näinud, kus on oma eriseadused seminaride, eriseadused kutsekoolide kohta jne. Teame, et Venemaal olid üksikute koolide kohta olemas oma eriseadused - seaduste kogu XI köites. Muidugi ei saa seda korda ideaalseks pidada. Meie ei saa juba tehnilistel põhjustel kõikide koolide seadusi korraga koostada, sest hariduskomisjonis ei ole meil kõikkülgseid asjatundjaid, kes näit. tunnevad merekooli, kunsttööstuskooli, käsitöökooli jne. Valitsus ei ole ka sellesarnast eelnõu esitanud... tema kavatses ka teist rada mööda käia.

Teisest küljest on praegu kultuur maailmas käimas põhjanevad uuendused, reformid, ja vaieldakse alatasa, missugune

kuju peaks neil olema. Eesti ei saa ju käia pedagoogilise mõtte esirinnas, et tema peaks ilmtingimata looma koolikorralduse, mis oleks kõigiti ideaalne, ka konstruktiivsest küljest... Arvan, et kuigi see seadus pole konstruktsiooni poolest mingisugune ideaal, ometi on väga tarvilik ja toetan seda, et me selle seaduse arutamisele asume."

Aruandja J. Annusson toetas minu väiteid ja haridusministri ettepaneku tagasitõrjumiseks tähendas:

"Hariduskomisjon ei kujutanud endale keskkooli nõnda ette, et sealt peaksid tulema välja inimesed, kes tööd põlgavad, olgu see vaimlike või füüsiline. Komisjon ei pidanud vajalikuks märkida kõiki neid ülesandeid, mis koolidel praegu olemas on. Selle kooli tüübi kohta, mida praeguses eelnõus käsitatakse, on hariduskomisjoni arvamine, et see peaks kasvatama ^xharitud kodanikke. Mis on aga haritud kodanik? Arvatavasti on see isik, kes teatud ^xühiskonnas eriuksusena avaldub ja seal neid ülesandeid täidab, mis ühiskond tema peale paneb ja mis tema võimiste ja kalduvuste kohased on. Nii et selles mõttes ei ole vististi härra Tõnissoni, härra Lattiku ja ka härra haridusministri kartus põhjendatud, et käesolev eelnõu ei ütleks ära, mida oodatakse keskkooli lõpetajalt. Kui tahaksime põhjalikult neid andmeid saada, siis peaksime ka vabariigi Valitsuse poolt esitatud paragrahvi mõnegi lause ja sõnaga täiendama. Võib olla, peaksime seal rohkem sotsiaalsest küljest kõnelema..."

Mõlemad § 2 kohta esitatud ettepanekud - niihästi vaba-

riigi valitsuse kui ka rkl. Tõnissoni oma - lükati Riigikogu pleenumi poolt tagasi.

7. Kuna läbi ei läinud hariduskomisjoni ettepanek, et õpetus keskkoolis on tasuta, siis panin § 11 arutamisel ette seda paragrahvi järgmiselt vastu võtta:

"Kehvemate^{le} anderikkamaile õpilasile võimaldatakse keskkoolis õppimine õppemaksust vabastamise ja neile ülevõlpidamiseks ning õppetarvete muretsemiseks riigi-abiraha määramise läbi, mille kogusumma iga aasta kohta kindlaks määratakse eelarve korras.

Abiraha määramise kohta annab vabariigi valitsus välja erimääruse.

Märkus: Avalikele keskkoolidele võivad ka omavalitsuse^s või eraasutised ja isikud määrata abirahasid ja toetussomme, mille tarvitamise tingimused annetaja ette paneb ja haridusministeerium kinnitab."

See ettepanek anti kaalumiseks hariduskomisjoni ja võeti III lugemisel muutmata vastu.

8. § 20 järgi võib keskkooli ülem aste olla korraldatud reaali- või humanitaarharuna (reaalkoolina või gümnaasiumina); peale selle võib avada ka eriainelisi keskkooli.

Selle kohta esinesin järgmise sõnavõetuga:

"Minu arvates on siin ainult kaks peaharu ära tähendatud: reaali- ja humanitaarharud, kuid ei oleks loomulik, kui rohkem harusid ei võiks keskkooli juures avada. Näeme, et keskkooli õpilastel on praegu õige suur kalduvus kirjandus-

kunstilise tegevuse poole. Näeme seda sellest, et õpilaste ühinguis võetakse kõige rohkem osa just nendest ringidest, kus harrastatakse ühest küljest sporti, teisest küljest kirjandust. On ju teada, et õige palju õpilastest ei taha sugugi vanu keeli õppida. Kui on ainult üks haru, humanitaarharu, siis peaksid kõik selle haru õpilased vanu keeli õppima. Tingimata peaks aga ka võimalik olema ka ainult uusi keeli õppida, sest kirjanduse ja uute keelte vastu on meie õpilaskonnas õige suurt huvi märgata. Neil puudub täiesti võimalus endile huvikohast haru valida. Samuti võiks öelda, et ka reaalaru sunnib mitmesuguste kalduvustega isikuid ühes õppima. Ei või öelda, et igaüks, kes tunneb suurt huvi matemaatika vastu, tingimata peaks suurt huvi tundma ka bioloogia või üldse loodusteaduse vastu. Minu seletusest võiks järeldada, et asja peaks nii korraldama, et igal keskkoolil peaks 6-7 haru olema. Kuid see oleks liig kulurikas riigile. Sellepärast võiks üks keskkool ühte, teine jälle teist haru korraldada..."

Tegin § 21 juurde vastava paranduse, mis III lugemisel järgmisel kujul vastu võeti:

X "§ 23¹⁾ Õppeainete laadi ja ulatuse järgi võib keskkooli ülem aste olla korraldatud humanitaar-, reaalar-, majandusteadusliku, tehnilise ja teiste harudena."

1) III lugemisel on § 20 muutunud §23-ks, kuna on uusi paragrahve juurde võetud.

Keskkooli seaduse arutamisel pleenumis olen kõnelnud veel mitme teise keskkooli korraldamise küsimuse üle nagu ^Xsunduslikud ja valitavad õppeained, võõrkeeled, õppejõudude ametiseseadmine, kooliarsti õiguslik seisund, õpetajate ümberpaigutamine, tasuta õppereisid jm. - kokku 25 korda sõna võtnud."

Õpetajate seminaride seadus

=====

tuli pleenumis arutusele 1923.a. algul, kuid katkestati pärast I lugemisel vastuvõtmist. Olin hariduskomisjoni poolt seaduse aruandjaks määratud ja esinesin I lugemisel pleenumis järgmise sissejuhatava sõnavõtuga:

"Asutava Kogu poolt 1920. aastal vastuvõetud avalikkude algkoolide seadusega on meie rahvakooli korraldus palju laiemale alusele seatud. Kuid selle seaduse teostamine nõuab ka rahvakooli õpetajailt palju põhjalikumat ettevalmistust. On ju teada, et meie õpetajate kutse- kui ka üldhariduslik tase vajalikul kõrgusel ei seisa. Ei ole kindlaid andmeid, aga kindlasti ei eksi ma palju, kui ütlen, et meil on ligikaudu 40 % õpetajaist kutseta. Seega on siis meie lähimaks ülesandeks rahvahariduse tõstmise alal tõsta õpetajate ettevalmistuse taset kõrgemale. Pedagoogilises kirjanduses on õpetajate kutselise ettevalmistuse küsimus just viimasel ajal õige tihti ja palju kaalumise all olnud. Ka meil on tihti õige suure ägedusega selle üle vaieldud, mis-

sugused peaksid olema õpetajaid ettevalmistavad asutised - niihästi pedagoogilises ajakirjas ("Kasvatuses") kui ka poliitilistes ajalehtedes. Üks pool nõuab, et õpetajate seminarid peaks likvideerima ja nende asemele soovitaks pedagoogilise instituudi korraldamist. See oleks umbes sarnane õppeasutis, nagu seda olid Venemaal korraldatud pedagoogilised õppeasutised nendele, kes olid ülikooli lõpetanud ja institutis kaheaastase viibimise järele said keskkooliõpetaja kutse. Meil tahaksid selle mõtte pooldajad ka algkooliõpetajate jaoks sellist pedagoogilist asutist ellu kutsuda, kuid selle vahega, et see õppeasutis ei võtaks vastu mitte ülikooli, vaid keskkooli lõpetajaid, ja ei annaks õppejõudusid mitte keskkoolidele, vaid algkoolidele.

Teine vool, meil küll väike, kuid Lääne-Euroopas - nagu Saksamaal näiteks - õige suur, nõuab, et ka algkooliõpetaja oleks kõrgema kooli haridusega. L Põhimõtteliselt ei saa muidugi selle vastu olla, kuid sellise hariduse andmine hulkadele algkooliõpetajaile nõuab suuri kulusid.

Kolmas vool on selle poolt, et praeguse seminari, kus peaks sündima õpetajate ettevalmistus, peaks ajakohaselt ümber reformeerima.

Muidugi ei ole see küsimus veel täiesti üksmeelset vastuvõtmist leidnud ja seepärast ei saaks me kindlasti ühe või teise voolu poole hoida. Meil on aga vene ajast saadik tegutsemas õpetajate seminarid ja kui vabariigi valitsus õpetaja-

te seminaride seaduseelnõu Riigikogule esitas, siis ei arvanud ta, et seega oleks küsimus lõplikult seminari kasuks otsustatud. Kui sellest seisukohast asja peale vaadata, et meil seminar on ikkagi olemas ja talle tuleb seaduslik alus anda, siis peab tähendama, et meie seminar ei ole enam see, mis oli veneaegne seminar, et see mitmeti ajakohaselt on muudetud. Vene õpetajate seminari võeti vastu algkooli lõpetajaid, hiljem ainult linnakooli (kõrgema algkooli) lõpetajaid. Vene seminar ei vastanud meie aja nõuetele ja meie praegune seminar läheb temast selle poolest lahku, et ta annab keskkooli hariduse. Onveel teisi paratamatuid tarvidusi - nii puhtjuriidilise kui ka muid -, mis pärast meie olevad seminarid ei saa otsekohe tegutseda nende seaduste järgi, mille alusel töötasid vene seminarid. Kui vabariigi valitsus esitas seminaride seaduseelnõu, siis peamiselt sel sihil, et luua seaduslikku alust koolile, mis meil juba on olemas.

Hariduskomisjon vaatas selle seaduseelnõu läbi ja võttis ta III lugemisel vastu. Varsti pärast seda võeti Riigikogu poolt vastu avalikkude keskkoolide seadus ja seepärast oli vaja hariduskomisjonis veel uuesti läbi vaadata seminaride seadus, et arvesse võtta otsused, mis keskkooli seadusega maksma on pandud. Sellest seisukohast töötas hariduskomisjon seminari seaduse teist korda läbi ja tegi mõned muudatused, mis on tingitud põhimõtteist, mis keskkooli seaduse puhul vastu võeti. Selle tagajärjel ei saa käesolevat seadust enam

kui iseseisvat seadust võtta, vaid kui alaosa keskkooli seadusest. Praegune eelnõu võtab seminari kui keskkooli ühte haru. Teised muudatused on oluliselt tingitud keskkooli seadusest. Nii on selles eelnõus korraldatud õpetajate kohta käiv peatükk IV, samuti koolijuhataja kohta käiv peatükk V, pedagoogika-nõukogu kohta peat. VI, hoolekogu kohta peat. VII, kooliõiguste kohta peat. VIII. Samuti on usuõpetuse küsimus korraldatud kooskõlas keskkooli seadusega, õpilaste ühingu korraldus, kehvamate õpilaste toetamine jne.

Siis võiks olulisemaks osaks nimetada seda, et hariduskomisjoni eelnõu järgi on ainult neli klassi, mis vastavad keskkooli sellele osale, kus algab harunemine, kuna aga vabariigi valitsuse eelnõus oli ette nähtud kuus klassi. Kuid siiski näeb ka komisjoni eelnõu ette ka kahe alama keskkooli klassi korraldamist seminari juures. Siis on veel eriti laiendatud see osa, mis väljendab seminari kui pedagoogilise õppeasutuse ilmet. On detailsemalt korraldatud, kuidas toimida proovitundide andmisel, siis seminari kursusele järgnevast praktika-aastast, konverentside korraldamisest jne. Kuid põhimõtteliselt ja peaosades on see seaduseelnõu samal alusel nagu vabariigi valitsuse poolt esitatud eelnõu..."

Olulisi vastuväiteid seaduseelnõu kohta ei esitatud ja võeti ta I lugemisel vastu.

Lähenesid II Riigikogu valimised ja I Riigikogu ei asunud enam seaduseelnõu II lugemisele. II Riigikogu, kes

31. mail 1923.a. kokku astus, võttis sama aasta oktoobris seaduseelnõu II lugemisele. Ka siis esinesin ma hariduskomisjoni aruandjana.

Olulisi parandusettepanekuid II kui ka III lugemisel ei tehtud.

§ 9. annab seminari lõppklassi õpilastele õiguse osa võtta seminari harjutuskooli pedagoogikanõukogu koosolekuist sõnaõigusega.

Rkl. M. Laarman tegi ettepaneku sõnade järele "seminari lõppklassi õpilased võivad" juurde lisada sõnad "direktori loaga". Komisjoni aruandjana tähendasin selle ettepaneku kohta:

"Komisjoni nimel ei saa ma selle ettepanekuga ühineda. Arvan, et seminari algkoolis võivad tulevased õpetajad pedagoogikanõukogu koosolekuist ometi sõnaõigusega osa võtta, peamiselt sellepärast, et vaja oleks neile teatud praktikat anda, kui tulevastele õpetajaile, et nad oskaksid pedagoogikanõukogu koosolekuid korraldada. Vististi ei käsitata seminari algkooli pedagoogikanõukogus sarnaseid küsimusi, mida pole lubatud pealt kuulata ning sõnaõigusega osa võtta tulevastel algkooliõpetajail..."

Ettepanek lükati tagasi.

§ 18. märkuse põhjal on haridusministeeriumil õigus keelata õpetaja kutsetunnistuse väljaandmist, kui kandidaat oma ebakõlbla käitumisega on näidanud, et ta õpetajaks ei kõlba. Hariduskomisjon esitas variandina ettepaneku see

märkus välja jätta. Pleenumis võtsin selle kohta sõna:

"Olin üks neist, kes selle poolt olid, et märkus välja jäetakse järgmistel põhjustel: "Kui õpilane on näidanud, et ta ei kõlba koolis õppima, on ta varastanud või midagi, muud ebakõlb-
lat teinud, siis võib teda ju igal ajal koolist kõrvaldada. Selleks pole vajadust seminari seadusesse erilist paragrahvi, paigutada. Ja see igavene katsumine. Esiteks peab õpilast seminari astumisel järele proovima, kas ta üldse kõlbab õpetajaametisse. Siis seminaris olles peab vaatama, kas ta mitte pole ebakõlblas. Ta peab olema ultrakõlblas isik, sest selleks on ju õieti ka need praktika-aastad ja eriline kõrvaldamise võimalus kooliajal. Ja nüüd tahetakse veel erilist mõõdupuud maksa panna. Muidugi, ka meie nõuame, et seminari lõpetaja kõlblas isik oleks, kuid ega see teda veel kõlblasemaks tee, kui sellel seadusel vastav paragrahv sees on. See annab tugeva abi-nõu kätte administratsioonile kõrvaldada ametist isikuid mitte ainult ebakõlbluse pärast, vaid ka muil põhjusil... Ja võib ju nii kui nii igal ajal valitsuse võimuga kõlbmatuid isikuid ametist tagandada... Soovitan märkus välja jätta."

Märkuse poolt anti 26 häält, vastu 31, seega langes märkus välja.

Teistest küsimustest, mis tulid arutusele Riigikogu pleenumis minu riigikoguliikmeks olemise ajal ja millede arutamisel olen esinenud sõnavõttudega, oleks nimetada järgmised:

Õpetajate palgaseaduse muutmise seadus.
=====

Rahaasjanduse komisjoni aruandja J. Zimmerman seda sea-

duseelnõu 1.II 1923.a. Riigikogu pleenumile esitades tähendas:

"Käesolev palgaseaduse muutmise seadus muudab osaliselt ära 13. mail 1921.a. vastuvõetud õpetajate palgaseaduse. Suuri muudatusi siin seaduses tehtud ei ole. Sisulikumad neist oleksid, et maal algkooliõpetajate nädalatundide arv on suurendatud 24 tunni pealt 28 tunni peale ja koolijuhatajate tundide arv on suurendatud 2 tunni võrra. Peale 13.mai 1921.a. palgaseaduse muutmise seaduse on vabariigi valitsus Riigikogule esitanud veel kaks seadust, nimelt Naroovataguste ja Petserimaa õpetajate lisapalgaseaduse ja tehnikumi õpetajate palgaseaduse. Need kolm seadust on rahaasjanduskomisjon ühendanud üheks seaduseks. Tehnikumi õpetajate palgaseaduse suurem muudatus seisneb selles, et tehnikumi professorid saavad sama palka, mis Tartu ülikooliski, see on 25 200 marka kuus. Niisuguseid isikuid on praegu ametis 3. Vabariigi Valitsuse poolt ettepanud seadus Petserimaa ja naroovataguste maade õpetajate kohta, kes eesti keeles õpetavad, lubab palgalisa 20 % ja Narva linna õpetajaile, kes tunnid eesti keeles annavad, 10 % palgalisa... Teen ettepaneku seda seadust I lugemisel vastu võtta."

Esinesin selle seaduseelnõu kohta I lugemisel järgmise sõnavõtuga:

"Aruandja tähendas, et selles seaduses ei ole tehtud palja sisulisi muudatusi. Pean siiski tähendama, et selles seaduses on õige olulised muudatused tehtud.

Seni on Riigikogus kombeks olnud, et enne kui me arutame Riigikogus küsimusi, mis kooli sisemiselt puudutavad, neis küsimustes laseme ka hariduskomisjonil seisukoha võtta. Selle palgaseaduse arutamisel on teistsugune kord sisse seatud. Seda seaduseelnõu on arutanud ainult rahaasjanduskomisjon. Pean tähendama, et mitmed olulised muudatused on selle palgaseadusega ette võetud. See uus seadus tõstab kutsega keskkooliõpetajate palga kõrgemasse järku. See on ju täiesti sisuline küsimus, kas need "oberlehrerid" kõrgemal peaksid seisma kui ülikooli lõpetanud isikud. Edasi on Tallinna tehnikumi õpetajate palku normeeritud. Siis näeb seadus ette alaealiste kurikalduvustega laste parandusasutiste koolide õpetajate kõrgendamist palgaastmetes. Edasi on ette nähtud koolijuhatajate, merekoolide õpetajate, erilaadiliste koolide ja uuesti asutatud kesk- ning kutsekoolide tundide arvu normeerimist. Usun, et need on küll rohkem hariduslikud kui majanduslikud küsimused.

Sisuliselt võiks selle palgaseaduse kohta öelda: on tõstatatud õpetajate palka, kuid sellega ühes ka töötundide arvu. Ja võrreldes teiste riigiteenijatega on õpetajate palka tõstatatud palju vähemal määral. Öeldakse, et õpetajate tundide arv olevat liiga väike ja tuuakse veel ette, et paljud õpetajad palju rohkem tunde annavad, kui normaaltundide arv seda lubab. Kuid seejuures unustatakse ära, et selleks on olemas väga tähtsad põhjused. Esiteks ei ole meil veel küllalt õpetajaid, kes võiksid teatud aineid õpetada, eriti aesti keele õpetajaid. Üksikud õpetajad on sunnitud palju rohkem

endid tundidega koormama, kui see neile jõukohane oleks, nad peavad vastu tahtmist rohkem tunde andma. Teine põhjus, eriti perekonnaga inimestel linnas, on see, et õpetajate palk on liiga väike äraelamiseks, nii et nad on sunnitud rohkem tunde andma. Üldiselt ei ole aga õpetajad endid ülenormitundidega liiga palju koormanud. Näiteks tuli Järva maakonnas keskmine tundide arv 25,6 tundi õpetaja kohta nädalas... Ei saa öelda, et suur vahe on tehtud maa- ja linnaõpetajate vahel... Maal on küll 190 koolipäeva (aastas), linnas aga 214 päeva, kuid maal on tund 50-minutiline, linnas aga 45-minutiline... Ka on maal töö raskem: tuleb korraga töötada mitme jaoskonnaga. Peale selle on maal kõik töötamistingimused palju viletsamad koolimaja, õppeabinõude, korteri ja muus suhtes. Nii et kui nüüd me maa-õpetajad veel raskemasse seisukorda paneme, siis katsuvad maa-õpetajad esimesel võimalusel linna üle minna või koolitööst hoopis loobuda.

... See palgaseadus asetab nende koolide õpetajad, kus on ainult esimene ja teine klass, määraliste õpetajate hulgast tunniandjaiks, kuna neil pole võimalik määralise õpetaja tundide arvu saada. Teatavasti on esimeses ja ka teises klassis ainult 24 tundi nädalas, kuna aga selle seaduse järgi peab õpetajate nädalatundide arv olema 28..."

II lugemisel esinesin muuseas veel järgmise sõnavõtuga:

"Kui õpetajate tundide arvu suurendamisest juttu on, siis on peamiselt kahe väitega opereeritud. Esiteks, et õpetajate vastu on vähese tundide arvu pärast suur rahulolematus ja tei-

seks, et praegune õpetajate nädalatundide arv ei võimaldavat mitte kõiki tunde ära anda, mis koolides on tarvis anda.

Kui vaatame esimest väidet, siis võime öelda, et tingimata on olemas rahulolematust, seda ei või salata. Kuid rahulolematust on ka Riigikogu, Asutava Kogu ja paljude teiste asjade vastu avaldatud. Kui võtame näiteks usuõpetuse kooli toomise või koolist kõrvaldamise küsimuse. Selles asjas on veel suurem rahulolematust. Ei võiks igatahes peaargumendina esitada rahulolematust, nagu seda tegi kõneleja ja siis sellepärast tõsta õpetajate töötundide arvu, et on olemas rahulolematust. Kui põhjendatud ta on, kelle poolt ette toodud, - seda oleks vaja olnud ka põhjalikult analüüsida.

Teise väite kohta oleks öelda, et missuguse tundide arvu teie ka ei võtaks, te ikkagi ei saaks tabada seda normi, mis oleks sobiv kõikidele koolidele ja kõikidele õppeaastaile. Meil on praegu 24 tundi I õppeaasta lastele määratud. Nüüd meil õpivad seal sunduslikult 9-aastased lapsed ja on need 24 tundi neile võib olla vastuvõetavad. Kuid teame, et maades, kus lapsed 6-7-aastastena kooli astuvad, on esimesel õppeaastal 18 tundi nädalas... VI klassis on meil praegu 32 tundi. Võib olla, tekib seal tarvidus tõsta tundide arvu 36 peale. Ja missuguse tundide arvu siis õpetajale määrata, kui esimeses klassis tundide arv oleks 18, viimases aga 36?... Siin tuuakse argumendina ette, et vaadake, mõnes klassis on õpilaste tundide arv palju suurem kui õpetajad annavad. Aga kui te hakkate klassi tundide arvu õpetajate nädalatundide arvu aluseks võtma ja tahate sel põhjal õpetaja tööd normeerida,

siis on see täiesti vale tee. Minu teada ei ole teistes maades ka nii tehtud. Seal võetakse arvesse õpetaja tööjõud, kui palju ta suudab ära teha. Seal arvatakse, et keskmiselt suudab õpetaja päevas 4 tundi anda, sest tal tuleb peale selle miinimum 4 tundi veel päevas töötada, kodus ette valmistada, kirjalikke töid parandada... Peale selle on õpetajad sunnitud paljude teiste asjadega tegemist tegema: rahva elu küsimusi lahendama, seltsides töötama, lastevanematega läbi rääkima, hoolekogu koosolekuil viibima jne. Sageli ei saa ta 8 tundi otse koolitöö peale kulutada. Ja kui me asja normeerime, siis peaksime sellekohased andmed aluseks võtma, mis teadus meile annab, aga mitte ainult seda, et "külanaised" maal nurisevad... Nii ei ole minu arvates ka teine väide, et tundide arvu tuleb suurendada sellepärast, et meil mõnes klassis rohkem tunde on, mitte kaaluv... Seda silmas pidades panen ette vastu võtta järgmised parandused:... "Õpetaja nädalatundide normaalarv on 24, kusjuures mitmes koolis antavad tunnid ühte arvatakse.."

Minu ettepanekud lükati parempoolsete häältega tagasi.

Riigiametnikkude ja -teenijate palgaseadus =====

Selle seaduse I lugemisel esinesin järgmise sõnavõetuga:

"Selle uue palgaseaduse vastu võiks järgmist öelda: On kõigepealt kõrgendatud ja väga suurel määral kõrgendatud kõrgemate ametnike palku. Endine kõrgema astme palk peale ministri abide oli 7000 marka kuus põhipalka plus 80 % elukalliduslisa, mis oleks 5600 marka. Seega oleks nende palk 12.600 marka. Uue seaduse järgi makstakse neile nüüd 25.000 marka,

see on enam kui 100% kõrgendust. Alamate ametnika palku seevastu on tõstetud õige vähe. Järelikult on palgaastmete vahe palju suuremaks läinud. Rahaminister põhjendas seda sellega, et meie ülemad ametnikud on siiani väga vähe palka saanud võrreldes alamate ametnikega ja tõi näitena ette Prantsusmaa provintsiaal-ametnike palga, kus kõrgema ametniku palk on kuus korda suurem alama ametniku palgast... Kuid ei tohi unustada seda, et meil pole kaugeltki jõutud nii kaugele, et kõigile ametnikele võiks palka maksta elatusmiinimumi suuruses... ja peaks meil sellepärast, kui tahetakse alamate ametnike palku elatusmiinimumi tõsta, seda tegema kõrgemate astmete arvel ja neid vähendama. Ka on meil suur hulk ametnikke, kes on 16-dast astmest allpool ja kelle palk on palju vähem... Sellest seisukohast välja minnes ei oleks niisuguste vahekorradade loomine õigustatud, nagu käesoleva seadusega tahetakse maksma panna. Alamkomisjonis tegin ettepaneku võtta palganormide aluseks need normid, mis on ette pandud Riigiteenijate Ametiühingu poolt." Minu ettepanek aga kukkus läbi...

II lugemisel esinesin järgmise sõnavõtuga:

"Selle seaduse I lugemisel juhtisin tähelepanu sellele, et alamate ametnike palgad on mitu korda vähem kõrgendatud kui ülemate ametnike palgad. Ei hakka sellepärast pike-malt oma ettepanekut põhjendama. Teen ettepaneku võtta vastu 1.-16. astmeni järgmised palganormid:

1. aste - 18.000 marka,
2. " - 16.500 "
3. " - 15.000 "

4.	aste	-	13.500	marka,
5.	"	-	12.500	"
6.	"	-	11.500	"
7.	"	-	10.500	"
8.	"	-	9.500	"
9.	"	-	8.500	"
10.	"	-	8.000	"
11.	"	-	7.500	"
12.	"	-	7.000	"
13.	"	-	6.500	"
14.	"	-	6.000	"
15.	"	-	5.500	"
16.	"	-	5.000	"

Nende normide kohta võidakse öelda, et nad riigi eelarvet tõesti väga suure summaga koormavad. Olen seda täpselt kalkuleerinud ja leidnud, et selle järgi tuleks aastas rohkem maksta, kui rahaasjanduse komisjoni ettepanekus ette nähtud, 363 miljonit marka. Kuid kui on leitud võimalus ülematele astmetele niipalju rohkem juurde panna, siis peaks olema üks kahest: kas peab võimalus leitama ka alamatele astmetele ka selgi määral juurde anda, nagu siin esitasin, või jälle kõikidele vähemal määral juurde lisama, kõrgemaid astmeid mitte nii väga suurendama."

Ka see ettepanek lükati tagasi.

Koolimajade ehitusfondi suurendamise
=====

seadus
=====

Selle seaduse II lugemisel esinesin järgmise sõnavõttega:

"Meie rahva kultuuriline ja ka majanduslik edu oleneb

eleneb väga tähtsal määral just sellest, kuidas me suudame oma algharidust korraldada. Asutava Kogu poolt 1920. aastal vastuvõetud avalikkude algkoolide seadusega on algkoolide korraldamine tehtud omavalitsuste ülesandeks. Omavalitsus aga ei suuda seda rasket ülesannet tarvilikul määral lahendada. Ei hakka pikemalt esitama kõiki neid puudusi, mis sel alal esinevad, aga üks tähtsam puudus on meie koolimajade vilets seisukord. Kui me ei suuda oma koolimaju paremini korraldada, siis jääb avalikkude algkoolide seadus paberile. Ja nii kaua, kui seda seadust muudetud ei ole, peame ikkagi püüdma seda seadust teostada katsuda ja ses mõttes tuleks siis suurt ja väga tõsist tähelepanu pöörata sellele, kuidas luua võimalust, et omavalitsused tõesti suudaksid seda seadust ellu viia. Kindlate kogutud andmete põhjal, mida ma siin üksikajaliselt ei hakka esitama, on teada, et meie algkoolid just ruumide poolest on väga viletsas seisukorras. Suuremalt jaolt saadi algkoolide ruumide küsimusest sel teel üle, et kui meie koolid ühe-kuni kolmetalvelistest ümber muudeti nelja aastase kursusega koolideks, siis üks kooliklass lihtsalt jagati vaheseinaga kaheks. Loodi seega siis nelja õppeaasta tarvis ühe klassi ruumis õppimise võimalus, millised klassid olid ainult vaheseinaga teineteisest lahutatud (ja kummaski ruumis töötab üks õpetaja üheaegselt kahe klassiga). Mõnes kohas on katsutud ka teisiti koolimajade küsimust lahendada. Mõned omavalitsused on uusi maju üürinud. Sageli on need üürimajad väga viletsad, kas endised kõrtsiruumid või muud. On mahajäetud vaestemaju ja era elumaju kasutatud kooliruumideks. Teadagi pole ehitatud vastavalt kooli nõuetele, on pimedad,

õhuvaesed ja puuduvad neil kõik vajalikud kõrvalruumid, nii et üldiselt võib ütelda, et kõige raskem küsimus meie algkoolide korraldamise ja kogu meie alghariduse korraldamise probleemis on praegu meie koolimajade küsimus. Vallad ja ka maakonnad ei suuda seda küsimust omal jõul lahendada ja on pöördunud valitsuse keskasutise poole, et nad annaksid toetust. Sellepärast on ka juba vastu võetud seaduseelnõu, mille põhjal omavalitsustele laenu antakse, kuigi väga kitsal määral. Kuid summa, mis omavalitsuste poolt nõutud, on palju suurem. On kogutud kindlad andmed maakondadelt, kui palju kuski maakonnas oleks vaja valitsuse poolt toetust, et kõige minimaalsemal, kõige vähenõudlikumal viisil teostada avalikkude algkoolide seadust. Nende andmete põhjal kujuneb järgmine pilt:

Harju maakond	nõuab	181 miljonit,	
Viru	" "	266	"
Järva	" "	63	"
Lääne	" "	115	"
Tartu	" "	245	"
Viljandi	" "	136	"
Võru	" "	180 $\frac{1}{2}$	"
Pärnu	" "	111 $\frac{1}{2}$	"
Saare	" "	21 $\frac{1}{2}$	"
Petseri	" "	72	"
Valga	" "	65	"

Kogusumma oleks 1 miljard 406 miljonit.

Kuna avalikkude algkoolide seaduse elluviimise lõputähtaeg on määratud 1930. aasta peale, siis tuleks meie koolimajade ehi-

tuspoliitika läbi viia 7 aasta jooksul. Kui linnad ka juurde arvata - kindlaid andmeid kõikide linnade kohta veel ei ole, nelja linna kohta on kindlad andmed ja need nõuavad 90 miljonit - siis läheks vaja kokku laenu 1 miljard 556 miljonit. See on ainult algkoolide peale ja kui seda ära jaotada 7 aasta peale, siis tuleks ühe aasta peale ümmarguselt 222 miljonit. Mida kaugemale meie suurema toetuse andmise edasi lükkame, seda rohkem tuleks pärast igal aastal toetust anda. Oleme seda küsimust aasta-aastalt edasi lükanud ja kui nüüd katsutaks natukenegi suuremal määral 1924.a. toetust anda, siis ei läheks järgmistel aastatel nii palju laenu vaja. Arvan, et tuleks küll arvesse võtta käesolevat tasket ikaldusaastat ja sel aastal vähemal määral toetust lubada, kuid ometi ei saa tõsiselt võtta niisugust ettepanekut, et üle kogu maa määrataks 10 miljonit marka meie koolimajade ehitamiseks. Haridusministeerium on küsinud Vabariigi Valitsuse toetuse lisaks veel 55 miljonit marka tuleva aasta peale ja mina ei nõua ka rohkem. Teen ettepaneku, et selle seaduse 4. reas sõnade asemel "10 miljonit marka" võetakse "55 miljonit marka".

Olin koolimajade ehitusfondi suurendamise ettepanekuga juba kahel eelmisel aastal esinenud, kuid ikka ei leidnud mu ettepanekud vastuvõttu Riigikogu poolt. Nüüd olin õnnelikum: mu ettepanek võeti vastu."

Põllutööliste tööaja ja palgaolude korraldamise
=====

seaduse
=====

arutamisel esinesin järgmise sõnavõtuga:

"Elkõneleja tõi näite, kus üksikul põllumehel võiks väga raske olla neid kulusid kanda, mis tal töölise haiguse korral kanda tuleks. Kuid teisest seisukohast, s.o. töölise seisukohast võib asja peale teisiti vaadata. Ka üksikul töölisel on väga raske haigestumise korral." (Vahelehuüe paremalt poolt: "Selleks on kinnitusseadused ja kogukondlik abi!") "Siin on aga kõne all sellised juhud, kus tööline kinnitusseaduse alla ei kuulu, ja mina arvan, et ka sarnastel kordadel töölistel õigus oleks abi saada ja et nende kohus on töölist kaitsta, kes teda vajavad, ja kui üks tööandja seda ei suuda, siis peaksid tööandjad ühinema ja looma selle võimaluse ühisel jõul. Muidugi peaks riigi ülesanne olema töölisi haiguse korral kindlustada, kuid seni kui haigekassaseadust ei ole veel, peavad tööjõu-tarvitajad selle vastutuse endi kanda võtma." (Vahelehuüe: "Agakui ei suuda?") "Mida ei suuda üks, seda suudavad sajad põllumehed."

Lühike ülevaade mu teistest sõnavõttudest.

=====

Minu kui riigikoguliikme tegevuse valgustamiseks olen I ja II Riigikogu plenaarkoosolekute protokollide põhjal esitanud rea tsitaate mu kõnedest ning sõnavõttudest. Neis kui ka mujal esitatud tsitaatides on tehtud väikesi muudatusi: vahele jäetud lauseid ning nende osi ja tarvitatud vananenud sõnakujude asemel praegu maksvusel olevaid.

Peale esitatud kõnede ja sõnavõttude olen I ja II Riigikogu plenaarkoosolekuil sõna võtnud veel mitme teise küsimuse arutamise puhul, nagu

1921. aastal:

1. Arupärimine haridusministrilt,
2. Seadus haridusministeeriumi 1921.a. korraliste kulude eelarve muudatuste kohta.

1922. aastal:

1. Koolimajade ehitusfondi seadus,
2. Kolm arupärimist haridusministrilt,
3. Riigiraamatukogu põhimäärus¹⁾
4. Arhiivnõukogu põhimäärus.

1923. aastal:

1. Haridusministeeriumi 1923.a. eelarve,
2. Ilma sõjaväelise õppuseta tagavaraväkke arvatud kaitseväeteenistusse kutsumise seadus,
3. Kaitseväeteenistusse kutsumise seadus,
4. Eesti Õpetaja Liidule ja tema häälekandjale "Kasvatusele" rkl. Lattiku poolt etteheidetud süüdistuste tagasitõrjumine.

Hiljem:

1. Sõnavõttud minu lahkumise puhul Eesti Sotsiaaldemokraatliku Partei riigikogu rühmast,
 2. Haridusministeeriumi 1924.a. eelarve,
 3. Sooviavaldus õpetajate seminaride kohta,
 4. Õppursõduritele maksuta õppeabinõude muretsemise seaduse täiendamise seadus,
 5. Kultuurkapitali seadus,
 6. Riigiametnikkude ja -teenijate palgalisa muutmise
- seadus.-----

1) Olin selle raamatukogu pedagoogilise osa nimekirja koostaja.

Kokku olen esinenud I ja II Riigikogu plenaarkoosolekuil kõnede ning sõnavõttudega ligikaudu 100 korda - peamiselt koolielu küsimuste lahendamise alal.

Palju rohkem kui plenaarkoosolekuil tuli töötada mainitud küsimuste selgitamise kallal Riigikogu hariduskomisjonis, kus I Riigikogus olin komisjoni sekretär, II Riigikogus - komisjoni esimees. Komisjonis arutati läbi kõik seaduseelnõud hariduse ja kooli alal, haridusministeeriumi eelarved ja muud hariduse- ning koolielu puudutavad küsimused. Suure osa eelnõudest ei jõudnud Riigikogu plenaarkoosolek veel läbi arutada.

II Riigikogu hariduskomisjoni tööst

II Riigikogu hariduskomisjoni ülesanne oli läbi arutada seadusi, mis normeerivad meie kõrgemaid ning kutsekoole, väliskooli haridust ja muid kultuuri külgi. Neist seadustest on tähtsamad:

1. "Õpetajate seminaride seadus. Hariduskomisjon lõpetas selle seaduse arutamise 27. juulil 1923.a. Olin plenaarkoosolekuil selle seaduse aruandja.

2. "Merekoolide seaduse" arutamise lõpetas komisjon 18.okt. 1923.a. ja varsti võeti see seadus II Riigikogu poolt vastu.

3. Siis arutas komisjon "Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli" seadust. Pikemaid vaieldusi tekitas teaduskondade arvu küsimus, eriti teoloogia teaduskonna küsimus. Arutamisel peeti silmas tähtsamate kultuurriikide ülikoolide põhikirju. Peale komis-

joniliikmete võtsid seaduse arutamisest osa ka ülikooli ku-raator prof. P. Põld, ülikooli rektor prof. Koppel ja mõned teised ülikooli õppejõud ja muud asjatundjad.

4. "Eesti Vabariigi konservatooriumi seaduse" võttis Riigikogu I lugemisel vastu 28. märtsil 1924.a. ja andis ta I ja II lugemise vahel ainelise külje läbikaalumiseks Riigikogu rahaasjanduse komisjoni.

5. "Avalikkude raamatukogude seaduse" arutas komisjon läbi 1923.a.lõpul. Ka see seadus anti rahaasjanduskomisjoni tema ainelise külje läbikaalumiseks.

6. "Muinasvarade kaitseseadus" võeti hariduskomisjoni poolt vastu ja anti Riigikogu üldkomisjonile edasi seaduse juriidilise külje selgitamiseks.

7. ja 7. "Kultuurkapitali seadus" ja "Teadlaste ja kunstnikkude toetamise seadus" olid 1923.aastal komisjonis arutusel, kuid võeti valitsuse poolt Riigikogust tagasi. Neist esitati "Kultuurkapitali seadus" hiljuti uuesti Riigikogule.

Vähem tähtsamaist seadustest, mis on hariduskomisjonis arutusel olnud, võiks nimetada:

1. "Avalikkude keskkoolide seaduse muutmise seadust",
2. "Tallinna tehnikumi mereinsener-mehhaanika eriosakonnas põhikirja §§ 6. ja 7. muutmise seadust",
3. "Kaubalaeva juhtide kutse omandamise seadust".
4. "Konservatooriumi õppejõudude palgaseadust" ja
5. "Riikliku katsekoja seadust".

Teise Riigikogu hariduskomisjoni liikmed on esitatud

Keskmine rida vasakult: abiesimees H. Bauer (kristl. rahvaerak.), esimees E. Martinson (parteitu), sekretär J. Hüneron (põllum.k.);

Ülemine rida: K. Schilling (Balti Saksa erak.), M. Laarmann ja K. Arras (põllum.k.), J. Jaanus (rahvaerak.).

Alumine rida: O. Gustavson (ises.s.), R. Penno (asun.), B. Oja (tööerak.), J. Voimann (sotsiaaldem.).

Seaduseelnõude arutamise puhul hariduskomisjonis kui ka Riigikogu plenaarkoosolekuil olin ma - nagu see sündis haridusministeeriumiski - tihedas kontaktis Eesti Õpetajate Liidu ja kohalikkude liitude juhtivate tegelastega. Esinesin sõnavõttudega õpetajate kongressidel, selgitades tähtsamaid seadusi, mis Riigikogus arutusel olid. Kirjutasin neist ka Õpetajate Liidu häälekandjas "Kasvatuses", mille toimetamine pärast J. Annussoni toimetaja kohalt lahkumise 1919.a. septembris pandi minu õlgadele.

1923. a a s t a =====

tõi endaga kaasa suuri muudatusi poliitilises kui ka minu isiklikus elus.

1. Pandi toime rahvahääletus, mis viis usuõpetuse tagasi kooli kavva, kuigi vabatahtliku õppeainena.

2. I Riigikogu pidi sellega ühenduses oma seaduseandva töö varem lõpetama, kuna algasid II Riigikogu valimiseelsed kihutustööd. 31. mail astus juba kokku uus, II Riigikogu, mis oli oma koosseisult tunduvalt parempoolsem I Riigikogust.

3. 8. jaanuaril valiti mind Eesti Õpetajate Liidu esimeheks, millises ametis tuli mul - välja arvatud väikesed vaheajad haiguste puhul - töötada kuni 1940.a. suveni, s.o. Eesti Õpetajate Liidu likvideerimiseni.

J. Annussoni lahkumise puhul Eesti Õpetajate Liidu esimehe kohalt kirjutasin ma "Kavatus" 1923.a. 1. numbris muuseas:

"Üle viie ja poole aasta järgimööda on J. Annusson Eesti Õpetajate Liidu juhatuses töötanud, sellest ajast 1919.a. 27. aprillist kuni läinud aasta lõpuni Liidu esimehena. Liidu asemikkude kogu viimasel koosolekul ei lasknud ta kõigist tungivaist pealekäimisist hoolimata ennast juhatuse liikmeks edasi valida.

Võib olla oli J. Annussoni lahkumise põhjuseks tema tung end rohkem oma erialale pühendada, võib olla on ta lõppude lõpuks tüdinud kõigist väiklasist kallaletungimisist, võib olla pole töö tagajärjed täitnud kõiki lootusi. Kes teab. Kuid kahju on ainult, et J. Annusson Õpetajate Liidu juhtivalt kohalt on lahkunud ajal, kus Liidu üle veel tuuled ja tormid puhuvad, kus iga kogenud juhtiva jõu kaotus on raske kanda.

Olen arvamisel, et meie kooliuuendus ei ole üksiku, vaid kollegiaalse töö saavutis. Kuid kollegiaalne töö nõuab organiseerimist, korraldamist, juhtimist. Sellel alal on Eesti Õpetajate Liidu juhatuse, eriti aga tema agar esimees tänuväärt

tööd teinud. J. Annussonil on hea omadus uusi mõtteid algatada ja inimesi nende teostamiseks tööle rakendada. Kõrgelt hindan ka J. Annussoni omadust inimestele nende vigu otsekohe ära ütelda.

... Meie kooliuuenduse algul on temast nii mõnigi kord halla-ööd üle käinud. Meenutagem okupatsiooniga, mil emakeelset kooli ähvardas tõsine hädaoht, mil kavatseti Saksa keisri perekonnalugusid õpetama hakata¹⁾, kus meie õpetajailt nõuti, et nad kirjutaksid alla häbistavale "kontrahile", mis neid kohustas Saksa riigi huvisid kaitsma ja meie iseseisvust eitama... Kuna nende ridade kirjutaja salaja allkirju kogus, kes valmis oleksid keelduma häbistavale dokumendile alla kirjutama, astus J. Annusson okupatsiooniga koolivalitsuses südilt eesti kooli kaitseks välja. Samuti tegi J. Annusson enne okupatsiooniga agarasti selleks tööd, et vene õppekeelt meie koolidest välja tõrjuda ja emakeelt tema asemele seada... Meie kooliseaduste loomisest ja arutamisest on ta püsivalt osa võtnud. Riigikoguliikmena on tal võimalus olnud õpetajaskonna huvisid tagajärjerikkalt kaitsta. Hall igapäevan askeldus Õpet. Liidu esimehe ametis on paljudele nägemata, ent see on nõudnud J. Annussonilt palju aega ja energiat. Meie, kes oleme töötanud J. Annussoniga, peame tõsiselt lugu sellest tööst, mis ta teinud. Arvan, et ka õpetajaskonna enamik tema tööd madalamalt ei hinda..."

4. 1923.a. kevadel valiti mind Tallinna uue avatava algkooli, 21. algkooli, juhatajaks. Mu töö selles algkoolis on kestnud üle 20 aasta. Kuid sellest hiljem, kui suudan.

Nüüd tikkus töö mulle ülejõu käima: seda oli väga palju ja mitmel alal. Õpetajate Liit oli mulle raske töökoorma õlgadele pannud, kui ta mind "Kasvatuse" toimetajaks määras pärast J. Annussoni toimetaja kohalt lahkumist, ja nüüd, pärast Annussoni lahkumist Õpetajate Liidu esimehe kohalt, määras ta mu Eesti Õpetajate Liidu esimeheks. II Riigikogu hariduskomisjon suurendas ka mu töökoormat, kui ta mu oma esimeheks valis - pidin jällegi jätkama J. Annussoni tööd, keda enam ei olnud II Riigikogu liikmete hulgas...

Oli mul seepärast tõsine tahtmine lahkuda Riigikogu tegevusest, kuna ülejõukäiv töö ei anna soovitavaid tulemusi. Tallinna Linnakoolivalitsuse poolt tehti mulle ettepanek hakata 1923.a. kevadel uue Raua tänaval asutatava algkooli juhatajaks, millise ettepaneku ma vastu võtsin. Teatasin Õpetajate Liidu juhatusele ja asemike kogule oma tahtmisest Riigikogust lahkuda. Mind paluti tungivalt riigikoguliikme kohustest mitte loobuda, kuna selle all kannataksid õpetajaskonna huvid. Jäin siis vähemalt esialgu edasi riigikoguliikmeks.

Veel mõnda mu tegevusest II Riigikogus
=====

Olen juba eespool kõnelnud sellest, missugused seaduseel-
nõud on läbi arutatud II Riigikogu pleenumis ja hariduskomis-

jonis. Nende arv ei ole väike, eriti hariduskomisjonis läbi-
vaadatud seaduseelnõude arv. Kuid tingimused, millel toi-
mus töö II Riigikogus, olid palju halvemad kui I Riigikogus
ja peamiselt sellepärast, et II Riigikogu oli parempoolsem
kui I. Nagu ilmneb eespool 312 lk. olevast pildist, oli ha-
riduskomisjoni liikmete hulgas tervelt 3 põllumeeste kogu lii-
get ja neist üks (Hünerson) komisjoni sekretär, endine hari-
dusminister Bauer (krist.erak.) oli komisjoni abiesimees.

II Riigikogu valimiseelseil koosolekuil ja ka ajakirjan-
duses tungiti ägedate süüdistustega E.Õ. Liidu juhtivate te-
gelaste kallale. Esitan näite sellisest kallaletungist "Päeva-
lehes", mille tagasitõrjumiseks esinesin alljärgneva seletu-
siga: "V.a. "Päevalehe" toimetus:

"Päevalehe s.a. nr. 34 ilmunud kirjatükis "Kasvatus" ja
nr.35 ilmunud kirjatükis "Paar sõna Eesti õpetajate Liidu hää-
lekandjast" esiletoodud süüdistuste tagasitõrjumiseks ja ava-
likule küsimusele vastamiseks palun järgnevaile ridadele "Päe-
valehes" lahkesti ruumi lubada.

Kirjatüki "Kasvatus" autor N.K. küsib: "Mis on õpetajate
liidu juhatus selleks teinud, et see õnnetu seaduseelnõu (pen-
sioniseaduseelnõu, E.M.) kord kantseleide tolmust vabariigi va-
litsusele edasi antakse?"

See seaduseelnõu on ammu juba vabariigi valitsusele edasi
antud, viimase poolt ka riigikogule esitatud ja riigikogu vas-
tavate komisjonide poolt peaaegu kuni lõpuni läbi arutatud.
E. Õpetajate Liidu juhatus on valitsusasutistes mitmel puhul

esinenud märgukirjadega, milles rõhutatakse seaduse kiire mapanemise tarvidust, ühtlasi esitades õpetajaskonna seisukohalt tarvilikke parandusi. Liidu juhatuse sammudest on õpetajaskonda informeeritud Liidu asemike kogu koosolekuil kui ka õpetajate kongressidel.

N.K. süüdistab "Kasvatust" selles, et tema kroonika osa olevat väga lühike ja sisuvaane.

Osa "Kasvatuse" lugejaist on küll soovi avaldanud, et kroonika osa võiks suurem olla, kuid seejuures nad on tähendanud, et õpetajaskond, eriti just "Kasvatuse" lugejad, on moraalselt kohustatud kohtadelt toimetusele vastavaid andmeid saatma. Teine osa "Kasvatuse" lugejaid arvab aga, et kroonika osa peale ei tuleks suurt rõhku panna, kuna kroonika küll näitab, missuguses seisukorras on koolielu, kuid tähtsam on selgitada, kuidas seisukorda parandada, mispärast esikohal peaksid seisma pedagoogilis-metoodilised kirjatööd ja kongresside ning koosolekute kirjeldused. Arvustatava numbri kroonika osa on küll lühike, lühem kui harilikult, kuid pole tarvidust, et kroonika alati ühepikkune oleks.

Edasi süüdistab N.K. "Kasvatuse" toimetust, et see pole osanud ajakirja neutraalsele alusele asetada. Et aga ühtegi fakti pole süüdistamise aluseks ette toodud, siis on võimata selles asjas N.K.-ga vaidlema hakata. Toimetus igatahes ei tea ühtegi juhtumit, kus teda sihilikkuses võiks süüdistada.

N.K. kui ka M.K. leiavad, et "Kasvatuse" sisu ei ole otsustabekohaselt valitud. Kahjuks ei avalda nad selleski asjas

oma arvamisi enam konkreetsemal kujul, et võimalik oleks nende kohta seisukohta võtta.

Ei ole õige, et "Kasvatus" oleks läinud aastal 500 000 marka toetust saanud. Ta sai riiklikku toetust 200 000 marka...

Mittekorraliku ilmumise põhjuseks on asjaolu, et "Kasvatust" 1923.aastal Narvas trükiti, kus trükikulud hulga odavamad. Ainelise kitsikuse tõttu oli Liidu juhatus sunnitud seda tegema, kuigi seal trükkimine palju rohkem aega võtab ka sellepärast, et trükikoda "Kasvatuse" tervet numbrit korraga trükkida ei saa.

Praegu on Liidu juhatusel väljavaateid "Kasvatust" Tallinnas trükkida. Ehk võidab sellega ka "Kasvatuse" välimus, millega M.K. rahul ei ole. Paber on "Kasvatusel" ikka üks ja sama olnud. Liidu juhatusel oli korda läinud seda suuremal määral odava hinnaga osta ja on seda "Kasvatus" pidanud siamaani tarvitama...

E. Martinson

"Kasvatuse" toimetaja.

Täienduseks eelolevale "Kasvatuse" toimetaja hra. E. Martinsoni seletusele, millega E.Õ. Liidu juhatus on täiesti solidaarne lisame juurde, et hra. E. Martinson E.Õ. Liidu asimehe kogu ja E. Õ. Liidu tungival palvel on "Kasvatuse" toimetaja, liidu esimehe ja ühtlasi ka riigikogu liikme kohuste kandjaks jäänud, kuigi ta mõnda neist kohustest (eriti viimati nimetatud) isiklikult juba läinud aastal on tahtnud maha panna. Täiendatud E.Õ. Liidu juhtivate asutiste soov on hra. E. Mar-

tinsoni ka edaspidi loetletud kohuste kandjana näha, sest liidu juhatusel ei ole teada isikut, kes neid kohuseid praegustes oludes suudaks kooli ja kasvatustöö huvides paremini täita.

Esimehe abi A. Janson, sekretär Rumma."

Lahkumine sotsiaaldemokraatliku tööliste partei
=====

riigikogu rühmast
=====

1924.a. 28. märtsil esinesin II Riigikogu plenaarkoosolekul järgmise erakorralise teadaandega:

"... Teine Riigikogu ja tema poolt kujundatud hiljuti lahkunud valitsus ei või oma tööviljakusega kiidelda. On palju aega raisatud erakondade-vahelistele sisemistele hõõrumistele. Erakondade tegevust ei juhi sagedasti niivõrd üldised riigi- ja rahva - kuivõrd kitsad erakondlikud ja isegi isiklikud huvid.

Arvan, et iga riiklikul alusel seisev erakond tohib parlamendis üles seada ainult need nõuded, mida ta ise suudaks läbi viia, kui tema kätte usaldataks riigi valitsemine.

Välja minnes sellelt seisukohalt olen mina esimeses kui ka teises Riigikogus oma tegevust juhtinud sellelt põhimõttelt, et laiemate rahvakihtide huvides ei ole nii tähtis suurte nõudmiste ülesseadmine kui just ülesseatud nõudmiste - ja olgugi vähemate nõudmiste - asjalik ning visa kaitsmine ja ellu viia püüdmine.

Tähtsaks teguriks laiemate rahvakihtide, ka tööliste, olukorra parandamiseks olen lugenud rahva haridusliku taseme tõstmist, mispärast ma ka eestkätt sellel alal olen töötanud. Ja kuna mitmed minu ettepanekud on I kui ka II Riigikogu poolt vastuvõtmist leidnud, siis ei ole minu viibimine Riigikogus olnud asjata.

Rühmas olen olnud arvamisel, et rühm peaks valitsusest osa võtma, et tal oleks võimalik oma nõudmisi tegelikult maksmata panna. Eriti tähtsaks - ja praeguse seisukorra juures laiemate rahvakihtide seisukohalt just hädatarvilikuks - pidasin rühma valitsusse minemist viimasel valitsuse koostamisel. Sellega oleks loodud püsivam, laiemal alusel kujundatud valitsus, kelle seljataga oleks seisunud rahva enamik ja kes sellepärast oleks pidanud teostama laialisemate rahvakihtide hädatarvilisi vajadusi. Sellepärast olin mina ka üks neist rühmaliikmeist, kes nõudsid, et meie valitsusse minemisel mitte liig suuri nõudmisi üles seadma ei peaks, mida meie valitsuses olles ei suudaks läbi viia.

Minu arvates on rühmal, kelle seljataga seisab viiendik meie riigi rahvast, täieline õigus nõuda, et tema saaks valitsusest osa võtta. Kui aga valitsuse koostamisel temaga tõsiselt ei arvestata, siis oleks ainuke järjekindel samm olnud uue valitsuse vastu hääletada ja sellest ka valitsuse koostajale ette teatada, et sundida enesest tõsisemalt lugu pidama ja valitsuse koostajat ühtlasi tarvilikke konsekvantse tõmbama.

Ühte ega teist pole sündinud: ei ole sotsiaaldemokraate

valitsusse kutsutud ja nendega õieti tõsiselt arvestatudki ega pole nemad ka valitsuse vastu hääletanud, et ennast kui poliitiline tegur maksma panna. Mul on põhjust arvata, et rühm pole tõsiselt püüdnudki valitsuse koostamise küsimust lahendada aidata, sest partei seisukohalt on kasulikum valitsusse mitte astuda ja ainult arvustaja osaga leppida.

On ka teisi kaaluvaid asju, milles mina rühmaga kokku leppida ei saa, kuid ma ei taha neist siin avalikult kõnelda. Kõigi nende asjaolude tõttu olen sunnitud Eesti sotsiaaldemokraatliku tööliste partei Riigikogu rühmast välja astuma.

Et ma kindlal arvamisel olen, et mu töö Riigikogus mitte ilmaaegne pole olnud ja et mu töö Riigikogus ka edaspidi tarvilik on, ehitä hariduslike küsimuste lahendamisel ja minu töö sellel alal ka mu valijate huvides vist sama tähtis on kui teistegi rühmaliikmete töö, siis ei lahku ma Riigikogust, vaid jään töötama parteitu riigikogu liikmena. Oma lahkumisest olen kirjalikult teatanud Riigikogu juhatusale."

Et ma rühmast lahkudes ka Riigikogust ei lahkunud, selleks olid mul järgmised põhjused:

1. Olin Riigikogusse lasknud ennast valida organiseeritud õpetajaskonna tungival pealekäimisel, et võidelda uue progressiivse eesti kooli loomise eest ja kaitsta õpetajaskonna huvideid.

2. Eesti Õpetajate Liidu esimeest Jüri Annussoni ei olnud II Riigikogu koosseisus ja olin mina seega ainuke organiseeritud õpetajaskonna esindajana II Riigikogus.

3. Nähtavasti hinnati ka II Riigikogus mu tööd hariduslike küsimuste lahendamisel, kuna olin II Riigikogu hariduskomisjoni esimees, komisjoni aruandja plenaarkoosolekuil - ka pärast rühmast väljaastumist.

4. Organiseeritud õpetajaskonna - Eesti Õpetajate Liidu - juhatus pidas mu töötamist Riigikogus tarviliseks, nagu see nähtub tema kirjast "Päevalehele" 1924.a. 21. veebruaril, milles on tähendatud, et ma "Kasvatuse" toimetaja, EÕL-u juhataja ja ühtlasi ka riigikoguliikme kohuste kandjaks olen edasi jäänud kogu EÕL-u ja tema kõrgeima organi "Asemikkude Kogu, tungival palvel, ja et nende asutiste soov on mind ka edaspidi nende kohuste kandjana näha.

26. novembril 1954
=====

aasta otsa on mu "Mälestuste" kirjutamine seisma pidanud - peamiselt halveneva tervise pärast. Katsun nüüd oma tööd jätkata - niipalju kui suudan.

Mu töö Eesti Õpetajate Liidus
/ =====

Kuigi katsusin esialgu EÕL-u soovi täita ja II Riigikogus edasi töötada ka pärast mu valimist EÕL-u esimeheks, siiski kaua ma seda ei suutnud teha, sest Liidu esimehe kohuste täitmine nõudis mult liiga palju tööd. Olin sunnitud riigikoguliikme töö lõpetama.

Kodanlise valitsuse esimesil aastail Eesti Õpetajate Liit suutis oma tähtsaid ülesandeid - luua uus progressiivne kool ja võidelda tema õpetajate huvide eest - võrdlemisi hästi täita

Liit sai haarata enda kätte kõik tähtsamad kohad Haridusministeeriumis ja teistes haridust ja kooli juhtivais asutustes. Haridusminister, Peeter Põld, oli EÕL-u endine esimees, ministeeriumi suurima osakonna - Rahvakooli Osakonna, hiljem Kooliosakonna - juhataja olin mina - EÕL-u juhatuseliige. Haridusministri abi ja ühtlasi haridusnõunik oli Mikkelsaar - EÕL-u juhatuseliige. Keskkooliosakonna juhataja, Jakob Westholm, - EÕL-u juhtiv tegelane. Need olidki esimese Haridusministeeriumi juhtivad jõud.

Ja maakondades olid samuti haridus- ja koolielu juhtivais asutustes EÕL-u aktiivsed liikmed need, kes koolinõunikena, haridusosakonna juhatajaina jm. haridus- ja koolielu korraldasid.

Ajutisel valitsusel polnud ka kustki mujalt haridus- ja koolielu juhtivaid jõude võtta kui EÕL-u ridadest, kuhu kuulus meie progressiivne õpetajaskond, alates lasteaednikega ning rahvakooliõpetajatega ja lõpetades ülikooli õppejõududega.

26.nov. 1954.

Ka oli tihe side Haridusministeeriumi ja EÕL-u vahel. Haridusministeerium kasutas Liidu häälekandjat "Kasvatust", ilmutades seal oma ametlikke teateid, E.Õ.L. kasutas kõrge ametiasutuse toetust kooli ja tema õpetajaskonna kaitsmisel, esimene kasutas pedagoogiliste teadmistega varustatud isikute teadmisi ning oskusi, teine andis oma võimu.

X Nii oli see meie progressiivse kooli loomise algaastail. Olukord hakkas vähehaaval halvenema, kui tagurlus hakkas maad võtma.

27.nov. 1954.

Liidul oli vaja taktikat muuta. Siiani oli võitluse raskuspunkt olnud keskasutustes: haridusministeeriumis, Asutavas Kogus ja Riigikogus. See oli paratamatu, sest oli ju vaja uuele progressiivsele koolile kätte võidelda uus seaduslik alus. Seda suudeti teha. Minu koostatud "Avalikkude algkoolide seadus", mis minu kaitsmisel 1920. aastal Asutavas Kogus vastu võeti, rajas uue aluse meie uuele progressiivsele koolile, sai pöördepunktiks meie kooli ajaloos. Missugused tähtsad muudatused see seadus kaasa tõi, sellest on eespool juba kõneldud. Sellele seadusele järgnesid Riigikogus mitmed teised tähtsad kooliseadused, nagu sellest ka eespool on kõneldud.

Tagurlus hakkas aru saama, et uus kool kord ta selgroo murrab ja hakkas konservatiivses ajakirjanduses (eriti "Päevalehes"), kirikutes ja maal nende poolt korraldatud kõnekoosolekuil - ägedat kihutustööd tegema Eesti Õpetajate Liidu vastu, kes olevat kõiges selles pahes peasüüdlane. Leiti, et uus kool on kõiges selles süüdi, et maksud tõusevad, sest uus kool toob kaasa suuri kulusid, kuna õpetajate palgad olevat hirmus suured ja nende arv on palju suurenenud, uute kooliruumide ja seadete soetamine nõuab samuti suuri kulusid. Kihutustöö uue kooli vastu jõudis otsaga isegi maakonnaavalitsuste juhtide koosolekule. Kirjutasin selle vastu pikemalt "Kasvatuses", nagu sellest üksikasjaliselt on kõneldud eespool.

Liit soovitas nüüd maa õpetajaile rohkem rahva ridadesse minna ja võitlusse astuda tagurliste jõududega. Maa on ju koolidega tihedalt üle külvatud ja samuti õpetajate organisatsioonidega. See on suur jõud, mida tuli ära kasutada. Na-

gu Antaius emakese maaga kokku puutudes sealt uut jõudu sai, nii pidi ka meie võitlev õpetajaskond rahvalt elustavat jõudu saama. Ta pidi rahvale näitama, et uus kool loob parema tuleviku tema lastele, et uus kool pannakse maksma järkjärgult, jõukohaselt. Et uus kooliseadus on esialgu nagu tuletorn, mis näitab, kuhu jõuda tahame. Ja et riik peaks aitama, kus see rahvale üle jõu käis jne. jne. Ja tagurlus ei suutnud uut kooli ja tema eest võitlejat, Eesti Õpetajate Liitu, porri tallata - 6-klassiline rahvakool viidi ikkagi ellu. . .

28. nov. 1954.

Eesti Õpetajate Liidu mõjuvõimsust aitasid tõsta ka tema hea konstruktsioon ja tema organisatsioonide võrk.

Juuresolevast skeemist näeme, et E.Õ. Liidu konstruktsioon oli 3-astmeline. I astme moodustasid valdades, alevites ja vähemates linnades asuvad õpetajate organisatsioonid. Nende liik-

med asusid üksteise lähedal, milline asjaolu võimaldas neile tihedamalt koos käia. II astme moodustasid "maaliidud" (Harmajamaa, Virumaa, Viljandimaa ja teiste "maade" liidud), kelle alla kuulusid I astme organisatsioonid. III astme moodustas Õpetajate Keskliit, kelle alla kuulusid II astme organisatsioonid ("maaliidud"). Vahetult Õpetajate Keskliidu alla kuulusid suuremais linnades asuvad Õpetajate organisatsioonid ja vähemusrahvuste Õpetajate organisatsioonid. Suurim neist oli Vene Õpetajate Keskliit oma allorganisatsioonidega.

Juuresolevast E. Õpetajate Liidu organisatsioonide võrgu skeemist näeme, kuidas kogu Eesti oli tihedalt ja kaunis ühtlaselt üle külvatud E. Õpet. Liidu organisatsioonide võrguga.

29.nov. 1954.

Kohalikkude omavalitsuste juhtivaisse kohtadesse valiti väga suurel määral Liidu liikmeid. Nii laienes võitlus uue kooli eest. Kohalikud õpetajate organisatsioonid arutasid oma koosolekuil läbi kõik tähtsamad kooliküsimused ja teatasid omad seisukohad II astme õpetajate organisatsioonidele - "maaliitudele", kes nad läbi arutasid ja oma seisukohad edasi saatsid Õpetajate Keskliidule. Keskliit arutas küsimused põhjalikult läbi ja saatis oma ettepanekud Haridusministeeriumile ja Riigikogule.

Kui hoolikalt valitsuse ja Riigikogu seaduseelnõud Õpetajate Keskliidu juhatuses läbi harutati, selleks vahekiiluna näide ühe seaduseelnõu läbiarutuse kohta, kus isiklikult olin ülevaate koostajaks ja juhatusale ettekandjaks:

"Ülevaade

Õpetajate organisatsioonide ja üksikute õpetajate arvamisavaldusist "Järelkooli korralduse aluste" kavandi kohta. Arvamisavaldusi on esitanud järgmised organisatsioonid ja isikud:

1. Tallinna Õpetajate Selts
2. Rootsi Õpetajate Ühing
3. Virumaa Õpet. Liit
4. Kurtummade Õpetajate Ühing
5. Narva Õpetajate Selts
6. Läänemaa Õpetajate Liit
7. Saarte Õpetajate Ühingute Liit

8. Pärnumaa Õpetajate Liit
9. Pärnu Õpetajate Ühing
10. Viljandimaa Õpetajate Liit
11. Valga Õpetajate Ühing
12. Võrumaa Õpetajate Liit
13. Petserimaa Õpetajate Liit
14. Eesti Lasteaednike Selts
15. Eesti Keskkooliõpetajate Kogu
16. Õpetajate Koja Kutse- ja Täienduskooliõpetajate Sektsiooni juhatus
- 16-a. Eesti Kutsekooliõpetajate Ühing
17. E. Raidal
18. T. Randvere
19. F. Laarens
20. E. Pukk
21. P. Viires
22. U. Lagus
23. T. Tammeraid (?)
24. A. Pendre
25. A. Vaigla, seega kokku 16 organisatsiooni ja 9 üksikisikut.

Parandusettepanekud on sagedasti lahkuminevad.

Kõik arvamisavaldajad pooldavad järelkooli maksmapanemist, kusjuures mõned on juurde lisanud, et siiski enne järelkooli teostamisele asumist tuleks laiendada sunduslikku kohalikohustust. Isiklikult arvan, et kuigi soovitav oleks koolisundust kõige lähemal ajal laiendada, siiski selle mitteteostamine - kui selleks peaks ees olema üles-

saamatud raskused - ei tohiks olla põhjuseks edasi lükata ka järelkooli loomist.

Üksikute §§-de kohta on avaldatud järgmist:

§ 3

Kavandi järgi järelkool asutatakse 6-klassiliste algkoolide juurde. Soovitakse järgmisi muudatusi:

- 1.....ka 4-kl. algkoolide juurde
- 2.....6-klassiliste algkoolide juurde, millel on vähemalt 3 klassikomplekti.
- 3....alg-, täiendus- ja kutsekoolide juurde.
- 4....mitte ainult 5-kl. algkoolide juurde, vaid ka mujale, kus on selleks taht ja eeldusi.

Isiklik seisukoht: normaalselt 6-klassilise algkooli juurde, kus on vähemalt 3 klassikomplekti, kuid peaks võimalus olema ka mujale asutada 4-kl. algkoolide, täiendus- ja kutsekoolide juurde.

§ 6.

§ sisaldab kaks normi: a) kes paneb maksma jk. kohustuse - §-i järgi maakonna-, valla- või linnaomavalitsus ja kinnitab HM - ja b) järelkooli kohustuse ulatus - kuni 17 aasta vanuseni.

a) Esimese normi kohta on ette pandud:

1. Kustutada sõna "valla-".
2. Kohustus hakkab maksma HM-i otsusega.
3. Kohustus pannakse maksma üleriigiliselt, kusjuures omavalitsustel on õigus esineda ettepanekutega järelkooli ärajätmiseks.

4. Maakonna-, valla- ja linnaomavalitsustel on kohustus panna maksma oma piirkonnas järelkooli kohustust, mille otsuse kinnitab HM, kui vastava kooli piirkonnas leidub tarvilik arv järelkooli kohustuslikke noori.

b) Järelkooli kohustuse ulatuse kohta:

1. Kõigile noortele, kes edasi ei õpi.

2. Kestab seni, kuni noored on vähemalt 55 päeva järelkoolis käinud.

Isiklik seisukoht: a) osas ühinen 3. ettepanekuga,

b) osas ühinen kavandi seisukohaga.

§ 7

1. Tuleks kustutada motiividel: a) organisatsioonide töö ei suuda asendada jk. tööd; b) org-ide töökavas pole kõiki aineid, mis on jk. kavas; d) raske kontrollida, kas tööst org-ides võetakse nii intensiivselt osa, et see katab tööjk-is.

2. Ainult siis vabastada jk-st, kui kaasatöötamine org-is sünnib samas ulatuses kui töö jk-is.

3. Vabastada jk-i tööst need, kes aktiivselt osa võtavad org-ide tööst.

Isiklik seisukoht: Kustutada § 7 p.1 töödud motiividel, millele lisandub motiiv, et ei ole õige, et organisatsioonidel kui vabadel - mitteametlikkudel asutistel on õigus segavalt mõjuda avalikkude ametlikkude asutiste korraldusisse.

§ 8

1. Kustutada, kuna HM korraldab jk-i maksmapanemist (Virumaa).
2. Kustutada, kuna on ette pandud § 6.-le lisada: "Järelkoolis on kohustatud käima kõik need noored, kes elavad või püsivalt töötavad järelkooli piirkonnas." (Viljandimaa)

Isiklik seisukoht: Võiks ühineda Viljandimaa Õ.L. ettepanekuga

§ 9.

1. Kustutada (motiveerimata).

2. 6 km asemel 10 km

Isikl. seisukoht: "Vabastatakse" asemel "Võib vabastada".

§ 11

1. Karistusmäärad algkoolis kahekordistada, jk-is kaks korda suuremad kui algkoolis.

2. Iga puuduva päeva eest 1 kr. trahvi.

Isiklik seisukoht: neli korda suuremad kui algkoolis.

§ 12

Kustutada.

Isiklik seisukoht: Jätta muutmata. Kui aga vastu võetakse Viljandimaa Õ.L. ettepanek, siis kustutada § 12.

§ 13

1. Kustutada (motiveerimata).
2. Vanusepiir ülearuane (motiveerimata).
3. a) "Võidakse vastu v." asemel "võetakse vastu"
b) juurde lisada: "Kuid omavalitsused ei ole kohustatud maksma nende laste eest."
4. Välja jätta: "kus puudub koolikohustus."

Isiklik seisukoht: § 13 kustutada ja § 6-le (Viljandimaa

Isikl. seisukoht: § 13 kustutada ja § 6.-le (Viljandimaa
Õpet. Liidu parandusega) juurde lisada:

§ 14

Välja jätta "kus on maksma pandud järelkooli kohustus".

Isikl. seisukoht: Ühineda parandusega.

§ 15

1. Minimaalarv 10. maksimaalarv 30 (õpilaste materjali
mitmekesidus ja vajadus töötada individuaalselt).

2. Välja jätta "kui kummagis rühmas õpilaste arv on vähe-
malt 10".

3. "Ühiskoolides õpetatakse käsitööd poeg- ja tütarlaste-
le eraldi rühmades."

4. Mitte ainult käsitööd, vaid võimaldamist ja kodundust.

Isikl. seisukoht: pp 2 ja 4.

§ 16

1. Välja jätta "või vabastatakse lapsed järelkooli kohus-
tusest."

2. Õpilased vabastatakse § 9 alusel.

Isikl. seisukoht: Parandused vastuvõetavad.

§ 17

Üle viia 21. § juurde.

§ 18

1. Järelkooli töö toimugu nii maal kui linnas peale lõu-
nat. (Ennelõunane tunnitöö aegaks tööd algkoolis ja tekitaks
raskusi tunnikava koostamisel).

2. "pärast keskpäeva" ja "enne keskpäeva".

3. vähendatakse tundide arvu kuni 3-ni (2 asemel).

4. On ülearune nõuda, et ainult peale lõunat.

5. "Maakoolides võidakse alata jk. tööga ka enne lõunat,
kui kooliruumid võimaldavad ja õpilaste täielikku eraldamist

algkooli õpilastest".

Isikl.seisukoht: Normaalselt p.l., kuid õppenõukogu võib koolivalitsuse (k.inspektori) nõusolekul korraldada õppetegevust ka enne lõunat.

§ 19

1. Vähemalt 1 kord nädalas maal ja linnas.

2. Maal 1 päev nädalas 2 tundi, linnas vähemalt 2 päeva nädalas ä 1,5 tundi.

3. Maal 1 päev nädalas ä 4 tundi.

4. 6-8 tundi korraga ja harvemalt.

5. Linnas 2 p. nädalas ä 3 tundi, maal 1 p.nädalas ä 3 tundi.

6. Maal ja linnas 1 p. nädalas ä 4 tundi (seega II lause langeb ära)

7. Maal kui linnas 1 p. nädalas ä 3 tundi.

8. Maal 1 p. ä 3 tundi või iga 2 nädala järele 1 päev ä 5 t.

Isikl.seisukoht: Maal kui linnas 1 päev nädalas ä 4 tundi (normaalselt) kusjuures tundide arv võiks olla HM-i loal ka 1 tunni võrra suurem või vähem.

§ 20

1. Samal ajal kui täienduskoolides.

2. "Õppetöö lõpu ja vaheaegade suhtes on maksvad samad tähtpäevad, mis on määratud algkoolidele."

Isikl.seisukoht: "Õppetöö alguse, lõpu ja vaheaegade kohta on maksvad algkoolide kohta maksvad normid.

§ 21

1. Erilist tähelepanu juhtitagu rahvusliku tunde kasvata-
misele kõigis õppeaineis ja eesti omapärasuste esiletõstmisele.
Üheks õppeaineiks võiks olla ka kodumaa ajalugu. (Esimene osa
võiks aset leida õppekavades).

X 2. Õppekavad olgu painduvad, arvestagu kohalikke olusid.

X 3. Õppekavad kinnitab koolide inspektor.

4. " " HM maa- või linnakooliv. ettepanekul.

5..... ja teisi elulähedasi aineid kooli õppenõukogu ette-
panekul ja maa- või linnakoolivalitsuse kinnitamisel.

X 6.... aineid lähtudes tegelikus igapäevases elus esileker-
kivatest probleemidest.

7. Ära jätta "mis ette nähtud algkoolide kavas" (võiks ar-
vamusele viia, et nõutakse algkooli kursuse kordamist või täien-
damist).

8. Juurde lisada: "Jk. kursus jaotatakse poolaastateks.
Iga poolaasta lõpul antakse õpilastele tunnistused HM-i poolt
kinnitatud vormi järgi.

9. Aineid on palju ja tunde vähe.

X 10. "Õpetatakse" asemel "võib õpetada".

Isikl. seisukoht: 1) Välja jätta "mis ette nähtud algkoo-
lide kavas", 2) ... aineid, lähtudes tegelikus igapäevases elus
esilekerkivatest probleemidest, 3) õppekavad kinnitab HM- maa-
või linnakv. ettepanekul.

§ 22

kinnitab koolide inspektor.

Isikl. seisukoht: Kavandis väljendatud.

1. Kustutada "selle alg".

2. Jk.-i õppejõududeks võivad tarbekorral olla ka teiste koolide õppejõud ning tunniandjaiks teised vastava haridusega isikud".

3... algkooli õppejõud (kustutada "mille juures ta töötab") samuti võivad olla jk-i õppejõududeks ka teiste koolide õppejõud ning teised vastava oskusega isikud..."

4. Võiks olla eriõppenõukogu.

Isikl. seisukoht: P.l.

§ 24

1. Kustutada "Alg".

2. Jk-i juhatajaks on üks jk. õppejõududest.

Isikl. seisukoht: P.l. ja 2.

§ 26

Redigeerida: "Järelkooli kulud kantakse samadest allikatest, millest kantakse avalikkude koolide kulud, millede juures järelkoolid töötavad. Õpetajate palgad makstakse samas proportsioonis riigi ja omavalitsuse poolt kui avalikkude koolide alal.

§ 27

1. "makstakse õppejõudude tasude seaduse alusel, kusjuures jk-i õpetajate tasu arvestatakse kahe astme võrra kõrgemalt kui harilikes koolides.

2."... sõidukulud, kui seda peaks minema vaja, kannab kooli ülalpidaja riigiteenijate kehtivate normide järgi.

3. Jk-is antavad tunnid võetakse arvesse pensioni määramisel."

Isikl.seisukoht: Kõik parandused vastuvõetavad.

1. Töötundide suurenemisega suurenegu vastavalt ka juhataja tasu.

2. "Tunnitasu 50-minutilise töötunni eest on 3.-krooni. Järelkooli juhatamise eest makstakse tasu iga järelkooli päeva eest, mis kestab 3 tundi, 3 krooni. Asetäitetundide eest makstakse samal alusel". Sama §-i lõpplause kustutada alates "kui tundide arv väheneb" jne.

3. Jk-i juhatamise eest makstakse tasu iga jk-i päeva eest 2 kr.

4. Suviste aiatöö päevade eest maa-algkoolides algkooli õppejõududele tasu ei makseta.

5. Ära jätta "Tööpäeva pikendamine ei too" jne.

6. Tasu juhatus eest tuleks normeerida töötundide alusel.

Isikl.seisukoht: Vastuvõetavad parandused: p. 2 juurde lisades: Kui jk-i päeva kestab üle 3 tunni, siis juhatus eest tasu on vastavalt suurem.

Uued §§

1. Ülemineku aja kohta HM annab korraldused.

Isikl. seisuk.: Vastuvõetav.

30.nov. 1954.

Põhjused, miks tagurluse võidulepääsemisega siiski Õpetajate Liidu seisukohtadega veel teataval määral edasi arvestati, olid minu arvates järgmised:

1. Juhtivad ametnikud Haridusministeeriumis olid ka peale minu lahkumist sealt pärast konservatiivse kristlase Baueri haridusministriks määramist ikkagi Õpetajate Liidu juhtivad

tegelased eesotsas haridusministri abi ning riigiharidusnõunik Mikkelsaarega, keda tagurlastel polnud kellegagi asendada. Ta oli kooli- ja haridusküsimustes ministeeriumi juhtivaim jõud. Oli seda oma surmani 1930. aastal. Sellega on seletatav ka minu kui Õpetajate Liidu juhataja teatav kontakt pärast ministeeriumist lahkumist.

2. Ka mitmed teised Haridusministeeriumi juhtivad ametnikud, keda sinna võeti pärast minu lahkumist ministeeriumist, olid Õpetajate Liidu juhtivad tegelased. Nii oli näit. Kusta Ollik üks neist õpetajaist, kes 1917. aastal progressiivse õpetajaskonna nõudel üheaegselt minu ja Mikkelsaarega määrati rahvakooli inspektoriks. Ka Ollik oli Õpetajate Liidu juhtiv tegelane. Poknud ju tagurlastel koolielu juhtivaid tegelasi kustki mujalt võtta kui Õpetajate Liidu ridadest.

3. Kuigi 1922. aasta lõpust saadik, millal mind Eesti Õpetajate Liidu esimeheks valiti, mu hariduspoliitilise tegevuse raskuspunkt kaldus Riigikogust üle mujale, olin siiski sunnitud esialgu kuni II Riigikogu volituste lõpuni 1926. aastal selle hariduskomisjoni esimees olema. Ja kuni selle ajani arvestati ka Riigikogus hariduse- ja kooliküsimuste arutamisel Õpetajate Liiduga. Olid ju ka II Riigikogu hariduskomisjoni liikmetest mitmed konservatiivsed liikmed Õpetajate Liidu orientatsiooniga, kuna Õpetajate Liit ei olnud parteipoliitiline organisatsioon. Ka pärast minu lahkumist Riigikogust 1926. a. kestis Riigikogus edasi mõnesugune arvestamine Õpetajate Liidu seisukohtadega.

1. dets. 1954.

Eesti Õpetajate Liidu tegevust korraldasid järgmised organid:

- 1) Asemikkude Kogu,
- 2) Keskliidu juhatus,
- 3) Sekretariaat.

Asemikkude kogu oli Liidu kõrgeim organ. Ta valiti Õpetajate Keskliidu liikmete poolt, kelleks olid kõik "maaliidud" (Virumaa, Harjumaa jt. maade liidud, peale selle suuremate linnade õpetajate organisatsioonid ja mõned teised, kellele Asemikkude Kogu oli andnud õiguse kuuluda vahetult Õpetajate Keskliidu liikmeks).

Asemikkude Kogu käib vähemalt üks kord aastas koos - korralised koosolekud - ja vajaduse korral rohkem - erakorralised koosolekud.

Korralisel koosolekul Asemikkude Kogu:

- 1) võtab vastu juhatuse aasta- tegevuse ja rahalise aruande;
- 2) kinnitab juhatuse poolt esitatud järgneva aasta tegevuskava ja eelarve;
- 3) otsustab lõplikult teised tähtsamad küsimused;
- 4) valib Keskliidu juhatuse ja sekretariaadi koosseisu.

Keskliidu juhatus käib tabaliselt üks kord kuus koos (peale suvekuude). Juhatuse koosseisu määramisel peeti silmas, et seal oleks liikmeid igast "maast" ja suuremast linnast, et peale kirjaliku kontakti oleks pidev personaalne kontakt Keskliidu juhatuse ja II assme instantside vahel.

Sekretariaadi liikmeiks olid peamiselt Tallinnas asuvad liikmed, et sekretariaadil oleks võimalik tihedamalt koos käia.

2. dets. 1954.

Eesti Õpetajate Liidu tegevust võiks jägada kolme ajavahemikku:

- I 1917. ja 1918. aasta,
- II 1919. - 1922. aasta,
- III 1923. - 1940. aasta.

I ajavahemikus oli Liidu asukohaks Tartu. Tema esimehed olid Peeter Põld ja Konstantin Treffner. Liidu peamiseks sihtiks oli võita uuele koolile elamispinda.

II ajavahemikus, mis kestis ligi 4 aastat, EÕL viidi üle Tallinna. Ta võttis rohkem ametiühingulise ilme, seega tegevus kandus rohkem võitlusele õpetaja kutsehuvide eest. Liidu esimeheks oli Jüri Annusson.

III ajavahemikus, mis kestis 17 $\frac{1}{2}$ aastat, olin mina EÕL esimees, välja arvatud paar aastat, mil ma haiguse pärast olin sunnitud EÕL-u juhtimisest eemal olema.

Õpetajate Keskliidu liikmete arv neil ajavahemikkudel oli järgmine:

I ajavahemikul:

1917. aastal	4 õpet.	organisatsiooni	622 liikmega,
1918.	" 5 "	" "	805 "

II ajavahemikul,

kui Jüri Annusson 1922.a. lõpul esimehe kohalt lahkus, olid EÕL-u liikmeks

16 õpetajate organisatsiooni 3040 liikmega.

III ajavahemiku lõpul

23 õpetajate organisatsiooni 3500 liikmega. Organiseeritud oli üle 95 % kogu õpetajaskonnast.

3. detsembril 1954.

Eesti Õpetajate Liidu mõjuvõimsust aitasid tõsta ka tema hea sisemine töökorraldus ja asjaolu, et tema alla kuulusid kõikide koolitüüpide õpetajad ja hariduse alal töötajad.

Sisemine töökorraldus

Tähtsamate tööalade jaoks olid liidu juhatuse juures loodud alalised toimkonnad, kusjuures igas toimkonnas oli vähemalt üks juhatuse liige. Üksikute erialade jaoks oli veel koopteeritud ka väljaspoolt juhatuse koosseisu asjatundjaid liidu liikmeid. Selliste toimkondadena on liidu juhatuse juures töötanud: pedagoogiline, emakeele õppekorralduse-, kooli- ja kutse-, majanduse-, kirjastuse-, edasiharimis-, informatsiooni- ja ekskursioonitoimkonnad.

Liidu juhatuse juures on töötanud peale juhatuse liikmete järgmised alalised tööjõud:

1. Palgaline asjaajaja ja 2 palgalist kantseleiametnikku.
2. Palgaline juriskonsult.
3. Pedagoogiline sekretär.

25. dets. 1954.

EÕL - ainsam üleriiklik õpetajate organisatsioonide keskkoondis.

Õpetajaskonna tavaline organiseerimismoodus on, et iga koolitüübi - algkooli-, keskkooli-, kutsekooli- jt. koolitüüpide - õpetajail on omaette, teistest lahusolevad ülemaalsed keskkoondised, kes üldise keskkoondisega alla ei kuulu.

Meil kuulusid need veel ühe üldise üleriikliku keskkoondise - Eesti Õpetajate Liidu - alla. Tema alla kuulusid kõik õppejõud alates algkooli ja lõpetades kõrgemate koolide õppejõududega ja kooli ning hariduse küsimuste kallal tegutsevad tööjõud: lasteaedade ning - kodude kasvatajad, kooli - ning haridusnõunikud jt. Raske oli ka tagurlistel jõududel mitte arvestada Eesti Õpetajate Liiduga.

Nii oli see kodanlise valitsuse esimestel aastatel. Hiljem loodi keskkooliõpetajate jaoks oma üleriiklik keskkoondis - EKESKO - ja kutsekoolide õpetajad löid ka oma üleriikliku keskkoondise - Kutsekooliõpetajate Liidu. Väga suur osa kesk- ja kutsekoolide õpetajaist jäid edasi ühtlasi ka Eesti Õpetajate Liidu liikmeiks, kus neil olid vastavad erisektsioonid. Muidugi nõrgendas see tunduvalt Eesti Õpetajate Liidu mõjuvõimsust ja oli vesi tagurliste jõudude veskile - jaga ja valitse.

Eesti Õpetajate Liidu tegevus koolikorralduslike,
Õpetuskasvatuslike ja kutsehuviliste küsimuste
alal:

1. Üldkongresside ülesandeks oli käsitleda tähtsamaid koolikorralduslikke, kasvatusõpetuslikke ja kutsehuvilisi küsimusi.

Neid korraldati tavaliselt igal aastal, esimesil aastail rohkem, hiljem vähem. Esimese kümne aasta vältel peeti neid

seitse.

Osavõtjaks olid õpetajate orgide esindajad (hääleõiguslikud liikmed) ja teised liiduliikmed (sõnaõiguslikud).

2. Üleriiklikel Õpetajate Päevadel arutati üksikasjalikumalt õppeainete käsitlemise, vahel ka koolikorralduslikke ja kutsehuvilisi küsimusi.

Hiljem hakkasid maakonnad ja linnad samalaadilisi õpetajate päevi korraldama, traditsiooniliselt üks kord aastas.

3. Üleriiklikel aineõpetajate kongressidel arutati põhjalikumalt üksikute õppeainete õpetamist. Kõige rohkem on selliseid kongresse olnud eesti keele ja matemaatika alal. Kongressidel valiti toimkonnad, kes töötasid pidevalt kuni järgmise kongressini. Toimkondade tähtsaimaks ülesandeks oli vastava aine õppekava koostamine. Eesti keele õppekava koostas liidu juhatuse juures töötav emakeele õppekorralduse toimkond.

4. Pedagoogiliste nädalate ja õpetajate kursuste korraldamise ülesandeks oli anda õpetajaile võimalust tutvuda uuemate pedagoogiliste vooludega ja nende rakendamisega õppetegevuses.

Need olid üleriiklikud, liidu juhatuse poolt Tallinnas korraldatud, ja kohalikud, maakondades ja linnades korraldatud. Viimased olid õpetajaile kättesaadavamad. Neid peeti igal aastal mitmes maakonnas ja linnas.

Esimene üleriiklik pedagoogiline nädal peeti 1922. aastal. Lektoreina esinesid Berliini Kasvatus- ja Õppekeskinstituudi lähemal korraldusel: prof. dr. Schoenichen, seminari ülemõpe-

taja Scheibner, koolinõunik Vogel, Berliini õpetaja Werth ja Leipzigi õppenõunik Stieler.

Teine pedagoogiline nädal ja õpetajate suvekursus peeti minu juhtimisel Tallinnas 1925. aastal. Lektoreina esinesid Rud. Reiman ja mina eesti keele alal, loodusloos J. Käis, ajaloos M. Välbe, maateaduses J. Kents.

Nii esimese kui ka teise pedagoogilise nädala ülesandeks oli tutvustada lähemalt õpetajaid töökooli põhimõtetega ja selle rakendamisega õppetöös.

26. detsembril 1954.

5. Kodumaa lähemaks tundmaõppimiseks korraldati ekskursioonijaamu.

Esimene ekskursioonijaam korraldati 1925.a. Toilas, teine - 1926. aastal Irboskas, kolmas - 1927. aastal Saaremaal.

Ekskursioonijaamu juhtisid ja töid korraldasid seal peamiselt ülikooli õppejõud. Ka muudes üritustes, mida liit korraldas õpetajate hariduse tõstmiseks, aitasid ülikooli õppejõud suurel määral kaasa, eriti siis, kui neid hakati korraldama pikemaajaliselt ja süstemaatiliselt ülikooli juures.

6. Õpetajate kutsehuvisid on Õpetajate Liit oma tegevuse algusest peale pidevalt kaitsnud,

a. korduvalt on astutud samme õpetajate palga väljamaksmise asjus;

b. eriti palju tööd ja vaeva on Õpetajate Liidu juhatus näinud 1919., 1921., 1923. ja 1927. aastail asetleidnud palgavõitluse puhul, palgaseaduste arutamise puhul

Riigikogus;=

c. meie õpetajate majandusliku olukorra valgustamiseks on korraldatud vastavaid ankeete kodumaa õpetajate hulgas ja hangitud välismaalt, eriti Soomest, Skandinaaviast, Inglis-, Prantsus- ja Saksamaalt, andmeid nende maade majanduslike olude kohta;

d. asuti toetuskapitali kogumisele liidu liikmeile toetuse andmiseks, kes tööta oleku phul või muil juhtumel on sattunud aineliselt raskesse seisukorda.

27. dets. 1954.

Kõnelen lühidalt neist Eesti Õpetajate Liidu ettevõttest, mille tegevusega mina lähemas seoses olen olnud.

* "K a s v a t u s"-

kasvatusteaduslik ajakiri Eesti Õpetajate Liidu
häälekandja.

"Kasvatus" alustas oma tööd 1919. aasta 1. augustil, lõpetas 1940. aasta 2. septembril. Seega on tema eluiga olnud 21. aastat ja 1 kuu.

Selle aja vältel on tema toimetajaiks olnud:

1. Ants Roos -	1 aasta 6 kuud	(1919.a.aug. - 1921.a.jaan.)
2. Jüri Annusson -	7 "	(1921.a.veebr.-1921.aug.),
3. Enn Murdmaa -	19 aastat	(1921.a.sept. - 1940.a.aug.)

1940.a. 2. septembril on koostatud järgnev

A K T.

2. septembril 1940.a. Eesti Õpetajate Liidu end.juhatuses esindajad E. Murdmaa ja A. Ruut andsid üle uue juhatuses esindajaile S. Rikas'ele, K. Taev'ile ja O. Peters'ile:

1. Eesti Õpetajate Liidu ja pedagoogilise ajakirja "Kasvatuse" asjaajamise ja arvepidamise raamatud.
2. EÕL vallasvara inventariraamatu järgi.
3. EÕL kassa saldo kr. üks tuhat ükssada üheksakümme üks (1.191) ja 32 senti ja "Kasvatuse" saldo kr. kakssada seitseteist (217) ja 49 senti.
4. EÕL ja "Kasvatuse" kirjakogud ja arhiivi.

Üle andsid: allkirjad (A. Ruut
E. Murdmaa)

Vastu võtsid: allkirjad (S. Rikas
K. Taev
O. Peters)."

1. I 1955.

Nagu ülaltoodud akti ära kirjust nähtub, on ajakiri "Kasvatus" likvideeritud üheaegselt Eesti Õpetajate Liiduga, kelle eluiga on seega 2 aastat pikem "Kasvatuse" omast, kuna ta alustas oma tegevust 1917. aasta suvel, "Kasvatus" aga 1919. aastal

"Kasvatuse" 1919.a. 1. vihu 29. leheküljel leiame, et

Keskliidu juhatus arvas esialgu "Kasvatusele" 2000 lugejat leidvat, pidas siiski tarvilikuks teda trükkida 4000 eksemplaris, lootes, et pärast järeltellijaid leidub."

Sama aastakäigu 4. vihu 1928. leheküljel olevast kirjutisest "Väike ülesanne õpetajaile" näeme, kuidas on see suur optimism tellijate arvu suhtes õigustatud: "oktoobrikuu lõpul oli "Kasvatusel" 366 tellijat" - mis moodustab trükitud eksemplari-de arvust ca 1/11.

"Võib aru saada "Kasvatuse" esimese toimetaja Ants Roosi ja Õpetajate Liidu tolleaegse juhatuse ja tema esimehe Jüri Annussoni suurest optimismist: oli ju aeg, kus taheti tähti taevast maha tuua! Ei oleks midagi imestada olnud, kui tolleaegsed Õpetajate Liidu 2500 liiget oleksid trükitavast eksemplari-de arvust 4000-st ainult 2000 tellinud, kuid et tegelik tellijate arv oli ainult 366, s.o. 11 korda vähem, ja seda veel 3/4 kuu ilmumise järele, see näitab seda, et sellisel optimis-mil puudus reaalne alus. Ja seda võtab õigeks ka "Kasvatuse" I toimetaja Ants Roos oma kirjutises "Kasvatus" 20-aastane", mis ilmus "Kasvatuse" 1939.a. 6/7 numbris, kui ta ütleb: "Elu aga näitas, et see optimism oli liialdus. Varsti selgus, et "Kasva-tusest" ja tema tellijat ning lugejat oli tugevasti üle hinna-tud.

Suur viga ja pärastpoole suuri raskusi tekitav toiming oli ka see, et osteti "Kasvatuse" jaoks korraga nii suur partii halvaväärtuslikku paberit, nii et seda jätkus paarikümneks aastaks ja seda veel laenuga, mis loomulikult oli ühenduses suurte kuludega.

Eelmainitud kirjutisest "Väike ülesanne õpetajaile" nähtu-
vad ka veel teised mõtlemapanevad tõsiasjad: 1) "Kasvatuse"
toimetusele ei ole seni ükski organisatsioon (50-nest õpet.
organisatsioonist E.M.) enese jooksvast tegevusest teateid saat-
nud" ja 2) "Esimeses neljas "Kasvatuse" numbris on kaastöö-
listena ainult 5 tegevat õpetajat sõna võtnud.

Ei ole need roosilised perspektiivid, mis toimetuse enda
sõnade järgi "Kasvatusele" avanevad. . .

Kui ma 1921.a. 1. sept. olin sunnitud "Kasvatuse" toime-
taja mittemeelitavale kohale asuma - kuna ei leitud teist pare-
mat ning kohasemat, - siis raskendas mu tööd ka see asjaolu,
et meie õpetajaskond ka paari aasta töö järele ikka väga loiult
toetab kaastööga oma häälekandjat, mida tõendab asjaolu, et
1) mulle üleantavas toimetuse portfelliis oli ainult paar väi-
kest kaastööd ja 2) et "Kasvatuse" eelmised numbrid (13-16) olid
täidetud peaaegu ainult kongressi kirjeldamisega. Kui ma siis-
ki Õpetajate Liidu juhatuse ja tolleaegse toimetaja J. Annusso-
ni tungival pealekäimisel lubasin "Kasvatuse" toimetaja kohale
asuda, siis ainult ajutiselt. Nagu eespool kõneldud, pidin
siiski selle raske töölaua taha jääma tervelt 19 aastaks, s.o.
ajani, mil "Kasvatus" 1940. aastal lõpetas oma tegevuse . . .

Üks aasta enne seda, s.o. 1939.a. augustis, mil "Kasvatus"
sai 20-aastaseks, kirjutasin selle sündmuse puhul välja antud
"Kasvatuse" numbris (nr. 6/7) kaks artiklit: "20 aastat tööd"
ja "Kasvatuse" töömaalt". Esimeses kirjutises on avaldatud
minu seisukoht "Kasvatuse" töö suhtes, mis kokkuvõttes on järg-
mine:

"Eesti õpetajate Liidu juhtivad tegelased võivad täie südamerahuga tagasi vaadata möödunud aegadele. Nad on püüdnud kodumaale anda parimat, mida nad on osanud ja võinud.. Kujutame nüüd endile ette, et kogu seda pedagoogilist kirjandust, mis on ilmunud "Kasvatuse" veergudel või mille ilmumine on olnud kaudses seoses "Kasvatusega", meil ei oleks, kas siis ei seisaks meie silmade ees suur tühik, mida me mingisuguste muude kirjutistega täita ei saaks. "Kasvatus" on vara-ait, kuhu on talletatud väga suur osa meie silmapaistvate koolimeeste loomingust Eesti iseseisvuse ajal."

2. jaanuaril 1955.

Teises kirjutises "Kasvatuse" töömaalt" leiame, et 20 aasta vältel on "Kasvatuse" ilmunud üksikute õppeainete kohta kirjutisi järgmisel arvul:

1. Emakeel, kodulugu ja kirjatehnika	- 63	tööd	41	autorilt
2. Kehaline kasvatus	- 40	"	19	"
3. Loodusõpetus	- 30	"	19	"
4. Joonistamine ja tööõpetus	- 26	"	16	"
5. Maateadus	- 25	"	8	"
6. Matemaatika	- 19	"	14	"
7. Võõrkeeled	- 17	"	17	"
8. Ajalugu ja kodanikuõpetus	- 13	"	12	"
9. Laulmine ja muusika	- 10	"	6	"
10. Usuõpetus, kõlblusõpetus ja filosoofia-	6	"	6	"

K o k k u - 249 tööd 158 autorilt

=====

Nende tööde hulka ei ole arvatud ülevaated kirjanduse kohta, ülevaated vastava õppeaine õpet. kongressidest, õpikute arvustused ja muud pedagoogilisi küsimusi sisaldavad kirjutused üldpedagoogikast ja didaktikast, mis sisalduvad "Kasvatuses" kui Eesti Õpetajate Liidu kasvatusteaduslikus ajakirjas.

Väga tähtsad on aga ka "Kasvatuse" kui Eesti Õpetajate Liidu häälekandjas ilmunud kirjutised. Õpet. Liidu häälekandja osast oli aga "Kasvatus" 1934. aastal pidanud loobuma, nii et pärast seda oli ta ainult "Eesti Õpetajate kasvatusteaduslik ajakiri".

Minu sulest "Kasvatuses" ilmunud töödest esitan kronoloogilises järjekorras alljärgnevad:

A r t i k l i d	Aas- ta	Numb- rid	Lehe- külgi
1. Ühtluskool	1919	4,5,6	} 24 $\frac{1}{2}$
"	1920	4,5,6	
2. Avalikkude üldharidusl. keskkoolide seaduse eelnõu	1921	20	3 $\frac{1}{2}$
3. "Haridusmaksu" seaduse eelnõu Riigi- kogus	"	21	5
4. Maakondade liidu nõukogu kooli küsi- mudi lahendamaks	"	22	5 $\frac{1}{2}$
5. "Kasvatuse" lugejaile	"	23-24	2 $\frac{1}{2}$
6. Õppeabinõude valmistamise kursused	"	17	1 $\frac{1}{2}$
7. Saksakeelsed kasvatusteadusl. aja- kirjad	"	18)	2
"	"	19)	

K i r j u t i s e d	Aas- ta	NN	Lk.
8. Uued lasteajakirjad	1922	9	$\frac{1}{2}$
9. Koolinoorsoo kongressi puhul	"	3,4,5	11 $\frac{1}{2}$
10. Meie praegune hariduspoliitika	"	6 8	5 $\frac{1}{2}$
11. Pedagoogilise töö korraldamisele ning süvendamisele	"	8	1 $\frac{1}{2}$
12. Õpetajate Liit ja avalik arvamine	"	14	8
13. Esimene eesti kasvatusteaduslik nädal ¹⁾	"	17,18,19	26
" " " "	1923	20,21,22 1	
14. Kool, õpetaja ja seltskond	1922	15	4
15. Eesti Õpetajate Liidu 1933.a. tegevuskava	"	22	1 $\frac{1}{2}$
16. "Kasvatuse" lugejaile	"	23/24	2
17. Saksa kooliuuendus. Dr.W. Stuhlfath'i eriline saksakeelne kaastöö "Kasvatusele"	1923	2,3	7
18. Töökooli teoreetiliseks põhjendamiseks	"	3,4,5	10
19. Üheskool (koedukatsioon)	"	4	8
20. Avalikkude algkoolihoonete ehitusmääruste eelnõu	1924	1	1 $\frac{1}{2}$
21. Eesti suurima algkoolimaja avamise puhul	"	2	3
22. Teise Riigikogu hariduskomisjoni tegevusest	1924	4	1
23. 1919 - 1924	"	8	1 $\frac{1}{2}$
24. Lugejaskonna arvamised "Kasvatuse" sisu ja välimuse kohta	1924	8	5

1) Koostatud Toimetajale saadetud nädala lektorite käsikirjade alusel.

K i r j u t i s e d	Aas- ta	NN	Lk.
25. Lugemaõpetamine ja aabits	1925	1,2,3, 4,5	17
26. Katked tööst esimeses klassis	"	1,4	6
27. Võitlusesse kõmu- ja sopakirjanduse vastu	"	9	1 $\frac{1}{2}$
28. Eesti keele ja koduloo kursused ja II kasvatusteaduslik nädal	1925	10	3
29. Õppiva noorsoo sõjaline kasvatus	1926	4,5	5 $\frac{1}{2}$
30. Ajakirjanduse ülevaade	1927	1,2,4,6,) 9,10,11)	44
31. Heinrich Pestalozzi	"	2	30
32. Lõikeid ja jooni Pestalozzist kui inimesest	"	2	2 $\frac{1}{2}$
33. Mõtteid Pestalozzil	"	2	$\frac{1}{2}$
34. Kooliuuendus Austrias, eriti Vöininis	"	5,6	30
35. Eesti Õpetajate Liidu töö eesti kooli loomisel	"	7	9
36. Uus aval.algkoolide seadus	"	10	6
37. Ajakirjanduse ülevaade	1928	1,2,3,4 5,7	37 $\frac{1}{2}$
38. J. Oro ja M. Nurmiku Aabits	"	2	2
39. Vold. Tamman. Huvitaja I	"	2	1 $\frac{1}{2}$
40. M. Kampmann. Eesti lugemik I	"	2	7 $\frac{1}{2}$
41. V. Tammani Huvitaja II	"	7	3
42. Kümme aastat tööd haridusministeeriumis (F.V. Mikkelsaarel)	"	9	1

16. jaanuaril 1955.

K i r j u t i s e d	Aas- ta	NN	Lk.
43. Karskusaate tähtsus kaasaegse ühis- kondlik-kultuurilise elu seisukohalt	1929	1	2 $\frac{1}{2}$
44. Ajakirjanduse ülevaade	"	1,3,5, 6,7	17 $\frac{1}{2}$
45. Küsimusi õpetajate teenistusseaduse alalt	"	5	1 $\frac{1}{2}$
46. Inetu süüdistus	1930	1	2
47. Ajakirjanduse ülevaade	"	138	4
48. Õpetaja Vilhelm Johansonini mälestuseks	"	1	1
49. Kas võimaldab uus avalikkude algkoo- lide seadus ühtluskooli põhimõtte edukat teostamist	1931	1	8
50. Eesti Õpetajate X üldkongressi järel- laineid	1931	1	2
51. Õpetajate X üldkongressi puhul	1933	5	2 $\frac{1}{2}$
52. "Kasvatuse" lugejaile	1932	10	1

17. jaanuaril 1955.

K i r j u t i s e d	Aas- ta	NN	Lk.
53. Kirjanduse arvustusi ja ülevaateid	1939	1	1 $\frac{1}{2}$
54. Lastekirjanduse ja rahvusvahelise koostöö küsimus Kopenhaageni kong- ressil	1939	2	8 $\frac{1}{2}$
55. Kooliraadio	"	3	7 $\frac{1}{2}$
56. Kirjanduse arvustusi ja ülevaateid	"	3	2
57. Õpilasekskursioonid	"	4	6 $\frac{1}{2}$
58. Julius Grüntali ei ole meil enam!	"	4	1
59. Meie standardlugemikud	"	5	12
60. Kakskümmend aastat tööd	"	6/7	3 $\frac{1}{2}$
61. Rahvusvahelise Õpetajate Liitude Föderatsiooni Kongress Pariisis	1939	6/7	9 $\frac{1}{2}$
62. Õpetajaskonna üritusi suvel	"	6/7	2
63. "Kasvatuse" töömaalt	"	6/7	8
64. Kooliaedadest	"	8	3
65. Raske kaotus	1940	3	3
66. VI eesti keele õpetajate kongress	"	1	6

Kokku 66 kirjutist 446 leheküljel

=====

18. jaanuaril 1955.

Kuna mul pole säilinud "Kasvatuse" kõik aastakäigud (puudub 5 aastakäiku: 1934 - 1939) ja mul pole korda läinud neid hankida, siis pole ka minu kirjutiste eelolev loetelu täielik. Siiski sisaldab ta peaaegu kõik mu kandvamad kirjutised. Märkimata on loetelus mõnikümmend kirjutist järgmistelt aladelt: suuremate koosolekute, Liidu asemikkude kogu koosolekute kirjeldused, osa teateid välismaalt, kroonika jm., Kuna aga märgitud on kõik ajakirjanduse teated, sest nad sisaldavad parempoolse ajakirjanduse kallaletungi Eesti Õpetajate Liidu le ning "Kasvatuse" toimetusele ja minu seisukohavõtmisi - võitlust tagurlusega.

Kui loetelus märkimata kirjutiste maht juurde lisada selles märgitud kirjutiste mahule, saab kokku tublisti üle 500 "Kasvatuse" lehekülge, seega üle ühe aastakäigu "Kasvatust".

19. jaanuaril 1955.

ÕPETAJATE PEDAGOOGILISED NÄDALAD JA KURSUSED

Neist on kõneldud juba eespool. Kõnelen lühidalt vaid oma tööst neis.

Olen lektorina ja ühes neist ühtlasi ka juhatajana osa võtnud 4 nädalast:

1. 1917. aastal Tallinnas,
2. 1925. " Tallinnas,
3. 1920. " Kuressaares,
4. 1920. " Võrus.

Tähtsamad neist on

Eesti keele ja koduloo kursused ja

II kasvatusteaduslik nädal,

mis korraldati 1925.a. 30. juulist 26. augustini Tallinna 21. algkooli ruumides. Peaaineks oli emakeel. Olin kursuste kui ka nädala juhataja ja emakeele metoodika lektor.

Kursuste ja nädala ained ja lektorid olid:

1. Emakeele morfoloogia - 27 tundi, ülikooli lektor (hiljem doktor) J.V. Veski.
2. Eesti kirjandus - Võru Õpet.Seminari õpetaja Rudolf Reiman - 18 tundi.
3. Eesti vaimline kultuur - kirjanik J. Semper - 10 tundi.
4. Emakeele õpetamine algkooli vanemais klassides - õpetaja Rudolf Reiman - 12 tundi.¹⁾

1) + 6 praktikatundi

5. Emakeele õpetamisest algkooli nooremais klassides - 12 tundi,¹⁾ kõnelesin mina.

X Teiseks tähtsamaks aineks oli üldõpetus ja kodulugu, millest kõneles Võru Õpetajate Seminari direktor J. Käis - 26 tundi. Üldõpetuse teostamisest välismaal kõneles Võrumaa koolinõunik J. Sultson 2 tundi. Teoreetilisi loenguid selgitasid J. Käis ja ühe kursuste kuulaja Tallinna 21. algkooli õpetaja A. Schneider (M. Suigu) praktika - tunnid neile järgnevatel läbirääkimistega.

Kõrvalainetena puudutati veel järgmisi aineid:

1. Loodusõpetus algkoolis 10 tundi, teoreetilisi loenguid ühes praktika-tundide ja läbirääkimistega - käsitles J. Käis.
2. Maateadus algkoolis - 2 tundi, Tallinna Õpetajate Seminari õpetaja J. Kents.

Peale kavas ette nähtud ainete olid veel lisaaained:

1. Riigikoguliikme A. Tamme loengud aineist. "Õpetaja kui seltskonnategelase ülesanded."
2. Prof. Žakovi loengud kasvatusteaduslike küsimuste üle - tema abikaasa ettekandel - Haridusministeeriumi ettepanekul.

Kursuste ja nädala vältel korraldati järgmised õppekäigud:

1. 2 õppekäiku Tallinna ümbrusesse - Tallinna Õpetajate Seminari õpetaja J. Kalkuni juhatusel, mille siht oli tutvustada osavõtjaid ümbruskonna taimestikuga, eriti

1) + 6 praktikatundi .

nende äramääramisega.

2. Õpekäigud Tallinna muuseumidesse.
3. Õppekäik näitus-messile.
4. Õppekäik Tallinna suurimasse trükikotta.

Vabal ajal harjutati laulmist. Kursuste kuulaja Rakvere algkooli õpetaja A. Laretei juhatusel moodustati kursuste kuulajaist arvurikas segakoor. Laulukoor esines ettekandetega kursuste ja nädala lõppaktusel, mille eeskavas oli veel ilulugemine, plastilised harjutused, soololaulud ja klaverimäng (kursustest ja nädalast osavõtjate poolt).

20. jaanuaril 1955.

20. JUUNIL 1955

20. jaanuarist 20. juunini, s.o. 150 päeva, on mu "Mälestuste" kirjutamine seisma pidanud järgmisil põhjusil:

1952.a. 1. maist saadik olen ilma igasuguse toetuseta riigi ja omavalitsuse poolt. Kui selle kohta järele küsida lasksin, miks mult igasugune pension ja toetus on ära võetud, siis vastati: "Enn Murdmaa on olnud k o d a n l i k u valitsuse ajal haridusministri abi ja riigikoguliige. Et mu kõrge vanus (ligi 80 aastat) ja raske südamehaigus oma mitmesuguste kõrvalhaigustega ei võimaldanud mul tööd teha, siis jäi mu ainsaks toitjaks mu ainuke ellujäänud laps, tütar Leida, kes on ise tõsiselt haige ja tema töölkäimine on ühenduses väga suurte raskustega. Ka ei võimalda tema väike töötasu kahel

inimesel ära elada. Õnneks sain väikese tõlketöö. Kõigile raskustele vaatamata pidin selle kallale asuma ja "Mälestuste" kirjutamise katkestama. Nüüd on mu tervis nii tugevasti kannatanud, et vikatimees vist enam kaugel pole. Muude haigustele lisaks on tulnud silmade haigus: nad otse valutavad kui kirjutad ja nägemine kipub kaduma. Katsun siiski nii palju teha, kui suudan. Kirjutada oleks aga väga palju. Peale ülevaate tööst progressiivse kooli loomisel on täiesti kirjutamata ülevaade läbielatud sündmustest 1880. aastast kuni 1915. aastani, mil asusin Tallinna elam. Muidugi saab see töö olla vaid "linnu lennult", peamiselt ainult oma mälu põhjal. On veel teisi põhjusi, miks "Mälestuste" kirjutamise katkestasin, kuid neist, kui suudan, hiljem.

20.VI 55.

Eesti keele ja koduloo kursused ja II kasvatus-
teaduslik nädal
(Täienduseks).

Eesti keele ja koduloo kursused ja II kasvatusteaduslik
nädal korraldati Haridusministeeriumi ja Eesti Õpetajate Liidu juhatuse poolt, kelle esimeheks olin.

✓ 21. aprillil 1925.a. teatas hamini kooliosakond mulle kui Tallinna linna XXI algkooli juhatajale, et ta on otsustanud käesoleva aasta suvel korraldada 4-nädalased Eesti keele ja koduloo kursused algkooliõpetajaile ja palub mind nende kursuste juhatamist enda kätte võtta.

Kursuste algus oleks juulikuu keskel ja kursuste eelarve oleks 50.000 marka.

1. juhatus	10.000 mk.
2. teoreetil.loengud 50 ä 350 mk.	17.500 "
3. praktil.harjutused 50 ä 250 mk.	12.500 "
4. kantselei- ja majanduskulud	10.000 "

Kui ma nõus olen kursuste juhatamist enda peale võtma, siis palub Kooliosakond sellest kohe teatada ja lektorite leidmiseks samme astuda.

Andsin nõusoleku ja tegin ühtlasi Õpet.Liidu juhatusesele ettepaneku ühineda kursustega ja korraldada E.Õ. Liidu poolt II kasvatusteaduslik nädal.

Koostasın kursuste ja nädalakava ja hakkasin lektoreid otsima. Lõplikult kujunes kava nii, nagu sellest kirjutasin eespool (lk.). Kahe ürituse kokkuliitmine võimaldas suuresti tõsta nende sisulist väärtust. Nende ülesanne oli selgitada õpetajaile, kuidas oleks võimalik teostada töökooli põhimõtteid algkooli tähtsamate õppeainete, peamiselt eesti keele, õpetamisel. Seega olid need kursused ja nädal põhjapaneva tähtsusega meie progressiivse kooli loomisel.

Osavõtt kursustest ja nädalast oli elav. Sellega ja ka hoolsa tööga kursustel ja nädalal on meie õpetajaskond näidanud, et ta tunneb suurt huvi oma hariduse täiendamise ja meie kooli tõstmise vastu.

Osavõtjad otsustasid saata Haridusministeeriumile ja E.Õ. Liidu juhatusesele tänuavaldused sisurikaste kursuste ja

nädala korraldamise eest.

Isiklikult tuli minul kui lektoril raske töö ära teha. Lühike aeg haridusministeeriumi ettepaneku tegemise ja kursuste alguse vahel tuli mul kui kursuste tegelikul korraldajal kutsutada peamiselt kursuste eeltööde tegemiseks: kursuste kava koostamiseks, asja arutamiseks E.Õ. Liidu juhatuse koosolekuil, kus otsustati liita kursustega ka Liidu II kasvatusteaduslik nädal, mille juhtimine ja tegelik korraldamine anti ka minu hooleks, kursuste ja nädala lektorite leidmine ja mitmed muud ettevalmistustööd nõudsid mult nii palju aega, et seda üle ei jäänud loengute koostamiseks. Seda tuli teha nende 12 päeva jooksul, mil esinesin loengutega: Et päeval aeg kulus kursuste korraldustöödeks, siis sain loenguid koostada ainult öösiti: mida suutsin koostada öösel (muidugi ainult mustendis), sellega esinesin järgmisel päeval loengus. 12 öö tööviljana valmis mul 240-kvartaleheküljeline metoodiline teos, s.o. tuli igal ööl kirjutada keskmiselt 20 lehekülge teksti. Küll ei olnud see metoodiline teos minu originaalne töö - originaalset on maailmas üldse väga vähe - vaid ta oli koostatud autoriteetsete koolimeeste, töökooli põhimõtte teostajate, tööde alusel, kusjuures kõige rohkem olen kasutanud Ernst Lüttge raamatut "Die Praxis des Lese- unterrichts". Teiste soovitatavate raamatute nimekiri on minu teose lõpul, lk. 238.-240. Suur osa neist raamatuid oli ka välja pandud.

Kursustest ja nädalast osavõtjad hindasid mu rasket tööd muuseas ka sellega, et annetasid mulle kõrgehinnalise Beckeri

firma seinakella, millele oli kinnitatud hõbeplaat sõnadega:

"Väsimatu töömehele

ERNST MARTINSONILE

tänulik õpetajaskond 2. kasvatus-
teaduslikul nädalal 26.VIII 25."

21.VI 55.

Siiani on see kallis ametikaaslaste kingitus mulle us-
tavalt aega mõõtnud, s.o. tervelt 30 aastat ja ilma parandamata!

Kursuste ja nädala lõpliku kava olen esitanud eespool (lk.
).

Kursustest ja nädalast kirjutasin ülevaate 1925.a. "Kasva-
tuse" 10. numbris, (lk. 303 - 307). Seal on muuseas väga huvi-
tavad kokkuvõtted ankeetlehtedest, mis iga osavõtja pidi andma.

Kursustest ja nädalast, osavõtjad saatsid Haridusministee-
riumile ja E.Õ. Liidu juhatusele tänuavaldused sisurikaste kur-
ruste ja nädala korraldamise eest.

Õpetajaskond oma suure osavõtu ja hoolsa tööga on näida-
nud, et ta tunneb suurt huvi oma endatäiendamise ja sellega
ühtlasi ka meie kooli tõstmise vastu.

Nädala lõpupoole pildistati lektorid ja kursustest ning
nädalast osavõtjad.

Lisandid:

1. Haridusministeeriumi ettepanek Ernst Martinsonile (Enn Murd-
maale).
2. E. Martinsoni koostatud kursuste ning nädala esialgne kava

ja üleskutse.

3. Kirjavahetus lektoritega.

4. E. Martinsoni loengute mustendite vihik.

5. Kursuste ja nädala ülevaade 1925.a. "Kasvatuse"

10. numbris (lk. 303 - 307).

6. Kursuste ning nädala lektorite ja osavõtjate pilt.

22.VI 55.

Esimene Eesti kasvatusteaduslik nädal

Sellel nädalal leiab meil töökooli põhimõtte esmakorselt põhjalikku selgitamist saksa autoriteetsete koolimeeste poolt. See nädal korraldati E.Õ. Liidu poolt 1922. aastal 28. juulist 5. augustini Tallinnas Tütarl. Kommertskooli ruumides. Et see tuli paratamatult korraldada saksa keeles, siis ei saanud meie õpetajad temast väga suurel määral osa võtta. Koostasin sellepärast nädala lektorite poolt "Kasvatuse" toimetusele saadetud käsikirjade põhjal kaunis põhjaliku ja üksikasjalise ülevaate. (Teatavasti olin ma "Kasvatuse" toimetaja 1921.a. 1. septembrist kuni 1940. aastani, mil E.Õ. Liit ja ajakiri "Kasvatus" lõpetasid oma tegevuse.) See ülevaade on ilmunud 1922.a. "Kasvatuse" 17., 18., 19., 20., 21. ja 22. numbris.

23. VI 1955.

III kasvatusteaduslik nädal ja kooliuuenduse

näitus

Korraldati E.Õ. Liidu poolt 1930. aastal 12.-26. aug.

Tallinna Tütarlaste Kommerskooli ruumides . . .

23. detsembril 1955
=====
(Raskesti haige)

24. augustil s.a. tabas mind raske haigus. Umbes kella 12-13 ümber langesin ma köögis meelemärkuseta põrandale maha. Kedagi teist peale minu kodus ei olnud. Tütar Leida jõudis töölt koju alles õhtul kella 19 ümber. Lamasin meelemärkuse- ta maas umbes 3-4 tundi. Köögist külma koridori viiv uks oli nähtavasti minu kukkumise tõttu lahti pörunud ja koridorist ajas tugevasti külma kööki sisse. Kui ma meelemärkusele jõud- sin, leidsin, et mu kuue varrukad olid üleni verise oksega. kaetud. Katsusin niipalju kui sain, seda kõrvaldada ja roni- sin suure vaevaga voodisse, kust tütar mind õhtul koju tulles seljakile vastu voodiäärset seina lamamast leidis. Järgmisel päeval kukkusin jälle põrandale maha, kuid juba kergemal ku- jul. 27. augustil aga jäin juba hulgaks ajaks meelemärkuseta lamama. Suure vaevaga tassisid mind mu tütar, pojatütar Mai ja poja naiseema mind voodisse. Pea ja käed olid täiesti kül- mad, hingamist polnud peaaegu märgatagi. Juurdekutsutud esma- abi-arstid konstateerisid peatset surma. Olevat surmaeelne agoonia, surm olevat möödapääsematu, kästi tütart järgmisel päeval surmatunnistuse järele minna. Õnneks osutusid esmaabi- arstide "kindlad" veended ebaõigeteks. Enam kui 14-tunnilise varjusurmas viibimise järele hakkasin elumärke avaldama. Mõne päeva möödumise järel viidi mind haiglasse ja nüüd - üle kol- mekuulise ravimise järele olen juba nii kaugel, et hakkan oma "Mälestuste" kirjutamist jätkama. Kõigest hingest tahaksin oma töö lõpule viia. Kuid on väga küsitav, kas ma seda suu- dan . . .

23.XII 1955.

Mu tegevus pärast 1923. aastat

1923.aasta sai pöördepunktiks mu elus. Kuigi jäin veel kuni 1926. aastani edasi riigikoguliikmeks ja tuli mul täita II Riigikogu hariduskomisjoni esimehe kohuseid ja üles astuda plenaarkoosolekuil haridusalalistes küsimustes, tuli mul siiski suurem osa tööjõust kulutada järgmistele tööaladele:

1. Uue avatava 21.algkooli juhatamine.
2. Eesti Õpetajate Liidu esimehe kohuste täitmine, kelleks mind valiti 1922.a. detsembris.
3. Ajakirja "Kasvatuse" toimetamine, millise ülesande olin ajutiselt oma õlgadele võtnud juba 1921.a. septembris, kuid millest ma ei suutnud vabaneda enne "Kasvatuse" likvideerimist 1940. aastal.
4. Mitmesugused muud ettevõtted ja üritused kooli sisulise külje rikastamiseks: õpikute koostamine, noorsoole kirjandustoodete loomine ning soetamine.
5. Noorte ajakirja "Noorusmaa" ja "Noorusmaa" almanahhide toimetamine.
6. Välismaa õppereisid, osavõtt ülemaailmseist õpetajate kongressidest jm.

24.XII 1955.

Tallinna linna 21.algkool

Selle juhatajaks kutsus mind Tallinna linnakoolivalitus 1923. aasta kevadel. Uue koolimaja 2 ülemist korrust olid ehituselt nii kaugel, et neis sama aasta 3. oktoobril mõne klassiga õppetööd alustada võis.

Esimesel ja teisel ning keldrikorrusel, kus veel ehitustöö käis, puudusid veel ukсед, aknad, põrandada ja muud vähemad seaded. Ülemistel korrustel asuvail klassidel tuli kannatada tõmbetuult, lubjatolmu, alalist kopsimist ja muid ebamugavusi. Puudus rõivahoiuruum. Õpilaste rõivad riputati pööningule lattide külge löödud naeltele. Maja katus polnud veel vihmakindel, olid ainult katuselauad, mille külge pärast kinnitati katusekivid. Ka oli pööningule paigutatud suur osa uusi koolipinke ja muud mööblit.

Ühel öösel, pärast keskööd, hakkas kõvasti vihma valama. Õpilaste rõivad õnneks küll rikutud ei olnud, kuid uue kooli mööbli ähvardas vihm ära rikkuda. Tuli tassida pööningu äärtele, kuhu vähem vihma peale valas, tõsta üksteise peale ja katata, millega käepärast leidis. Et aeg oli juba väga hiline, siis ei hakanud sellele päästetööle äratama kooliteenijaid ning tegime selle töö kahekesi naisega ära. See võttis mitu tundi aega ja pärast seda olime märjad ja porised, sest vihma valas kogu aeg ja mööbel oli tolmuga kaetud. Kuid mööbel oli päästetud.

25. detsembril 1955.

25. DETSEMBRIL 1955

Tallinna linna 21. algkool (järg)

1924.a. veebruaril sai koolimaja niikaugele valmis, et 17. veebruaril kooli avaaktust pidada võisime.

Aktuse kavas olid muuseas järgmised esinemised:

1. Tallinna linnapea A. Uuessoni kõne
2. Koolijuhataja E. Martinson (Murdmaa) kõne
5. Koolinõunik Chr. Brülleri kõne
6. Tervitused
7. Õpilaste ettekanded
8. Koolivalitsuse juhataja A. Kuksi kõne
9. Hümn

Omas kõnes ütlesin ma muuseas järgmist:

Kaunid ruumid on koolile antud. Kooli väline kest on loodud. Lähem ülesanne on täita seda väärilise sisuga. See ülesanne, koolitöö korraldamine uutes ruumides, langeb peamiselt õpetajate õlgadele. Kuidas nad selle tähtsa ülesandega toime saavad, sellest on õieti liiga vara rääkida. Oleme ju alles veel loomissuitsus, ehitustolmus. Piirdugem seepärast lühikese ülevaatega kooli loomisest ja tema töö korraldamisest ning püüetest.

Kooli loomisel likvideeriti Poska tänaval asuv linna 21.algkool ja dr. Martin Lutheri kasvatusmaja juures asuv 26. algkool. Esimeselt koolilt pärandas uus kool oma nime, selle kooli õppejõud - 5 nais- ja 3 meesõpetajat, õpilaste koosseisu 8 klassiga ja kooli kogu inventariga, teisest koolist - 1 mees- ja 5 naisõpetajat, õpilaste koosseisu 7 klas-

siga ja osa õppevahendeid. Selle kooli nime parandas Koplis asuv linnakool. Linna 10. algkoolist toodi meile üle 2 kuue-
ndat klassi, nii et teistest koolidest oleme saanud kokku 17
klassi. Peale selle on uutest algajast õpilastest moodusta-
tud 6 esimest klassi ja mitmesugustest teistest algkoolidest
ja erakeskkoolide alamaist klassidest ületulnud õpilastest
on moodustatud 2 klassi, nii et uues koolis on kokku 25 klas-
si üle tuhande õpilasega.

Peale mainitud õppejõudude on Tallinna teistest alg- ja
keskkoolidest uude kooli üle tulnud 3 nais- ja 2 meesõpetajat.
Uusi õppejõudusid on valitud 7 nais- ja 2 meesõpetajat, nii
et uues koolis töötavad peale juhataja 20 nais- ja 9 meesõpe-
tajat, kokku 30 õppejõudu. Kooliteenijaid meie koolis on ka-
heksa: 6 nais- ja 2 meestööjõudu. Seega on meie koolipere ela-
nike arv tunduvalt suurem kui Paldiski linna elanike arv.

25 klassist on esimesi 6, teisi - 4, kolmandaid - 4, nel-
jandaid - 5, viiendaid - 4, kuuendaid - 2, kusjuures on poiste
klasse 9, tüdrukute klasse - 10, ühisklasse - 6. Et klassiruu-
me - peale eriklasside - on ainult 18, klasse aga 25, siis on
7 poiste klassi sunnitud töötama peale lõunat.

Peale mainitud klasside töötavad kooliruumides kella
3 - 9 kellani p.o. õpetajaid ettevalmistavad pedagoogilised
kursused.

✓ Peale harilike klassiruumide on meil veel eriklassid
tüdrukute ja poiste käsitöö, loodusõpetuse, laulmise, modellee-
rimise ja joonistamise ning joonestamise õpetamise jaoks. Ak-
tuse- ningpeosaal on ühtlasi ka võimlemisruumiks. Võimlemi-

seks tarvitatakse saali igal päeval 8 või 9 tundi. Et alati-
sest tarvitamisest saali mitte palju mustust ei koguneks, siis
võimlevad lapsed riidest tehtud jalanõudes. Suur osa lapsi
tarvitab neid jalanõusid ka muul ajal kooliruumides viibimi-
sel. Söögituba, kus lastele 3 korda einet korraldatakse, on
ühtlasi ka modelleerimise ja papptööklassiks määratud. Eri-
klassid eralduvad harilikest klassidest oma mööbli ning sea-
dete poolest. Nii on poiste käsitööklassides tislerringid,
modelleerimise ja papptööklassis lauad loodpinnaga, millel on
modelleerimise- ja lõikelauad; joonistamis- ning joonestamis-
klassis liikuva pinnaga lauad; loodusõpetuseklassis tavalii-
sed loodpinnaga lauad, et neil oleks õpilastel võimalik kat-
seid teha, milleks tunni ajal igal laual, mille taga töötab
2 õpilast, on statiiv, piirituselamp ja kõige vajalikumad kat-
seriistad. Looduslooklassi kõrval on looduslookabinet loodus-
loo.õppevahendite ja kemikaalidega; lauluklassis klaver ja
tahvel noodijoonestikuga; võimlemisruumi (saali) tagaseinas
on rootsisein, keskel seaded võrkpallimänguks, kõrvaltoas võim-
lemisriistade hoiuruum ja selle kõrval duširuum... Niipalju
lühidalt kooli välise külje kohta.

26. detsembril 1955.

Tallinna linna 21. algkool (järg).

Kooli kasvatuselise külje juurde ülemannes tuleb tähen-
dada, et koolitöö esimesel aastal on pidanud sündima äärmiselt
raskeis tingimustes. Kõige pealt hiline töö algus. Kui teised
koolid sügisel õppetööd algasid, oli meie koolimaja alles

täies ehitamishoos. Võisime tööd alustada endise 21. algkooli ruumides, kus oli 4 klassituba, ainult mõne vanema klassiga. Suurem osa õpilastest pidid kodus istuma. Pikapeale ajas ootamine lastevanemad ärevusse. Nende pealekäimisel otsustas linnakoolivalitsus uue maja kahes ülemises korruses 3. okt. koolitööd alustada, kuigi suuremas osas majast ehitustöö oli alles täies hoos. . . Koridorides ja treppidel oli alatine kopsimine, lubjatolm, niiskus külmaga ja tuuletõmbus. Selle tõttu olid haigused meil alatised külalised. Vististi pole meil ühtegi õpetajat, kes selle all poleks kannatanud. Paarkolm nädalat hiljem säime jälle osa ruume kätte ja veel mõni aeg edasi - peaaegu kõik ruumid. Iga uue ruumi juurdevõitmisel tuli aga koolitööd teisiti korraldada, asja ühest ruumist teise üle kanda, tunniplaan uuesti koostada jne. Alumiste korruste ruumide kättesaamisel olid need alguses väga niisked. Et drenaaž veel tegemata oli, siis olid keldrikorruse ruumid veega üle ujutatud. Selle tõttu olime sunnitud asju ühest ruumist teise üle kandma, riietehoiuruumist, mis keldrikorrusel, ajutiselt loobuma ja uuesti külma ning märga pööningut tarvitama. Vihmastel ilmadel ajas akende vahelt väga palju vett sisse. Alatine müra ja kopsimine katusel, pööningul ja alumistel korrustel, töömeeste läbikäimine ka neist koridoridest, mis lastele tarvitamiseks määratud, põrandate poriseks tallamine, paberossiotsade põrandale pildumine, alatine veepuudus ülemisel korrusel, eriti klosettides, elektrivalgustuse puudus ja sagedased rikked mitmes tarvilikus kohas - kõik see

ja palju muud, on väga suurel määral takistanud kasvatus-õpetuslikku tööd.

See kõik ei ole selleks ette kantud, et kedagi süüdistada, vaid selleks, et näidata, missuguste raskustega on meil tulnud võidelda.

Õppetöö edukust on takistanud ka mitmed muud asjad. Nimetan mõned tähtsamad. Et meie koolis õppetöö palju hiljemalt algas, siis valgus meile suur osa selliseid õpilasi, kes õigel ajal polnud kooli ilmunud. See on tavaliselt kõige mahajäänud element. See alatine õpilaste juurdetilkumine kestis kuni vana-aasta lõpuni, vähemal määral aga kuni siiani.

Edasi puuduvad meil veel "omad klassid", mis aastate jooksul on alt üles toodud, ühtlaste juhtmõtete järgi kasvatatud ning õpetatud. Meie kool on veel väga kirju kogu õpilasi mitmesugustest koolidest. Seda viga suudavad ainult aastad parandada.

Väga palju aega koolijuhatajalt on nõudnud kooli seadmete muretsemine, mille tõttu kasvatusõpetuselisele küljele on jäänud vähe aega üle.

Kõik see ja rida teisi asjaolusid on suurel määral takistanud koolitööd. Nad on paratamatult ühenduses kooli loomisega, eriti veel siis, kui see kool on väga suur ja kui veel ühtlasi kooli luuakse ja koolile maja alles ehitatakse. Õnneks on sarnased asjad aga möödaminevad.

Kui siis veel vara on kõnelda koolitöö tagajärgedest, siis võime küll puudutada tähtsamaid põhimõttelisi aluseid, millistel meie kool töötada tahaks.

27.XII 1955.

Tallinna linna 21.algkool

(järg).

Suure tähtsuse tahaksime anda põhimõttele: kool ei pea mitte ainult õpetama, vaid ka kasvatama. Kogu õppetöö, kogu koolielu avaldagu õpilasele kasvatavat mõju.

Ei ole nii suurt tähtsust õpilasele kõlbliste mõistete selgitamisel selleks määratud eritundidel, vaid palju suurem väärtus on sellel, kui iga tund, kui kogu töö koolis kui ka väljaspool kooli on selleks suunatud, et õpilasesse kasvatavalt mõjuda ja teda harjutada kõlblises tegutsemises. See töö ei tohi aga sündida välispidiselt õpilasele voorusi peale sundides, mitte moraali ettelugemisega, vaid sellega, et püütakse elu kõrgeid väärtusi lapse hingele nii lähedale tuua, temale nii omaseks, armsaks, arusaadavaks teha, et ta ise oma sisetundega, spontaanselt hakkab ihaldatavaks pidama ilu, puhtust, korda, headust, ausust, tõde, viisakust. Ainult sellel, mis inimene ise on sisemiselt sügavalt läbi elanud, on suur kasvatav mõju, ainult see paneb teda kõlblalt tegutsema, mitte aga ettekirjutatud moraal, väljaspoolt lapsele pealesunnitud õpetus. Seepärast peab ka kogu õpetus võimaldama lapsele sügavaid üleelamisi, mis tekitavad laste hinges ilusaid ning kõrgeid tundeid. Lapsele mõju^avaldamine soovitatavate tunnete väljakutsumise teel on kasvatustöö algtegur, tema nurgakivi, mitte aga ainult mõistuse teel lapsele asjade äraseletamine, nagu endise aja kasvatusteadus ekslikult arvas. Muidugi tuleb kasvatustöös appi võtta ka mõju avaldamine lapse mõistuse kaudu, kuid seda ei või

ainsaks, kõikvõimsaks kasvatusabinõuks pidada.

Tunnetest kasvab välja tahtejõud. Mida tunnetega ihaldame, seda hakkame kätte püüdma, see paneb meid tegutsema, takistusi ära võitma ja selles kasvab ning karastub tahtejõud. Saagete kordumiste läbi saab kõlbeline tegutsemine meile harjumuseks, teiseks iseloomuks.

Tähtsaks teguriks kasvatus töös on kasvatajate, s.o. õpetajate ja lastevanemate kui ka kogu ümbritseva seltskonna hea eeskuju. Kisub ju seltskonna halb eeskuju kõik selle maha, mida kool üles ehitada püüab, sest koolis viibib laps ainult 4-5 tundi päevas, kodus ja seltskonnas aga suurema osa omast ajast. Seltskonna parandamiseks ei suuda õpetaja suurt ära teha. Ta peab siiski püüdma kahjutuks teha seltskonna ning kodu halba mõju lapsele. Selleks peab ta aga ligemasse ühendusse astuma lapse koduga, et tundma õppida last ümbritseva keskuse halba mõju. Kuid kõigepealt peab õpetaja tundma õppima last ennast, et selgusele jõuda, kuidas avaldada lapsesse kõige sügavamalt mõju.

Seda kõike ei suuda õpetaja teha, kui tal on tegemist suure arvu õpilastega mitmes klassis. Sellepärast on uuema kasvatusaaduse üks nõue: algkoolis, kus on eriti suur tähtsus kasvatuslikul küljel, tuleb vähemalt alumistes klassides maksmata panna klassisüsteem, s.o. üks õpetaja õpetagu ainult ühes klassis kõiki õppeaineid. Siin koolis oleme klassisüsteemi maksmata pannud esimestes ja teistes klassides peaaegu puhtal kujul, kolmandais klassides mõnesuguste kõrvalkaldumistega.

Viimasel ajal on kasvatusteaduses palju juttu tehtud töökoolist. Selle all mõtlevad paljud kooli, kus palju kehalist tööd tehakse. Ka meie oleme töökooli põhimõtte pooldajad, kuid töökooli all ei mõista meie ainult kehalist tööd, millel ju on ka küll suur tähtsus, vaid niisugust kooli, kus teadmisi lastele mitte alati õpetaja poolt valmis kätte ei anta, vaid lapsed omandavad teadmisi ja võimisi ka oma ise- seisva töö ja tegevuse läbi - olgu vaimlise või ka kehalise töö läbi, muidugi õpetaja juhtimisel ning korraldamisel.

Uuem kasvatusteadus väidab, et laste vaimlised puudused on sageli ühenduses kehaliste puudustega, mispärast tuleb suurt rõhku panna laste tervisele. Selles mõttes on väga tähtsad laste mängud, sport, võimlemine, eine korraldamine, terve järelevalve kooliarsti poolt.

Olen esitanud tähtsamaid põhimõtteid, millele tahaksime rajada siin koolis oma kasvatus- ja õppetööd, need oleksid:

1. kasvatuselise külje esikohale nihutamine;
2. töökool, lapse isetegevuse arendamine;
3. klassisüsteem;
4. sügavad läbielamused;
5. lapse kehalise kasvatuselise tähtsuse rõhutamine;
6. tihe side kooli ja kodu vahel.

Ühte asja tahaksin veel puudutada. Kui ma kord Juhan Liivi luuletist "Must lagi on meie toal" käsitles lastele ette panin, selle kohta näiteid tuua, missugused raskused ja mured neid koolis rõhuvad, siis ütlesid mulle kõik õpilased:

"Meil on koolis hea olla!" - Vaatamata sellele, et see klass oli üks nõrgemaist . . .

Ja kui ma vaatlen neid mudilasi, kes vahetundidel keerlevad oma klassijuhataja ümber - otsekui töomesilased oma emamesilase ümber, siis näen laste silmist, et neil on koolis hea olla. Ja see on palju väärt, kui lastel koolis on hea olla. . . Meie vaesema kihi kodune elu on sageli nii väga päikesevaene. On sünge, pakub vähe heledaid tunde. Tahaksin sellepärast, et kool suudaks lastele ellu kaasa anda palju soojust ja päikesepaistet. Ja lapsepõlves endasse kogutud soojust ja päikesekiired heidavad helki inimese kogu elu peale . . .

Veel tahaksin, et ka lastevanemad ja kogu seltskond, kellel tuleb tegemist teha selle kooliga, võiksid tema kohta ütelda: "Siin on hea olla! . . ."

Tallinna linna 21. algkool (järg)

Kui mind 1. 21. algkooli juhatajaks valiti, siis peeti silmas muuseas ka seda, et sellest koolist luua enam-vähem niisugune kool, kus kooliuuenduslikud meetodid maksma pandaks. Õpetajate koosseisu kindlaksmääramisel ja klassikomplekteerimisel talitati aga sootu vastupidi. Õpetajate koosseis oleks pidanud olema moodustatud peamiselt sarnastest õppejõududest, kes tahavad ja võivad teostada uuenduslikke meetodeid. Õpetajate koosseisu kuulus aga kirju kogu õpetajaid mitmeist õppeasutusest, samuti komplekteeriti ka klassid mitme kooli õpi-

lasist ja kooli hilinejaist. Missuguseid tähtsamaid moodsa pedagoogika põhimõtteid ma siiski uues koolis maksma panna tahaksin, sellest olen kõnelnud kooli avaaktusel.

28.XII 1955.

Õppereis Austriasse ja Šveitsi

Et lähemalt tutvuda kooliuuendustööga välismaal, komandeeris mind haridusministeerium 1926.a. novembrikuu algul välismaale, andes mulle kaasa järgmise dokumendi:

"Offenes Empfehlungsschreiben.

Vorweiser dieses, Herr Dir. Ernst Martinson, Präses des Estländischen Lehrerverbandes, Redakteur der pädagogischen Zeitschrift "Kasvatus", aus Tallinn/Reval/, begibt sich ins Ausland, um das ausvärtige Schulwesen näher Kennen zu lernen.

Das Bildungsministeerium des Freistaates Eesti wendet sich an alle Entsprechenden Behörden und Lehranstalten mit der ergebensten Bitte, Herrn Dir. Martinson ihre Mithilfe zur Erreichung seiner Ziele freundlichst nicht versagen zu wollen.

Haridusministri ja Kooliosakonna juhataja allkirjad

2. nov. 1926.a.

Nr. 24550"

Fotod - Delegaate FIAI aastakongressi istungilt Palais-Royal'i ajaloolises saalis.

Eiffeli torn, Pariisi Jumalaemakiriku torn,
Prantsuse revolutsiooni 150.a. mälestuspühast

Kavatsesin kõigepealt hospiteerida Viini koolides, kus on läbi viidud moodne üldõpetus. Paaripäevase peatusega Varssavis jõudsin 17. novembril Viini, ja linnakoolivalitsuse loal hakkasin õpetust pealt kuulama Viini VIII poiste- ja tüdrukute- rahva- ja kodanikukoolis Alberti tän. 23. Hospiteerisin selles koolis 20. novembrist 4. detsembrini igal tööpäeval kuni lõunani. Pealelõunase aja ja õhtud kasutasin linna tundma õppimiseks, kontsertide, teatrietenduste ning muuseumide külastamiseks.

Minu seisukohad koolitöö kohta Viini reformkoolides avaldasin ma brošüüris "Kooliuuendus Austrias, eriti Viinis", mille koostas koolis hospiteerimise, õpetajatega läbirääkimiste, kooli ja koolivalitsuse üritustega kaasaelamise ja väga rikka-liku kirjanduse põhjal, mida mul õnnestus osta Viini raamatukauplustest ja kodumaale kaasa tuua. Kuigi ma linnaga tutvumisel, kontsertidel ja teatrietendustel nägin ja kuulsin väga palju huvitavat, pean aja säästmiseks selle kirjeldamisest siiski loobuma.

5. detsembril sõitsin Viinist Tirooli kaudu Šveitsi - Zürichi. Hospiteerisin seal õpetajate seminari harjutuskoolis. Oma arvamuse selle kohta avaldasin eelmainitud brošüüri lisas: "Jooni Zürichi rahvakoolist."

Väga huvitav oli külastada pestalozziaanumi - (Pestalozzi muuseumi). Sügavas harduses seisin kaua selles toas, kus oli Pestalozzi kätki. Kui imelihtne oli selle suure pedagoogi häll: lihtsa pruunika värviga ületõmmatud kuuse- või männilaudadest

piklik kastike kaares jalgadel, nii et kastikest ühele ja teisele poole kiigutada võib. . .

Pestalozziaanumist võtsin kaasa pilte Pestalozzi elust. Juuresolevast pildist lasksin teha 1000 suurendust ja need koolidele nende soovi korral õpetajate raamatukaupluse "Töö-kooli" kaudu laiali saata.

1917.a. 20. veebruaril avaldasin ajakirjas "Kasvatus" 33-leheküljelise Pestalozzi eluloo. Sama aasta 17. veebruaril peeti Šveitsis Bruggi linnakeses, Pestalozzi surma kohas, suure pedagoogi 100-aastast surma-mälestuspüha. Eesti õpetaja Liidu esimehena sain selle mälestuspüha korraldamiskomiteelt 1926.a. 26.dets. nimelise kutse Pestalozzi mälestuspühast osa võtta. 1927.a. 17. veebruaril peeti seda surma-mälestuspüha kõigis Šveiti koolides. Saatsin korraldavale komiteele järgmise kirja:

"An das

Schweiz. Aktionskomitee für die
Pestalozzi-Gedächtnisfeier.

Sich in tiefer Ehrfurcht vor den Manen des grossen Lehrmeister Heinrich Pestalozzi verneigend und aus seinem Lebenswerk Kraft schöpfend zum Kampfe für eine lichtere Zukunft der Menschheit, ist die Lehrerschaft Estis der festen Zuversicht, dass die hohen Ideale des grossen Menschenfreundes immer mehr und mehr zur Herrschaft gelangen.

Tallinn, Eesti, 17.2.1927.

E. Martinson,
Präsident des Estländischen
Lehrerverbandes."

Vt. lisa Nr.

Kirjandust noortele ja õpetajaile

1927. aastal koostas raamatu "'Beethoven", 1928. ja 1929.a. andsime Akadeemilise pedagoogilise seltsiga dr.A. Koor-
ti toimetamisel välja "Pedagoogilise aastaraamatu", mitme aasta
vältel rea raamatuid noorsoole, 1930. aastal - "Kooliuuenduse
päevaküsimusi" jt.

Ajakiri "Noorusmaa"

1925. - 1929.a. andis EÕL välja noorte ajakirja "Noorus-
maa". Olin selle ajakirja toimetaja. Ainelistest raskustest tõttu
oli EÕL sunnitud ajakirja väljaandmist 4-aastase eksisteerimi-
se järel lõpetama.

Et hoida alal sidet noorte kaastöölistega, andsin ma 5 aas-
ta vältel - 1929 - 1933.a. välja "Noorusmaa" almanahhe. Neid
ilmus 7.

Ankeet laste lugemisvara tundmaõppimiseks

1930.a. kevadel korraldas Tallinna linna 21. algkooli
esimestes, teistes, kolmandais, neljandais, viiendais ja kuuen-
dais klassides enam kui tuhandele õpilasele - poiste, tüdrukute
ja ühisklassidest - alljärgneva ankeedi.

Verte.

TALLINNA LINNA "L. ALGKOOLI ÕPILASTE POOLT LOETUD
RAAMATUD JA ÜKSIKUD LUGEMISPALAD

Õpilase nimi vanus . . . aastat,klass.

Seletuseks

Vastuste lahtritesse tuleb märkida:

I lahtrisse +, kui raamat või lugemispala loetud, või -, kui raamat või lugemispala pole loetud;

II " k.õ., kui raamat või lugemispala loetud käesoleval õppeaastal, või vr., kui raamat või lugemispala loetud varemalt;

III " kl., kui raamat või lugemispala saadud lugemiseks koolist, või kd., kui raamat või lugemispala saadud kodunt, või mj., kui raamat või lugemispala saadud mujalt;

IV " O, kui raamat või lugemispala ei meeldinud, m., kui meeldis, m.v., kui meeldis väga.

Õpilase poolt loetud raamatud, mis alljärgnevas nimestikus puuduvad, tulevad kirjutada erilehele ja tuleb anda nende kohta I, II, III ja IV lahtris nõutud teated. Erilehele ei tule kirjutada õpperaamatuid.

Raamatute nimestik	Vastused			
	I	II	III	IV
1. A. Kitzberg, Lastejutud				
2. E. Peterson, Lindude ja loomade sõda				
3. " Ennemuistsed jutud Reinu- vaderist Rebasest				
4. J. Trojan, Kääbuse jalutuskäik				
5. D. Defoe, Robinson Crusoe				

6. Vennad Grimm, Punamütsike
7. " " Hunt ja seitse kitsetalle
8. " " Võidujooks jänese ja siili vahel
9. " " Okasroosike (Kibuvitsaõieke)
10. Lumivalgeke
11. " Lumememm
12. " Lauake, kata end

jne., kokku 328 raamatut.

Ankeet korraldati üheaegselt kõigis klassides. Selle korraldamisel aitasid kaasa klassijuhatajad, kes andsid lastele vajalikke seletusi.

Suure arvu ankeetlehtede kokkuvõtmine ja läbitöötamine nõudis väga palju aega. Seda tööd tegid 2 tööjõudu enam kui pool aastat. Lootsin selle tööga 1932.aastal valmis saada. Kahjuks pole see lootus täitunud. Ometi on tööga nii kaugele jõutud, et võib vastuseid saada, mitmele tähtsale küsimusele. Mingisugust ainelist toetust ankeetlehtede trükikuludeks ja läbitöötamiseks kellegi poolt saanud ei ole.

29.XII 1955.

Kontakt Genfi Rahvusvahelise Kasvatuse

Bürooga

1931.a.novembris sain haridusnõunik Ollikult järgmise kirja:

V.a. härra E. Martinson.

Saadan sellega Teile Rahvusvahelise Kasvatuse

Büroo ankeetlehe ühes seletusega selle lehe juurde ja

palun Teid kui kompetentset ja asjast huvitatud haridustegelast mitte keelduda vastamast ankeetlehes toodud küsimustele. Kui Teil puudub võimalus vastata küsimustele isiklikult, siis palun ankeetlehe edasi anda Teie kaastöölisele või tuttavaile, kes asja tunnevad, palvega, et nad vastaksid küsimustele ja saadaksid vastused mulle otseteed (Tallinn, Tõnismägi 11). Vastused palun nummerdada küsimuste numbritega. Vastused palun saata 15. novembriks või hiljemalt 20. novembriks s.a. Ankeetlehte ei ole vaja saata.

Teie lahke kaastöö eest

Teid ette tänades

jään kõige austusega

Tallinnas,

3.nov. 1931."

(Allkiri) G. Ollik

Kirjale oli juurde lisatud R.K. Büroo ankeetleht küsimustega ja seletusega selle juurde. Ei esita neid siinjuures, kuna nad selguvad minu vastusest haridusnõunikule, mis on järgmine:

"V.a.

Härra haridusnõunik G. Ollik.

Teie kirjale 3.nov.s.a. vastuseks on mul au teatada järgmist:

1. Väga raske on ütelda, missugune on eesti parim noorsoo raamat, mida iga laps varem või hiljem loeb. Vast võiks selleks siiski pidada O. Lutsu "Kevadet".
2. Sama raamatut võiks ehk pidada ka meie laste armsamaks raamatuks raamatute hulgast, mis kirjeldavad

meie laste elu.

3. Rahvusvahelise solitariteeditunde äratamiseks on minu teada olemas meil ainsam lasteraamat: M. Janson "Rahu-ingel", lastenäidend, Eesti Õpetajate Liidu kirjastus. K.a. jõuluks ilmuvasse "Noorusmaa" IV almanakki paigutatakse "Noorte Valda" minu tütre Leida Martinsoni umbes 25-leheküljeline jutuke "Rahuingel", mis umbes samu sihte taotleb. Rahvaste lähendamise sihte peab kaudselt silmas ka minu lugemik "Kirjandust Koolile" II.
4. Ei tunne meil pildiraamatuid, mis oleksid eriliselt kohased, kasvatama lapses rahvastevahelist lugupidamist ja armastust. Samuti ei tea ka pildiraamatuid, mis kujutavad meie laste elu.
5. Laste eneste kirjutatud raamatuid võik nimetada M.Kampmani "Kasumets"¹⁾ ja "Noorusmaa" almanakkides "Noorte Vald".
6. Täiesti samalaadilisi uurimusi Eestis minu teada korraldatud ei ole. Minu poolt on korraldatud 1930.a. kevadel ankeet laste lugemisvara tundmaõppimiseks umbes 1000 õpilase osavõtul, millise materjali läbivaatamine on juba lõpukorral, kuid selle töö tulemused on veel trükkis ilmumata.
7. Isikuist ja asutustest, kes võiksid olla huvitatud käesolevast küsimusest ja kellele oleks soovitav saata vas-

1) "Kasumetsas" tundub siiski üsna palju õpetajat. E.M.

tavat materjali, võiks nimetada E.Õ. Liidu Noorsookirjanduse toimkonda, E.Õ. Liidu Eesti keele õppekorralduse toimkonda, Kirjanikku J. Parijõge ja nende ridade kirjutajat. Materjalide saatmine võiks sündida Eesti Õpetajat Liidu kaudu.

Tallinnas, 20. XI 1931.

Suurima lugupidamisega

E. Martinson."

Minu vastused tehti muidugi teatavaks "Rahvusvahelise Kasvatuse Büroole" Genfis (Genuas) ja 1932.a. 5. veebruaril kirjutas see mulle:

"Bureau International D' Education

Geneve, le 5. Februar 1932

44, Rue des Maraechers

Herrn Ernst Martinson

Vorsitzender des Estnischen Lehrerbundes

Tallinn

Eesti

Die Schulverwaltung des Bildungs- und Sozialministeriums hat uns wissen lassen, dass Sie sich für die Jugendliteratur interessieren und das Sie eine Arbeit vorbereitet haben, die gewisse Punkte dieses Gebietes erläutert. Dürfen wir Sie bitten uns über Ihre Untersuchungen auf dem Laufenden zu halten und uns Ihre Schrift zukommen zu lassen. Wir legen Ihnen unseren

Fragebogen bei; vielleicht ist es Ihnen möglich darauf zu antworten, wir wären Ihnen sehr dankbar für alles, was Sie tun wollten, uns aufzuklären über die Verhältnisse der estnischen Jugendliteratur, d.h. über die in Ihrem Lande in Ihrer Sprache gelesenen Jugendbücher. Wie Sie vielleicht durch das Schulministerium wissen, haben wir einen Katalog in Arbeit der Kinderbücher aus mehr als dreissig Ländern verzeichnet, die alle in die Kategorien gehören, die Sie auf beiliegenden Fragebogen erwähnt finden. Das Internationale Erziehungsbüro besitzt eine Daueraufstellung der Jugendbücher aus denselben Ländern, die das Interesse eines weiten Erzieherkreises besitzt. Auch hat unsere Arbeit verschiedenen Verleger zu Übersetzungen angeregt und hat überhaupt grossen Einfluss auf dem Gebiete der Jugendschriften.

Wir sagen Ihnen im voraus unseren verbindlichsten Dank für alles, was Sie tun wollen um uns weitere Angaben zu verschaffen.

Mit vorzüglicher Hochachtung zeichnet

allkiri (Blanche Weber)

Abteilung für Jugendliteratur.

Beilage: 1 Fragebogen."

Kirjale oli juurde lisatud samasugune ankeetleht ühes seletusega selle juurde, nagu sellise olin saanud ühes hari-dusnõuniku G. Olliku 3.XI 55.a. kirjaga.

Seega oli mul kontakt loodud Rahvusvahelise Kasvatuse Bürooga Genfis.

30. ja 31. dets. 1955.

F. V. Mikkelsaare surm

1929.a. 9.XI saatis F.V. Mikkelsaar mulle järgmise kirja:

Armas härra Martinson!

Kurvastusega lugesin lehest, et Te Õpetajate Liidu juhatuselt olete lahkunud ja päälegi tervislistel põhjustel! Juba selle põhjuse vasta olen praegu eriti hell, aga pää põhjus kurvastamiseks on ometi see, et lahkusite! See joon, millel Teie hulk aega Liitu juhtisite, oli kindlasti õnneks Eesti koolile ja õpetajaskonnale. Viimane ei ole asunud elust isoleeritud seisukohtadele, on hoidnud alati esikohal kooli- ja kasvatuseluküsimused, aga on osanud samm-sammult kindlustada ka õpetaja olukorda ning tõsta temast väärilist lugupidamist, kuigi see mõnele teisiti võib paista. Koostöö ministeeriumiga oli üksteist mõistvate kaastööliste koostöö, niipalju kui mina seda hinnata tohin ja saan.

Kui nüüd see kõik küsitavaks võib muutuda, siis on põhjust kurvastamiseks küll! Ma ei ole veel lugenud, kes on Teie järeltuleja Liidus ning ei tea lõpulikku seisukohta võtta. Kuid ma tahaksin loota, et õpetajaskond sinna jälle püüab leida parema eneste hulgast.

Aga Teie tervis? On tulnud mõni hädaohtlik pööre?

Või olid lahkumisel mõned teised põhjused kaaluvamad?

Minu tänavune puhkus kujunes alguses pahaks. Sõitsin kodumaalt ära juba väikese palavikuga. Saksamaal sain seda juurde. Siin elasid kaks esimest nädalat arusaamatute temperatuuridega, kuni viimaks nädala eest haigus "välja lõi" influentsas kõrge palavikuga, mille järele paranemine algas. Nüüd käin juba väljas. Üldiselt juba kosun, närvid paranevad, köha ja röga kahaneb.

Kui tervis lubab ja mahti saate, palun kirjutage väike kirjake!

Südamest tervitades

Teie F.M. Mikkelsaar."

Mikkelsaar läks tervist parandama Pürenei mägedesse.

Tsiteeritud kirja lõpp näib olevat lootustäratav, kuid juba vähem kui nelja kuu pärast saan teate Mikkelsaare surmast!... Kiri oli temalt viimane... Milline hoolitsus ja mure Eesti kooli eest ajal, mil ta ise võitles raske haigusega...

Kirjutasin "Kasvatuse" järgmises numbris meie suure koolimehe surmast.

L i s a d.

Kasvatusteadusliku nädala ja kooliuuenduse
näituse¹⁾

korraldas E.Õ. Liit 1930.a. 12.-26. aug. Tallinnas Tütarlaste Kommertsikooli ruumides. 1929.a. sügisel otsustas Liidu juhatus

1) Vt. lk.

märkida algkooliseaduse 10-aastast kehtivust kasvatusteadusliku nädala ja kooliuuenduse näituse korraldamisega 1930.a. sügisel. Moodustati näituse komitee, mille liikmeiks olid J. Rummo, J. Grüntahl, J. Elango, A. Janson, A. Pedusaar ja A. Oengo-Johanson. 1930.a. aprillis oli üldjoontes valmis näituse ja nädalakaava, millest teatati kõigile koolidele. Kasvatusteaduslikul nädalal olid ette nähtud järgmised üldloengud:

1. Missugustel aladel me vajame uuendatud tööviise.

Dr. J. Käis Võrust.

2. Kõlblusõpetus ja karskuskasvatus. Dr. Rudolf Smole

Viinist.

L i s a d - lk. juurde.

Minu lahkumisel E.Õ. Liidu juhatusest ilmus "Kasvatuse" 1929.a. 10. numbris järgmine kirjutis:

"Ernst Martinsoni lahkumise puhul"

üle kümne aasta tööd E. Õ. Liidu juhatuses.

Käesoleval tegevusaastal lahkus Eesti Õpetajate Liidu juhatusest Liidu kauaaegne esimees Ernst Martinson, kelle isikus Liit kaotas oma teeneterikka, vilunud ja hinnatud juhi.

Kahjuks juba viimase paari aasta jooksul E. Martinsoni tervislik seisukord halvenes. Lõppeks ületöötamise tagajärjel hakkasid end nõnda sundivalt tundma andma, et tuli alistuda arstide nõudmistele ja hoolimata kolleegide palvest eemalduda aastate jooksul armsaks saanud organisatsiooni juhtimisest.

Ernst Martinson on neid õpetajaskonna huvide ja õiguste eestvõitlejaid, kes E. Õ. Liiduga kaasa tulnud Liidu algpäevist alates. Juba Rakvere koosolekul 27. mail 1917. aastal,

kus pandi alus Eesti Kooliõpetajate Keskliidule, valiti E. Martinson ühemeelse poolehoiduga juhatuse liikmeks, kelleks ta jäi kogu segase aja kestes kuni 22. apr. 1919.a., mil ta siirdus haridusministeeriumi kooliosakonna juhi kohale. Muutunud olude puhul teenistusest lahkudes E. Martinson valitakse 4. jaan. 1921.a. jällegi Liidu juhatusse, kuhu ta jääb kuni 31. okt. 1929.a., mil tema tervislik olukord teda sunnib organisatsioonilise töö väsitava koorma maha panema. Liidu viienda juhatuse ajal 1922.a. E. Martinson valitakse abiesimeheks ja esimehe J. Annussoni lahkudes 1923.a., E. Martinson, olles üldise poolehoiu ja usalduse osaline, saab Liidu esimeheks, jäädes selleks lahkumise päevani. Peale selle 1922.a. alates¹⁾ E. Martinsoni peale pannakse "Kasvatuse" vastutusriikas toimetamisetöö.

Käesolevate väheste ridade ülesandeks pole E. Martinsoni laialdase töö ja paljude teenete loendamine ega hindamine Liidu juhtimisel. Kuid ometi oleks ülekohus nimetamata jätta, et E. Martinsoni juhtimisel Liit on käinud järjekindlat tõusuteed. Liidu mõjuvõim on kasvanud. Ülesanded ja töötulemused suurenenud. Veenva järjekindlusega teostades eesti kooliarendamist, Liit on sammunud E. Martinsoni juhtimisel omariikluse ideest ja rahvuslikust vaimust kantud vabameelse demokraatia teed.

Mis aga E. Martinsoni isiku eriti hindamisväärseks teeb ja tema lahkumist kahetsema paneb, on tema sõbralikkus, enesosalgamine ja objektiivsus isegi kõige keerukamata olukordade

1) Õieti 1921.a. 1. septembrist alates. E.M.

lahendamisel. Nende omaduste tõttu oli ta meisterlikuks lepitajaks ja koondajaks, ja vist on küll esmajoones E. Martinsoni teene, et Eesti Õpetajate Liit on säilitanud organisatsioonilise tervikluse, saavutades ühes sellega maksimaalse mõjuvõimu.

Liidu juhatus ühes kogu õpetajaskonnaga tänab E. Martinsoni õpetajaskonna heaks tehtud töö eest ja loodab, et E. Martinsonil peagi jälle võimalus avaneb osa võtma tulla Liidu juhtimisest."

Õnneks või õnnetuseks eesti koolile avanes see võimalus mul ühe aasta pärast.

3. De roly-süsteem. Dr. Rabinovič Riiast.
4. Testid. Koolin. J. Grüntal ja koolin. J. Estam.
5. Projetk-meetod. Prof. Lester Wilson New-Yorgist.
6. Dalton-olaan. Mr. A.J. Lynch Londonist.
7. Ekskursioonide korraldamine. Artur Dseivers Riiast.
8. "Haus in der Sonne". Wilhelm Kircher Westerwaldist.
9. Maailmakriis kasvatuses ja maailma pedagoogika teelahkmel. Otto Tacke Stettinist.
10. Õpilaste omavalitsus. Dir. Roos Tartust.
11. Kodu ja kooli koostöö.
12. Kooliuuenduse edusammud Lätis. Leon. Taivans Riiast.
13. Ameerika kooliolud. Prof. Lester Wilson New-Yorgist.
14. Koolioludest Soomes. Koolin. Aksel Salokannel Kuopioist.

Peale üldloengute olid ette nähtud töörühmad ja praktikumid ning demonstratsioonid.

Olin 1929. ja osalt ka 1930. aastal raskesti haige, mis pärast lahkusin Liidu esimehe kohalt. Sellepärast ei saanud ka

aktiivselt osa võtta kasvatusteadusliku nädala ja kooliünn-
dusliku näituse korraldamisest. Võtsin oma peale ainult koo-
liuendust käsitleva koguteose "Kooliünnenduse päevaküsimusi"
koostamise "Kasvatuse" toimetusele saadetud materjalide põh-
jal. Kasvatusteadusliku nädala ja kooliünnenduse näituse kir-
jeldus ilmus "Kasvatuse" detsembrikuu numbris ja on siia juur-
de lisatud.

L i s a

1.I 1956.

✓ Emakeele õppekavad,

mis 1928. aastal kehtima pandi, koostasid E.Õ. Liidu õppe-
korralduse liikmed: A. Õunapuu, A. Mölder ja mina, kusjuu-
res mina koostas in lugemise ja kirjanduse, A. Õunapuu kee-
leõpetuse ja A. Mölder kirjaõpetuse osa. Kõik osad arutati
läbi kavakoostamise toimkonna kõigi liikmete ühisel koosole-
kul. Kava lugemisõpetuse ja kirjanduse osa kohta andsin
M. Kampmanile tema soovil informatsiooni, mispeale M. Kamp-
man saatis mulle kava kirjanduse osa kohta terava arvutuse.
Tema arvustus käis küll õieti hamini poolt muudetud osa kohta,
mis osaliselt läks lahku toimkonna poolt koostatud kava seis-
kohtadest. Pea vahe M. Kampmani ja uue kava seisukohtades
on see, et M. Kampman arvab, et koolis läbivõetavad lugemis-
palad peavad arvestama kirjanduse ajaloo nõudeid. Ta arvab,
et näiteks A. Haava "Koolist" ja E. Vilde "Mu esimesed trii-
bulised" ei ole väärtuslik ilukirjandus, vaid "kerget bio-
graafilised följetonid ilma intriigi arenduseta, ilma alguse

ja lõputa..."Vilde teoses puuduvad kõik need head küljed, mis on tema teistel töödel, näiteks eeskujuliselt ülesehitatud ja arendatud "Lina-Maiel", mille varal saab V klassis psühholoogilist analüüsi harjutada ettevalmistuseks suuremate teoste analüüsile... Meil läheb klassis vaja keskmise ulatusega tervikulist materjali... Mis peaksime V klassis hakkama peale seesuguste jupikestega (30-40 rida) nagu "Ilus suvepäev oli", "Ööbik ja lilled"? Toimkond aga arvab, et pole vaja arvestada kirjandusajaloolisi nõudeid, et lugemispala väärtust ei saa mõõta tema pikkusega, vaid tuleb võtta lugemispalasi, mis rikastavad lapse hinge, mis panevad liikuma lapse fantaasia, mis õpetavad teda õieti lugema.

Kirjandust koolile
=====

1928. ja 1929. aastal koostasid lugemikud algkooli V ja VI klassile - "Kirjandust koolile" I, II ja III. I ja II jagu olid määratud V klassile, III jagu - VI klassile. I ja III jagu sisaldasid ilukirjandust kodumaa, II jagu välismaa autoreilt. Kõikide kodumaa autorite teoste lugemikku paigutamiseks on saadud autoreilt kirjalik nõusolek ja on neile makstud honorari - 5 senti realt, milline summa oli maksimaalne autorite poolt soovitud honorarist.

Lugemikkude koostamisel olen silmas pidanud eesti keele õppekavades ülesseatud nõudeid, et lugemisaine ei pea silmas pidama kirjandusloolist seisukohta, vaid et lugemisaine valikul peab olema mõõduandev kunstilis-psühholoogiline seisukoht, lastele pakutav lugemisvara peab olema suure kunstilise väärtusega ja vastav lapse arenemisastmele (et ta suudaks

äratada huvi ning elamusi). Lugemispalad peavad rikastama lapse hinge, panema liikuma lapse fantaasia - õpetama last õieti lugema. Lugemisainena võib tulla arvesse peamiselt ilukirjandus. Kodumaa ja tema rahva tundmaõppimise huvides tuleb võtta töid peamiselt kodumaa kirjandusest.

"Kirjandust koolile" II sisaldab välismaa ilukirjandust ja reaalarv-ainelisi palasid algkooli V klassile. Selle koostamise põhjenduseks olgu öeldud:

1. Kaasaegsete tähtsamate kasvatus- ning haridustege-
laste kui ka riigimeeste püüdeks on otsida teid,
kuidas lähendada üksteisele maailma rahvaid, kasva-
tada neis üksteisest arusaamist, lugupidamist, kui-
das kaotada rahvastevahelisi hõõrumisi, sõdasid.
Sellele sihile aitab viia ka selle parema ja ilusama
tundmine, millega üks või teine väliskirjanik on
rikastanud inimsoo vaimuvarasalve.
2. Väliskirjandus aitab süvendada noorsoo kirjanduslik-
ku maitset, õilistada tema hinge, kuna väliskirjan-
dusest leiame kõrge kunstiväärtusega töid, mis on
ühtlasi kättesaadavad ka noorsoole ja milliseid ei
ole kuigi palju üksikul rahval.
3. Esitatud palad on ka suure eetilise väärtusega, neid
on võimalik kasutada ka kõlblusõpetuse sihtide saa-
vutamiseks. Puuduvad palad pealetükkiva moraaliga.
4. Meil loetakse suurel määral ka tõlkekirjandust. On
soovitav, et õpilased oleksid pisutki selles orien-
teeritud.¹⁾

1) Seda sihti pidas silmas ka noorte ajakiri "Noorusmaa".

"ELAV SÕNA"

1931. ja 1932. aastal koostasid ühes J. Parijõega, M. Nurmikuga ja J. Kuulbergiga I, II, III ja IV klassi lugemikud "Elav Sõna" I, II, III ja IV. I jao koostas J. Kuulberg, II jao - mina, III jao J. Parijõgi ja IV jao - M. Nurmik. Kõik jaod arutati läbi ühiselt. Nende lugemikkude koostamisel on silmas peetud emakeele õppekavades ja lugemikes "Kirjandust koolile" taotletud sihte.

2.I 1956.

EESTI ÕPETAJATE LIIDU TÄIENDUSKURSUSED
TARTUS

Et võimaldada õpetajaile saada põhjalikumat pedagoogilist haridust, otsustas Eesti Õpetajate Liit 1938., 1939. ja 1940. aasta suvel korraldada Tartus täienduskursused.

1938. aastal need kursused toimusid 1. - 13. augustini.

Kursuste töökavas olid alljärgnevad ained:

1. Prof. A. Koort. Pärilikkus ja kasvatus
2. Mag. Kerttu-Mustonen Helsingist. Soome keel
3. K. Mihkla. Eesti keel iseseisvuse ajal
4. E. Kilkson. Valitud küsimusi uuemast füüsikast
5. - - Füüsika katsed algkoolis
6. Joh. Käis. Üldõpetuse põhimõtte õppetöös.
7. Seminariõpet. L. Pärl. Käsitöö
8. Õp. H. Vammus. Meeskäsitöö
9. Mag. I. Estam. Inglise keel
10. Mag. J. Käosaar. Soome keel

11. Mag. A. Elango. Valitud küsimusi kooliealiste laste psühholoogiast
12. Joh. Käis. Aabitsa-kursus
13. Õp. O. Tunon. Üldõpetuse teemade käsitletus.
14. Joh. Käis: Isetegevuse pedagoogilised ja psühholoogilised alused
15. A. Mölder. Kirjatehnika
16. Joh. Käis. Õpetuse individualiseerimisest
17. Koolijuh. B. Rea. Õppejutt ühenduses individuaalse tööviisiga
18. Koolijuh. V. Ordlik. Üldõpetuse teemade käsitletus
19. Joh. Käis. Rühmatööst
20. Mag. Rajamaa. Eesti keele
21. Noortenõunik J. Maisma. Noorteorganisatsioonidest (keskustelu-teema)
22. Õp. H. Kõiva. Aiatöö metoodika
23. Mag. E. Bakis. Õpetaja psühholoogia. Isiksuse mõiste
24. E. Bakis. Väljendusliigutuste tõlgitsemisest
25. Kunstnik J. Vahtra. Joonistamine algastmel
26. E. Bakis. Tundmuste arengust - "emotsionaalne küpsus".
27. H. Rajamaa. Lugemise psühholoogiast
28. Koolijuhatajad V. Toom ja A. Vainola . Maakooli aedadest
29. E. Bakis. Sotsiaalne käitumine - "sotsiaalne küpsus"

1939.a. töökavas on järgmised üldloengud:

Õppimise psühholoogia

Ühiskondlik kasvatus

Õppetunni üldmetoodika ja töökava probleeme

Klassijuhataja - tunnid

Keskustelu-teemad - kodukool ja ühiskond

Valitav aine - soome keel.

Rühmade tööd:

I rühm - humanitaarained

Ajalugu ja kodanikuõpetus ühes näitetundidega

Joonistamine

II rühm - reaalsained

Loodusõpetuse bioloogiline osa ühes näitetundidega

Õpikäigud

Joonistamine seoses loodusõpetusega

III rühm - algõpetus

Üldõpetuse teemade käsitlemist liitklassides

(ühes näitetundidega)

Matemaatika algõpetus

Käsitöö algõpetus

Võimlemine ja mängud algõpetuses

IV rühm - käsitöö

Naiskäsitöö - V ja VI klassi kursus

Meeskäsitöö - 5 uut tööliiki

Eesti keel

V rühm - inglise keel

Inglise keeles edasijõudnute ja kordusrühm

Võimlemine

1940.a. töökava ei esita, sel aastal kursus jäi pidamata, kuna Õpetajate Liit likvideerus.

Kursuste tööruumide jaotus

Märkus: Suitsetada võib ainult selleks määratud ruumides

Üldloengud - ülikooli auditoorium. Aia 46.

Eesti keel ja kirjandus - 5. algkooli saal,

Kalevi ja Lina t. nurgal.

II rühm - füüsika-instituut, ülikooli peahoones.

III rühm - ülikooli auditoorium, Aia 46.

Naiskäsitöö - Tartu linna käsitööklass, Tähe 82.

Inglise keel - Õpetajate seminar, Kindral Põdra 13.

Võimlemine meestele - 5. algkooli võimla

(välja arvatud V rühm, kes võimleb õp.-seminaris, Kindral Põdra 13).

Võimlemine naistele - 2. gümnaasiumi võimla,

Kalevi l.

Soome keel, rühm Se - Õpetajate seminar, Kindral Põdra

13 (erand l. VIII Vt. töökava).

Soome keel, rühm S_1 - Õpetajate seminar.

Soome keel, rühmad S_2 ja S_3 - 5. algkool, Kalevi ja Lina t. nurgal (erand vt. töökavas).

Märkus: Soome keele rühm Se moodustub kõigist edasijõudnuist, S_1 , S_2 ja S_3 on algajad.

Aiatöö metoodika - osalt 9. algkoolis (Aia 48), osalt füüsika instituudis ja Aia 46 (ülikooli auditooriumis).

Aiatöö praktika - Tartu linna koolide aed, Karlova väljak.

Lugemistuba - 5.algkool

Nagu esitatud andmeist nähtub, töötasid Eesti Õpetajate Liidu Täienduskursused laiaulatuslikult ja hea eduga. Lektoreiks olid paljud ülikooli õppejõud ja meie silmapaistvamad koolimehed ja õpetajad. Osavõtt oli elav. Kahju, et kursused kolmandal aastal ei saanud oma tööd lõpule viia.

3.I 1956.

ÕPPEREISID

Ühest tähtsamast õppereisist Austriasse ja Šveitsi 1926.a. olen lühidalt juba kõnelnud (lk.). Peale selle õppereisi olen teinud veel järgmised õppereisid:

2. Huvi- ja õppereis Rootsi 1931. aastal

Tegime selle huvi- ja õppereisi ühes Esperantistide Ühingu liikmetega. Vaatlesime kõigepealt Stokholmi tähtsamaid asutisi ja tema lähemat ümbrust. Sõitsime Upsalasse ja sealt tagasisõidul tutvusime Sigtunaga. Käisime Saltsjöbadenis. Mis Rootsis silma torkas, oli ilus loodus, rahva aineiline heaolu, puhtus, hea kord, kõrge kultuur, hea, usalduslik vahekord "ülemate" ja "alamate" näit. kuninga ja rahva vahel, hästi lahendatud korteriolud.

Õppereis Soome 1934. aastal

1934.a. suvel korraldati Soomes ~~Hä~~meenlinnas põhjamaa-rahvaste kodukäsitöönäitus. Ka Eesti esines seal väga ilusate eksponaatidega. Pärast näitust korraldati matk Soome ilusamaisse kohtadesse haridusnõuniku Kuopomäe juhtimisel. Eriti huvitavad olid Savonlinna ümbrus, Imatra ja Vallinkoski, Punkaharja, sõit Saima järvel, Viipuri. Suurt huvi pakkus Helsinki oma arhitektuuriga ja vaatamisväärsustega.

4.I 1956

Eesti Õpetajate Liidu kongress

1933.aastal

Viimasel ajal hakkas meil tagurlus ikka rohkem ja rohkem pead tõstma - niihästi valitsuses kui ka riigikogus. Et tagajärjerikkamalt võidelda tagurlusega, otsustati sellel kongressil astuda Eestimaa Töölisühingute Keskliidu liikmeks.

Seda sammu pidas valitsus õpetajaskonna poolt liiga revolutsiooniliseks. Siseministri käsul korjati kõik kongressimaterjalid ära. Lubati need varsti pärast läbivaatamist tagastada. See lubadus jäeti täitmata.

Et olin kongressi üks kolmest juhatajast ja E.Õ. Liidu esimees, siis käisid siseministri vihanooled peamiselt minu pihta. Minu jaoks olevat vangirauad olnud valmis pandud. Nähtavasti peeti aga Eesti Õpetajate Liitu väga mõjuvõimsaks organisatsiooniks, nii et ähvardustest kaugemale ei jõutud.

5.I 1956.a.

3. Autoretke kodumaa ilusamaisse kohtadesse

Meie kodumaal on palju ilusaid kohti. Suure osa neist - nagu ilusad kohad Saaremaal, Viru rannikul, Keila-Joa, Porkuniloss jt. olin juba näinud. 1933.a. suvel otsustasime J. Elangoga, kellel oli auto, teha 1-nädalase autoretke kodumaa ilusamaisse kohtadesse, mis meil olid veel nägemata. Kaasa sõitsid J. Elango ja minu abikaasa ja tütar Leida. J. Elango pidi kandma auto-, mina bensiinikulud. Toitu võtsime kaasa ja ööbida kävatsesime tuttavate õpetajate juures. Sõidukulud seega minimaalsed. Märšruti koostas meile dr. Jakob Kents. Esimeseks vaatlusobjektiks oli Jägala-juga. (Foto Jägala-Juga).

Fotod - Näitelava Neeruti järve ääres

- Rakvere Vallimägi
- Porkuni loss tiigiga
- Taevaskojas
- Ahja jõgi Taevaskojas
- Peipsi järv Mustvee kohal
- Alatskivi loss
- Juhan Liivi haud
- Tamula järv
- Truvari haud Irboskas
- Vaate Suurelt Munamäelt ja Väikeselt Munamäelt
- Otepää Linnamägi, Pühajärv, Sõsarsaarel
- Põltsamaa loss ja kirik, Siniallik Viljandi lähedal
- Viljandi Verioja, Viljandi lossi varemed

Auaadress

Minu 60-aastasel sünnipäeval 1934.a. 21. detsembril annetas Eesti Õpetajate Liit mulle auaadressi, mille ärakirja siinjuures esitan:

Kauaaegsele esimehele

ERNST MARTINSONILE

60.a.

sünnipäeva puhul

Eesti Õpetajate Liit

Kallis ametivend

ERNST MARTINSON !

Sinu 60. sünnipäeva puhul õnnitleb Sind soojalt EÕL ja tema ümber koondunud mitmetuhandeline eesti õpetajate pere

Pikki aastaid oled Sa seisnud esikohal õpetajaskonnas. Juba süngel vene ajal nägime Sind võitlemas õpetajaskonna esiridades eesti kooli eest. Veel hoogsamaks ja mitmekül-

semaks muutus Sinu tegevus Vaba Eesti pinnal. Kindlate ja selgete eesmärkidega ja raugemata visadusega asusid Sa tööle Eesti Õpetajate Liidus, olid aktiivne kaastegelane tema loomisel ja rea aastaid eesotsas, juhtides Liidu järjest suurenevat ja süvenevat tegevust, algatades uusi mõtteid, õhutades ja rakendades tegevusse ametikaaslasid ja hoides oma töövalmi ja töörõõmsa meeleoluga alati elevil mitte ainult oma lähemaid kaaslasid, vaid kogu õpetajaskonna laiemaid ringe.

Sinu eriliseks suursaavutuseks on Liidu kasvatusteaduslik ajakiri "Kasvatus", mis on ainuke omasarnane ajakiri Eestis.

See koorem on Sinu õlul lasunud vabariigi algpäevist, ja see Sinu töö pälvib täit tunnustust ja suurimat imetlust.

Kuid Sinu suurt tööjõudu ja aatekindlat meelt on jätkunud ka mujale. Koolimata suurest töökoormast, mis lasus Sinul, oled Sa leidnud mahti rikastada meie pedagoogilist ja noorsookirjandust paljude väärtuslike teostega.

Loendamatud on need alad, kus Sa oma avara ja elava vaimuga oled töötanud kaasa. Eesti Õpetajate Liit avaldab Sulle oma sügavaimat tänu senise suure ja ulatusliku tegevuse eest Eesti koolipõllul ja Eesti õpetajaskonna organiseerimisel. Ta usub, et Sa endise energia, visaduse ja töötahtega võitled edasi õpetajate esirinnas meie kooli ja meie maa ning kultuuri kasuks.

Käesolevat auaadressi Sulle aupäeva puhul üle andes loodab EÕL Sind veel kaua näha oma ridades kooli ja õpetajaskonna tõsise sõbrana, ustava ja töö- ning algatusvõimelise ameti-

kaaslasena.

Tallinnas, 21. jõulukuu päeval 1934. aastal.

Eesti Õpetajate Liidu nimel"

allkirjad

6.I 1956.

Tähtsaid arve algkoolide elust 1937/38.a.

1. Koolikohustuslike laste arv oli ca 108.000;
laste üldarv algkoolides oli ca ca 108.000,
st. ca 800 last ei käinud algkoolides.
2. Iga õpilase kohta tuli ca 13 puudumispäeva
3. Klassikomplekti kohta tuli keskmiselt 31,7 õpilast
4. Kooliaedu oli eelmisel aastal 684, nüüd - 889, st. kooli-
aedade arv on suurenenud ühe aastaga 205 kooliaia võrra.
Maal puuduvad vaid ainult 178 koolil kooliaiad.
5. Mänguväljakuid puudub veel maal 152-1, linnades - 24 koolil
6. Tugevat tõusu näitavad algkoolide peale kulutatud summad
Suurenenud on võrreldes eelmise aastaga:
üldsumma 6.709.000 kr. pealt 7.381.000 kr. peale,
sellest riigi osa 3.986.000 " " 4.373.000 " "
kooli ülalpidajate
osa 2.723.000 " " 3.008.000 " "

Uute koolimajade ehitamiseks on laenu antud 801.200 kroo-
ni, s.o. 424.000 krooni rohkem kui enne.

7. Viimastel aastatel on Virūmaal mitu uut koolimaja ehitatud:
Kundas, Rakveres, Jõhvis, Väike-Maarjas, Kiviõlis, Kadri-
nas jm.

Kooliosakonna direktor V. Alttoa kirjutab "Õpetajate Lehe" 1938.a. nr. 52-s: "Olgu vaid alla kriipsutatud: paari lähema aasta jooksul einetavad kõik meie õpilased. Seda tead-ku iga õppejõud ja asugu sellepärast viivitamatult selles suunas tööle!"

7.I 1956.

Väljavõte

"Ülevaatest haridustegevusest Tallinnas 1931/32

Õppe- aasta	Õpilasi õppe- aasta lõpul			Õpilasi, kes klassikursuse lõpetanud					
				Absoluutselt			% õpil.üldarvust		
	P.	T.	K.	P.	T.	K.	P.	T.	K.
I	676	628	1304	628	583	1299	93	93	93
II	639	670	1299	552	607	1159	85	91	89
III	721	673	1394	607	616	1223	84	91	88
IV	663	664	1327	532	578	1110	80	87	84
V	715	621	1336	529	513	1042	74	82	78
VI	595	509	1104	435	414	849	73	80	77
Üldse	4007	3765	7772	3283	3311	6594	82	88	85

9.I 1956

Lastekirjanduse ja rahvusvahelise koostöö

küsimus Kopenhageni kongressil

1938.a. suvel Kopenhagenis peetud Rahvusvahelise Õpetajate Liitude Föderatsiooni (Federation Internationale der Associations d' Instituteurs (lühendatult F.Y.A.I.) kongressil oli huvitava-
maid küsimusi (lastekirjanduse ja rahvusvahelise koostöö küsimus

Eesti Õpetajate Liit on ka FIAI liige ja ta saatis sellele kongressile oma esindajad: Liidu sekretäri V. Hormi, Õpetajate Koja algkooliõpetajate ja lasteaednike sektsiooni esimehe A. Ruut'i ja minu kui E.Õ.Liidu esimehe. Kongressi töö põhjalikumaks jälgimiseks jägasime endi vahel ära kongressi tähtsamad küsimused, kusjuures minu ülesandeks jäi eriliselt jälgida lastekirjanduse küsimust ja sellest kirjutada "Kasvatuses".

Juba 1928. aastal Berliinis korraldatud kongressil võeti vastu seisukoht, et oleks soovitav välja anda raamat noorsoole, mis peaks näitama rahvaste kasvavat sõltuvust üksteisest ja nende koostöö hädavajalikkust.

Järgmisel kongressil samal aastal Bellinzonas soovitati:

1. koostada üksikute maade poolt raamatuid, mis tuleksid tõlkida teiste maade keeltesse, et neid saaks koolides tarvitusele võtta;
2. ette valmistada ja välja anda rahvusvaheline raamat, milles tuleks näidata, mida üksikud rahvad on teinud üldtsivilisatsiooni heaks.

Need ettepanekud kiideti kongressi saadikute poolt heaks, kuigi näidati suurtele raskustele, millega on seotud nende ettepanekute teostamine.

Kongressil Prahas 1930. aastal otsustati Föderatsiooni liikmeile ette panna, et nad teataksid föderatsiooni juhatajatele:

1. lugemikest, mida võiks tõlkida ja ka teiste maade koolides tarvitada;
2. Oma maa kirjandusteostest, millel võiks olla põhjapanev tähtsus rahvusvahelistes kooli- ja rahvaraamatukogudes;

3. Ajaloolistest faktidest, mis oleksid väärt märkida rahvusvahelises ajalooramatus, milles tuleks käsitada tsivilisatsiooni suuri tegureid;
4. suurte ajaloouurijate neist väljavõtetest, mis on kirjutatud lastepäraselt ja võiksid leida tarvitamist mainitud rahvusvahelises ajalooramatus;
5. Pildikogudest, mis aitaksid konkretiseerida ajalooramatu teksti;
6. isikute elulugudest, keda võiks nende kirjutiste või tegude tõttu seada eeskujudeks kõikide rahvaste lastele;
7. maateaduslikest tekstidest ühes pildimaterjaliga rahvusvahelise maateadusliku lugemisvara koostamiseks.

1930. aasta septembris kaalus Föderatsiooni juhatus ülaltoodud otsuste täidesaatmise võimalusi, kusjuures selgus, et on raskusi nende elluviimisel.

Rahvusvaheline Kasvatuse Büroo Genfis on samuti küsimust uurinud^{x)} ja selle kohta kaks prantsuskeelset tööd avaldanud: "Koostöö lastekirjanduse alal" ja "Lastekirjandus ja rahvusvaheline koostöö."

Norra õpetajate ühingute nimel tegi Norra Õpetajate Liidu sekretär Olav Kvalheim Föderatsiooni juhatusale ettepaneku võtta Kopenhameni kongressi päevakorda ka lastekirjanduse küsimus, kusjuures ta avaldas veel järgmised soovid:

x) Vt. kirjutis "Kontakt Rahvusvahelise Kasvatuse Bürooga"

1. tuleks kindlaks teha lasteraamatute ligikaudne arv, mis kuski maal tuleks välja anda;
2. iga maa peaks andma Föderatsioonile juhatusel teateid nende lastekirjanduse uurimise komiteede tegevusest (mis sugused raamatud on läbi vaadatud, valik häid lasteraamatuid);
3. igal maal tuleks märkida ja analüüsida 5 paremat lasteraamatut;
4. Föderatsioon peaks valima ülemaailmsest produktsioonist 5 parimat lasteraamatut ja need tõlkima maailma kõikidesse tähtsamasse keeltesse.

Selle ettepaneku teostamiseks Föderatsiooni juhatus otsustas lastekirjanduse küsimus võtta Kopenhageni kongressi päevakorda ja küsimuse ettevalmistamiseks saata Föderatsiooni liikmeile vastamiseks järgmised küsimused:

1. Missugused algatused on kuskil maal olnud 1928., 1929. ja 1930. aastal peetud kongresside soovide teostamiseks, et luua pedagoogilist kirjandust (lasteraamatuid, õpetajate-raamatuid, ajakirju-artikleid), mille ülesandeks oleks rahvusvahelise koostöö aadete viimine kooliellu ja laste mõttemaailma?
2. Mitmesuguste vanusastmete lastekirjanduse alal: missugused raamatud on viimastel aastatel kirjastatud (raamatud kollektiivõpetuseks koolides, raamatud lugemiseks väljaspool kooli), mis väärt oleksid, et Föderatsioon neid silmas peaks:
 - a) kuna nad mõjuvalt esile toovad rahva vaimu iseloomulikumaid külgi;

b) et nad universaalsuse ja rahvaste koostöö aadet püüavad kohandada oma maa maitsetele ning traditsioonidele.

3. Kas teie arvates oleks soovitav koostada rahvusvahelise lastekirjanduse toodete nimestik? Jaataval korral tuleks teatada, missuguseid teie maa teoseid sooviksite näha sarnases nimestikus?

4. Kui teie soovitavaks peate neid töid mitmesse keelde tõlkida, siis kuidas võiks see teie arvates teostuda?

a) Kas neid tõlkida ainult tähtsamaisse või kõikidesse keeltesse?

b) Kes neid peaks kirjutama, kas õpetajate organisatsioonid või erakirjastajad?

c) Missugused oleksid Föderatsiooni ja temale alluvate organisatsioonide vastutuse piirid nende teoste väljaandmisel ja levitamisel?

Vastuseks neile küsimustele E.Õ. Liit teatas, et E. Õ.

Liit on oma 21-aastase tegevuse vältel alati väga tähtsaks pidanud soetada head, väärtuslikku lastekirjandust ja on sel alal sügavaid vagusid tõmmanud. Nii on E.Õ. Liidu kirjastusel ilmunud: 23.noorsooraamatut, 2 reisikirjeldust, 4 populaarteaduslikku noorsooteost, 3 elulookirjeldust ja 2 pildiraamatut lastele - kokku 34 raamatut, millest 14 algupärast teost ja 20 tõlget. Siia lisanduvad veel E.Õ. Liidu poolt välja antud noorsooajakiri "Noorusmaa" ja "Noorusmaa" almanakke.

E.Õ. Liit on suurimat rõhku pannud sellele, et need tööd arendaksid noorsoos rahvusvahelise koostöö, rahu ja vastastikuse arusaamise aateid. Mitmed raamatud on otse nende aadete

levitamiseks pühendatud. Teoste valimisel on suurt rõhku pandud teoste kunstilisele küljele ja lastepärasusele. Muuseas on tõlgitud Ch. Dickensi, Jack London'i, A. Chamisso, V. Kolenko, Sven Hedin'i j.t. töid.

Neile, keda eesti lastekirjandus huvitab ja kelle eesti keelest tõlkimine raskusi ei valmista, on E.Õ. Liit alati valmis oma abi pakkuma tööde valimisel.

Parimate lastekirjandustoodete nimestiku koostamise peab E.Õ. Liit väga soovitavaks. Nimestikku sooviks ta võtta parima eesti noorsooraamatuna populaarsema eesti lastekirjaniku Oskar Lutsu teose "Kevade" I ja II, valiku eesti muinasjuttudest ja noorsookirjaniku Jüri Parijõe teosed "Laevapoisi päevilt" ja "Teraspoiss".

Saanud vastuselt oma liikmeilt Föderatsioonile sekretär G. Lapierre saatis küsimuse põhjalikumaks valgustamiseks kõigile liitudele muu kongressi materjali hulgas ka omapoolse seisuhatuse lastekirjanduse küsimusele, millest olgu esitatud kokkuvõtetult järgmised osad:

Üldine pedagoogiline kirjandus huvitab meid selles küsimuses niivõrd, kuivõrd ta tahab olla objektiivne ja tahet äratada teadusliku tõe ja rahvusvahelise koostöö suunas. Kõlblus-õpetuse, kodanikuõpetuse ja ajalooõpetuse raamatud ja lugemikud peaksid neile nõudeile vastama.

Garnegie Instituut Pariisis on 1919. - 1923.a. toime pannud kriitilise uurimuse mitmesugustes riikides tarvitusel olevate õpperaamatute alal ja on uurimuse tulemused avaldanud prantsuskeelses teoses "Sõjajärelaegsete õpperaamatute uurimuste kokkuvõtted".

Rahvaste Liidu poolt asutatud komisjonid - Vaimse Koostöö Rahvusvaheline Komisjon ja Vaimse Koostöö Rahvusvaheline Instituut - on küsimuse kohta seisukohti avaldanud, uurimusi ette võtnud (sõjajärelaegsete õpperaamatute alal), kirjutisi avaldanud, mis aga ei ole soovitatavat mõju avaldada suutnud, kuna need Rahvaste Liidu institutsioonid ei ole soetanud vajalikku koostööd kasvatusel alal töötavate kutseorganisatsioonidega.

Ajalooõpetamise Rahvusvaheline Komitee on ajaloo õpetamise küsimuste arutamiseks pidanud kaks kongressi (1932.a. Haagis ja 1934.a. Baaselis).

Prantsuse Õpetajate Sündikaat on 1926. - 1930.a. koolide ajalooõpperaamatute puhastustöö ette võtnud - tarvitanud seda õigust, mida prantsuse seadusandlus talle on andnud. Peale selle on Sündikaat hulkade aastate vältel oma häälekandjas "Ecole Libératrice" käsitanud ajalooõpetamise küsimusi rahvusvahelise koostöö vaimus mitmesugustele teemadele, nagu: "Rahvusvahelise ajaloo kirjeldusi", "Targad ja apostlid", "Tsivilisatsiooni suured võidud", "Reis ümber maailma 40 loos" jne. Sündikaadil on oma kirjastus, mis on kirjastanud hulga rahvusvahelise sisuga lugemikke ja teisi raamatuid.

Prantsuse-Saksa Ajalooõpetajate Komisjon arutas 1935.aastal ajalooõpetamist nende maade koolides ja võttis vastu seisukohad ajalooõpetamise muutmiseks. Komisjoni seisukohad on aga hiljem esile kutsunud arvustusi saksa ajalooõpetajate poolt.

Norra Õpetajate Liit on skandinaavia maades toime pannud ajalooõpikute revideerimise, mis võiks olla eeskujuks teistele maadele.

Peale selle on koostatud ja kirjastatud rahvusvahelisi kui ka üksikute maade parimate lasteraamatute nimestikke, on föderatsiooni juhatusele teatud üksikute maade lastekirjanduse tipp saavutustest, mis oleksid väärt, et kogu maailma lapsed nendega tutvuksid, Nii kirjutab Rootsi Õpetajate Liit õigustatud uhkusega:

"Selma Lagerlöfi "Nils Holgerssoni imelik reis" ("Nils Holgersson underbara resa genom Sverige") peaks alati aukoha saama sarnaste raamatute hulgas".

See raamat on tõesti kogu maailma lastele kirjutatud, kuigi tema teema on rahvuslik, arvab Lapierre. Peaks võimalik olema kõigi aegade ja ka nüüdisaja parimad lasteraamatud rahvusvaheliseks tarvitamiseks välja valida. Shakespeare'i, Cervantes'i, Victor Hugo, Dickens'i ja Lev Tolstoi kõrval on õigustatud tulema Anderson Kipling, Duhamel ja Jack London, samuti iga rahva üks või mitu parimat lastekirjanikku - norralaste Jojan Bojer või Hauckland, poolakate Ladilaus Reymond, eestlaste Oskar Luts jne.

Neid raamatuid saaksid teistesse keeltesse tõlkida ja kirjastada aga ainult need liidud, kellel on oma kirjastused. Kuid mida kõik liidud suudavad, see on, et nad peaksid omal maal häid lasteraamatuid soovitama ja levitama. Võrreldes sõja suure hädaohuga näib võitlus selle hädaohu vastu hea lasteraamatuga olevat küll väga tagasihoidlik. Kuid ometi aitavad just õpetajad sõja lõppu lähemale tuua, kui nad lastes kasvatavad selgeid päid, kui nad neile selgitavad rahvusvahelise elu raskusi, kui nad vastukaaluks sõjahimulistele kasvatavad

lugematud hulgad "heatahte-päeva" aadetega noori, kes tunnevad endid ühenduses olevat oma mõttekaaslastega üle kogu maailma, kes üksteist mõistavad, kuigi on suured erinevused nende keelte, harjumuste ja eluviiside vahel.

Igaüks miljoneist lastest, kes meie rahulootust oma külla või linnaossa kannab, võiks end tunda lähedasena inglise väikesele David Copperfield'ile ja rootsi Nils Holgersson'ile...

Ja igaüks miljoneist õpetajaist. . . peaks mõtlema sellele, et rahvaste saatust sõltub tema tagasihoidlikust tööst, ja et temal on täita püha missioon - helistada kõikidest kelladest maailmale rahu ja vendlust.

Rahu ei ole küll ka siis veel kindlustatud, kuid me oleme siis ometigi kõik teinud, mis meil võimuses seisab, et luua maailmale soodsamat õhustikku. . .

Sellega lõpeb G. Lapierr'i sissejuhatuse referaadile.

10.I 1956.

Olav Kvalheimi referaadi sisu oli kokkuvõetult järgmine:

Siiani on silmatorkavalt vähe häid kirjanikke lasteraamatuid kirjutanud. Selle asjaolu üheks põhjuseks on muuseas ka vähega väike honorar lastekirjandustööde eest. Algupärandite vähesus lastekirjanduse alal kutsus omakorda esile suurearvulise tõlkekirjanduse sel alal, mida võib müüa dumpinghinnaga, kuna honorar, paberi- ja trükikulud ei ole kuigi suured. Tõlkekirjanduse alal panevad kirjastajad muidugi suurt rõhku sellele, et sisu oleks hästi põnev. Väga suurel osal sellisest põnevast tõlkekirjandusest on peamiseks sisuks: ebatõenäolised sangar-

teod, mille kordasaatjaiks on lapsed ise, verestnõretavad jutustused fantastilistest metsiklustest, sõdade kirjeldused, milles esinevad fantastilised tehnilised vahendid, sõjapsühhoosi esiletõstmine, sõjasangarite ülistamine. (Vähemärkuse-na tähendan, et ka meie lastekirjanduse tõlkimisel on esinenud need pahed, millest kõneles Olav Kvalheim, kuigi mitte nii teraval kujul. See oligi kaaluvaks põhjuseks, miks E.Õ. Liit hakkas minu toimetusel välja andma noorsoo ajakirja "Noorusmaad", "Noorusmaa" almanakke ja paremaid tõlkeid lastekirjanduse alal E.M.).

Selline lugemisaine, mis esineb lasteraamatuis ning -ajakirjades, neelatakse isukalt alla isegi juba 9-10 aasta vanuste laste poolt, loetakse korduvalt ja antakse lugemiseks edasi oma tuttavale.

Meie, õpetajad, kes siin koos oleme igast maailmakaarest, oleme kohustatud ka selle vastu oma häält tõstma, et mõnes riigis lapsi juba maastmadalast neis riikides ainulubatud partei jüంగriteks kasvatatakse. Ühe sellise riigi^{x)} haridusministeerium on välja kuulutanud võistluse hinnasaamiseks kõige paremate lasteraamatute ja lastejutustuste eest, mis suudaksid kõige mõjuvamalt laste hingedesse viia selle ainulubatud riigipartei aateid. Hindade väljajagamine sündis möödunud aastal suure pidulikkusega.

Kas tohime meie, õpetajad, rahuliku südamega pealt vaadata sellist lapse lugemishimu spekulatiivset ja armutat ära-
kasutamist? Kas ei peaks õpetajate organisatsioonid oma häält
x) Hispaania E.M.

tõstma? Kas ei peaks oma häält tõstma ka rahvusvahelised õpetajate organisatsioonid, teateid koguma, ühtlasi toetama neid üksikuid organisatsioone, kes abi vajavad? On rõõmustav lugeda liitude aruannetest, et üksikud õpetajate liidud on võitlust alustanud, on häid lasteraamatuid, soetanud, on ka olemasolevaid lasteraamatuid arvustanud ja koostanud heade lasteraamatute nimestikke.

Lastele kahjuliku kirjanduse vastu võitlusse astuda on ülitähtis ülesanne, - ta peaks saama meile sarnaseks ülesandeks, mille kohta peaks meie koosolekuil ja kongressidel rohkem diskussioone aset leiduma, et saaks selgeks, kuidas võiks tulevikus hea lastekirjanduse kaudu hästi mõjustada miljoneid lapsi.

Tööd võiks arendada kahes suunas:

- a) igal aastal välja anda sarnaste raamatute nimestikud, mille tõlkimine teistesse keeltesse oleks vajalik;=
- b) õpetajate liitudel tuleks ühisel jõul koostada koguteos, mida anda tasuta tarvitamiseks (tõlkimiseks ja kirjastamiseks) liitudele või erakirjastustele.

Punkt a. kohta võiks lähemalt öelda järgmist:

Kui sarnane lasteraamatute nimestikukoostamine ühisel jõul peab teostuma, siis peaksid sellest osa võtma kõik föderatsioonist osavõtjad liidud. Iga liit peaks asutama komitee, kes igal aastal vaataks läbi kõik lasteraamatud. Seejuures peaksid komiteed koostama erilise nimestiku nendest teostest, mis oleksid väärt, et nad ilmuksid rahvusvahelise lastekir-

janduse raudvarana ja tõlgitakse teistesse keeltesse, olgu nad siis kas head õpperaamatud (lugemikud, ajalooramatud, kodanikuõpetuseraamatud) või ilukirjanduslikud teosed. Veebruaris-märtsis tuleksid siis viimased nimestikud saata föderatsiooni juhatusele Pariisi. Juhatuse valiks saadetud materjalist välja parimad ja koostaks parimate lasteraamatute nimestiku, mille ära kirjad saadetakse õpetajate liitudele.

Need õpetajate organisatsioonid, kel on oma kirjastused, saaksid sel teel hea ülevaate igal aastal ilmunud headest lasteraamatuid üle kogu maailma, mida nad siis jõudu mööda kasutada võiksid. Nimestik peaks ilmuma ka õpetajate ajakirjades, et see saaks kättesaadavaks ka erakirjastustele, sest peatähtsus on selles, et head raamatud ilmuksid ükskõik kelle kirjastusel.

Punkt 6 kohta võiks tähendada, et sellekohane otsus (mis aga kahjuks siiani on teostamata) on juba Bellinzona kongressil vastu võetud ja kõlab järgmiselt:

"Rahvusvahelise raamatu ettevalmistamine ja kirjastamine, mis peab näitama mitmesuguste rahvaste ühistööd üldtsivilisatsiooni tõstmisel."/>

Samuti on sarnase raamatu koostamise tarvidust rõhutatud Praha kongressil.

Praktilistest otsustest, mis Bellinzonas ja Prahas vastu võetud, oleks kahtlemata kõige kergem teostada järgmine: tuleks kogu Euroopast korjata õppevahendite ja piltide kogud (pilt-postkaardid), mis tunnustust leiaksid õpetajate organisatsioonide poolt. Samuti ei oleks raske ülesanne leida hulkade maa-

de kirjastajate hulgast miisugust kirjastajat, kes valmis oleks kirjastama suurte isiksuste elulugusid või mitmesuguste maade maateaduslikke kirjeldusi nende maade iseloomustavate joonte esiletoomisega. Igal juhul peaksid õpetajate organisatsioonid vastutust kandma selle eest, et nende maade kohta käiv materjal oleks hästi valitud, pildiklišeedega varustatud, mille eest tarvitajad organisatsioonid tasu võiksid maksta. Kogutud materjal tuleks siis tarvitamiseks anda kirjastustele, kes valmis oleksid raamatuid tõlkima ja kirjastama. Kuidas seda just tegelikult läbi viia, see oleks küsimus omaette, mis nõuaks kaalumist erilises komisjonis.

Kindel on igatahes, et kui me noori tahame võita oma aadete kandjaiks, siis peame kohe tööle asuma. Rahu aate ja rahvas- te koostöö küsimus ei ole rõiv, mida ainult pidulikel momentidel selga tõmmatakse, vaid selle aate teostamine on iga õpetaja igapäevane töö, see aade peab kajastust leidma õpperaamatus, kogu lastekirjanduses.

Käesoleval kongressil oleks siis lahendada järgmised probleemid:

1. Kas on kõik õpetajate liidud nõus igal aastal koostama parima lastekirjanduse nimestiku ja seda saatma föderatsiooni juhatusele Pariisi?
2. Kas nad on nõus andma kaastööd rahvusvaheliste lasteraamatute koostamiseks?
3. Kas tuleks tööga kohe algust teha?

Läbirääkimistel kongressil referendi seisukohtadele vastu ei vaieldud, küll aga näidati mõnelt poolt - eriti Inglise Õpe-

tajate Liidu esimehe Mander'i poolt - et referendi poolt püstitatud nõudmiste teostamine on ühenduses kaunis suurte raskustega, mispärast tuleks küsimuse läbiviimise võimalusi üksikajalisemalt kaaluda erilisel nõupidamisel, nagu seda ka referent on arvanud.

Veel tähendati, et mõnes riigis on väljaspool õpetajate organisatsioone ellu kutsutud erikomisjonid laste- ja noorsookirjanduse läbivaatamiseks, hindamiseks ja soovitamiseks, mispärast peaks ehk võimalik olema ka õpetajate liitude osavõtt nende erikomisjonide tööst.

Ka juhiti tähelepanu asjaolule, et lasteraamatute hindamisel õpetajate poolt võib kergesti mõjule pääseda didaktilise joone liigne rõhutamine. Lasteraamatud, millel seisab didaktiline joon, õpetlikkus, moraaltsemine, on verevaesed ja võltsivad elu. Tuleks suurt rõhku panna ka lastekirjanduse kunstilisele küljele.

Nagu näeme, on lastekirjanduse küsimuste lahendamine rahvusvahelises ulatuses ühenduses kaunis suurte raskustega, mispärast on arusaadav, et föderatsioon ja mitmed teisedki rahvusvahelised asutised pole veel suutnud ses asjas kuigi palju korra saata.

Kuid küsimus on ülitähtis ja iga väikegi samm tema lahendamisel olgu tervitatud.

11.I 1956.

RAHVUSVAHELISE ÕPETAJATE LIITUDE FÖDERATSIOONI
KONGRESS PARIISIS

Rahvusvahelise Õpetajate Liitude Föderatsiooni - Federation Internationale des Associations d'Instituteurs, lühendatult FYAI -, mille liige on ka Eesti Õpetajate Liit juba mitmendat aastat, pidas oma järjekordse aasta-kongressi 14., 15. ja 16. juulil s.a. Pariisis Föderatsiooni koosolekute traditsiooni-
listes ruumides Palais Royal'is.

Eesti Õpetajate Liidu esindajaina võtsime sellest kongressist osa - mina Liidu esimehena ja Valter Horm sekretärina.

Kongressi juhatajaiks valiti: Delmas (Prantsuse Õpetajate Sündikaadi esimees), Bloemsma (Hollandi-Indiast), Chipperfield (Inglise) ja Boesch (Šveits).

Päevakord:

I Kasvatus-õpetuslikud küsimused:

- a. Millisel määral kool suudab lapsele sisendada kohuse-
täitmistunnet kodanikuna ja inimesena?
- b. Kollektiivne õpetus ja lapse vabadus
- c. Koolivaheaegade organiseerimine

II Õpetajate liitude esindajate ülevaated kohtadelt

III Hispaania õpetajate-sõjapõgenike ja laste abistamise
küsimus

IV FYAI juhatuse moodustamine

V Järgmise kongressi aja ja koha määramine

Päevakorra p. I a küsimuse kohta esines G. Lapierfe (prantsuse suurima pedagoogilise ajakirja "Ecole Liberatrice" toimetaja, FYAI sekretär) referaadiga, mille lõpposas ta püstitas järgmised seisukohad:

1. Majandusliku ja sotsiaalse elu tähtsusetõus nõuab koolis suurema tähelepanu pööramist lapse kutselisele ettevalmistusele.
2. Avaliku ja rahvusliku elu tõusev tähtsus on andnud avalikule kasvatusesele kõigis maades rahvusliku kasvatusese iseloomu.
3. Inimene jääb aga sellegi peale vaatamata üldsuse-universumi - osaks, mis pärast kasvatusese esimeseks vooruseks olgu anda igale inimesele teadvust tema inimväärtusest ja kogu inimkonna kohta käivate ideaalide püsivusest.
4. Peale formaalsete teadmiste on iga maa õppekavades hulk aateid, mida õpetajal tuleb pidevalt silmas pidada ja mis peavad läbistama tema õppetegevust: veene, et inimkonna edu sajandite vältel on sõltunud peamiselt mõningate moraalsete aadete võidulepääsust - inimese isiksuse austamine, ausus, tolerantsus (sallivus), õiglus, vendlus.

Poliitiline ja sotsiaalne kord, mis püüab igaühele säilitada vabadust, kindlustada julgeolu, võimaldada igaühele tema võimete- ning huvide-kohast tegevust - see on väärtus, samuti ka solidaarsuse tunne, mis seob kõigi maade ja aegade inimesi.

Sotsiaalne kohusetunne peaks sundima iga inimest olema

hea tööline omal kutsealal, hea kodanik oma rahvale ja teadlik kaastööline inimkonna edule.

5. Kuigi kasvatus peab olema rahvuslik, siis ta siiski ei tohi olla sundiva iseloomuga ja dogmaatiline. Ta peab tutvustama lapsi poliitiliste ja ühiskondlike korralduste ajaloo-ga, et neile saaks selgeks ajalooline progress, ja et edukäik ei ole alatasa lakamatult jätkunud, vaid et kõigil rahvastel on vahel aset leidnud ka hädasohtlikud kriisiajad. Kasvatus ei pea olevaid seadeldisi ja asutusi näitama ebaõiges valguses, mitte kujutama neid kui lõplikult täielikke ning ideaalseid, vaid ta peab andma mulje, et asutused, nagu kõik inimlik, näitavad vaid ühte momenti rahvaste elus ja on lõpmatuseni täiendatavad. Rahvuslik kasvatus peab andma igale kodanikule teadvuse, et ta peab olema kodanik, kes hoolega jälgib avalikku elu ja on teadlik oma kohustest.

Ajalooõpetus ja rahvusliku kirjanduse õpetus peab lapsele selgeks tegema, milles seisavad tema rahva rahvusliku geenius - se erinevused: sünnimaa - suured isiksused - rahvas - ühine ajalugu - ühised lootused.

Ometigi rõõbiti ja ühenduses rahvusliku ajaloo ja kirjandusega tuleb õpetada ka teiste rahvaste ajalugu ja kirjandust, muidugi sel määral, millisel võimaldab seda laste arenemisaste, et neil kujuneks arusaamine rahvaste erinevusest kui ka ühtlusest, teadvus sellest, mis rahvaid lahutab ja mis neid sagedaste ja veriste kokkupõrgete peale vaatamata siiski üksteisega seog ja ühisele koostööle viib.

7. Maateadus näitab, kuidas inimesed on maakeral asustatud, selgitab tsivilisatsioonitüüpe ja inimrühmituste läbikäimist üksteisega, näitab inimeste nüüdisaja rahuliku koostöö mitmesuguseid vorme.

8. Kõigepealt peavad aga õpetajail silme ees seisma inimliku tsivilisatsiooni põhialused, millest eespool kõneldud.

Miljonite õpetajate suur ja pidev püüdmine peab looma soodsa moraalse õhustiku, mis on tingimata vajalik, et valgustada päid ja muuta elukorraldust.

Referaat sai suurte poolehoiuavalduste osaliseks ja referendi seisukohad tunnistati kongressi poolt üksmeelselt õigeks.

x x x

L. Dumas (FIAI esimees, Prantsuse Õpetajate Sündikaadi pedagoogilise toimkonna esimees) esines referaadiga "Kollektiivne õpetus ja lapse vabadus".

Selle teema kohta oli referendi poolt liitudele saadetud küsimusleht, mis sisaldas järgmised küsimused:

1. Kas kollektiivne õpetus, mida tuleb võtta majandusliku paratamatusena, võimaldab arendada lapse vaba isetegevust?
2. Mil viisil õigustate teie lapse vaba tegevust koolis?
3. Missugustes piirides võib lapse vabadust ühendada korra ja distsipliiniga koolis?
4. Kuidas peab korraldama õpetust, et lapsele võimaldada vabadust koolis kollektiivse õpetuse raamides?

5. Kas teie seadused, korraldused ja ametlikud ettepanekud lubavad koolis lapse vabaduse põhimõtet teostada?

6. Kas võite saata FYAI sekretariaadile kasutamiseks üksikasjalise materjalikogu koolidest, milles suuremal määral ruumi on antud lapse vabale isetegevusele?

Neile küsimustele oli ka E.Õ.Liit vastused saatnud (Liidu pedagoogilise sekretäri poolt koostatud, mis kõlasid järgmiselt:

1. "Kollektiivse õpetuse juures on lapse vaba tegevus harilikult tugevasti piiratud.

2. Õpilaste vaba tegevust võib kasvatustöös mitmeti teostada. Sellekohastest õppeviisidest olgu mainitud:

a. diskussioonid vabaks mõtetevahetuseks;

b. õpetuse individualiseerimine, mis võimaldab sarnast tööviisi, mis vastab õpilase huvidele ning võimetele;

c. vaba tegevus mitmesugustes ringides - spordis, tehnikas, kunstis ja teistel aladel, noorsooorganisatsioonides;

d. oma-algatus koolidistsipliini aktiivsel teostamisel.

3. Koolidistsipliin jätab lastele küllaldast vabadust, kui lapsed ise teda aktiivselt teostavad, näit. omavalitsuse kaudu. Lihtsamal kujul on võimalik omavalitsuse teatavaid põhimõtteid teostada isegi algkoolis, näit. valitavate klassivanemate, mitmesuguste valitavate nõukogude kaudu.

Kõigi sarnaste korralduste juures ei jää lapsed täielikult omapead, kuid õpetaja ei sunni neile peale oma nõudeid

ja soove: lapsed tunnevad neid kui oma soove ja enamalt jaolt seavadki ise üles vajalikud nõuded.

4. Klassitöös peab lastele enam vabadust võimaldama:

a) individuaalse tööviisi ja tööjuhatuste abil, b) rühmatööde kaudu (üldiselt nii, nagu see on ette nähtud Dalton-plaanis ja Jena-kavas).

5. Koolikodukorra määrused on lubatavad ja nad võivad olla kooskõlas vaba tegevuse põhimõttega.

6. Juurde on lisatud ülevaade tööst ühes eesti seminaris, kus õpilaste vaba tegevus on eriti hästi korraldatud.

Ka teiste maade poolt oli saadetud vastuseid ülalmainitud küsimustele.

Referent saadud materjali ja oma isiklike veenete põhjal jõudis järgmistele seisukohtadele, mis ka kongressi poolt õigeks tunnistati:

1. Lapse vaba tegevus on õigustatud, kuna ta on vajalik:
 - a) kehaliseks arenemiseks,
 - b) vaimliseks kujunemiseks.
2. Kollektiivse õpetuse juures on lapse vabadus piiratud:
 - a) koolidistsipliini läbi, mille ülesandeks on kaitsta teiste vabadust,
 - b) õppekava läbi, mis on ühiskonna tarvete legitiimne väljendus,
 - c) kooli administratiivse, materiaalse ning rahalise seisukorra läbi.
3. Õpetaja ülesanne olgu ehitada silda nende vastuoksuste vahele, et kindlustada lapsele tegevusvabaduse maksimumi ühise

(kollektiivse) õpetuse piirides.

Koolivaheaegade organiseerimisest

kõneles G. Lapierre, avaldades järgmisi mõtteid:

Meie, õpetajad, ei saa lugeda oma ülesannet täidetuks, kui oleme ära andnud oma õppetunnid. Peame jälgima last ka väljaspool kooli ja osa võtma kõigest, mille sihiks on lapse hinge ja keha heaolu. Koolivaheaegade kasutamine on üks sel- listest muredest. Milleks anda lastele koolivaheaegu, kui see seisab vaid mitte midagi tegemises, kui just need, kes kõige rohkem ja pidevalt vajaksid hoolitsemist ja järelevalvet, on koolivaheaegadel hoopis järelevalveta? Seltskondlik hoolekan- ne leiab laste eest hoolitsemises koolivaheaegadel - eriti koduta ja puudustkannatavate laste eest hoolitsemises - suure ja tähtsa tööpõllu.

Referent püstitas järgmised seisukohad:

1. Küsimus puudutab esmajoones neid õpilasi, kelle vane- mad ei ole suutelised valvama oma laste eest koolivaheaegadel, eriti aga linnalapsi.
2. Laste koolivaheaegade organiseerimisel pandagu suurt rõhku laste tervise parandamisele.
3. Ametiasutised peaksid valvama, et suvevaheaegade or- ganiseerimisel ei aetaks taga omakasulisi sihte. Ei tohi aset leida ainelise kasu tagaajamistel kui ka poliitilistel või usulistel mõjutustel.

4. Peale tervise eest hoolitsemise tuleks suurt rõhku panna kasvatuslikule küljele, kusjuures aga ei tuleks laste isetegevust liigselt pidurdada igasuguste väiklaste reglementeerimistega.

5. Kuna koolivaheaegade organiseerimine on tähtis osa kasvatustööst, siis peaksid õpetajad, eriti linnakoolide õpetajad, tundma selle küsimuse otstarbeka lahendamise vastu. huvi.

6. Iga rahvas peaks ise valima vormid, kuidas kohalike olude kohaselt oleks kõige otstarbekohasem koolivaheaegade veetmist korraldada.

Referendi seisukohad tunnistati üksmeelselt õigeks ja ühtlasi avaldati soovi, et ühe järgmise kongressi päevakorda võetaks ka õpetajate suvepuhkuse korraldamise küsimus.

Õpetajate liitude esindajate ülevaated kohtadelt olid väga huvitavad.

Inglise esindaja Parker tähendab, et neil on praegu päevakorras 2 tähtsat küsimust:

- 1) kuidas vähendada õpilaste arvu klassides ja
- 2) koolisunduse pikendamine ühe aasta võrra.

Mõlemad need küsimused olid meile eestlastele väga huvitavad: "Avalikkude algkoolide seaduse" kehtima panemisega pikendati meil maakoolides koolisundust mitu korda suuremal määral kui Inglismaal, ja seal oli ometi rahvas palju jõukam kui meil ja selle uuenduse eest võideldi valitsuse komisjonides ja parlamendis mitu aastat. Meil oli maal ainult 3-talvelises

vallakoolis käimine sunduslik, igal aastal napilt 100 koolipäeva, s.o. kolme aasta vältel napilt kokku 300 koolipäeva. Kui uue algkooli seaduse põhjal koolisundust pikendati 6 õppeaasta peale, üle 200 koolipäevaga igal õppeaastal + 2 aastat täienduskooli, siis seega pikendati koolisundust enam kui viiekordseks. Ja keskmine õpilaste arv klassis on 30, kuna aga näit. Austria kooliseaduse põhjal võis veel hiljuti ühes klassis õpetada 80 õpilast. . .

Inglise Õpetajate Liit on andnud suuremaid toetussummasid Tšehhoslovakkia ja Hispaania põgenike-õpetajate ja laste heaks. Liit arvab, et kuigi rahvaste elus on praegu väga raske moment, mille tõttu mõne maa õpetajate liidud on sunnitud olnud lahkuma Föderatsioonist, siis ometi tuleks meil, õpetajail, edasi kasvatada noorsugu üksteisest arusaamise vaimus ja tuleb tervitada rahvusvahelist ühist koostööd.^{x)}

Prantsuse esindaja Gironi Prantsuse 120.000 õpetajast on 110.000 koondunud Prantsuse Õpetajate Sündikaadi ümber. Relvastuse tõttu on püütud kulusid kooli ja rahvahariduse alal kokku tõmmata. Tarbeainete hinnad on tõusnud. Vaatamata raskustele on siiski saavutatud ka edu: 11.000 õpetajat on kõrgendatud palgaastmeis, on loodud uusi klassikomplekte, seega ka uusi kohti õpetajaile, on kätte võideldud ühe kuu lisapalk.

Leedu esindaja Jakubenas: 5 aastat on Leedu Õpetajate

x) Ka meie Õpetajate Liit on üsna tunduva toetussummaga kergendanud Hispaania õpetajate laste rasket olukorda.E.M.

Liit võidelnud suurte raskustega , mis on tekkinud sisepoliitilisest olukorrast. Viimasel ajal on hakanud puhuma liberaalsemad tuuled. Raskeil aegadel tuli piirduda peamiselt lasteraamatute kirjastamisega. Eesti Õpetajate Liidu tegevusega tutvustab kongressi liidu sekretär Horm, kes märgib, et õpetajaskonna püüded on suunatud koos rahvaga oma maa iseseisvuse ja omapära säilitamisele. Õpetajate majanduslikku seisukorda ei ole möödunud aastal suudetud parandada, on aga suurt rõhku pandud õpetajaskonna edasiharimisele ja on selle alal saavutatud ka silmapaistvat edu. On jätkatud võitlust ühtluskooli edu eest. On arendatud koostööd vennasrahva Soome õpetajaskonnaga.

Foto - Eesti Õpetajate Liidu esimees Murdmaa vestleb Leedu esindaja Jakubenasega.

Tšehhoslovakkia pagulane Fišera annab ülevaate seisukorrast Tšehhoslovakkias. Praegu on umbes 40.000 tšehhi rahvaslast kontsentratsioonilaagrites, neist väga palju rahvakooli õpetajaid. Paljud õpetajad on vallandatud kohtadelt poliitilise meelsuse pärast. Õpetajate organisatsioonid on suletud. Õperaamatute hulgast ja kooliraamatukogudest on kõrvaldatud suur osa raamatuid. Paljud rahvakoolid - ka õpetajate seminarid - on suletud, kuna õpetajad on vallandatud.

Hiina esindaja Li-Yu-Ying: Seisukord rahvahariduse alal on masendav. Ei saa sõja ajal suurt juttu olla rahvahariduse tõstmisest. Hiina ootab rahu, et teostada sisemist revolutsiooni ka rahvahariduse alal.

Jugoslaavia esindaja Milanovitš: Õpetajaskonnas äratas suurt kartust valitsuse vahetus. Ometigi ei tähendanud see väga suurt pööret hariduspoliitikas. Praegu on õpetajaskonnas kaks voolu: ühed pooldavad tasalülitamist haminiga, teised - vabadust õpetajate organisatsioonide tegevuses. Viimase voolu pooldajaile keelati ära kongress. Suurte sekelduste järele saadi viimaks luba kongressi pidamiseks, kuid ilma läbirääkimisteta.

Hispaania esindaja Llopis: Kuigi on lõppenud sõda Hispaania vabariigi pärast, siis sisemine võitlus käib edasi - võitlus lapse vaba arengu eest.

Ülevaadete lõpul Chipperfield (inglane) teeb ettepaneku avaldada kongressi poolt solidaarsust Hispaania ja Tšehhoslovakkia õpetajaskonnale nende võitluses demokraatliku kooli eest, milline ettepanek võeti vastu üksmeelselt.

Pikemaid läbirääkimisi kutsus esile

Hispaania õpetajate-sõjapõgenike ja laste abistamise küsimus.

1936. aastast alates on FIAI juures olemas erifond Hispaania sõjapõgenike abistamiseks. Inglismaa õpetajad on kolme aasta vältel sellesse abistamisfondi maksnud ümmarguselt 400000 franki, samuti ka paljud teised liidud.

Prantsuse esindaja Cavalier annab ülevaate sõjapõgenike-õpetajate seisukorrast. Prantsusmaa on vastu võtnud umbes

70.000 last ja 2000 õpetajat. Neid ei saa tagasi lükata viletsusse. Prantsuse Õpetajate Liit on loonud asutise, kes korraldab abistamist. Prantsuse Õpetajate Liit on korjandud umbes poolteist miljonit franki ja hulga riideid ning muid asju. On asutatud kontsentratsioonilaager, kuhu on paigutatud ka hulk hispaania õpetajaid. Laagri ruumid pole kuigi mugavad, kuna neid tuli ehitada kiires korras suure hulga jaoks.

Inglise Õpetajate Liidu esimees Mander: Ei ole loomulik, et Prantsusmaal on töötä hulk hispaania õpetajaid. Tuleks kaaluda küsimust, kuidas saaks neile tööd muretseda: osa neist peaks assimileeruma Prantsuse õpetajaskonnaga ja siin tööd leidma, osa võiks tagasi pöörduda kodumaale ja FIAI juhatus peaks katsuma vastavate võimude ees samme astuda nende kodumaale pääsemiseks, ja üks osa võiks välja rännata Lõuna-Ameerikasse ja seal katsuda tööd leida,^{x)} kuna seal keel ei teeks takistusi. Kuid niikaua, kui pole vastavat tööd leitud, tuleks edasi maksta toetussummasid abistamisfondi heaks, kuid seda peaksid tegema kõik FIAI liikmed.

Võetakse vastu järgmine resolutsioon:

"Rahvusvahelise Õpetajate Liitude Föderatsiooni kongress avaldab südamlukku poolehoiutunnet oma ametikaaslastele Tšehhoslovakkias, Hispaanias ja Hiinas, kes praegu elavad raskeis oludes kas põgenikena või omal maal, ja töötab neile oma kolle-giaalset abi.

x) Ajakirja "Kasvatuse" andmeil mitmed Lõuna-Ameerika riigid on sellekohase küsimuse peale vastanud, et neil pole võimalik anda teenistust hispaania õpetajaile. E.M.

Et oma poolehoiduteadaannet mõjuvamalt väljendada, soovivat ta kõigile FIAI liikmeile 1939. aastal määrata FIAI abistamisfondi heaks vähemalt 1 frank iga liikme kohta, ja loodab, et need liidud, kes on selleks võimelised, seda tagasihoidlikku annetussummat suurendavad. Esindajate kongress näeb selles toetamises moraalse kohustust FIAI kõikide liikmete kohta."

FIAI juhatusse valiti järgnevak aastaks:

Inglismaalt F. Mander, Prantsusmaalt G. Lapierre ja L. Dumas, Hollandist M. Schaft, Šveitsist Willemin. Island, Leedu, Rumeenia ja Austraalia teatavad oma esindajaist hiljem.

Järgmine kongress otsustati pidada 1940. aastal Šoti pealinnas Edinburghis. Sõja lahtipuhkemise tõttu jäi see kongress pidamata.

VÕITLUS ÜHTLUSKOOLI LAMMUTAJATE VASTU

1930. aastal oli haridusministriks põllumeeste erakonna liige Hünerson. Ta esitas valitsuse kaudu Riigikogule "Avalikkude algkoolide seaduse" muutmise seaduse, milles oli ette nähtud maal asuvate algkoolide ümberkorraldamine uutel alustel: nad muudetakse "seitsmeklassilisteks", kusjuures 1. ja 2. klass töötaks ainult 20. augustist kuni 15. oktoobrini sügisel ja 16. maist 20. juunini kevadel, s.o. sügisel 5 päeva vähem kui 2 kuud ja kevadel 4 päeva rohkem kui 1 kuu, seega kokku 1 päev vähem kui 3 kuud õppeaastal.

Olin 1929. aasta lõpul sunnitud tervislikel põhjusil lah-
kuma E.Õ. Liidu esimehe kohalt. Vähem kui üheaastase eemalole-
mise järel valis E.Õ. Liidu asemeike kogu mu 1930.a. 31.okt.
jälle tagasi E.Õ. Liidu juhatuse liikmeks ja 16. novembril
valis liidu juhatus mu liidu esimeheks. Ühtlasi otsustati pi-
dada õpetajate X üldkongress 1930.a. 27. ja 28. detsembril,
kus ma pidin esinema referaadiga:

"Kas võimaldab uus algkooliseadus ühtluskooli põhimõtte
edukat teostamist".

Küsimuse selgitamiseks esinesin mainitud kongressil all-
järgneva referaadiga, mis ilmus "Kasvatuses" ja mis siinkohal
ilmub lühendatult.

"Avalikkude algkoolide seaduse"¹⁾ loomine sündis eri-
listes tingimustes. Ta oli ühenduses suurte raskustega. Puudu-
sid veel kõik tähtsamad seadused, millega on tihedaid kokku-
puuteid "Avalikkude algkoolide seadusel", nagu omavalitsuse
seadus jt. Juriidiliselt olid maksvusel veneaegsed seadused,
kuid nendega ei võinud me siduda oma haridushoone ülesehitamist.

Teiseks suureks raskuseks oli asjaolu, et tuli töötada
kiires tempos. Polnud aega küsimusi kõikkülgselt läbi kaaluda.
Veneaegne hariduskorraldus oli meile jätnud pärandiks kirju
kogu mitmenimelisi algkoole: vallakoolid, kihelkonnakoolid,
ühe- ja kaheklassilised ministeeriumikoolid, linnakoolid ("go-
rodskoikoolid"), kõrgemad algkoolid, linnaalgkoolid, kroonu-

1) mis Asutava Kogu poolt maksma pandi 1920. aasta 7. mail
E.M.

algkoolid, eraalgkoolid, keskkoolide ettevalmistusklassid. See pärand tuli kiires korras likvideerida ja luua avalik rahvakool, mis oleks vääriline demokraatlikule riigikorrale. Tuli kiires korras luua ühtluskool. Avalikkude algkoolide seadusega ongi pandud alus ühtluskoolile. Selle radikaalse uuenduse tähtsust ja ulatust suutsime tol ajal vaevalt õieti mõista ja kõikkülgselt hinnata.

Kolmandaks suureks raskuseks "Avalikkude algkoolide seaduse" loomisel oli asjaolu, et meil puudusid kogemused ja eeskuju. Välismaa kogemused ja eeskuju vaevalt sobisid meile, kuna ju maailmasõda oli alustanud uue lehekülje ajaloos. Ja polnud võimalust ning aegagi minna välismaale õpireisile, nagu seda hiljem on tehtud mõne teise - näit. pedagoogiumi-seaduse loomise huvides.

Nimetamata ei saa jätta ka seda asjaolu, et olime tol ajal suured idealistid ja optimistid, kes ei suutnud ette näha kogu halli reaalsust. Kaldusime vast nii mõnigi kord idealiseerima endid, oma rahvast tema majandusliku kandepinnaga ja juhtivate tegelastega.

Kõik need asjaolud ja rida teisi sunnivad oletama, et ajajooksul "Avalikkude algkoolide seaduses" on vajalikud teatavad korrektiivid.

Korrektiivide tegemisele ongi asunud hasomin oma uue seaduseelnõuga. On raske ühe referaadi piirides valgustada kõiki reforme, mis tahetakse maksma panna uue seadusega. Minu ülesandeks on ainult selgitada tähtsaimat küsimust: "Kas võimaldab uus seadus ühtluskooli põhimõtte edukat teostamist? Peami-

selt tuleks kaalutleda küsimust, kuivõrd otstarbekohased on uues seaduses paragrahvid 35. ja 37, mis kõlavad järgmiselt:

"§ 35. Valdade poolt ülalpeetavais algkoolides vastab kursus normaalselt seitse õppeaastat, kuid vallavalikogu otsusel võib valla poolt ülalpeetava algkooli, kursus kesta ka kuus õppeaastat, kui vald võtab oma kanda lisakulud, mis tekivad 7-aastase kooli muutmisest 6-aastase kursusega kooliks (§ 37).

Linnade, alevite ja maaomavalitsuste poolt ülalpeetavais algkoolides kestab kursus normaalselt kuus õppeaastat, kuid kooli ülalpidaja omavalitsuse volikogu otsusel võib nende algkoolide kursus kesta ka seitse õppeaastat.

Need avalikkude algkoolide ülalpidajate omavalitsuste volikogude otsused algkooli normaalse kestuse muutmise kohta kuuluvad haridus- ja sotsiaalministri kinnitamisele.

Kursuse kestuse riigi algkoolides määrab haridus- ja sotsiaalminister.

§ 37. Algkoolides, kus kursus kestab kuus õppeaastat, töötavad õpilased koolis normaalselt 1. septembrist kuni 31. maini.

Algkoolides, kus kursus kestab seitse õppeaastat, töötavad esimese kahe klassi (õppeaasta) õpilased koolis 20. augustist kuni 15. oktoobrini ja 16. maist kuni 20. juunini ning viie viimase klassi (õppeaasta) õpilased - 16. oktoobrist kuni 15. maini. Haridus- ja sotsiaalministri määruse järgi korraldatakse kordamispäevi niihästi kahe esimese kui ka viie viimase klassi õpilastele vastavate

klasside õppetöö vaheaegadel."

Neis paragrahvides sisalduvate reformide põhjenduseks seaduse-eelnõu seletuskirjas on esitatud järgmised motiivid:

"Seitsmeaastane algkool kergendab maaalgkoolide õpilaste koolikohuste täitmist, mis - vaatamata sellele, et maal õppeaeg on olnud lühem seaduses ettenähtud normist ja et kuueaastane koolisundus ei olnud kuni 1930. aasta 1. jaanuarini veel üldiselt maksev - maal siiski on olnud korratum kui linnas, kuna näiteks 1928./29. õppeaastal ei ilmunud sügisel õigel ajal kooli 18,6% õpilastest maal ja ainult 8,6 % linnas, ja lahkusid kevadel varem koolist 10,9 % õpilastest maal ja 8,9 % linnas. Eelnõus ettenähtud koolikorraldus võimaldab vanemaile õpilastele olla abiks oma vanematele talutöis või leida suveks teenistust, nooremaile õpilastele kergendaks see korraldus kooliskäimist, sest õppetöö sünniks soojal ajal, kus riiete ja jalanõude muretsemine oleks kergem. Samuti ei oleks suurt vajadust väikeste laste mahutamiseks internati.

Riigile annaks see korraldus soovitavat kokkuhoidu, sest kahe esimese õppeaasta jaoks ei oleks vaja erilisi õppejõude. See annaks kokkuhoidu umbes 300 õpetaja palga ulatuses, mis riigi osas teeks 388.800 krooni ja omavalitsuse osas 36.000 krooni aastas. Samuti annaks kokkuhoidu I ja II klassi õpetamine III - IV klassi õppetöö vaheaegadel kooliruumide soetamise alal, sest mitmes koolis langeks ära uute klassitubade juurdeehitamise vajadus ja uute koolimajade ehitamisel tuleks näiteks täiekomplektilises koolis ehitada kuue

klassiruumi asemel vaid viis klassituba. Valdadele on aga õigus jäetud alal hoida ka kuueaastane algkool, kui nad võtavad oma kanda sellest tekkivad lisakulud õpetajate palgade ja majade ehitamise ja nende ülalpidamise alal...

Kuigi linna-alkoolides kuuel õppeaastal on umbes 1200 õppepäeva, maa-alkoolides aga seitsmel õppeaastal - 980 õppepäeva, ei ole põhjust karta, et maa-alkoolid ei jõuaks sama kursust läbi võtta, mis linna-alkoolid, sest maa-alkoolides on ette nähtud kordamispäevad õppetöö vaheaegadel ja õpilaste suurem vanadus aitab tasuda puuduvaid päevi."

Nii hasomini seletuskirja motiivid. Püüame selgusele jõuda, kuivõrd nad on kaaluvad ning paikapidavad.

Kõigepealt, kas lahendab uus korraldus karjalaste küsimuse. Õpetajate Liidule on tulnud mitukümmend märgukirja lastevanemate koosolekute poolt, milles juhitakse tähelepanu sellele asjaolule, et uus seadus ei kergenda, vaid raskendab karjalaste küsimuse lahendamist. Leitakse, et on täiesti võimatu kõige kibedamal tööajal lapsi kooli saata. Kuna praegu maakoolide õpilased on õppetööst vabad kuni 1. oktoobrini, tuleb uue seaduse alusel I ja II klassi õpilastel kooli minna juba 20. augustil, s.o. just kibedal tööajal. Nähtavasti hasomin arvab, et I ja II klassi õpilased ei käi karjas. Kuid lugu pole nii. Mõned koolid on saatnud sellekohase ankeedi andmed, millest selgub, et I ja II klassi õpilastest on ligi 70 % karjaskäijad. Muidugi on neil siis võimatu ka kevadel koolis viibida kuni 20. juunini.

Eriti raskesse seisukorda paneb uus korraldus vaesemad

perekonnad, kellel pole võimalust oma laste asemele võõrast tööjõudu palgata ja kellel pole vanemaid lapsi, keda võiks karja saata, või kellel vanemad lapsed on sunnitud suvel mõnda muud ülesannet täitma. Ja niisuguseid perekondi meil kindlasti on üsna palju. Muidugi on sootu ise küsimus, kuivõrd on õiglane alaealiste laste tööjõudu majanduslikes huvides eksploateerida, kuid et hasomin oma uue koolikorralduse on loonud just suurel määral laste tööjõu kasutamise võimaluse seisukohast lähtudes, siis on igatahes huvitav märkida, mis arvavad lastevanemad ise sellest hasomini reformist.

Edasi leiavad lastevanemad, et ka naisperekondades, kus lastel sügisel ei tarvitseks karjas käia, nõuab lastevanemalt, eriti emalt suurt vaeva kibedal tööajal laste kooli saatmine, eriti veel siis, kui kool asub kodust kaugel või kui tuleb laste kodust tööd jälgida ja neile abiks ja nõuandjaks olla ja kõige koormavaks muutub laste koolitamine neis perekondades, kus on kavanemate klasside õpilasi, nii et seal on ema peaaegu terve aasta laste kooli saatmise muredega koormatud. Ja neid perekondi on küllalt.

Kui hasomin arvab, et kehvemal lastel suvel on kergem koolis käia, kuna riiete ja jalanõude muretsemise küsimus ei tekita nii suuri raskusi kui talvel, siis arvavad lastevanemad, et see on siiski väga vähe kaaluv argument suvise kooli kasuks, sest lastel tuleb ju ikkagi koolis käia ka sügisel ja kevadel, mil ilmad juba halvemad ja kooli minemiseks peavad ka kehvemad lapsed endile saama paremad hilbud, kooliriided, nii et neid

ikkagi muretseda tuleb. Peale selle näeb uus korraldus ette kordamispäevad. Kordamispäevi tuleb ka talvel korraldada ja sel-
lepärast on soojemad riided ning jalanõud ka I ja II klassi
õpilastele hädavajalikud.

Edasi ei olda sellega nõus, et uus seadus sunnib lapsi
koolikursuse lõpetama ühe või isegi paar paastat vanemalt,
kuna katkendilise koolitöö juures on karta, et teiseks aastaks
samasse klassi jätmist tuleb suuremal määral ette kui seni.
Kuna praegu algkooli kursus lõpetatakse 13 - 14.-aastaselt,
võiks see tulevikus sündida 15-16 aastaselt. Leitakse, et vä-
ga suur osa algkooli õpilaste vanemaist on niivõrd kehvad, et
nad ka parema tahtmise juures niikaua ei suuda lapsi koolitada,
vaid et nad oma 15-16-aastased lapsed juba leiba teenima pea-
vad saatma. Ühe õppeaasta juurdelisamine oleks lastevanemaile
veel kuidagi arusaadav, kui seega tunduvalt tõstetakse laste
haridust, kuid on karta just vastupidist: et uus koolikorra-
lus lastele hariduse mõttes vähem annab kui maksev koolikor-
raldus.

Hasomin motiveerib oma reformi veel väitega, et "kuigi
linna-algkoolides kuuel õppeaastal on 1200 õppepäeva, maa-alg-
koolides aga seitsmel õppeaastal - 980 õppepäeva, ei ole põh-
just karta, et maa-algkoolid ei jõuaks sama kursust läbi võt-
ta, mis linna-algkoolid, sest maa-algkoolides on ette nähtud
kordamispäevad õppetöö vaheaegadel ja õpilaste suurem vanadus
aitab tasuda puuduvaid päevi."

Püüame selgusele jõuda, kuivõrd paikapidavad on hasomini
väited selleski osas. Kõigepealt kordamispäevad. I ja II klas-

si õpilastele ei suuda kordamispäevad kuigi palju anda, sest neis klassides on suur väärtus just õpetaja pideval tööl lastega klassis. Kodustel töödel pole ju alamais klassides üldse väga suurt väärtust, isegi siis mitte, kui nad on alatasa ühenduses igapäevase klassitööga. Veel vähem väärtus saab neil olla aga siis, kui nad ei ole igapäevase klassitöö täienduseks, harjutuseks. Nad muutuvad siis enam-vähem mehaaniliseks mälu koormamiseks... On meil ju isegi kogemused sel alal, kuid kahjuks kurvad kogemused. Eks käinud ju ennegi meie 8-9 aastased lapsed enne vallakooli astumist kirikuhärra juures iga paari nädala tagant talvekuudel "katsel" - oma õpitükke "üles ütlemas" ja uusi saamas. Eks meie I ja II klassi 8-9 aastaste õpilaste kordamispäevadel käimine muutunud samasuguseks "katsel" käimiseks. Vahe on vast see, et nüüd oleks kirikuhärra asemel kooliõpetaja, kes on rohkem pedagoogiliselt ette valmistatud, kuid kes samal ajal peab ka oma harilikku klassitööd tegema talviste õpilastega, kusjuures tal võib tulla korraga töötada 5 klassi õpilastega, kuna aga kirikuhärral "katsumise" ajal muud tööd ei olnud. Teame, missugused olid kaheaastase "katsel" käimise tulemised. Paari aastaga saadi vaevalt kätte kergemate sõnade mehaaniline lugemine - ja ka ainult lapsele tuttavate kergeste sõnade mehaaniline lugemine - see, mida koolis saavutab õpetaja paari kuu jooksul paremini ja põhjalikumalt. Ega ju seda viie peatüki tuupimist tule arvata mõnesuguseks positiivseks väärtuseks. Nii siis ei saa olla suurt väärtust kordamispäevadel I ja II klassi õpi-

laste juures. Tööst kaob enam-vähem kõik see, millel on arendav väärtus: õpilase mõtlemisvõime ning fantaasia ja vaba väljenduse arendamine, probleemide ülesseadmise ja lahenduste otsingute element - ühe sõnaga - kogu loov töö. Kui aga öeldakse, et kordamispäevadel ei tahetagi muud teha kui vana korrata, siis küsiks: kuidas suudavad siis maakoolide õpilased läbi töötada selle 967 päevaga - niipalju sain õppepäevi maakoolides 7 õppeaasta kohta -, mis linnakoolides töötatakse läbi 1200 õppepäevaga? Teiste sõnadega, maakoolides peab ju 4 3/4 õppeaastaga sama kaugele jõudma kui linnakoolides 6 õppeaastaga ja seejuures veel palju halvemais tingimustes töötades.

Mis puutub vanemate klasside kordamispäevadesse, siis ei saa neil ka olla suurt tähtsust ja peale muu ka sel põhjusel, et neid tuleb ju korraldada sel ajal, mil suur osa õpilastest on kas karjas või muus töös. Ja kuigi tuleks osa võtma kordamispäevadest suur osa õpilastest, siis oleksid need enamikus hoolsamad ja korralikumad õpilased, kellele need kordamispäevad ei oleks nii hädavajalikud kui neile, kes ainelise kitsikuse tõttu või muul põhjusel on koolist kas varem lahkunud või hiljem kooli ilmunud.

Raske on uskuda, et maakooli õpilaste suurem vanus kõike seda kompenseeriks, mille poolest maakoolid on halvemais tingimustes kui linnakoolid: s.o. 4 3/4 õppeaastat 6 õppeaasta asemel, katkendiline töö, õpetaja töö korraga mitme klassi õpilastega.

Eriti raskeis tingimuses on I ja II klassi õpilased, kes sügisel töötavad järgemööda ainult 48 päeva ja kevadel 28 päeva. Läheb ju paar-kolm päeva niiõelda tööle rakendamiseks. Ei ilmu ju harilikult ka kõik õpilased kohe esimesel päeval kooli. Seda pahet saab ehk suurel püüdmisel pisut vähendada, mitte aga täiesti kaotada. Ja nendegi lühikeste tööaegadelõpul kaovad ka mõned õpilased enneaegu koolist. Ja ega need lühikesed tööajajupidki pole vabad puudujalist õpilastest. Kui palju siis jääb üle päris korralikku tööaega. Töö pidevusest, kus üks probleem teisest välja kasvab, ei saa kuigi palju juttu olla. Kaldutakse kergesti mehaanilistesse töövõttesse. Et õpetaja töö korraga mitme klassi õpilastega on vähem produktiivne kui üheainsa klassiga töötades, tohiks selge olla iga-le õpetajale. Kui veel võrdlemisi hästi võib töötada korraga kahe klassi õpilastega, siis igatahes 3, 4 või 5 klassi õpilastega korraga töötades töötulemused ei saa olla nii head kui ühe või kahe klassiga korraga töötades.

Omas kirjutises "Meie algkoolid maal ei tohi muutuda "hädakoolideks" "Õpetajate Lehe" 1. numbris esitasin L. Korn'ist tööst "Die Lösung der Landschulfrage" võetud andmed töö tulemuste kohta Austria "hädakoolides" (millise nimetuse - "Not-schulen" - on saanud koolid, milles üks õpetaja töötab korraga mitme klassiga), mis tohiksid huvi pakkuda ka meile. L. Korn'i andmete põhjal neis koolides, kus töötas üks õpetaja korraga 8 klassiga, suudeti 8 õppeaasta kavast läbi võtta keskmiselt ainult kolm kaheksandikku. Nähtavasti ei aita siis suurt üksi õpilaste vanus, kui muud tingimused on halvad. Ja koolides,

kus töötasid kaks õpetajat 8 klassi õpilastega, suudeti kavast läbi võtta keskmiselt ainult pool. Tohiks vist selge olla, et hasomini optimism - et maakoolid uue koolikorralduse põhjal töötades jõuavad sama kursuse sama hästi läbi võtta kui linnakoolidki palju soodsamais tingimustes - ei ole millegagi põhjendatud.

Ei tohi unustada ka asjaolu, et uus seadus raskendab nende koolide pedagoogilist tegevust, kus töötab üks õpetaja mitme õppeaasta lastega - ja niisugust kooli on maal palju. Praegu kehtiva seaduse alusel kui õpetajal on käes korraga õpetada enam kui üks klass, siis on kõige kõrgem lubatud õpilaste arv niisuguses ühendatud klassis: kahe klassi ühendamisel 4 a, kolme klassi ühendamisel 36 ja nelja klassi ühendamisel 30 ... Uue seaduse alusel õpilaste arv seesuguses ühendatud klassis võib tõusta 4 50-ni ja tarbekorral isegi kõrgemale... Peale selle kehtiva seaduse alusel üle kahe klassi ühendamine on lubatud ainult iseäraliste geograafiliste olude või erakorraliste tingimuste tõttu nagu väikesed mere- või soosaared, metsakülad, koolid vähesel arvul elavaile koosasuvaile muulastele, suur puudus õpetajaist, kooliruumide puudus jne., nagu see on ette nähtud kehtiva seaduse 41. paragrahvi 2. märkuses, milline märkus aga puudub uues seaduses.

Niisiis, uue seaduse alusel maa-algkoolide pedagoogilise töö tingimused on märksa halvemad kui linnakoolides... Ja mis on selle tagajärg? Maa jõukam kiht saadab oma lapsed linnakoolidesse. See on muidugi halb pedagoogiliselt, kuna linn oma

teistsuguse kultuuriga, "linna kultuuriga", võõrutab maalap-
sed talutööst... Lastel puudub linnas ka vanemate hoolitsev
käsi ning silm...

Halb on see ka rahvamajanduslikult, kuna vanemate vaeva-
ga teenitud raha kulutatakse ebaproduktiivselt. Kuid pole teist
teed edasiõaamiseks keskkooli.

Veel viletsamaks jäävad aga selle tõttu maakoolid. Laste-
vanemaid, kes oma lapsi linnas koolitavad, kaob loomulikult
huvi oma kooli paremale järjele tõstmise vastu. Püütakse läbi
saada minimaalsete kuludega. Maakoolid muutuvad sõna tõsisel
mõttes kehvema rahva "hädakoolideks". Küsiks: "Kas see on
see maaorientatsioon, millest vahel ilusaid sõnu tehakse?"

Hasomin nähtavasti ei usu isegi oma normaalse maa-kooli-
tüübi paremusse: jätab ta ju valdadele võimaluse korraldada
linnaalgkooli-tüübilisi koole. Ülekohus aga on, et sel puhul
vallad peavad endi kanda võtma sellest tekkivad lisakulud. Nii-
siis, linnad võivad endile korraldada koole, mis nõuavad suure-
maid kulusid riigilt ja mis kindlasti on paremad, kuid kui ta-
hab vald sedasama teha, siis kannab lisakulud... Mispärast on
siis vallad pandud halvemasse seisukorda? Siin pole jälle lõh-
nagi sellest maaorientatsioonist. Otse lubamatu on see "riigi-
mehelik tarkus", mis seab meie kandvama kihi, meie maarahva
kihi hariduse saamise suhtes ebaõiglasse seisukorda.

Vististi kõige kaaluvamaks argumendiks uue koolikorralduse
poolt tuleb pidada kokkuhoiu teostamise võimalust. Ei saa ju
selle vastu vaielda, et kui riigil on majanduslikult raske sei-

sukord, et siis kokkutõmbamised on hädavajalikud. Kui kokkuhoidu teostatakse kõigil teistel aladel, siis tuleb seda muidugi teostada ka haridusalal. Küsimus võib seista vaid selles, kas teostatakse kokkuhoidu ka kõigil teistel aladel ja teiseks, kas just alghariduse korraldamise alal tuleb haridusministeeriumil kõige suuremat kokkuhoidu saavutada või on see võimalik mõnel teisel alal, ja kolmandaks, kas alghariduse korraldamise alal uue koolikorraldusega teostatav kokkuhoid on kõige otstarbekohasem moodus või on seda võimalik ka teisiti teostada. Püüame leida lahendust neile küsimustele.

Kõigepealt peame otsekohe väitma, et meie riigi teistel ametkondadel ei märka seda ülisuurt kokkuhoidmise teostamist, nagu seda on teostatud ja kavatsetakse seda veel teostada hariduse alal. Kas annavad tunnistust ülisuurest kokkuhoiu püüdest meie suured kulud kaitseväge ja kaitseliidu korraldamise alal, kõiksugused esindus- ja muud kulud riigi keskasutistes, eriti välisministeeriumis, välissaatkondades, suured kulud riigivane- ma ja teiste kõrgemate isikute majade ning losside soetamise ning korrashoiu alal, luksusautod, paraadid, kuningate vastuvõtud, kõrgemate riigiametnike kõrged palgad ning pensionid jne.jne.?

Tõsi küll, on katsutud kokku tõmmata ministeeriumide ja teiste kõrgemate asutiste koosseisusid, kuid iseküsimus on, kas ja kui palju on sellega saavutatud kokkuhoidu. On küll üht või teist ametnikku hakatud teise nimega nimetama, kuid kokkuhoidu sellega vististi pole saavutatud. Meie riigiasutiste tööd pole ikka veel suudetud lihtsustada ning otstarbekohasemalt

ümber korraldada.

Kas annab tunnistust suurest kokkuhoiust see, kui koalitsioonis asuvad parteid üksteise võidu saadavad kõrgetele kasutoovaile kohtadele isikuid, kes oma väärtuselt sinna sugugi ei kõlba ja kelle mannetuse tõttu kannatab töö kõrgemais asutistes? Kas ei ole see pillamine, aga mitte kokkuhoidmine? Kas ei ole meie õpetajad õigustatud tegema neid etteheiteid oma riigimeestele, kuna ju oleme täieõiguslikud riigikodanikud, kes suuremal määral kui ükski teine kihtkond oleme selle eest ihu ja hingega sõdinud, et meil saaks kord oma riik, kus valitseks tõde ja õigus. Meil peab jätkuma julgust avalikult öelda, et riik ja rahvas ei tohi saada üksikute parteide ja isikute söödamaaks, kust igaüks katsub endale kõige parema koha välja õngitseda. Loomulikult peab siis rahva enda huvide - seega siis ka tema hariduse huvide - täitmiseks vähem järele jääma.

Omavalitsuse ajal oli mul tarvidus kõnelda riigikogus meie riigiteenijate palkadest. Leidsin, et meie kõrgemate ametnike palgad võiksid olla vähemad. Sellele vastas tolleaegne rahaminister, et kui kõrgemate ametnike palgad on madalad, siis kalduvad nad kergesti kuritarvitusele, altkäemaksuvõtmisele, riigiraha raiskamisele jne. Isiklikult arvasin, et kui kõrgemal ametnikel pole ausust ja õiget riigikodanikutunnet, mis ei luba riigilt rohkem nõuda, kui ta seda anda suudab - ja minu arvates ei suuda meie väike riik anda oma kõrgemaile ametnikele pooltki neid mõnususid, mis suuremad ning rikkamad riigid - siis need riigiametnikud satuvad kuritarvituste teele ka kõrgemategi

palkade juures. Minu kui "koolmeistri" mõtteviisiga ettepanekud kukutati muidugi läbi ja maksma pandi riigiametnike palganormid selles vahekorras, mis minu arvates olid liiga soodsad kõrgemaile ametnikele... Kuivõrd need kõrgemaile ametnikele soodsamad palganormid on suutnud vältida riiklikke kuritarvitusi, seda teab ju igaüks...

Nii siis, mitte riiklikku kokkuhoidu igal alal ei leia me, vaid saagiahnitsemist, laiutamist...

Vaatame edasi, kas haridusministeerium, kui just siiski tema on kõigepealt kohustatud kokkuhoidu saavutama, seda ei saa mujal teostada kui just alghariduse alal. Algame kõigepealt hariduselu juhtivaist asutustest: haridusministeeriumist ja koolivalitsustest. Vene ajal oli meil Tallinnas ainult üks rahvakoolide direktor mõne kantseleiijõuga ja kohtadel kümme rahvakoolide inspektorit, kes väga kitsendatud krediidide tõttu võisid endile ajutiste tööjõududena palgata mõneks tunniks päevas abiks kantseleiijõu. Praegune hariduselu korraldamise ning juhtimise aparaat (hamin ja haridusosakonnad E.M.) on kahtlemata viis-kuus korda suurema-arvulisem. Mõnes koolivalitsuses on ühes koolinõunikega tervelt tosin inimesi alaliselt ametis ja peale selle töötavad veel haridusnõukogud ja hariduskomisjonid. Ja palju tööd koolikohustuse täitmise järelevalve, statistiliste andmete kogumise jm. asjus peavad koolid ära tegema. Ja haridusministeeriumile on Õpetajate Liit ja temale alluvad toimkonnad ning tegelased palju tööd ära teinud, kas õppekavade koostamisel või muul alal.

Tekib küsimus, kas ei oleks võimalik teostada kokkutõmbamisi ja kokkuhoidu haridusala juhtivate asutiste juures . . . Kas ei peaks võimalik olema läbi saada vähema paberi hulgaga, kui tööd katsuda otstarbekohasemalt korraldada... Kui majanduslikud raskused on tõesti nii suured, et asutakse juba rahvakooli muutmiseks mingisuguseks "hädakooliks"..., siis tuleks kaaluda, kas poleks võimalik teostada kokkuhoidu hariduse alal mitte algkoolide, vaid mõne muu ala arvel. Kuigi ei tahaks kärpida meie kõrgemate kesk- ning kutsekoolide krediite, aga kui koolide krediitide kärpimine oleks möödapääsemata, siis võiks kärpida ennem nende krediite, kui luua algkool, mis ei vasta rahvahariduslikele nõudeile. Algkoolide alal võiksid ehk kaalutlemisele tulla järgmised kokkuhoiu võimalused: 1) väikeste koolikeste ja klasside ühendamine, 2) mitte igasse kohta täiekomplektilise 6-klassilise algkooli avamine, 3) tagasihoidlikkus ehitusnõuete ülesseadmisel koolimajade ehitamisel.

Käesoleva küsimuse kohta on mõne õpetajate ühingu poolt arvamust avaldatud, et kui muidu ei suudeta kokkuhoidu saavutada, siis lepime õpetajad ajutiselt rasketel aegadel vähema palgaga. Nii kirjutab üks õpetajate ühing:

"Meie algkool senisel kujul on meie kümneaastase vabaduse kallim saavutis, ja arvab, et õpetajad võiksid algkooli päästmiseks anda ära oma palgast 8 %. Ja teine ühing arvab, et defitsiidi katteks võiksid õpetajad anda ära oma palgamaad ja kui sellest ei jätku, siis vabatahtlikult leppida vähema palgaga ja kirjutab:

"Sel põhjusel võiks alal hoida kooli, mis on meie riigi kümneaastase töö tulemus, mis on loodud suure vaevaga ja raskeis tingimustes..."

Arvan, et laialdased kommentaarid selle ilusa fakti kin-
ninaelutamisel on tarbetud. Ei suuda siiski hoiduda avaldamast
üht tunnet, mis mind valdas nende ühingute märgukirjade luge-
misel:

"Ei ole meieaegsetegi õpetajate hulgast veel kadunud
ilus koolmeisterlik mõtteviis. Tõesti, kui meie ühtlus-
kool on saanud õpetajaile pühaduseks, millele ollakse val-
mis ohvreid tooma, siis ei heiduta meid tema vaenlaste pea-
letungid ja majanduslikud kalkulatsioonid..."

Majanduslikud kalkulatsioonid ei sunni meid veel likvidee-
rima oma ühtluskooli, kuna peab leidma teisi teid majanduslike
kalkulatsioonide rahuldamiseks.

Loodan, et olen suutnud selgitada, kuivõrd vähe paikapi-
davad on need motiivid, mis hasomin on esitanud seaduse-eelnõu
seletuskirjas oma reformkooli kaitseks.

Kuid uue koolikorralduse vastu võiks aga nii mõndagi veel
ette tuua, mida hasomin pole üldse puudutanud.

On teada, et mõõtmiste abil on teaduslikult kindlaks teh-
tud, et lapsed kõige rohkem kasvavad suvel ja seda selle tõttu,
et siis lapsed kõige rohkem aega viibivad vabas looduses ja
saavad kõige rohkem päikest. Meie põhjamaa ei saa kiidelda päi-
keseküllusega ja meie rahvas oma tervisega. Kui nüüd veel sel
ajal, mil meil on enam päikest ning valgust, lapsi sundides koo-
lipinkide taha eemaldame neid päikesest, valgusest, õhust vabas

looduses, siis esiteks on väga küsitavad töötulemused ajal, mil laps otse ihkab vabasse loodusesse, ja teiseks me suurel määral hävitame laste tervist ja füüsilist arenemist.

Edasi sünnitaks kindlasti suuri raskusi kahetüübiliste algkoolide olemasolu õpilaste ühest koolist teise üleminekul. Ütleme, maa-alkkooli õpilane on ühe õppeaasta maal, tema vanemad kolivad linna ja ta peab nüüd linna-alkkooli astuma. Kuid mis sugusesse klassi? Teise klassi ta ei kõlba, sest ta pole kindlasti suutnud kõike seda läbi töötada paari-kolme kuuga, mida on linna-alkkooli läbi töötanud kaheksa kuuga. Esimese klassi astudes tal aga läheks kaduma maakoolis viidetud "õppeaasta."

Ka praegused õppekavad ei sobiks "reformitud" algkoolile, samuti ka praegused õpperaamatud. Algekoolide hoolekogud on soetanud hulga raamatuid kehvemaile õpilastele tarvitamiseks andmiseks. Koolide õpetajate raamatukogudesse on muretsetud igast õpperaamatust õpetajaile tarvitamiseks vastav arv eksemplare. Kõikide algkoolide hoolekogude ja õpetajate raamatukogude väärtus ulatub kümneisse miljoneisse. Kui need raamatud osutuvad äkki kõlbmatuiks, siis on seega kaotatud rahva varandust kümnete miljonite väärtuses. Sellest kõigest ja võiks üle saada, kui "reformitud" algkool oleks kindlasti parem. Kuid et karta on, et ta ei tule parem, siis on täiesti kergemeelsus rahva varandust tuua ohvriks kahtlastele katsetustele. Võib olla aga veel rohkem on kahju sellest suurest tööst, mis on kümne aasta jooksul tehtud õppekavade ja õpperaamatute koostamisel.

Lõpuks ei tohi unustada asjaolu, et uus koolikorraldus

paneb väga suure koorma maaõpetaja õlule: ta peab töötama mitme õppeaasta lastega ühes klassis, töötades kevadel ja sügisel ning suvel I ja II klassi õpilastega ja samal õppeaastal talvel vanemate klassidega, ka sagedasti mitme klassiga koos; ta on sunnitud ühel ja samal õppeaastal koostama mitmed töökavad, neile kõigile koostama vastavad ülesanded õpilastele, nende mitme-laadiliste probleemide lahendamist teostama ning kontrollima, tal on tööd kooliaias, internaadis ja seltskondlikule tööle peab ta suure osa omast ajast ohverdama. (Ja ka oma hariduse täiendamiseks peab tal aega jääma. E.M.)

Kuid kas üks inimene suudab seda teha ja seejuures jääda terveks ning värskeks, kes alati suudaks kaasa kiskuda noori? Mitte ainult õpetaja isiku huvides, vaid just tema töö tulemuste huvides peame nõudma, et õpetajat mitte liigselt ei koormataks tööga. Tahes või tahtmata peab õpetaja siis loobuma seltskondlikust rahvavalgustaja tööst, mida meie maa õpetajad seniausalt teinud. Kas on aga kasu sellest rahvaharidusele, kui noorte loomulik kasvataja ei saa oma tööd jätkata ka väljaspool kooliseinu ja pärast noorte koolilõpetamist?...

Võiks nii mõndagi ette tuua uue koolikorralduse vastu, kuid arvan, et olen siiski tähtsaima ära öelnud. Loodan, et oleme veendunud selles, et hasomini uus koolikorraldus takistab ühtluskooli edukat teostamist ja et kongress peaks vastu võtma järgmise resolutsiooni:

"Kongress leiab, et mitmed uues Avalikkude algkoolide seaduse-eelnõus, eriti aga § 35. ja 37. ettenähtud koolikorraldus takistavad tema elluviimisel ühtluskooli põhimõtte edukat tööd ja ähvardavad halvavalt ning tagasikiskuvalt mõjuda meie

rahva suurema ning kandvama osa - maarahva - kultuurilisse arenemisse.

Kongress teeb Eesti Õpetajate Liidu juhatusele ülesandeks kasutada kõik tarvisminevad seaduslikud abinõud selleks, et ei pääseks maksvusele rahvale kahjulik koolikorraldus, ja kutsub üles kõiki Eesti Õpetajate Liidu liikmeid selgitama rahvale selle koolikorralduse puudusi."

Lõppeks veel mõni sõna sellest, mis peaksid õpetajad tegema, et ei lõhutaks meie ühtluskooli. E.Õ. Liidu juhatus muidugi püüab omalt poolt kõik teha, et uus koolikorraldus ei leiaks seadusandlikku sanktsiooni. Ei tahaks uskuda, et meie rahvaesindajad seaduse maksma panevad esitatud kujul. Sünnib see siiski, siis ei jää meil muud üle, kui peame selle seaduse viima rahvahäälletusele ja siis oleneb seaduse saatus just õpetajaist, kui võrd nad suudavad kohtadel rahvale selgeks teha uue koolikorralduse puudusi. On teada, et ühtluskooli vastased kohtadel on alustanud aktiivset kihutustööd uue koolikorralduse kasuks.

Lugupeetud õpetajad! Kümne aasta eest leidsime endid suures töös Eesti kooli loomise alal, millest oli tähtsaim algkooli hoonele aluse rajamine, algkooli seaduse loomine. Leidkem ka nüüd raskel ning vastutaval ajajärgul endid ehitatud hoone kaitsmisel. Usun kindlasti, et seda tahame ja suudame.

Õpetajate X üldkongress kutsus esile elavaid mõtteavaldusi ajakirjanduses. Esitan siinjuures selle kohta oma kirjutise E.Õ. Liidu häälekandjas "Kasvatuses":

"Eesti Õpetajate X üldkongressi järellaineid

Meie suuremad poliitilised ajalehed on toonud oma veer-
gudel haridus- ja sotsiaalministri seletused ajakirjanikele
päevakorral olevate küsimuste - muuseas ka algkooli seaduse-
eelnõu - kohta.

"Postimehe" m.a. 354. numbris ilmunud kirjutise "Äpardu-
nud kavatsus kooli alal" põhjal seletanud haridus-sotsiaalmi-
nister:

Uut koolikorraldust on teravalt arvustanud hiljuti
peetud õpetajate kongress. Pärast seda on küsimust kaa-
lutud ka ministeeriumis ja leitud, et suvekooli teosta-
mine on praegu võimata. Küsimusest peaksid eeskätt huvi-
tatud olema põllumehed, kuid nad olevat ses küsimuses vä-
ga passiivsed, kuna aga õpetajad tegevat uue koolikorral-
duse vastu kõva propagandat, sest seaduse elluviimisega
kaotaks kohad 300 - 350 õpetajat, nii et koalitsiooni kuu-
luvad rühmad olevat küsimuses kahtleval seisukohal, "mis-
pärast minister seda valitsuses läbi viia ei saa."

"Päevalehe" m.a. 355. numbris ilmunud kirjutises "Suvist
õppetööd maa-algkoolides ei tule" antakse edasi haridus- ja
sotsiaalministri seletused umbes järgmiselt:

Uue koolikorraldusega tahtnud haridus- ja sotsiaalminis-
ter saavutada kokkuhoidu, kuid õpetajad olevat uue koolikorral-
duse vastu, kuna kool selle all kannatavat. Ka õpetajate kong-
ress olevat arutanud asja, kuid kahjuks ei oldud seal tuttavad
valitsuse seisukohaga.

"Haridusminister loodab peagi esineda ettepanekuga seda

küsimust puudutavate paragrahvide kustutamiseks." Kokkuhoidu tahtvat aga haridusminister saavutada mitte kooli, vaid õpetajate arvel.

"Kaja" m.a. 305. numbris ilmunud kirjutises "Kooli alal nõutakse uut kokkuhoidu" teatatakse, et haridus- ja sotsiaalminister seletanud sama küsimuse kohta, et uue koolikorralduse läbi olevat loodetud saavutada kokkuhoidu umbes 300-350 õpetaja koha kaotamise teel. See suvine väikelaste kooliskäimine olevat aga valitsuses otsustatud seaduse-eelnõust välja jätta, "sest valitsuses ei ole koalitsiooni rühmades selles asjas üksmeelt... Sama küsimust, mis oli juba valitsuses otsustatud, arutati hiljuti ka õpetajate kongressil, mis kujunes selle tõttu lahtistest udest sissemurdmiseks."

"Vaba Maa" m.a. 304. numbri kirjutises "Õpetajate kongress ja H.S.U. seaduse eelnõud" sama küsimuse kohta teatatakse, et haridusminister puudutanud vastpeetud õpetajate kongressi ja seal päevakorras olnud küsimuste arutamist. Uus koolikorraldus ei olevat õpetajaile meeldinud, "kuna selle uuenduse tõttu oleks jäänud suvevaheaeg puhkuseks väga lühikeseks. Ka kardetakse, et õppetöö selle all kannatab. Kahjuks pole aga Õpetajate Liit tutvunud selles asjas Vabariigi Valitsuse seisukohaga. Valitsus pole enam sel teel huvitatud tulude kokkuhoiust ja esialgul kavatsatud muudatused avalikkude algkoolide seaduse-eelnõus on jäetud kõrval. Kuna Õpetajate Liit ei pidanud selles asjas kontakti H.M.S-iga, siis kujunes õpetajate kongress lahtistest udest sissemurdmiseks ja näis, nagu oleks maaorientatsiooniga

haridusminister patustanud maahuvide vastu."

Nagu ülaltoodust näha, süüdistatakse E.Õ.Liidu juhtivaid tegelasi selles, et nad pole kontakti pidanud Vabariigi Valitsusega ja Haridus- ja Sotsiaalministeeriumiga ja on seetõttu lahtistest uuest sisse murdnud. Jätame esialgu kõrvale küsimuse, kas on Õpetajate Liidul üldse võimalik olnud kontakti pidada valitsusega, ja oletame, et Liidul oli teada, et valitsus ei poolda uut koolikorraldust. Kas selgi korral uue Avalikude algkoolide seaduse-eelnõu arutamine Õpetajate üldkongressil ja tema kohta oma seisukoha avaldamine oleks olnud lahtistest uuest sisse murdmine? Koguni mitte. Seaduse-eelnõu on ju riigikogu poolt veel vastu võtmata ja kuigi valitsus ehk esitab paranduse, mille põhjal eelnõust langeks ära uus koolikorraldus, kuid kes garanteerib selle, et just valitsuse parandused vastu võetakse? Kas on vähe juhtumeid, kus valitsuse ettepanekud on läbi kukkunud. Parandusettepanekuid aga pole valitsuse poolt veel esitatudki. Neid haridus- ja sotsiaalminist^{er} alles loodab esitada. Ja missugused need parandused tulevad, see on ju täiesti teadmata. Võib olla mingisugune kompromiss kehtiva ja kavatsatud koolikorralduse vahel. Õpetajate Liit võis arvestada ainult seda, mis seisab must valgel. Riigikogule esitatud eelnõus ja selle kohta seisukohavõtmine ei ole lahtistest uuest sisse murdmine.

Õpetajate Liidul olid aga ka täiesti saladuse katte all valitsuse ja haridus- ja sotsiaalministri seisukohad uuest koolikorraldusest loobumise asjus. Selles asjas aga ei saa

süüdistada Õpetajate Liitu, kuna tema kontakti loomise püüded pole andnud soovitavaid tulemusi. Käesoleval korral on aga valitsuse uue seisukoha võtmine olnud kõigile uudiseks ja sellest saadi teada alles pärast Õpetajate kongressi, kui haridus- ja sotsiaalminister sellest teatas ajalehtede esindajaile. Ka sellegi informatsiooni osaliseks ei saanud Õpetajate Liidu poolt väljaantava ajakirjade "Kasvatuse" ja "Õpetaja Lehe" esindajad ja kõik kutsutudki esindajad pole haridusministri seletusest nii aru saanud, nagu oleks valitsus juba mingisuguse muutva seisukoha võtnud uue koolikorralduse asjus. Näit. "Postimees" ütleb selge sõnaga, et küsimust on teravalt arvestatud õpetajate kongressil ja asutud täitsa eitavale seisukohale. Ka ministriumis olevat küsimus pärast seda kaalumisel olnud ja on leitud, et suvekooli teostamine on praegu võimatu.

Niisiis valitsuse otsust kongressi ajal polnudki... Kõige huvitavam aga on veel asjaolu, et kongressist võtsid osa haridus- ja sotsiaalministeeriumi kõrgemad ametnikud, kellest mõni esines isegi uue seaduse-eelnõu kaitseks, kuid kellele oli nähtavasti teadmata, et valitsus on asunud eitavale seisukohale uue koolikorralduse suhtes. Kuidas saab siis Õpetajate Liitu süüdistada, et temal puudub kontakt haridus- ja sotsiaalministri ja tema kõrgema ametniku vahel ja veel niisuguses küsimuses, mille arutamiseks on kokku kutsutud Eesti õpetajaskond ja millest osa võtma saadetakse ministeeriumi kõrgem ametnik?

Mis puutub "Vaba Maa" väitesse, et Õpetajate Liidu kong-

ress kujunes lahtistest uuest sissemurdmiseks (kuna valitsus olevat juba loobunud uuest koolikorraldusest) " ja näis, nagu oleks maaorientatsiooniga haridusminister patustanud maahuvide vastu", siis ei ole see õige, et see ainult näis, vaid kui oletame, et uus koolikorraldus on patustamine maaorientatsiooni põhimõtte vastu, siis on see patustamine juba sellega aset leidnud, kui maaorientatsiooni-vastane seaduse-eelnõu on esitatud valitsusele ja riigikogule. Kas see on siis maaorientatsioon, kui alles pärast põhjalikku mahategemist ollakse sunnitud uuest koolikorraldusest loobuma?...

"Päevalehe" 6. numbris ilmunud kirjutises "Rahvakooliõpetajate erakorraline üldkongress" asub N.K. ka eitavale seisukohale uue koolikorralduse asjus. Üldiselt pooldab N.K. minu referaadis esitatud seisukohti ja täiendabki neid veel. Nii soovib ta kokkuhoiu teostamiseks maavalitsuste likvideerimist. Ei poolda N.K. "E. Martinsoni soovitus, et kokkuhoidu võiks saavutada koolimajade ehitamise alal". Pean aga lugupeetud N.K.-le tähendama, et ma mitte kunagi ega ka viimasel kongressil ettekantud referaadis pole soovitanud teostada kokkuhoidu koolimajade ehitamiseks alal selles mõttes, et koolimajade ehitamiseks tuleks vähem krediiti riigi poolt määrata, vaid minu referaadis oli öeldud, et "võiks ehk kaalumisele tulla... tagasihoidlikkus ehitamisel." Sellega tahtsin öelda, et kui me liiga suured nõuded koolimajade ehitamisel kehval ajal üles seame, siis suudame antud krediitidega vähe koolimaju üles ehitada.

Teiseks juhiksin lugupeetud N.K. tähelepanu asjaolule, et õpetajate X üldkongress ei olnud mitte rahvakooliõpetajate kong-

ress, vaid üldse õpetajate kongress - nüühästi sisult kui ka vormilt, kuna kongressi kavas olid kõiki õpetajaid huvitavad küsimused (õpetajate teenistusseaduse küsimused) ja kuna E.Õ. Liit oli kongressi korraldanud kõigile õpetajaile."

Arvan, et õpetajate kongress on oma ülesande täitnud - olnud Eesti kooli kaitsmisel majanduslikult raskel ajajärgul, mil tagasikiskumise lained on ähvardanud hävitada meie iseseisvuse aja positiivsemaid tulemusi hariduse alal.

12. veebruaril 1956.
=====

Aja säästmiseks ja mu väga raske tervisliku seisukorra tõttu olen sunnitud oma "Mälestusi" jätkama vaid põgusa ülevaate kujul tähtsamaist sündmusist.

1940.aasta
=====

Hirmus öö kuulirahe all

21.VI, kui meil kukutati kodanlik valitsus, asus Tallinna linna 21. algkooli ruumides Sidepataljon. Minu kui mainitud kooli juhataja korter asus kõige kõrgemal mansardkorrusel. Tal olid puust seinad, mis vihmakatteks olid kaetud õhukeste katusekividega. Seal elasin mina oma naise ning tütreaga, minu poeg Oskar naise ning nelja alaealise lapsega ja naiseemaga, kokku 10 inimest.

Mainitud päeva õhtul umbes kella 11 paiku hakkas rahvahulkade ja Sidepataljoni vahel äge laskmine. Sidepataljoni mehed olid minu korteri kõrval väliskoridoris ja minu korteri kohal pööningul, rahvahulgad aga koolimaja õues.

Palusime Sidepataljoni mehi, et nad meid korterist välja laseksid koolimaja teistesse ruumidesse, millel olid kivist seinad, kuna meie korteri seinad ei olnud kuulikindlad. Meid korterist välja ei lastud. Ei saanud ka aru, kustpoolt kuulid lendasid, et oleks teadnud teisele poole katsuda joosta. Katsumise tubadevahelise koridori põrandale maha heites endid kuulide eest varjata.

Väiksemad lapsed olid juba magama heitnud, kui laskmine algas. Silmapilk toodi lapsed välja toast nende voodist, kus nad magasid, ja paigutati pesuvanni varju. Lapsed polnud veel toast täiesti välja toodudki, kui käis toas tugev mürts. Pärast osutus, et laste voodisse olid langenud kuulipilduja kuulid.

Et Sidepataljoni mehed olid meie korteri kohal pööningul, siis suundusid kuulid ka kõigepealt meie korteri pihta. Laskmine kestis mitu tundi. Mõned kuulid läbistasid ka koridorivahelise seina, kuid õnneks otsetabamise alla me ei sattunud. Jube oli see siiski küll.

Hommikul leidsime, et toa lõunapoolses seinas oli üle 30 kuuliaugu, peale selle purustatud mõlemad aknad, suur paksust klaasist seinapeegel (trümoo) ja vigastatud mitu maja asja. Koolivalitsus lubas mulle purustatud asjade eest tasu maksta, kuid lubamine on jäänud lubaduseks.

Kui laskmine oli juba lakanud, kästi meid kohe kõiki korterist välja koolimaja ette minna. Et aega polnud rõivastuda, siis mässisime väiksemad lapsed - 2-he ja 4-aastased - voodilina-desse ja tõttasime õue.

Seal istusid reas rohul maas Sidepataljoni mehed ja muid

inimesi. Ütlesin, et me pole sõjaväeosa ja palusin, et alaealised lapsed, kes pole rõivastatud, tuppa lastaks. Meid lasti siis kohe oma korterisse tagasi.

1941. aasta
=====

Koolimaja pommitamine

1941. aasta augustis saksa sõjaväed suundusid meie poole kahelt poolt: Saaremaa ja Riia poolt.

Meie koolimaja oli tehtud haiglaks, mille juhatajaks oli dr. K. Pedussaar. Haigete palatid asetsesid klassitubades kõigil korrustel peale keldrikorruse, kus olid haigla apteek, söögituba, toiduhoiukohad jm. Haigla teenijaskonnas oli palju meie kooli õpetajaid ja muid inimesi.

Koolimaja lõunapoolsele otsa pesuköögi kõrvale oli tehtud varjend, kus peale koolimaja inimeste pommitamise ajal võisid varju leida ka ümberkaudsed inimesed. Koolimaja laele ja mujale tarvilikele kohtadele olid pandud vajalikud kaitseriistad ning nõud ja määratud isikud vajalikesse kohtadesse, kes olid saanud väljaõppe õhu- ja gaasikaitse alal.

Augusti lõpul tuli meile veel hulk haigeid juurde Riist ja mujalt. Oli tehtud mitu õhukallaletungi. Koolimaja katus oli mitmest kohast vigastatud, koolimaja kagupoolne nurk ülemiselt korralt purustatud, nii et tuul puhus läbi ja valgus paistis seinast sisse.

27.augustil

umbes kella 3-4 paiku p.l. paisati koolimaja idapoolsele õuele söögitoa avatud akende alla suur lõhkemürsk (šrapnell). Keldrikorruse madalate akende ääres ja mujal söögitoas lõunatasid

haigla teenistujad, kellele minu tütar Leida tõstis püsti seistes sööki ette. Momentaanselt laskusid kõik söögitoas viibijad põlvili maha peale mu tütre, kes sai seda teha alles pisut hiljem, kuna ta oli toidu jagamisega kinni. Lõhkemürsu-killud lendasid kohe läbi söögitoa, purustades selle vastasseina hulkade suurte mehe rusikasuuruste aukudega. Välja keegi söögitoast ei julgenud joosta, kartes mürsupaiskamise kordumist.

Tõesti see sündiski üsna kohe. Ja siis tormasid kõik söögitoas viibijad sealt välja...

Isiklikult viibisin esimese mürsu lõhkemisel söögitoa avatud akna ääres. Mu juukseid, mis olid katmata, haaras mingisugune liivapraht, mis sealt nädalapäevad täielikult ei lahkunud.

Välja keldrikorra koridori saanud, katsusime hoiduda madalamale selle akendest...

Samal päeval paar tundi hiljem kuuldus pööningult saali lae kohalt suur pauk ja varsti hakkas saali põrandale tugevasti vett kogunema. See tungis sealt allapoole ja kõrvalruumidesse.

Saali laepealsesse ruumi olin korravalvuriks määranud kooliteeniija Härma, endise sõjaväelise. Teda polnud nüüd kustki leida. Vesi aga voolas ning voolas...

Õnneks tundis üks Riias evakueerunud haigla sanitar ka kanalisatsiooniasjandust ja nõustus ühes minuga pööningule minema asja järele vaatama.

Osutus, et mürsk oli tunginud läbi katuse ja purustanud magistraaltoru, mis viib ülevalt veepaagist vett alumistele korrustele. Purustatud magistraaltorust voolas tugevasti vett sisse. Toru parandada polnud nii ruttu võimalik. Oli tarvis võimalikult kiiresti kanalisatsioonitorustik kinni keerata, muidu

uputab meid Ülemiste. . .

Kuid torustiku kinnikeeramine sündis keldrikorrusel olevas n.n. "saiaputkas", mis tegelikult oli korravalvel olevate kooliteenijate valvepostiks, kasutati nende poolt aga ka lastele saiamüümiseks ja kellade helistamiseks. Selle ülitarvliku kambrikese võti oli aga kadunud. . . Kooliteenija Härma oli nähtavasti ühes võtmega nagu tina tuhka kadunud. Teise meesteenija käes see ei osutunud . . .

Ei jäänud siis meil muud üle, kui "saiaputka" uks lahti murda ja kanalisatsioonitorustik kinni keerata.

Muidugi teatasin asjast kohe Linnaveevärgile ja palusin abi. Kooliruumidest tohutu hulga vee väljakandmine ja ruumide puhastamine nõudis siis palju tööd ning vaeva. . .

Kuhu kadus aga saalilae valvur kooliteenija Härma? Osutus, et ta oli sagedase põmmitamise kartusel endale "mugavama valveposti" leidnud: pommivarjendi kõrval olevas pesuköögis - pesupalide, teiste nõude ja mööbli varjul, kust ta üles leidsime...

28. augustil

=====

Lasnamäe veerul ja Valge majaku ümbruses käisid lahingud. Hiljem kooliruumidesse asunud haigla teenijaskonna keskel oli märgata teatavat ärevust ja millegi vastu valmistamist. Sellel haiglal oli oma teeniv ja juhtiv personal: sanitarid, õed, arstlik personal, kokk ja ülema juhina politruk. Oli kuulda arvamust, et politruk kavatsesvat täna haiglat laevale viia, et Nõukogude tagalasse evakueeruda.

Haigla kokal oli väike toiduladu ja veinikelder meie

kooli teise kooliteenija kahe toa ees olevas koridoris. Et vahel käis laskmine ning pommitamine ja et kooliteenija korter teatavat varju pakkus, siis palusin kooliteenijalt luba, et ta mind naise ning tütreaga ja mõne tuttava õpetajaga oma tuppa laseks. Lubatigi. Soetasime endile pisut küljealust ja heitsime põrandale maha. Oli juba õhtu. Kõrval koridoris olev haigla kokk hakkas meiega sõprust sobitama, andis meile veini, mida tal oli nähtavasti üsna palju, kuna ta oli ilmselt joobnud, ja kutsus meid ümber asetsema tema ruumidesse.

Ei tahtnud joobnud inimest häirida ja võtsime pakkumise vastu. Viisime omad asemed tema ruumi.

Meiega vesteldes ta hakkas sakslasi ägedasti sõimama ja meilegi etteheiteid tegema. Ütles, et meilegi hoidvat vist sakslaste poole ja küll ta meile näitavat... Ise ta vibutas seejuures ähvardavalt käsigranaadiga...

Ütlesime küll, et meil eestlastel pole mingit tegemist sakslastega, kes on meid sõjandite vältel rõhunud, - kuid mis mõjub see joobnud inimesse?! Asi muutus ilmselt ohtlikuks. Oli vaja katsuda siit pageda. Aga kuidas? Ta võib joobnult sulle käsigranaadi järele visata...

Kasutasime aega, mil ta pidi asjatalituse pärast pisut kauemaks kööki minema ja kadusime ühes oma asemetega hädaohtlikust kohast. Õnneks sündis haigla laevale minemine üsna varsti pärast õudset juhtu...

1 9 4 1 - 1 9 4 2

V a n g i s

Olin ühe õppeaasta olnud Tallinna 21. Mittetäieliku Kesk-
kooli direktoriks. Saksa okupatsioonivõimu kehtima hakkamisega
meil 1941.a. sügisel määrati mind Tallinna Linnakoolivalitsuse
juhataja käskkirjaga nr. 1 ja käskkirjaga nr. 3 Tallinna Linna
XXI algkooli juhataja ajutiseks kohustetäitjaks, arvates 1.ok-
toobrist 1941. aastast.

Mulle jääb arusaamatuks, miks seda tehti, kui sama kooli-
valitsuse juhataja oma käskkirjaga nr. 83. detsembril 1941.a.
mulle teatab, et ta "Tagala Sõjavägede juhataja E.O. Haridus-
direktori korralduse (27. sept. 1941.a. nr. 113) alusel: " va-
bastab mu XXI algkooli juhataja aj.kt. kohalt. Kui juba 27.sep-
tembril tehtud haridusdirektori korralduse alusel minu vabasta-
mine detsembris otsustatud küsimus oli, miks määrati mind siis
hiljem (s.o. arvates 1. oktoobrist) veel üldse ametisse?...

Olgu nüüd sellega lugu kuidas oli, tõsiasi aga on, et
2. dets. 1941.a. ilmusid minu korterisse XXI algkooli ruumidesse
2 okupatsioonivõimu esindajat, kes esitasid käskkirja minu vii-
miseks politseiliseks ülekuulamiseks ja minu korteri läbiotsi-
miseks enne seda.

Otsiti siis läbi mu raamatukogu. Konfiskeeriti ainult
Marxi "Kapital", mille oli mulle kinkinud mu sõber Evald Land-
man.

Minu vahistamise päeval 2. dets. oli ilus soe ilm. Küsisin
vahistajailt: "Kas mu ülekuulamine politseis kaua aega võtab?"

Küsisin seda sellepärast, et teada saada, kas võin suvepalitus minna. Mulle vastati, et see ülekuulamine ei võta kaua aega. Läksin siis suvepalitus.

Kuid see lühike aeg kasvas 100 päeva pikkuseks ja ei viidud mind ülekuulamiseks mitte politseisse, vaid meie maa õudsemasse vanglasse - Tallinna Patareisse...

Vangla kantseleisse astunud, oli mu esimeseks küsimuseks: "Milles mind süüdistatakse, et mind on vahistatud?" Mulle vastati, et mind süüdistatakse kommunistlikus tegevuses, kästi ära anda rahatask rahaga, mitmed pisi asjad ja kästi minna mu juhtija järele.

See viis mu üksikvanglasse, kus aga ruumipuuduse pärast oli juba teine üksikvang: endine rahvakomissar Sauer.

Raske metallist luuk langes kolksatades kinni ja seal ma nüüd seisin - nagu elavalt maetuna...

Meie kambri ukse taga koridoris kuulati sageli üle vange, kas uustulnukaid, trahviks külma kartserisse määratud, sealt vabastatud, kes oma aja olid juba ära istunud, või mõnesugustel teistel põhjustel ülekuulamisele toodud vange. Kuulsin, kuidas üks külmast kartserist vabastatu nuttes hädaldas:

"Te olete mind 18 päeva külmas kartseris pidanud, mu tervis on täiesti läbi!" Ise ta lõdises...

On raske seda ette kujutada, kui ei tea lähemalt, mida tähendab külmal talve ajal külm kartser. Kui juba meil, kelle kambri ukse läheduses oli koridorist köetav metallahi, millest selle ees end soendav vangivaht enda poole süsi kraapis, öösel üsna külm oli, missugune pidi siis olukord olema külma koridori

ääres olevas kartseris, kus oli külm betoonist põrand, kus polnud ühtegi aset ega mööblit, ega lubatud sinna mõistetule kaasa võtta mingit soojemat riidehilpu!...

Juba paari-kolme-tunnilise seal viibimise järele kostus sealt ikka tihenev raksumine...

Mu kambrikaaslane ütles mulle, et siin vanglas on neil viisiks, kui kedagi on vahistatud, et siis varsti ka kedagi teist ta lähemat sugulast ülekuulamisele tuuakse... Mõne päeva pärast tundus mulle, et see on mu tütar Leida, kes seal nutuse häälega ülekuulajaile seletusi annab...

Meie, üksikvangla pikkus oli 4 sammu, laius $2\frac{1}{2}$ sammu. Meil oli kahe peale kokku üks süng. Mina kui uustulnuk pidin muidugi põrandal magama, ja muidugi ka viletsamal kotil, milles põhk oli peenikeseks pulbriks hõõrutud.

Mu kambrikaaslane igal hommikul luges peast poolvaljusti palveid, jalutades mööda tuba edasi-tagasi. Ta lootis, et tema sõbrad kodanlisest leerist tema kasuks okupatsioonivõimude ees hea sõna ütlevad ja et ta varsti vanglast välja lastakse.

Ülekuulamisele Tallinna Harju Prefektuuri Poliitilise Politsei Juhi abi H. Okasmaa juurde kutsuti mind esimest korda alles paar-kolm nädalat pärast vahistamist. Ülekuulamise juures oli peale mainitud Okasmaa mitu teist ametnikku, keda ma ei tundnud. Niipalju kui mäletan, esitati mulle järgmised süüdistused ja andsin ma neile järgmised seletused:

1. Eesti Õpetajate Liit, kelle kauaaegne esimees teie olete olnud, on oma ridadest välja saatnud palju kommunistlikke tegelasi.

Vastus: Eesti Õpetajate Liit ei ole poliitiline organisatsioon. Tema liikmeiks võivad olla iga poliitilise partei liikmed. Eesti Õpetajate Liidu sihiks oli luua progressiivne eesti kool ja võidelda tema õpetajaskonna kutsehuvide eest.

2. 1933. aastal peetud õpetajate kongressil, mille juhataja teie olite, on otsustatud astuda tööliste ametiühingu liikmeks.

Vastus: Olin mainitud kongressi üks juhatajaist. Juhataja ei saa kongressile otsust ette dikteerida. Ta peab otsuse hääletusele panema, kui see ei ole seadusevastane.

3. Saksa sõjaväe Tallinna sissemarsimisel 24. veebruaril 1918. aastal on aset leidnud juht, mida teie olete kasutanud saksa sõjaväe avalikuks laimamiseks ajakirjanduses.

Vastus: Kirjutasin ajakirjas "Nõukogude Õpetaja" följetonni, kuidas meie kadaklised mammid suures harduses saksa sõjaväe hobuseid suudlesid. Nägin seda oma silmaga. Selle s följetonis pole mingisugust saksa sõjaväe halvustamist.

4. Olete kirjutanud artikli "Kommunistis", milles olete ülistanud vene kooli.

Vastus: "Kommunistis" kirjutatud artiklis olen avaldanud head meelt selle üle, et kehtima pannakse meil 7-aastane sunnuslik kool, mis oli ette nähtud minu koostatud algkooli seaduses.

Pärast minu esimest ülekuulamist koguti minu kohta süüdistusmaterjali mitmeilt isikuilt, kes aga pole minu "paturegistrit" suurendanud.

Mõne aja pärast saadeti mind üldpalatisse ja varsti teise

üldpalatisse, kus viibisin kõige rohkem aega. See palat oli määratud 15 vangi jaoks. Meid aga oli seal 37%. Päeval istuti pikkadel pinkidel, mis asetsesid seinte ääres. Öösiti samad pingid keerati jalad üles poole seina äärde ja olid nad peatsiteks. Tuli magada paljal külmal põrandal, võttes külje alla mõne riidehilbu, pead kõvadel pinkidel.

Tuba oli nii kitsas, et magajate pead ulatusid vastassein-
teni ja jalad pidi panema vaheliti. Teisipidi tuli aga magada naabri süles, nii et magajad olid nagu silgud tünni laotud. Mina kui ligi 70-aastane vana inimene kannatasin öösel peavalu all, kuna vereliikumine soontes oli tugevasti takistatud. Kuna mu tütrele ei õnnestunud mulle soojemat palitust saata, siis polnud mul ka magamisel suurt midagi pea ning külje alla panna ja katteks peale võtta.

Välisukse kõrval oli suur plekist nõu urineerimiseks. See muidugi hoolitses hea "aroomi" eest palatis. Õhtul enne magamist viidi kogu palati meeskond väljakäigule. Õnnetu oli see, kellel tuli öösel koputada vangivahile ja teda paluda lasta väljakäigule. Taplus ja jäme sõim olid alati selle õnnetu palgaks...

Hommikul pärast sööki oli alatiseks tööks kõikidel täideotsimine. Ainukese akna all seisis korraga 4-5 inimest, särgid, aluspüksid või muud riided käes - täijahil. Et neid tagedaid putukaid seal tublisti sigines, selleks aitas kaasa üheskoos magamine ja riiete riputamine naeltele üksteise riiete kõrvale.

Ühel mehel olid prillid koju jäänud ja tal ei õnnestunud neid sealt kätte saada. Ei näinud ta ka sellepärast ise oma

"puduloomi" üles otsida, mispärast seda samariitlasetööd teised tegid. Ühel hommikul leiti ta riietest 113 täid!..

Õhk palatis oli väga halb. Seda rikkus ka suure hulga meeste alatine suitsetamine. Ja et tubakat oli väga vähe, siis segati seda luuaraagudest peenestatud puruga...

Hulga inimeste hinged aur täitis toa niivõrd paksult, et see aur, puutunud kokku külma aknaklaasiga, muutus kohe veeks, mis alatasa ruutudelt alla nirises. Vangid, kes akna ääres magasid, pidid aknalaua ääres veeämbrid hoidma, et aknast nirisev vesi neid märjaks ei leotaks...

Kord nädalas pesti põrandat luudadega ja veega. Sellega muidugi eemaldati paksem kord kõntsa.

Kord või kaks korda nädalas käidi õues jalutamas. See sündis muidugi madala telliskivist müüri-ga varjatud taras, kus ruumi liikumiseks oli vähe. Et tarasid oli ainult üks, palateid oli aga palju, siis sai "jalutamist" nautida harva...

Saunas käidi kord kuus, vahel ka kaks korda. Ei mõista, milleks oli vajalik sarnane kiire veega ülelogistamine. Harilikult oli korraga saunatamas rohkem kui ühe palati meeskond. Aega saunaskäimiseks anti väga vähe. 20 minutiga tuli lahti riietuda, mööda külma betoonist põrandat sauna joosta, seal endale mõne kraani juures välja õngitseda vajalikud pesemisesemed, suure rutuga end veega üle logistada - laval vihtlemisest ei saa juttugi olla -, siis tagasi joosta riietumisruumi, seal riietuda, sealt koridori rivisse joosta - ja selleks kõige-geks ei tohi rohkem aega kuluda kui 20 minutit. Nägin, kuidas saunaskäijate rivijuht virutas ühele mehele vastu nägu, et ta

ei jõudnud 20 minutiga kohale, jõuda. Ja ta ei jäänud poolt minutitki hiljaks...

Söök oli väga kehv. Hommikul toodi tükk leiba (mille peenestamiseks polnud mingit abinõu peale oma hammaste), mõned soolasilgud või tükike soolaturaska luudega, mille küljest liha tuli hammaste ja küüntega lahti rebida, ja natuke leiget vett - ilma suhkruta muidugi, mida seal "teeks" nimetati. Leivatükist ja "soolakalast" pidi jätkuma ka lõunaks ning õhtuks.

"Lõunaooteks" anti jälle pisut leiget vett. Lõunaks anti tavaliselt mingisugust "supi moodi asja". Harilikult oli selles leiges vedelikus, millega sind õnnistati, 2 või 3 närtsinud ning kolletanud kapsalehe liblet ja paar väikest äraeksinud kartulitükikest. Kartuleid koorisid vangid ise eelmisel päeval enne supikeetmist. Koorimisel kadus umbes $1/4$ - $1/3$ osa kartuleist toorelt näljaste meeste nahka.

100 päevaga, mis ma Patareis viibisin, vähenes mu kehakaal 15 kg. Kui ma poleks kodunt saanud vahel toidupakke, siis oleks mu seisukord küll väga vilets olnud ...

Patarei-vangla kasematist tuli meie vangidel alati läbi käia, kui pidime kas sauna või jalutuskäigule minema. Seal oli üks suur mustaks värvitud saan, millele mahtus kümnekond inimest. Räägiti, et selle saaniga viidi vange mahalaskmisele. Mis pidid küll sellest kasematist läbi käies tundma need, kes kartsid mahalaskmist?... Ja neid ei olnud vähe. Ka mina ei olnud vaba sellest kartusest.

Ühel päeval, kui mind viidi järjekordsele ülekuulamisele

ja kui mul tuli ülekuulamisele pääsemise järjekorda koridoris ukse ees oodata, ilmus mu juurde keegi tundmatu isik, kes ütles, et ta on siin kantseleis tööl, et keegi mulle väga lähedane isik on temale kord elus osutanud teene, mille eest ta katsub mind päästa. Minu kohta olevat surmaotsus juba tehtud...

Ma seda muidugi ei uskunud. Arvasin, et ta püüab minu usaldust võita, et minult siis midagi välja õngitseda. Siiski osutus, et ta oli õigust rääkinud. Ta oli minu kohta käiva süüdistusmaterjali ära hävitanud. Kuid seda sain ma alles hiljem teada. Vanglas viibides ja kasematist läbi käies, ajas see must saan mulle ikka õudustunde peale...

Kuid veel suurem õudustunne tekkis minus, kui mulle väga usaldusväärne sõber, kes oli ka samas Patarei-vanglas vahistatud, ütles, et kui teda ülekuulamisele viidi ja see veel polnud alanud, siis ta näinud laual kaks kirja: üks kaebekiri minu peale ja teine süütõendaja allkiri. Allkirjad olid koolnõunik Summeri ja direktor O.J. Kiiseli omad...

7. märtsil 1942.a. kutsuti mind vangla kantseleisse ja anti mulle järgmine dokument:

"Entlassungsschein

Der Enn Murdmaa, geb. am 21.12.1874 in Gem.Käru Kreis Järvamaa, wurde mangels Beweises am 7. März 1942. aus der Untersuchungshaft entlassen.

Ihm wurden aus sicherheitspolizeilichen Gründen auf die Dauer von... Monaten (Jahren) folgende Auflagen und Verbote erteilt: E. Murdmaa ist zu einer Strafe auf 6 Mo-

nate ins Konzentrationslager verurteilt, jedoch mit einer
Bewährungsfrist vorn 2 Jahren.

Reval, d. "7" März 1942. Nr. 4848.

Pitser

E. Murdmaa

allkiri

H. OKasmaa

allkiri

Vabastamise tunnistus

Enn Murdmaa, sünd. (aeg) 21.12.1874 (koht) Kärü vallas,
Järvamaal, vabastati 7. märtsil 1942. süütõendite puudulik-
kuse tõttu eeluurimise alt.

Temale määratakse avaliku julgeoleku huvides... kuuks
(aastaks) järgmised kohustused ja kulud: E. Murdmaa on määra-
tud koonduslaagri 6 kuuks tingimusi, kahe aastase katseajaga
Tallinnas, "7" märtsil 1942.a. Nr. 4848.

E. Murdmaa

allkiri

Pitser

H. Okasmaa

allkiri

Enne vanglast lahkumist lasti mind veel palatisse, kus
oli mu suvepalitu, käterätt ja leivakott. Sinna toodi ka mu
asjad, mis mult vahistamisel ära võeti. Mult paluti mitme pala-
tikaaslase poolt, et ma nende omastele lähemaid teateid viiksin.
Lahkudes tundsin, et need, kes siia pidid maha jääma, olid

saanud mulle sõpradeks, sest olime ju hulk aega jaganud ühist kurba saatust...

Minuga ühel ajal lahkusid Paterei-vanglast veel kaks teist vangi. Nad soovitasid mitte tagasi vaadata, nii kaua, kui Paterei veel näha on: võid kergesti tagasi sattuda...

Need olid kurvad perspektiivid, mis mind kodus ees ootasid:

1. Minu naise tervis oli võtnud väga halva pöörde. Kui mind oli vanglasse viidud, siis läks ta koolinõunik Brülleri juurde abi otsima, et kas ta ei saaks Haridusdirektooriumis midagi teha minu vabastamiseks. Lootusetult tuli ta sealt koju. Brülleri korter oli naabri majas 21. algkoolimaja kõrval. Väljudes Brülleri juurest langes mu naine maha lumme ja oli hulk aega meelemärkuseta lumes lamanud ja pärast seda oli ta sageli haigusega maadelnud.

3. Ka mu tütar Leida oli 2. jaanuaril ja pärast seda külmetuse tagajärjel raskesti haige d nud.

3. Kui mind viidi ainult ülekuulamisele, kas ma olen süüdlane või ei ole, siis ei oleks tohitud mu ametikohta kellelegi teisele anda ja ei oleks mulle palgamaksmist tohitud katkestada ega oleks ka keegi teine õpetaja mu kohta tohtinud vastu võtta enne kui mu süüasi on selgeks tehtud. Mis sündis aga tegelikult. Mulle maksti ainult 2 nädala palk edasi, minu asemele määrati 21. algkooli juhatajaks Märt Kahu ja minule teenistuse andmise kohta oli okupatsioonivõimude poolt tehtud korraldus, et mulle võib teenistust anda ainult Tallinna-Harju Politsei Prefektuuri loal.

4. Head sõbrad olid andnud mu vangisolemise ajal mu perekonna ülalpidamiseks laenu, kuid see oli ju vaja tasuda...

Nii siis: haiged perekonnaliikmed, teenistusetä, võlgades...

22.III 1942.a. õnnestus mul saada algkoolide tagavaraõpetaja ajutise kohusetäitja koht.

Sama aasta 1. augustil läksin pensionile - 55 marka kuus.

1943. aasta

1943. aasta 17. juulil palusin Tallinna Linnakoolivalitsust anda mulle tagasi Tallinna 21. algkooli juhataja koht. Selle kohta vastas mulle Tallinna Linnakoolivalitsus 18. juulil aastal 1943:

"Linnakoolivalitsus teatab vastuseks Teie kirjale 17.skp., et kuna Haridusdirektooriumi poolt on Tallinna XXI algkooli juhatajaks kinnitatud Märt Kahu, siis pole võimalik esitada Teid sellele kohale kinnitamiseks."

Koolivalitsuse juhataja

J. Maisma (allkiri)

Sama aasta 8. oktoobril teatab mulle Tallinna Koolivalitsuse juhataja M. Meiusi, et ma olen Haridusdirektooriumi poolt kinnitatud XVII algkooli juhataja abi kohusetäitjaks, arvates 1. oktoobrist 1943.

1944. aasta

9. augustil 1944.a. teatab mulle Harju Maakoolivalitsus nr. 858-ga:

"Härä Enn Murdmaa,

Tallinn, Raua 32 - 3,

Ärakiri Juuru vallavalitsusele.

Maakoolivalitsus teatab, et Teid on Haridusdirektooriumi Koolivalitsuse poolt kinnitatud Juuru valla Mahtra algkooli juhataja kohustetäitjaks, arvates 1. augustist 1944. kuni 1. augustini 1945.

Alus: Haridusdirektooriumi Koolivalitsuse kiri 4.aug. 1944 nr.K-27."

Maavanema I abi, Maakoolivalitsuse juhataja

G. Härma - allkiri.

Sellele kohale ei saanud ma asudagi, sest juba sama aasta 25. septembrist olen ma ENSV Hariduse Rahvakomissari käskkirjaga Nr. 263 määratud 21. mittetäieliku keskkooli direktoriks.

Okupatsiooni aja kohta tuleb tähendada veel järgmist:

1. Tallinna pommitati õhust mitu korda. Kõige suurem pommitamine oli 9. märtsil 1944.a., mil hävitati Tallinnas väga palju maju.

2. 14.III evakueerisime Lohule.

3. Pärast Lohule evakueerimist minu korterisse kolis üks saksa sõjaväe osa, kes laskis minu korterist mu raamatukogu, mööbli ja muud asjad loodusloo klassi taha laudseinaga eraldatud ruumi tassida sel ajal kui mind ennast kohal polnud. Laudseina üks oli kergesti lihtsa naelaga avatav, mille tõttu mul läks kaotsi hulk asju.

4. Minult rekvireeriti mu korteri vallutajate poolt 3 meet-

rit lõhutud kasepuid. Selle kohta anti mulle küll vastav allkiri:

"Fürsorgeoffizier der Waffen-SS Estland, Reval, den
22. August 1944, Rauastr. 32.

Bescheinigung

Seitens der hiesigen Dienststelle wird bescheinigt, dass
infolge Fehlens von Brennholz 3 m gespaltene Birkenholz,
das dem früheren Leiter der Schule, Herrn Murdmaa gehörte,
für die Küche verbraucht wurde.

- Untersturmführer und Leiter
der Verwaltung"

Allkiri

See tunnistus kästi esitada Juura valla Metsavalitsusele,
kes peab mulle välja andma kasepuid vastava kvantumi. Muidugi
jäid puud saamata.

5. Maal haigestus mu naine veel raskemalt. Teda ravis küll
lähedal asuva Seli sanatooriumi arst dr. Eller suure hoolega,
kuid midagi ei aidanud. Septembri algul õnnestus mul haiget
kartulikoorma otsas Lohult Tallinna Diakonissi haiglasse viia.
Ka siin läks haigus ikka raskemaks ja suure vaevlemise järele
suri ta 20. detsembril 1944; maeti Aleksander Nevski kalmis-
tule oma tütre Anni kõrvale. Laulsid XXI M/T Keskkooli õpila-
sed, esines südamliku kõnega õpetaja Mall Suigu.

Töö koolis 1944/5. aastal

Koolimaja oli sagedase pommitamise läbi tublisti kannatada
saanud. Et saksa okupantide lahkumise järele aga ka kohe õppe-
tööga alustada tuli, siis tulid 1944.aasta sügisel läbi viia

ainult kõige hädavajalikumad remonttööd. Põhjalik remonttöö tuli 1945. aasta suvel läbi viia.

1944. aastal oli mu poeg Oskar langenud Isamaasõjas Rostovi all. Ta oli Kommunistliku Partei kandidaat. Seega oli mul kaks rasket kaotust 1944. aastal: poeg ja naine. Need kaks suurt kaotust lühikese aja vältel ja hiljutine raske vaevlemine vanglas olid mu tervist niivõrd rikkunud, et suure vaevaga suutsin veel $\frac{1}{2}$ aastat XXI M/t. Keskkooli direktorina töötada.

1945. aasta suvel tuli koolimajas teha põhjalik remonttöö. Maja katus oli lagunenu, aknaklaasid ja osalt raamidki olid purunenud, seinad, laed, põrandad, ukse, uksekäsirauad, paneelid ja palju muid asju nõudis parandamist. Remonditegemise suurem raskus langes muidugi minu kui direktori õlgadele. Mul tuli igal tööpäeval peaaegu kogu päev otsa viibida töö juures, ma pidin alati kursis olema iga tööala käiguga, mille kohta nõuti vastavate ametiasutiste ja isikute poolt alatasa teateid kas suuliselt või telefoni teel. Pidin alati olema informeeritud sellest, kui palju töötab inimesi ühel või teisel tööalal, kuidas areneb töö, kuidas on lugu materjaliga jne.jne.

Suuri raskusi tekitas ka kooli kaadrite küsimus. Veel paar päeva enne õppetöö algust puudusid meil: õppeala juhataja, sõjalisel kasvatuse juhataja, pioneerijuht, majandusjuht, asjaajaja, kütja-majahoidja, teenistujad õpilaste toitlustamise alal ja 3 teenijat-koristajat.

Suuri raskusi tegid ka kütte muretsemise ja õpilaste toitlustamise küsimus. Ka ei olnud remonttööd veel täiesti lõpetatud.

Kooli sellise raske olukorra juures olin ma moraalselt ko-

hustatud edasi töötama, olgugi et ma suvel puhkust ei saanud ja kuigi ma teadsin, et ma sellega oma tervise tõsiselt kaalu peale panen...

Tööd väljaspool kooli

Peale töö omas koolis oleks veel nimetada järgmised tööd:

1. Olin "Nõukogude Kooli" toimetuse kolleegiumi liige.
2. Olin Pioneeride Maleva Staabi liige.
3. Olin tegev Hariduse ja Kunstitöölise Ametiühingus.
4. Võtsin osa õpperaamatute läbivaatamise komisjoni tööst Haridusministeeriumi juures.
5. Koostas vastused alljärgnevale kirjale, mis Hariduse Rahvakomissari poolt mulle vastamiseks oli saadetud.

" Тов.!!!!!!

Глубокоуважаемый

.....

В местах, освобожденных от немецких захватчиков, предстоит строительство количества школьных зданий.

В целях создания наиболее удобного красивого, экономичного в постройке и в эксплуатации школьного здания Академия Архитектуры СССР наметила при консультации Академии педагогических наук РСФСР разработку на научной основе новых типовых проектов школьных зданий.

Опыт долголетнего проектирования школьных зданий показал, что в этом вопросе имеется целый ряд дискуссионных и еще неразрешенных проблем, как в области организации педагогического процесса, так и в области экономики строительства и архитектуры. Поэтому некоторые выстроенные школьные здания имеют существенные недостатки.

Желая устранить их в будущем строительстве, мы решили обратиться за советом к лучшим учителям и работникам народного образования.

Направляя Вам анкету, просим Вас прислать Ваши соображения по интересующим нас вопросам. Этим Вы окажете неоценимую услугу делу создания новой, удобной, экономичной и красивой школы.

Просим с ответами не задерживать и прислать их по адресу: Москва, Пушкинская, 24. Академия Архитектуры СССР, Институт общественных Сооружений.

Президент
Академии педагогических
наук РСФСР
Депутат Верховного
Совета СССР
Акад. В.Потемкин

Президент
Академия Архитектуры
СССР
Депутат Верховного
Совета СССР
Акад. В.Веснин

Анкета о школьном строительстве.

1. На какое количество классных комнат нужно строить здания для средних, семилетних и начальных школ (городских и сельских).

2. Чем должна отличаться здание женской школы от мужской. Какие учебные и хозяйственные помещения должны быть в мужской и женской школе (средней, семилетней и начальной).

3. Целесообразно ли в городах строить отдельные здания для начальной и средней школы или же совмещать в одном здании 10 возрастов. В каких школах должны быть параллельные классы и какие.

4. Каким должно быть размещение классов этажам с учетом возрастного состава.

5. Какое рекреационное помещение удобнее с точки зрения педагогики и эксплуатации: коридор или зал. Минимальная ширина коридора, размеры и конфигурации рекреационного зала.

6. Целесообразно ли рекреационные помещения строить отдельными залами для двух или трех классов или же общим коридором для большего количества классов. Желательно указать предел количества классов в этаже. Допустимо ли устройство в одном этаже общей рекреации для классов, расположенных в разных этажах. Какое должно быть максимальное количество классов, приходящихся на одну рекреацию.

7. Куда лучше располагать окна классных комнат — на улицу или во двор.

8. На какую сторону горизонта лучше ориентировать классные помещения, лаборатории, рекреации и т.п. и на какую сторону недопустимо их ориентировать. Можно ли в случае необходимости осветить класс сзади и правой стороны.

9. Допустимо ли в некоторых случаях, вызванных экономической планировкой, устраивать вход в классную комнату, лабораторию, военный кабинет не спереди (против стола учителя), а сзади или с середины.

10. Можно ли с целью удешевления строительства уменьшать глубину классной комнаты, установить следующие

проходы между партами: от наружной стены до первого ряда парт - 50 см, между партами - 60 см, от внутренней стены до последнего ряда парт - 40 см.

II. Как лучше располагать парты в сельских школах, где в одной комнате занимаются 2 разных группы, и какая в этом случае должна быть конфигурация классной комнаты.

I2. Нужно ли в школах иметь специальные помещения для пения, рисования и черчения, для ручного труда, географии и истории, или же по этим предметам занятия могут происходить в классе.

I3. В каких типах школ необходимо иметь физкультурный зал, в каком этаже удобнее его располагать и можно ли его использовать под другие нужды.

I4. Какое помещение должно быть устроено буфета и как оно должно быть устроено в зависимости от типа школы.

I5. Допустимо ли в целях экономии входные двери учебных помещений делать не двухпольными.

I6. Какое изменение целесообразнее произвести в типах мебели и оборудовании учебных помещений.

I7. Какой тип гардероба является более удобным в эксплуатации: 1) общие при вестибюле., 2) Отдельные по - этажно, 3) отдельные при каждом классе.

I8. При отсутствии водопровода и канализации нужно ли уборные устраивать в самом здании школы или целесообразно располагать их в отдельном строении во дворе.

I9. При наличии физкультурного зала нужно ли иметь отдельно актовый зал.

20. Нужно ли иметь квартиру директора и сторо-

жа в самом здании школы или изолированно.

21. Какая этажность является рациональной для различных типов школ.

22. В средних школах с большим числом учащихся является ли целесообразным и устройство одного центрального входа или же в соответствии с возрастным составом - двух входов и двух вестибюлей.

23. При невозможности устройства водяного отопления допустимо ли устройство в школьном здании калориферного отопления (воздушного)

24. Каковы должны быть минимальные размеры участков для различных типов школ и какие площадки должны быть предусмотрены.

25. Какие недостатки в здании школы, в котором Вы работаете (желательно приложить схему планировки Вашей школы).

Фамилия, имя и отчество, занимаемая должность, адрес ".

Ülaltoodud ankeedist on mul ka ära kiri ühes vastusega.

6. jaanuaril 1946.a. esitasin ENSV Hariduse Rahvakomissarile palve ja TSN Täitevkomitee Hariduseosakonnale selle ära kirja, et mind kõige lähemal ajal vabastataks XXI M/t. Keskkooli direktori kohalt.

Lahkumise põhjused: kõrge vanus ja halvenev tervis.

29.I 1946.a. teatab Tallinna Linna TSN Täitevkomitee Hariduseosakonna juhataja P. Raudsepp, et ta vabastab mu XXI M/t. Keskkooli direktori kohalt mu enda soovil 1.II 1946.a. ja jätab mu sama kooli juure õppejõuna.

12. veebr. 1946.a. saan ENSV Hariduse Rahvakomissari käskkirja nr. 147 K.:

"Vabastan sm. Enn Murdmaa kõrge vanaduse tõttu tema enda palvel Tallinna 21. Mittetäieliku Keskkooli direktori kohalt, arvates 1.II 1946.a.

Ühtlasi avaldan sm. Enn Murdmaale sügavat tänu selle kindla püüdlikkuse, armastuse ja edumeelsuse eest, millega ta enam kui 50 aasta kestel on teinud ennastsalgavat ja tulemusrikast tööd koolipöllul.

12. veebr. 1946.a."

Hariduse Rahvakomissari

J. Nuut'i allkiri

ENSV Ministrite Nõukogu juures asuva Personaalpensionide Määramise Komisjoni koosoleku kohta 16. detsembril 1946.a. saadeti mulle protokolli Nr. 21 väljavõtte, mis kõlab järgmiselt:

"P.2

Kuulati: Kod. Enn Mihkli p. Murdmaa taotlus personaalpensiooni määramise küsimuses.

Otsustati: Määrata Enn Mihkli p. Murdmaa'le, sünd. 1874.a., kui teenelisele õpetajale, kes omab NSVL "Töö Puna-se Lipu" ordeni, ENSV Presiidiumi aukirja Eeskujuliku töö eest ja NSVL Medali "Vapra töö eest Isamaasõja ajal 1941 - 1945", personaalpensiooni vabariikliku tähtsusega kuussada (600) rubla kuus, alates 1. detsembrist 1946.a. eluaegselt.

.....
Väljavõtte õige: R. Eiferi allkiri."

P.K.

Auaadress õpilastelt

21.detsembril 1946.a.

mu 72.a. sünnipäeval annetas 21. Keskkooli õpilaspere mulle alljärgneva auaadressi:

"ENSV Teeneline Õpetaja

ENN MURDMAA

72

Suur on see õpilaspere, kes Teie juhtimisel on rajanud oma teadmiste alused, kes Teie juhtimisel on astunud oma esimesi teadlikke samme elus. Ikka olete Teie jaganud õpilaste pisimuresid ja rõõme. Alati on Teie abistav ja hoolitsev käsi juhtinud meid õigele arusaamisele elust.

Ajutiselt katkes Teie pedagoogiline töö siis, kui saksa

fašistid vallutasid meie rahuarmastava kodumaa, püüdes hävitada meie rahva kultuuri.

Ent need fašistide alatud kavatsused purunesid vastu Nõukogudemaa patrioote, vastu suurimat patriotismi maailmas. Ja ka Teie, armas õpetaja, kuulute nende patriootide ridadesse.

Nüüd, Teie 72. sünnipäeval palume Teid võtta vastu meie, õpilaste, õnnitlus ja tänu Teie ennastasalgava töö eest kasvatuspõllul ja teenete eest Nõukogude Koolile.

XXI Keskkooli õpilaspere.

1947.a. 11. jaanuaril

sain Tallinna Linna TSN Täitevkomitee Haridusosakonna juhatajalt väljavõtte tema käskkirjast nr. 7 11. jaanuaril 1947.a.:

"1. Vabastan sm. Murdmaa, Enn Mihkli p., 21. Keskkooli õpetaja kohalt 1. jaanuarist 1947.a. omal soovil. Ühtlasi avaldan sm. Murdmaa'le tänu suure pingerikka pedagoogilise töö eest.

Allkiri: P. Raudsepp,

Haridusosakonna juhataja."

Seega on nüüd lõpnud mu pikaajaline töö kasvatuspõllul. Pärast seda olen pensionil olles teinud järgmised tõlketööd vene kirjandusest:

1. M. Gorki "Kuidas ma õppisin."
2. A. Tšehhovi "Jutustused".
3. N. Kolokoltsevi "Vene kirjandus 9. klassile."
4. V. Lebedevi "Looduse ümberkujundaja."

5. V. Arsenjevi "Derzu Uzala".
6. A. Zingeri "Huvitav botaanika."
7. S. Mihhalkovi "Punane kaelarätt".
8. V. Ljabimova "Lumepall".
9. G. Gabbe "Meistrite linn".

(Viimased 3 tõlketööd on ilmunud koguteoses "Pioneerteater").

Minu tööd ja tegevust on hinnanud alljärgnevad
asutused ja isikud:

- 1934.a. 21.12. Eesti Õpetajate Liit auaadressiga 60.a. sünnipäeva puhul.
- 1945.a. 19.7. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium tunnustanud Eesti NSV teeneliseks õpetajaks - "suurte teenet eest hariduse alal".
- 1945.a. 25.9. Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidium hinnanud aukirjaga - "eeskujuliku töö eest".
- 1946.a. 8.5. NSVL Ülemnõukogu Presiidium medaliga "Vapra töö eest Suure Isamaasõja ajal 1941 - 1945."
- 1946.a. 11. 7. NSVL Ülemnõukogu Presiidium - "Töö Punase Lipu" ordeniga.
- 1946.a. 12. 2. Eesti NSV Hariduse Rahvakomissari käskkirjaga nr. 147.K. avaldatakse tänu "selle kindla püüdlikkuse, armastuse ja edumeelsuse eest, millega ta enam kui 50 aasta kestel on teinud ennastsalgavat ja tulemusrikast tööd koolipöllul".
- 1946.a. 16. 12. Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures asuv Personaalpensionide Määramise Komisjon tunnustanud mu teeneid mulle eluaegse personaalpensioni määramisega.

1946.a. 21.12. Tallinna 21. Keskkooli õpilaspere poolt aadress 72. sünnipäeva puhul.

1947.a. 11. 1 .Tallinna Linna TSN Täitevkomitee Haridusosakonna juhataja käskkirjaga nr. 7 avaldatakse "tänu suure pingerikka pedagoogilise töö eest" - mu lahkumisel koolitööst.

Mu personaal- ja tööpensioni maksmise
lõpetamine

1951.a. 8. mail sain Eesti NSV Sotsiaalkindlustuse Ministeeriumilt nr. 240-ga järgmise kirja:

"ENSV

Sotsiaalkindlustuse

Ministeerium

ENN MURDMAA

" 8 " mail 1951.a.

Raua tn. 32-2 Tallinn

Nr. 240

Teatan, et ENSV Ministrite Nõukogu juures asuva Personaalpensionide määramise komisjoni otsusel 26.III 1951.a. protokoll nr. 3-ga, milline otsus kinnitatud ENSV Ministrite Nõukogu Büroo poolt 27.04.1951.a., on Teile lõpetatud vabariikliku tähtsusega personaalpensioni maksmine alates "1" aprillist 1951.a., kuna leiti, et Teile ei oma küllaldasi teeneid personaalpensioni saamiseks, millised ette nähtud ENSV Ministrite Nõukogu määruses nr. 415 - 7.06 1949.a.

Allkiri (S. Sürje)

VV/VL

Pensionilise Kindlustamise

16 eks.

Osakonna juhataja".

Väljavõtte koosoleku protokollist, mil määrati mulle personaalpension, on "Mälestuste" 608 lk.

3. augustil 1952.a. andsin Eesti NSV Ministrite Nõukogule avalduse, milles palusin jätkata mulle personaalpensioni väljamaksmist. Minu palve ei andnud tulemusi.

Harilikku tööpensioni sain Tallinna Linna Mere rajooni TSN TK Sotsiaalkindlustuse Osakonna poolt juba enne õpetaja ametist lahkumist (väljateenitud aja eest).

Tööpension suurenes pisut pärast seda, kui 1. jaanuarist 1947.a. olin omal soovil vabastatud õpetaja ametist (Vt. "Mälestuste" lk.). Nüüd hakkasin tööpensioni saama 325 rubla 60 kop. kuus (postiga).

Selle pensioni maksmise lõpetamise kohta teatati mulle Tallinna Linna Mere rajooni TSN TK Sotsiaalkindlustuse Osakonna poolt, et Osakonna pensionide määramise komisjoni otsusega 21.04. Nr. 486 on mulle pensioni maksmine lõpetatud ENSV RKN 1941.a. 3.01. määruse § 4 alusel, alates 1. maist 1952.a.

Ka selle pensioni maksmist palusin ENSV Ministrite Nõukogu jätkata, kuid ka see palve ei andnud tulemusi.

Rasked korteriolud

Kui Tallinna Linna TSN Täitevkomitee Haridusosakonna juhataja P. Raudsepp mu 11. jaanuaril 1947. aastal omal palvel õpetaja kohalt vabastas ja mulle suure pingerikka pedagoogilise tööst tänu avaldas, siis lubas ta mulle eluotsani tasuta korterit kasutada anda.

Sain seda ainult õige lühikest aega tasuta tarvitada, siis hakati mult korteriüüri võtma harilikkude normide alusel. See oleks ju kõik väga hea, kui sul ikkagi korter on. Ma andsin osa omast korterist Vene tagalast tagasi evakueerunud poja perekonnale: neljale pojalapsele, nende emale ning vanaemale. Poeg ise oli 1944.aastal Isamaasõjas langenud. Mu väikesed toad ei tahtnud meid kõiki hästi ära mahutada. Ka tahtis uus koolijuhataja osa ruume koolile ja endale kasutamiseks saada ja nõudis mu poja perekonna korterist väljakolimist. Kui see oli sündinud, siis hakati minu ja tütre Leida elamispiinda natukesehaaval vähendama. See igavene ühest toast teise mööbli ületassimine polnud sugugi kerge minule kui haigele inimesele. Õnneks aitasid meid selle juures tänuväärselt minu tütre ja minu head sõbrad. Selle mitmekordse kolimise juures tuli mitu korda mööblit tassida alumiselt korruselt ülemisele ja ümberpöördukt.

1954.a. suvel õnnestus meil esialgu ajutiseks saada tuba Nõmmele, kuhu võisime kaasa ka suurema osa omast mööblist, kuid korterist koolimajas ma ära ei öelnud. Meie Nõmmele sõitmise järele aga võeti meie tuba koolimajas ära, avanud selle ukse vlevõtmega. Ja tagasi seda tuba me enam ei saanud.

Olime siis ühe aasta Nõmmel Kivimäe jaama juures õpetaja A. Raidi korteris. Õnnetuseks haigestus tema õde raskesti ja tarvitas tema alatist hoolekannet. A. Raidi nõudel pidime tema korterist Kivimäe jaama lähedal lahkuma ja tema õe tuppa Kungla tänaval II korrusele asuma. Niisiis vähemalt 10 kolimist 8 aas-

ta jooksul. Praegune tuba on meile kahele liiga väike - madal pööningu toake, raske hingata, eriti minul raskesti südamehaigil inimesel. Klosett I korral. Vett tuleb tassida õuest kaevust. Kuid paremat korterit pole kustki võtta.!... Kõigest hingest ihaldaksin, et suudaksin niikaua vastu pidada, kui olen oma tähtsamad mälestused kirja pannud. Neid on aga veel üsna palju. Tahaksin kirja panna veel:

1. Mälestusi lapsepõlvest
2. Rahva elust tol ajal
3. Kooliskäimine: Lohu vallakoolis, Vändra kihelkonnakoolis, Jõhvi ministeeriumi koolis ja Tartu õpetajate seminaris.
4. Õpetajana maakoolides: "Kalevipoja" seltsi koolis, Toila vallakoolis, Järvakandi ministeeriumikoolis, Käru vallakoolis, Kadrina kihelkonnakoolis, Vaeküla vallakoolis, Väike-Maarja tütarlaste koolis, Narva-Jõesuu Kooliseltsi koolis.

Puudutamata on ka mõned koolid Tallinnast: Aleksandri ja Katariina kõrgemad algkoolid, Vestholmi gümnaasium, I tütarlaste gümnaasium ja mõned episoodid Tallinna elust.

Kirjutamata osast kavatsen kirjutada veel - kui tervis lubab - eelmisel ja käesoleval leheküljel mainitud ainekust ja kokkuvõtliku ülevaate, kokku umbes 300-350 lehekülge.

Lapsepõlve mälestusi

Tõmbasin endale tulise leemepaja kaela

Olin pisut üle kolme aasta vana, kui mind tabas raske õnnetus.

Suitsutare tulised sõed olid tõmmatud ahju ees olevasse koldesse, mille kõrval kivist lõukal lamas pooleli leemepada tulise lihaleemega. Jooksin sellest leemepajast mööda, komistasin, sest savipõrand oli ebatasane, ja tõmbasin endale tulise leemepaja kaela...

Ema jooksis kohe ligi ja tõmbas kiiresti jalust villased sukad, et tuline leem ei antaks nahka - kuid suure kiiruga ei saanud sukapaelu lahti teha ja tõmbas ühes sukapaeltega jala-säärtelt ka suured tükid verist nahka ära.

"Vana Jaan", kes tol hetkel söögilaua ääres pussiga teistele leiba lõikas, kargas kohe juurde ja tõmbas mu riided ühe ropsuga ülalt alla lõhki. Seega ta päästis ka mu elu. Mu nahk oli küll tublisti kannatada saanud, kuid täielikku audumise ohtu enam ei olnud. Imelik, et ma siis sugugi ei tundnud, et mul oleks kange valu olnud. Nähtavasti olin kaotanud meelemärkuse.

Mind pandi lapsehälli, mis rippus ridva otsas, pehmeile kraasitud lambavilladele. Arsti ei olnud ligidalt saada. Arsti ti peamiselt aloe-mahlaga.

Ravimine võttis umbes aasta aega. Olin selle aja sees kõndimise ära unustanud. Mäletan, kuidas teenija Leena Vach mind käima õpetas mu poole omi käsi vastu sirutades, et ma ebataasel savist põrandal maha ei kukuks.

Mu valu leevendamiseks kiigutati mind haiguse ajal kurnis tihti. Kõige rohkem sai seda teha mu 5-6 aastane õde Mann. Kuid ka vana hea Jaan sai üsna tihti õhtul mind kiigutada. Seejuures laulis ta mulle oma lemmiklaulu, millega ta mind magama uinutas. . .

Vana hea Jaan

Sa vana hea Jaan - Jaan Sild - oled nüüd juba ammugi maamullas, aga mälestus Sinust ei kustu!...

Kuidas Sa mind oma lemmiklauluga "Kord oli käre naisuke..." õhtuti hällis magama uinutasid, kui ma seal haiguse käes vaevlesin. Veel rohkem aga siis oma põlvedel mind kiigutades laulsid, kui hakkasin juba tervemaks saama:

1) Jaani lemmiklaul:

Kord oli käre naisuke
nii suureks ristiks mehele...
See oli Männi Tõnul ka
ta armsa naise Annega.

Ann kädises kui räästake,
kel pojad pesast viiakse.
Ei aitnud hea, ei paha nõu -
ei kinni seisnud Anne suu.

Üksainus asi oli veel,
kus meeled kokku sündsid neil:
see oli linna tötata
ja kohtu ees end' lahuta.

Siis läksid: naine tükk maad ees,
mees järel, viha südames...

Maailm läks mustaks, müristas,
et maad ja merd kõik väristas...

Tee ääres seisis küünike -
ja sinna tõttas Anneks.

Mis tegi Tõnu hädaga?

Ta puges Anne järele.

Siis seisis - mees ja naine seal,
ei teine vaatanud teise peal.
Ei olnud neil seal lepitust,
vaid ootsid vihma lõpetust.

Ilm aga läks veel pahemaks
ja välk ning pikne valjemaks.

Ann ütles: "Jumal nuhtleb meid!

Oh anna andeks, kui sa võid!"

Siis ütles Tõnu: "Jah, mis muud!" -
ja andis armsal' naisel' suud...

Siis läksid koju käsikäes -
neil rahu jälle südames...

Kord oli käre naisuke nii suureks ristiks mehele...

Sa õpetasid mind laisavõitu kõrvi seljas ratsutama, kui ma alles üsna väikene poisiplõnn olin! Kui kartulivagude lahtiajamisega või muu künnitööga valmis said, kõrvi lahti rakensid, minu ta selga tõstsid, päitsete oheliku kätte andsid ja hobuse tare poole saatsid, ise jalgsi järele sammudes...

Tare akende all olid mõned vanad kreegipuud, karusmarjapõõsad ja nende vahel mahlakas rohi, mille järele käisid kõrvi neelud, mispärast Jaan ei jõudnud temaga sammu pidada.

Kord oli kõrv jälle kreegipuude vahel ja mina tema seljas. Õnnetuseks tirisid tookord kreegi harud mu kõrvi seljast maha ja ma jäin lõugapidi kreegi harude vahele ripnema. Ei olnud mul seal just mugav olla ja ma pistsin kõigist jõust karjuma. Õnneks polnud mu vana hea Jaan enam väga kaugel. Ta jooksis ligi ja vabastas mu lõuad kreegiharude vahelt.

Et sarnast paha nalja minuga edaspidi enam ei juhtuks, sidus ta päitsetele ohelikud kahele poole külge, et oleks võimalik kõrvi juhtida ka mitte kreegi harude vahele.

Meie toa lähedal - mõnekümne sammu kaugusel - oli Rõa kõrts, mis oli ümberkaudseile elanikele klubiks, kus võidi üksteisega juttu ajada, vaielda ja korteli või kaks - soovi korral muidugi ka rohkem - viina hinge alla pista. Ka meie Jaan külastas kord nädalas seda klubi. Tema igakordne mõõt oli üksainus kortel.

Kuid ka see ajas ta käed pisut värisema, nii et kui ta püüapäeva lõunal oma väriseva käe puust lusikaga, milles oli kapsaleem, suu juurde sirutas, siis mitte väga palju seda head rooga enam seal sees ei olnud. Selle pahe vältimiseks

meisterdas Jaan endale suure puust lusika pika varrega, mille kohta aga teised laususid:

"Kuule, Jaan, sul on ju kulbi vanem poeg lusikaks!..."

See aga teda suurt ei heidutanud.

Jaan ei suitsetanud. Ta ei sallinud valetamist. Oli tugev ning osav töömees. Ajas sirged vaod. Niitis puhtad kaared...

Vana hea Jaan! Sa oled mu elu päästnud! Sa oled aga ka mu südame enda külge köitnud... Tänuks pole mul Sinule midagi anda olnud. Ka nüüd - enam kui seitsekümmend aastat hiljem - pole mul Sulle midagi muud anda kui pisarad, mille oled välja kutsunud mälestustega Sinust...

16. 7. 1956.a.

Raske haiguse pärast katkestus mu töö jälle hulgaks ajaks. Katsun seda nüüd jätkata.

Pilte rahva elust mu lapsepõlve ajal

See oli ajal, mil meil mõisa- ja kirikhärrad valitsesid.

Raha puudusel olid mõisnikud suurema osa renditaludest talurahvale päristaludeks müünud. Mõisnike sissetuleku allikaiks jäid nüüd: a) talude müümise eest saadavad ostusummad, mis taluperemehed mõisnikule võlgu jäid ja igal aastal kaks korda teatud tähtpäevadel temale osakaupa maksid, b) mõisa maa-dest ja karjast saadud tulud, c) viinaköögid ja d) kõrtsid.

Et mõisale ostuvõlgade tasumine talumeestele alati suuri raskusi sünnitas, siis oli suur osa neist sunnitud mõisahärralt alatasa ostuvõla tasumise pikendamist paluma, millega härra ka nõustus tingimusel, et peremehed saadaksid kibedal tööajal tea-

tud arvu töölisi mõisa põllule või heinamaale abitöödele ja viina vedamiseks Tallinna.

Nii oli teoorjus varjatud kujul veel minu lapsepõlves maksev. Olen ka isiklikult mõisapõllul kartuleid noppimas käinud. Viinavedamise-killavoori mind kui poisijõnglast ei saadetud.

Veel pidid peremehed oma müügiks kasvatatud kartulid oma mõisale müüma, kuigi ehk mõnes teises kohas hinnad kõrgemad olid.

Suurt tulu tõid mõisahärradele kõrtsid. Minu kodutalu asus Raudalu maantee ääres, 39 versta Tallinnast lõunapool. Selle 39 versta ulatuses oli 20 kõrtsi: igal mõisal oli vähemalt üks kõrts, mõnel ka kaks. Kohtades, kus kahe naabrimõisa piirid maanteega kokku puutusid, oli mõnes kohas kaks kõrtsi väga teineteise lähedal, sest mõlemal mõisal oli ju oma kõrts.

19.VII 1956.a.